ЖОМИНИ

ПРЕГЛЕД РАТНЕ ВЕШТИНЕ

ВОЈНА БИБЛИОТЕКА

КЛАСИЦИ

КЊИГА ДРУГА

УРЕЂУЈЕ
РЕДАКЦИЈА »ВОЈНОГ ДЕЛА«

БЕОГРАД
1952

ЖОМИНИ

ПРЕГЛЕД РАТНЕ ВЕШТИНЕ

НАСЛОВ ДЕЛА У ОРИГИНАЛУ

PRÉCIS
DE
L'ART DE LA GUERRE
OU
NOUVEAU TABLEAU ANALYTIQUE
des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique
et de la politique militaire

par le

Baron de JOMINI
général en chef

NOUVELLE ÉDITION
revue et augmentée d'après les Appendices et documents du Général JOMINI

par

F. LECOMTE
Ancien colonel divisionnaire suisse

Превео са француског
ПАНТА ДРАШКИЋ

Редиговали према оригиналу
Пуковник
МИЛИСАВ Ђ. ПЕРИШИЋ
и
Професор
Dr. ФИЛИП МЕДИЋ

Насловну страну израдио
СВЕТИСЛАВ СТРАЛА

Графичко предузеће „Вук Караџић", погон „Просвета" Београд, Ђуре Ђаковића 21
Н 3144. Тираж 6000 примерака

Генерал Жомини

ПРЕДГОВОР

Ниједна наука није толико везана за своју историју као наука о рату. Она је управо сва у ратним примерима. Али, снаћи се у многобројним ратовима прошлости и непосредно из њих извлачити начела ратне вештине није ни мали ни лак посао. Зато, ко год жели да проучава ову науку, не може обићи дела Жоминија и Клаузевица, признатих војних класика из деветнаестог века који су својим научним радовима поставили темеље модерној војној науци уопште.

Познато је да је ратна вештина стара колико и историја. Од првих ратова били су уочени извесни принципи којих су се војсковође интуитивно придржавале у своме настојању да победе непријатеља. Било је покушаја од најстаријих времена да се ти принципи среде и напишу. Али, тек почетком деветнаестог века јављају се два ненадмашна великана — Жомини и Клаузевиц, који ће проучавањем ратова Фридриха Великог, Француске револуције и Наполеона, дати класична дела и указати на пут којим треба ићи у даљем развоју теорије ратне вештине. Живећи у исто доба — са годином дана разлике по рођењу (Жомини 1779, а Клаузевиц 1780), — учествовали су у Наполеоновим ратовима као противници, и писали војна дела, не знајући један за другог.[1] И један и други су веран одраз средине из које су произашли. Док је Клаузевиц одрастао у племићкој официрској породици иако не богатој и био стално међу друговима свога оца, дотле видимо Жоминија као младог швајцарског грађанина који се прво одаје банкарском позиву, али се убрзо, под утицајем Бонапартине славе у Северној Италији, одлучује за војнички. Даље, Клаузевиц је имао за свог учитеља Шарнхорста, а свршио је и Ратну школу у Берлину (1801—1803), док се Жомини изграђивао потпуно сам. Од првих дана свог војничког живота он се одао свим младићким жаром изучавању историје ратова и дела својих претходника. То проучавање одвело га је обрађивању проблема ратне вештине, али, незадовољан својим првим радовима, бацио их је у ватру, да би их одмах отпочео на широј научној основи. Тако је већ 1804 године завршио обе свеске свог главног

[1] Клаузевиц је, изгледа, сазнао за Жоминија 1808 године, а Жомини за Клаузевица тек после његове смрти 1831, када су почела излазити Клаузевицева дела.

дела „О великим операцијама” (Traité des grandes opérations militaires).

Жомини је својим научним радовима привукао пажњу прво свог команданта, маршала Неја, а потом и самог Наполеона. Велики углед, који је он уживао на научном пољу, изазвао је код Бертијеа завист и нетрпељивост према њему. Међутим, Наполеон га је јако ценио. Па ипак, највиши положај који је Жомини заузимао био је положај начелника штаба Нејовог корпуса. После многих понижења које је доживео у Француској војсци, Жомини прелази 1813 године у Руску војску где доживљава највише почасти: отвара војну академију, пише предмет о ратној вештини, васпитава престолонаследника, даје савете руском цару по питању вођења рата, итд. После Кримске војне (1856), враћа се у Француску где постаје војни саветник Наполеона III. Умро је у дубокој старости од деведесет година (1869), у Паризу, интересујући се за војну науку све до последњег дана свога живота.

*
* *

Осамнаести век уопште био је карактеристичан за развој ратне вештине. Дух ондашњег времена наметао је и метод и строги систем. За маневар у наполеоновском смислу није се ни знало. Ратна средства била су ограничена, војске мале, скупе и везане за магацине. Учење о избегавању битака заузимало је врло важно место. Битка се примала само онда када су изгледи на успех били сигурни или када није било могућности ни за што друго. Најчешће се тежило да се маршевима непријатељ отсече од своје отступнице и магацина. Отуда се придавао претеран значај земљишту. Требало је разбити та стара схватања и наћи нове путеве. То је урадила Француска револуција, а потом Наполеон. И, на место крутих и косих Фридрихових поредака, генерали Француске револуције вршили су дуге обухвате, а Наполеон је изводио енергичне ударе прикупљеним снагама. Ратна вештина на пракси добила је нови полет. Својим маневром и системом битака Наполеон је задивио цео свет. Жомини га проучава и јавља се са првим својим радовима још 1801 године. Нешто доцније проучава га и Клаузевиц. Али, док је Клаузевиц проучавајући Наполеонове ратове на филозофски начин понирао у саму суштину рата, дотле је Жомини као рационалиста сматрао Наполеона само човеком који је на пракси применио већ постојеће принципе. Из ове основне разлике у схватању рата од стране ова два класика, створиле су се и две различите школе: једна, која одговара француском класичарском духу где јасноћа долази на прво место (»tout doit être bien clair«), и друга, која ради по дубоким тезама немачке филозофије.

Италијански војни писац Карневари, иначе познати панегиричар Клаузевица, каже: „Читајући Клаузевица човек се осећа као у густој, непроходној и великој шуми; ту све кипти од пој-

мова, предлога и афоризама". Енглески пак писац, генерал Џемс Едмондс, у недавној расправи о Клаузевицу и Жоминију[2] каже да је први »vague and prolix« (нејасан и умарајући), док је други »crystal clear and practical« (јасан као кристал и практичан).

У тежњи да буде што јаснији у давању својих дефиниција, као и у тумачењу борбених поредака, Жомини се служио погодним скицама и шемама. Ово је изазвало јаку критику од стране његових противника и Жомини је назван творцем „геометриске стратегије" који је хтео сву ратну вештину да уоквири у известан број принципа и шема за добијање победа. На тај начин, Жомини је постао догматичар за разлику од Клаузевица код кога и нема опште доктрине за вођење рата, јер он својом филозофском теоријом о рату формира само карактер и дух војсковође и богати га знањем, али га оставља да се на бојишту самостално одлучује према стварним приликама.

Жомини се лично бранио од оваквих приговора наводећи да су га поједини писци погрешно схватили и из његових принципа изводили претеране закључке, који му „никад нису ни напамет пали". Он каже да један официр и генерал после учешћа у дванаест ратова мора да зна да је рат једна велика драма у којој хиљаду моралних и физичких узрока делује различитом снагом, и да се све то не да свести у математичке формуле. Али се, ипак, мора признати, каже даље Жомини, да постоје извесна начела рата чија је примена била скоро увек крунисана успехом. Зато се метафизичким и скептичким делима неких писаца не може створити уверење да не постоји никаква ратна регула.

У својој даљој полемици он за Клаузевица каже да му се не може спорити „лако перо", али је оно „сувише претенциозно". Сем тога, његова прва књига је „управо декламација против свих теорија о рату, док су друге две пуне теориских начела", итд.

У погледу начина критике, Жомини пише: „Своје перо никад нисам укаљао нападима на вредне људе, који се одају науци; ако се нисам слагао са њиховим догмама, ја сам то изложио на умерен начин и непристрасно".[3]

Да је Жомини заиста био против овако крутог схватања, која му се приписују, види се и по томе, што он каже да „човек, који не зна, али је обдарен природним генијем, може направити велике ствари. Али, исти тај човек, ако је научен у школи погрешним доктринама и засут системима и педантизмом, неће учинити ништа добро, сем ако не заборави оно што је научио".

С друге стране, тачно је да је Жомини пун доктринарног рационализма. Његова дела су се због дидактичности и јасноће врло лако ширила и усвајала. Он је ишао за тим да проучавањем ратова пронађе и извуче све оне основне принципе чијом се применом постиже успех. Тако је створио теорију ратне вештине

[2] »The Army Quarterly« за април 1951, стр. 102.

[3] Жомини у свом делу често заузима полемички став против разних критичара, те је дело утолико занимљивије, али је потребно да се проучава упоредо са Клаузевицем.

чије је последње укупно издање објављено 1837 године под насловом »Précis de l'Art de la Guerre« (Преглед ратне вештине). Ово дело преведено је готово на све културне језике света. И заиста ,ако се за Клаузевица каже да је више цитиран него читан, за Жоминија би се могло рећи обратно. Од појаве првих његових свезака, почетком деветнаестог века, па све до Француско-пруског рата 1870/71 године, Жоминијева звезда високо је сијала на пољу војне науке. Тек победом Пруса у овом рату, дела Клаузевица прелазе границе Немачке и постају општепозната и призната каквим се и данас сматрају.[4]

*

* *

Неоспорно је да је највећа Жоминијева заслуга у откривању ратних принципа, које ни Клаузевиц не побија. Жомини је био први који је у Наполеоновим ратовима открио систем по коме су извођени сви његови маршеви и тучене битке. У том систему он је открио извесне принципе који, у својој основи, и данас важе у ратоводству. Поред тога, он је разрадио теорију о операциским правцима и први дао одговарајуће дефиниције географско-стратегиским појмовима. Али његова тврђења о премоћи унутрашњих операциских праваца над спољашњим одавно су доведена у сумњу развојем технике и све већом покретљивошћу оружаних снага. Најзад, зна се да је и Наполеон, дејствујући по унутрашњим операциским правцима, добијао сјајне победе (1796), али је имао и поразе (1813), што значи да је све зависило од конкретних услова ситуације.

Жомини је истакао значај научне спреме у ратоводству, што је довело до отварања војних академија у више европских земаља. Ратну вештину делио је на шест грана: ратну политику, стратегију, велику тактику, логистику, артиљериску и инжињериску вештину и детаљну тактику. Као што се види, Жомини је између стратегије и тактике стављао „велику тактику" под којом је подразумевао „вештину добрих комбинација и доброг вођења битака", што би могло одговарати појму оперативне вештине у данашњем смислу.

Његово схватање да је ратна политика неопходна само генералу на положају главнокомандујућег војске, свакако је идеалистичко, исто као и оно тврђење да ће битку добити онај генерал коме, између осталог, „буде срећа наклоњена".

У погледу схватања офанзиве и дефанзиве, Жомини је недвосмислено за офанзиву у стратегији и напад у тактици. Одбрану дели на пасивну, коју осуђује, и активну са преласком у

[4] Интересантно је напоменути, например, да у Француској Клаузевицева дела почињу озбиљно да се проучавају тек од 1884 године, јер се за њих сазнало преко дела фон дер Голца „Наоружани народ", у коме се писац често позива на Клаузевица (»Antologie des Classiques Militaires français«, par le général Chassin, стр. XXIII).

противофанзиву. За једну од највећих одлика војсковође он сматра умешност у употреби оба вида борбе, а нарочито „ако зна да се дочепа иницијативе усред извођења дефанзиве".

Посебну пажњу заслужују одељци о прекоморским експедицијама или десантима у данашњем смислу. Жоминијеве поставке о диверзијама, како их је он у своје време дао, и данас важе.

По питању националне тактике, Жомини заступа гледиште да она постоји. Говорећи о формирању борбеног поретка, он нарочито истиче национални карактер, и каже да начин вођења руске пешадије не може да се примени на Французе и Немце. „Искуство ме је научило да све имам у виду, те не спадам у оне ортодоксне, који се држе само једног типа и начина за војске свих земаља", итд. Но, код Жоминија има и ствари које су очевидно застареле, као што су: поставке по питању израде ратног плана, објаве рата, борбени пореци и друго, што се при читању лако уочава.

*

* *

Сва дела генерала Жоминија могу се поделити у две групе: једну, која обухвата историју ратова — Седмогодишњег, Француске револуције, Наполеонових, итд. и, другу, која обухвата теорију ратне вештине од којих је I део — „Политика и филозофија рата" — преведен на наш језик још 1865 године. Најважније Жоминијево дело „Преглед ратне вештине" штампано је код нас првипут 1938 године у издању „Геца Кон". Упоређењем тога превода са оригиналом утврђене су многе нетачности које су у овом издању отклоњене. Сем тога, скице су из прилога пренете у текст на одговарајућа места. Биографија писца задржана је на челу дела, јер јој је ту место, а не на крају дела као што је у оригиналу. Поред тога, да би се проучавање дела олакшало, дата су на крају књиге објашњења о свим важнијим историским личностима и догађајима са хронолошким прегледом битака на које се Жомини у свом делу позива. Остала Жоминијева дела у оригиналу износе преко тридесет свезака.[5]

---

[5] — »Traité des grandes opérations militaires, contenant l'histoire critique des campagnes de Fréderic II comparées à celles de l'empereur Napoléon, avec un recueil des principes généraux de l'art de la guerre«, Paris, Maginet, 1804—1816 (8 volumes).

— »Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution«, Paris, Anselin et Pochard, 1815—1824 (15 volumes).

— »Vie politique et militaire de Napoléon, racontée par lui-même au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric«, Paris, Anselin, 1827 (4 volumes).

— »Introduction à l'étude des grandes combinaisons de la stratégie et de la tactique, notamment au Traité des grandes opérations militaires, et Observations sur les lignes d'opérations et sur différents ouvrages qui ont combattu les principes developpés dans le chapitre XIV du Traité des grandes opérations militaires, par le général Jomini«, Paris, Anselin, 1830.

На крају, остаје нам још да се запитамо: какав је значај Жоминијевих дела данас, у ери светских ратова, глобалне стратегије и појаве атомског наоружања о чијим се последицама и даљем развоју још увек само нагађа? Свакако, и на ово питање најпоузданији одговор може нам дати само историја. Човечанство је на своме дугом путу развоја доживело многобројна открића и проналаске. За све то време на пољу ратне вештине мењала се само примена основних начела рата, тј. увек су тражени само одговарајући методи, у зависности од стања технике и осталих услова, како да се непријатељ изненади, како да се постигне надмоћност на одређеној тачки у одређено време, итд., јер је остварење ових принципа увек доприносило победи, а њихово занемаривање се светило. Нема разлога да тако не буде и убудуће. Није ли за ово најбољи доказ битка код Кане? Иако се одиграла пре двадесет и два столећа, примена ратних принципа у њој и данас је идеал стратегије.

У сваком случају, ово Жоминијево дело претставља значајну етапу у развоју војне науке уопште. Оно нам показује ниво на коме је војна наука стајала на почетку прошлог столећа. Зато се, читањем овог дела намеће потреба критичког размишљања, упоређивања и његовог оцењивања с обзиром на сложеност савремених ратова, те отуда ово класично дело има посебан и трајан значај.

После Првог светског рата француски војни писац, генерал Пала, рекао је: „Велики догађаји преокренули су тумбе све што смо сматрали за дефинитивно стечено и у политици, и у дипломацији, и у војној вештини. Клаузевицева, пак, дела, не само да нису ни такнута, већ су и триумфовала“[6] Ма колико овакво тврђење било претерано, могло би се исто рећи и за основне поставке Жоминијевих дела. Стога се, упоредним проучавањем рационалне теорије Жоминија, најбоље може схватити дубина ненадмашне филозофије Клаузевица, а кроз познавање ова два класика, добија се солидна основа за даље усавршавање и решавање свих проблема у много сложенијим условима савремених ратова. Зато се дела и Жоминија и Клаузевица нераздвојно намећу и војнику, и државнику, као и сваком грађанину који жели да се упозна са тајнама „људске драме“ коју претставља рат.

Пуковник

Милисав Ђ. Перишић

— »Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre et de leurs rapports avec la politique des États, pour servir d'introduction au Traité des grandes opérations militaires«, Paris, Anselin, 1830.

— »Précis politique et militaire de la campagne de 1815, pour servir de complément et de rectification à la Vie politique et militaire de Napoléon racontée par lui-même, par le général J***«, Paris, Anselin et Laguionie, 1839.

[6] »La Philosophie de la Guerre d'aprés Klauzewitz«, par le général Palat, стр. 13.

КРАТКА БИОГРАФИЈА ГЕНЕРАЛА ЖОМИНИЈА[1]

Генерал барон Анри де Жомини рођен је 6 марта 1779 у Пејерну, варошици у кантону Вод у Швајцарској, где је његов отац био први одборник. Од детињства је заволео војнички позив, али политичке прилике у Европи ометоше му, једно за другим, и да ступи као кадет у војнички колеж принца од Виртемберга у Монтебелијару, и да ступи у швајцарски пук у Ватвилу у Француској.

Предавши се трговачком позиву, ступио је најпре као шегрт у Балу код фирме Прајсверк, затим 1796 као чиновник код куће Мозелман у Паризу. Њу је убрзо напустио да би постао мењачки агент

На глас о славним борбама из 1796 и 1797 пробудише се у њему војничка расположења. Он је пажљиво пратио операције из дубине свога кабинета, бележећи победничке билтене и упоређујући их са операцијама из времена Луја XIV и Фридриха Великог, одушевљавајући се генијем победиоца са Риволија.

Занет током политичких и војничких догађаја оног времена, умеша се врло активно у швајцарске спољно-политичке догађаје којима су се многи занимали у Паризу. Он је био међу првим потписницима на апелу Ф. Ц. де Лаарпа, којим су тражене гаранције које је дала Француска, на основу уговора о правима земље Вод. Услед револуције у 1798 години дошао је у Швајцарску као поручник швајцарских трупа и ађутант новог војног министра Келера.

За постигнуте заслуге на тој дужности добио је 17 јула 1799 чин капетана, а 26 априла 1800 чин мајора, као и пуно поверење министара Репонда и Лантера који су били после Келера.

У својој двадесетој години Жомини је био душа швајцарског министарства војног.[2]

---

[1] Ова биографија узета је највећим делом из једне брошуре о фамилији генерала Жоминија која је изашла као одговор на посмртне мемоаре барона де Марбоа, и објављена 1892 у Паризу.

[2] Ово доказују рапорти и пројекти писани Жоминијевом руком, а који се брижљиво чувају у федералној архиви у Берну.

Истовремено био је један од ватрених вођа у борби против бернске олигархије, наслоњене на цaристе, коју је водила швајцарска и водска партија, а која је била све више уз Француску.

Реакција која је настала после линевилског мира и била фатална за швајцарску владу, принудила је Жоминија да напусти своју службу у Берну. Вратио се у Париз, где је рачунао да нађе неко занимање или службу по свом укусу. Он најпре доби службу више трговачку него војничку у фабрици војничке опреме у Делпону. На том месту је дошао у везу са неким значајнијим људима из Француске и Швајцарске, који су били политички агитатори преображаја политичке карте Европе, и који га наведоше да учини неке неумесне кораке.

У накнаду за то, стратегиске склоности, које су тињале у њему, претворише се у његову једину и велику страст. Он је размишљао о једном плану за велико историско дело о војној вештини, које би било резиме позитивних и сталних начела о ратним операцијама; начела о којима дотле нису постојала методичка формулисања ни у једној књизи старе па ни модерне литературе. Намера му је била да то изведе из ратова великих војсковођа, између осталих и Фридриха II, и ратова револуције. То је био његов рад: „Расправа о великим операцијама", на коме је од 1803 године радио истрајно, напустивши због тога и фабрику Делпон.

Није успео за своје рукописе и понуђену службу да заинтересује ни Мираа, који је био гувернер Париза, ни швајцарског генерала Вајду, који је прешао у француску службу, ни руског амбасадора д'Убрила. Његове претензије су изазивале само смешкања. Време није било погодно за књиге. Нарочито га је руски амбасадор глупо дочекао, што је доцније пожалио.

Неј је био приступачнији. Најхрабрији међу храбрима имао је способност да запази код других оно што је њему недостајало у погледу основних знања. Он узе Жоминија под своју заштиту и даде му кредит за штампање првих свезака, што је стајало веома скупо, нарочито због скица, и поведе га као свог ађутанта у чувени Булоњски логор.

Срећан што је најзад метнуо ногу у узенгију, Жомини је, још у швајцарској униформи, пратио Неја у бици код Улма. Тамо је дошао у прилику да буде корисно употребљен код покрета трупа 6 корпуса, што је проузроковало сјајни успех код Елхингена и довело до заробљавања највећег дела армије генерала Мака. Кад је после упућен у Тирол, а затим у Врховну команду да однесе извештаје, стигао је у Аустерлиц сутрадан по чувеној битки. Међу своје депеше он је уметнуо и две штампане свеске својих Расправа, подвукавши главу о операциским правцима и упоређења између метода Наполеонових и Фридриха Великог.

Неколико дана касније, за време доколице у Шенбруну, цар је дао ове странице да му их прочита Маре (који је доцније постао војвода од Басана). Најпре се веома зачудио а потом на-

љутио, кад је видео откривен свој ратни систем. У једном моменту је хтео да забрани књигу[1], али се расхладио помисливши да то стари генерали, који командују против њега, неће разумети иако прочитају, а да млади, који би знали читати, неће стићи да командују против њега. И тако је Жомини био наименован за аутора ађутант-команданта, што је значило ранг пуковника, и придат маршалу Неју за ађутанта, пошто га је он тражио због учињених му услуга у Булоњском логору и код Улма.

У том својству Жомини је учествовао у рату 1806, не у свом корпусу, већ у Врховној команди. Он је тамо одређен, као добар познавалац пруске војске, за давање потребних података. Цар га је први пут сусрео приликом доласка из Париза у Мајнц, и одмах осетио вредност свог привременог ађутанта. Кад га је овај замолио да се зачас врати у свој корпус, и да тамо узме своју спрему, с тим да Цара стигне у Бамбергу, Наполеон је, очигледно изненађен, узвикнуо: „А ко вам је казао да ја идем у Бамберг?" — „Карта Немачке, Сире!" одговорио је Жомини. При том се извинио, што је по неким знацима у Врховној команди погодио да цар хоће да употреби према Прусима операцију аналогну оној из 1805 против Мака и 1800 против Меласа. А за то је требало проћи кроз Бамберг. — „Добро, одговори Наполеон, умирен у погледу тајне својих пројеката, будите у Бамбергу кроз четири дана, али нико не сме знати да ја тамо идем!"

Један мемоар: „О могућности рата са Пруском и операцијама које ће се вероватно водити", који је Жомини написао за маршала Неја поводом вођене интересантне дискусије о томе, а који је каснијим догађајима потпуно потврђен, допринео је да се запази оштроумност Жоминија и његово потпуно познавање Наполеонових метода.

Лепа стратегиска комбинација из 1806 одиграла се онако како ју је цар замислио и Жомини предвидео. На бојном пољу он се показао исто тако добро, јурећи поред Неја, који се сувише истицао услед своје бујне природе.

После Јене, Жомини је ишао са Врховном командом у Берлин, где замало није пао у немилост због једног другог мемоара, који је био и смео и пророчки, али који се није свидео Наполеону, у погледу рата у Пољској. У бици код Ејлау он је био поред цара за време окршаја код гробља. У најтежем моменту Цар му је дао један важан и поверљив задатак. Требало је да у току ноћи остане у заштитници са Грушијем, док се главна француска снага не ослободи, и док не стигне Неј који се очекивао. Придат је овом генералу ради спровођења Наполеонових упутстава у току операција. Но за то није добио никакву заповест већ само усмена

[1] „Па кад кажу да столеће не напредује!" — викнуо је Наполеон Мареу. ,Ето, овај млади мајор и још Швајцарац, учи нас ономе што ми никад моји професори нису предавали, и што мало ко од генерала разуме.. Како је Фуше пустио да се штампа једна таква књига? Па то значи објавити мојим непријатељима цео мој систем ратовања!"

упутства, која су била позната само њему. Радило се о томе, да се дâ јак отпор, али да се буде у приправности и за повлачење, и да се оно обезбеди на случај потребе, па да се ипак омогући победа. Нарочито да се не проузрокује забуна.

Доласком Нејовим увече на руско десно крило постао је овај задатак беспредметан, али из овог се види колико је Наполеон имао поверења у „coup d'oeil" Жоминија.

После победе код Фридланда и тилзитског мира дође Наполеон у Берлин. Жомини га је пратио радећи живо на III и IV свесци својих Расправа. После је дошао код цара у Париз.

Тешкоће са којима је Жомини имао да се бори повећаше се још више због његовог двосмисленог положаја, на чијем је решењу можда превише инсистирао. Будући истовремено Нејов ађутант, чији се корпус налазио у Шлезији, и придат лично цару, који је био у Паризу, он уствари није нигде имао правилан положај. Осим тога, начелник штаба, Бертије, који је био свемоћан у административној служби и најрутиниранији и у погледу операција, није показивао наклоности према Жоминију. Можда због супротности њиховог карактера или због тога што је Бертије предосећао појаву конкуренције, он је од почетка био нељубазан према младоме пуковнику.

Ма да је Неј тражио да се Жомини постави за начелника штаба 6 корпуса, на место генерала Дитаја, који је онеспособљен, био је, по пристанку царевом, постављен за помоћника начелника штаба и потчињен том истом генералу. Дубоко увређен, Жомини је поднео жалбу непосредно цару. Као последица те жалбе, догодила се неугодна сцена приликом првог пријема у Фонтенблоу. Бертије се ту није лепо провео, а то није никако могао опростити швајцарском официру.

Баш у томе времену руски цар Александар, тадањи интимни савезник Наполеонов, примио је „Расправу о великим војним операцијама", и наредио да се преведе на руски језик. Александар, дознавши на како је необичан начин Жомини био примљен од д'Убрила, предложи му, као Швајцарцу, да ступи у службу Русије, обећавши му највеће привилегије. Кнез Волконски и гроф Неселроде, који му донеше писмо славног Ансијона, поновише му исте предлоге. Али је било касно. Он одби те сјајне понуде, јер учињена му неправда већ је била поправљена. Он оде у Шлезију на нови положај начелника штаба. У Глогау, децембра 1807, штампао је засебно своје главно дело: „Главна начела ратне вештине".

Наскоро је 6 корпус био упућен у Шпанију, пре него што ће тамо доћи и Наполеон, који их је напустио отишавши у Аустрију.

Зна се да Неј није имао среће у своме ратовању на Полуострву. Он је испустио више повољних прилика, а неке баш зато што није послушао савете свог начелника штаба.

Дошавши у сукоб са Сулом и краљем Јосифом, Неј је послао Жоминија цару, да му претстави стање и оправда евакуацију Галице. Жомини нађе цара у Бечу, после битке код Ваграма, и оде са њим у Париз, када би закључен мир у Шенбруну (1809).

Неј, такође, дође у Париз због многих објашњавања која је имао са старијим и себи равнима. Али му Наполеон нареди да се одмах врати на своје место.

Љут на цео свет и на самог себе, Неј затражи за продужење рата обнову целе своје околине, па и смену Жоминија. Жомини постаде, као што се обично дешава начелницима штабова, носилац кривице за неуспехе командантове. Жомини би додељен свити Бертијеовој, на службу код његовог ађутанта, пуковника Бaји де Монсијона.

Ударац је био тежак и утолико тежи, што је овај штаб Бертијев важио као некакав депо у који су трпали неспособне и инвалиде да пискарају док не добију неке друге споредније дужности. Молио је узалуд да се премести у неку пешадиску команду, са скромном мотивацијом да му стање здравља не дозвољава дуго јахање. На своју молбу добио је негативан и понижавајући одговор. Једног дана се принц Нојшател нашао увређен када му се Жомини жалио, и није могао да разуме да неко није срећан што је у његовој служби на ма коме положају, зато му грубо одговори: „Онда поднесите оставку".

Баш у времену када је несрећни пуковник био тако изазван и малтретиран, дошао је у Париз генерал Чернишев, ађутант цара Александра, а који је био уз Наполеона у бици код Ваграма. Он је поновио Жоминију предлоге, које су му већ 1807 чинили кнез Волконски и Неселроде. Пуковник је био Швајцарац и слободан, а оба цара су била не само у добрим односима но и савезници.

Пун незадовољства, Жомини затражи отсуство ради поправке здравља и оде у Швајцарску са намером да после одмора обнови свој пројект о преласку у руску војску. Зато из Бадена написа Бертијеу 28 октобра 1810 оставку на чин ађутанта-команданта. Његово писмо било је истовремено и молба и ултиматум, са иронијом која је била добро скривена у форме службеног стила, тако да се једва назирала. Да је то писмо могло да изазове мало разумевања код Бертијеа, који је тада био генерал-пуковник Швајцараца, конфликт би се могао окончати тиме, што би Жомини био постављен за команданта једне пешадиске бригаде. Међутим, ништа се слично није догодило, или није стигло на време. Због тога Жомини реши да се понуди у службу Русији. Његове понуде су брзо биле примљене, и он би одмах постављен за ађутанта цара Александра.

Међутим, Жомини још није имао у џепу ни француску објаву за боловање ни руски декрет о постављењу, када му Наполеон, сазнавши за његове кораке, упути преко Француског отправника послова у Швајцарској изрично наређење да се одмах врати на своју дужност. После неколико дана мучне неодлучности, Жо-

мини послуша. Кад је стигао у Париз, дознао је од војводе од Фелтра, који му је био наклоњен, да има да бира: или затвор у Венсану или да се покори и да добије чин генералмајора. Он се пред силом поклонио, и био је уклоњен из Бертијеовог штаба.

Тако је сваки свој чин морао да осваја мучном борбом. У том времену објавио је друго издање својих „Расправа" и предузео израду „Историје ратова револуције" у 15 свезака са 4 атласа, од којих су последње изишле у Паризу 1824 године. Наскоро, 1827, издао је: „Наполеонов политички и војнички живот, кога Наполеон сâм износи пред суд Цезара, Александра и Фридриха", у 4 свеске са једним атласом.

1812 отпоче рат против Русије. Жомини доби заповест да прати Наполеона. Пошто му је било непријатно да свој мач употреби против милостивог владара, који га је обасипао тако ласкавим понудама, он издејствова себи положај гувернера Вилне, а затим Смоленска, и није показивао своју уобичајену активност, сем за време оног беспримерног повлачења, које се вршило у нереду по етапама. Као мудар начелник штаба, он је проучавао све путеве у својој области. У критичном моменту указао је на правац повлачења преко Васелова и Гамбина ка Малодешну, који је био много краћи и лакши од правца преко Минска, којим је хтео кренути Наполеон, а кога је већ био пресекао Чичагов. Када је примљен његов план, он би одређен да са инжињерским генералом Еблеом постави мостове на означеним тачкама преко реке Березине. Храбро је извршио поменути задатак упркос јакот запаљења плућа. Као тежак болесник би остављен на левој обали реке. Помахнитали талас последњих бегунаца захвати га и одвуче у реку, где би се утопио, да се није неким чудом спасао из матице и леда. Тако је издржао и тешко повлачење до Штетина, где је примио наређење да одмах дође у Париз. Но, тамо стиже тако болестан, да три месеца није могао одговорити царевом позиву. Цар га је, међутим, нарочито изабрао, да би, заједно са његовим пријатељем, генералом Негром, радио с њим на реорганизацији војске.

Та три месеца принудне отсутности, бесумње су омели Жоминију најзгоднију прилику да направи каријеру.

Иако још болешљив, он је био додељен армији у Саксонској, а баш на дан битке код Лицена био је понова постављен за начелника штаба код маршала Неја, који је тада командовао са четири корпуса. Своме шефу јавио се 4 маја 1813 у Лајпцигу, баш тачно на време да узме учешће у бици код Бауцена. Ту сад долази критични моменат.

Услед залуталих депеша и неспоразума, Неј доби у Ликау заповест да одвоји Лористонов корпус ка Хојерсверду, а да са три остала крене ка Берлину. Не разумевајући никако ова ексцентрична кретања, супротна Наполеоновим методама, Жомини покуша да одврати Неја од извршења те заповести. Кад се

Неј није дао одвратити, онда Жомини одби да његову заповест потпише као начелник штаба.

Неј онда узе средњу одлуку. Задржа се код Либена, где је из једне ухваћене депеше сазнао да се Руси под Барклајем крећу ка Бауцену. Тада се он сâм одлучи на промену правца. Као што је познато, стигао је код Бауцена доста рано, 21 маја 1813, да тамо сломи десно крило савезника и одлучи победу. Успут су му стигла закаснела наређења, којима је баш тамо и позиван. То је све било у пуном складу са Жоминијевим предвиђањима.

У француском логору су сви живо честитали маршалу Неју, јунаку дана код Бауцена. Он је са великом племенитошћу уступао добар део тих честитања своме начелнику штаба. Причао је, како би без свог начелника он био сувише одмакао ка Берлину, да би могао по пријему последњих наређења стићи на време код Бауцена. Он својеручно стави Жоминијево име на чело листе предложених за унапређење и похвале предлажући га за чин генерал-лајтнанта.

Жомини је на тај начин очекивао јавно признање за своје заслуге, којима је потврђена и репутација коју су му донеле његове књиге. Место унапређења, које је тако живо очекивао, добио је затвор. Да, затвор са објављивањем преко наредбе да је неспособан, и то све зато што није послао неко бедно петнаестодневно бројно стање, које је закаснило због губитака у бици у неким импровизираним јединицама.

Видећи да се опет понављају неприлике, које је имао у 1807 и 1810, Жоминију је прекипело. Наљућен неправдом, он одлучи да за увек напусти заставе које коначно нису ни припадале његовој отаџбини, а под којима је доживео толика унижења.

Зашто се није ограничио на одлуку да се једноставно врати у Швајцарску бар за извесно време?

Фаталне околности одведоше га још даље. Будући првенствено ратник и политички незаинтересован у борби која се водила, страстан љубитељ војне вештине, он није могао да се помири да у дну мирне и неутралне Швајцарске неактивно посматра догађаје који се око ње одигравају. Да ли је могао заборавити благонаклоност коју му је указивао цар Александар, који није тражио натраг диплому којом га је наградио, и који се налазио у стању прекида непријатељства са ранијим савезником Наполеоном, благодарећи закљученом примирју у Паршвицу.

Користећи се тим примирјем, Жомини оде у руску Врховну команду, где би примљен са уважењем, произведен за генерал-лајтнанта и постављен за ађутанта цара Александра. Он не само да није однео савезницима никакве ратне планове, које није ни познавао, а што му се злурадо пребацивало, већ није пристао да дâ ни најситније податке о организацији француске војске. Са истим осећањима лојалности, он је пре свог одласка дао маршалу Неју корисне савете за сигурност француске војске на случај

настављања непријатељства. И у току свога пута он је предузимао мере у том погледу. Он није био издајник, као што су говорили његови клеветници који су, без и најмањег познавања његовог карактера колико страсног толико и племенитог, сматрали за потребно да га претставе као обичног издајника из мелодраме.

Уосталом, за оне који су још склони да верују у те приче о тадањем стању, и о ратним плановима предатим савезницима, постоје многи деманти, који су били објављени у право време и нису били оспорени.

Најзад, примирје у Паршвицу могло је бити у последњем моменту претворено у мир. У том случају премештај Жоминијев из француске у руску војску не би изазвао никакву галаму.

Као руски генерал, Жомини је вршио своје нове дужности са истом ревношћу као што је то радио и у војсци коју је напустио. Разуме се, да за њега, као Швајцарца и иницијатора у вештини ратовања, узвишено и космополитско осећање те вештине, у вези са преданошћу служби, стоји изнад свих других ствари.

Кад су савезници у Трахенбергу редиговали чувени први план за настављање непријатељстава, којим је био предвиђен бочни марш на Лајпциг испред Дрездена, Жомини је у њему извршио важне измене. Без тих измена њихова би војска била доведена у незгодан положај између Елбе, Рајне и Северног Мора. Са тим изменама се касније потпуно сложио славни надвојвода Карло, који је 1813 био у немилости. Ма да његови савети нису били послушани, или су рђаво извршени од стране савезног генералштаба, или због закаснелог и неодлучног напада на Дрезден када Наполеон још није ни био тамо, или, не повлачећи се на погодно бојиште код Дипадисвалда, када се сазнало за његов долазак у Дрезден, или, најзад, због сувише раног и предубоког повлачења иза Егера, после неуспеха 26 и 27 августа, Жомини је ипак користио много за време главних дана овог великог рата, код Дрездена, Кулма и Лајпцига.

Али, његове услуге биле су опет рђаво награђене. Постојале су зависти и интриге у овом војничком ареопагу и у савезничкој политици. Развила се ружна игра око овог отвореног и страсног карактера, који је био деликатан и осетљив, а осим тога и непомирљив, ако се радило о добрим ратним начелима. А то је била последња брига удворица. Будући много виши од ситних и пожудних сујета, које имају тако много утицаја у светским пословима, и занемарујући своје и својих другова личне интересе, као и њихово самољубље, он је често пута говорио живо и са мало обзира. Ово је све достављено суверенима код којих је вршио високе функције, и то све изокренуто на његову штету. Већ првих дана у мирној али тачној критици замерио се својим колегама, који нису били без заслуга, Радецком и Толу између осталих, чије је планове и он сам ценио. Поводом њиховог пројекта о по-

влачењу иза Егера, он је чак пред целим генералштабом узвикнуо: „Ако се тако ратује, онда је боље ићи па спавати“.[1]

Разуме се да је то било довољно, да се наклоност узвишених монарха према једном страном генералу и доскорашњем непријатељу знатно погорша.

После битке код Лајпцига, Жомини је волео да остане у Вајмару, те да не суделује у заузимању земље којој је доскора служио. Но ипак оде у Франкфурт код цара Александра како би изближе посматрао оно што се догађа у Швајцарској. Он није успео да спречи улазак савезничких војсака у његову домовину, услед подвала и интрига олигархиста бернских и аустриских, и супротно намерама Русије. Био је срећан што је успео да бар омете пројекте, којима би била доведена у питање независност Швајцарске и њен интегритет, и да обезбеди права кантона Вода и Арговије, а на основу личних обећања која му је дао цар Александар два дана после битке код Лајпцига.

Пошто су му злонамерни и рђаво обавештени писци у том погледу приписивали кораке, који су били сасвим супротни његовој акцији, то је упутио штампано писмо историчару Капфигу, којим је бацио јасну светлост на догађаје и на свој удео у њима. Исто тако није био присталица оних који су тражили слом Француске. Ради осећања наклоности према својим бившим заставама, као и ради мудре руске и европске политике, он је сматрао да Француска не сме бити сувише ослабљена. Зато је тражио да јој се на Рајни остави тврђава Анверс (Антверпен), као противтежа снажењу Енглеске и Немачке. Он је суделовао у походу на Француску 1814 и 1815, али без учешћа у операцијама, осим што је давао савете у тешким моментима, када су савезнички генерали мислили да је све пропало. Присуствовао је конгресу у Бечу 1815, у Екс ла Шапелу 1818, и у Верони 1823, као један од саветника цара Александра.

Био је произведен за генерала 1826 приликом крунисања цара Николе, кога је пратио у походу на Турску 1828. Њему се дугују и главне мере услед којих је пала Варна, као и мудра упутства за рат који је вођен 1829. Њему дугује Русија и стварање Војне академије. То је била одлична установа, која би дала драгоцене резултате да је само њоме боље управљано него што је то уствари било.

Кад је у 1837 био одређен за војног наставника великом кнезу и наследнику престола, он је у том циљу написао неколико поглавља свога „Кратког прегледа ратне вештине“. То је био догматични резиме његових поучних списа, који је имао да послужи као уџбеник младоме кнезу. Он је сам после додавао потребна објашњења.

Исте године, као и 1843, у времену кад је боравио у Паризу, позван је да изради два упутства, која су остала неиздата: „Од-

[1] »Quand on fait la guerre de cette façon, il vaut mieux s'aller coucher!«

брана Русије помоћу доброг система тврђава", и „Војна политика Русије".

Доцније, додао је томе интересантну свеску политичких и административних питања под насловом: „Размишљања" (Rêveries). Тим списом је препоручивао многе реформе, које су биле поступно и извршене, међу које је спадало и ослобођење робова.

Његова главна и стална политика тражила је мере за сигурност против енглеске превласти и њеног монопола за надмоћ на морима. У савезу Русије и Француске гледао је најбољу гаранцију за равнотежу на мору. Без те равнотеже је европска равнотежа била само варка. Увређен француско-енглеским савезом и ратом од 1854, он се врати у Лењинград, ма да је имао 75 година и био болешљив, да тамо буде присутан ратним саветима. Но, његови савети нису као раније благовремено извршени. Ипак, тиме је добио веће поверење и наклоност цара Николе изражену у врло ласкавом писму и ордену Св. Андрије, који је примио из руке Александра II.

После четири месеца морао је услед тешке болести да оде на југ, а потом је до краја рата остао у Брислу, када се вратио у Париз. Одатле је одлазио више пута да проведе лето у Бретањи или Лоареу, код своје деце, или у бањи Евијану. У Швајцарској је био 1858 и 1859 године.

Дочек, који му је приређен у Лозани, био је свечан и много се разликовао од дочека за учињене заслуге Швајцарској од пре тридесет година, када је још владало уверење да је био издао Наполеона. Вотске власти су му приредиле свечаности. Државни савет му је приредио званичан ручак и дао да се изради његов портрет за лозански музеј. Портрет је радио његов земљак Глејр, који је онда живео у Паризу. Та слика је, узгред буди речено, слабо успела. На њој, осим високог чела са брижним борама и финих и пркосних усана, које потпуно одају кичицу славног сликара, ништа друго не претставља елегантно и витко држање, нити главу коју је тако лепо носио оригинал.[1] Федерално војно удружење официра изабрало га је за почасног члана. Жомини је био толико дирнут пажњом и симпатијом које су му указане, да се једно време решавао да у Лозани остане до краја живота.

Али га Париз оте. То је било његово омиљено боравиште, за које је био везан и многим породичним везама по својој жени, која је била Парижанка, и по својим двема кћерима удатим у Француској. Узгред напомињемо, да су једна од његових кћери и два сина остали у Русији, где су веома добро стајали. На тај начин савезништво, које је чинило основу његове политике, било је остварено у његовој кући. Тиме је био заслађен његов диван

[1] Уверавају да Глејр, који је волео да се истиче као велики републиканац и да би „одбио орден", није ни марио да ради слику једног земљака у руској униформи сувише покривеној орденима и медаљама.

пензионерски живот у Пасију. Две народности су ретко кад пропустиле да се код главних рођендана, а нарочито 6 марта, окупе око старог шефа породице, такмичећи се у пажњи и нежном поштовању према њему. Тамо, у улици Тур бр. 129, неколико дана после деведесетог рођендана погодила га је последња криза, која га је и однела 22 марта 1869 године.

И поред тога што је дуго боловао од многих болести, које је приписивао своме купању у Березини, његов дух је остао ведар до последњег часа. Две речи из стратегије су биле довољне да му поврате живот из тридесетих година.

За време док је болестан седео у фотељи, он се најрадије занимао новим војним делима свих врста: публикацијама, маневрима, наоружањем итд., што се изводило у Европи, да говори о могућности рата и о савременим ратовима, које је он упоређивао са онима из његове прошлости. Тада се расплињавао у причању о операцијама у којима је суделовао, прелазећи их летимично ради стварања закључака о припремним и одлучујућим покретима. Његово памћење било је сигурно и неисцрпно, а излагање јасно и живо. Његова удаљавања од предмета са многим и већим напоменама, доводила су слушаоца увек до закључака о потпуној оправданости ствари. Када је у осамдесетим годинама долазио мање у додир са светом, он је ипак радо примао посете француских па и страних официра: руских, белгиских, швајцарских и американских. Сви су они сматрали за дужност и за свечану обавезу да му при доласку у Париз изразе своје поштовање. Са многима од њих водио је преписку, при чему се често потписивао са „умирући“. Њега су интересовали њихови радови, које је пратио са симпатијом, не пропуштајући никад прилику да их охрабри у њиховим напорима, дајући им здраве савете и објашњења.

Тако се одржавала ова силна интелигенција и естетичка и јака војничка природа, све до на неколико недеља пред смрт. А она је била блага, затекавши га мирног и резигнираног међу његовим ближњима.

НАПОМЕНА ПИСЦА

Можда је смело објавити једно дело о рату у времену када се слушају само апостоли вечног мира. Али пораст индустрије и богатства која се од тога очекују, неће увек бити једина божанства којима ће се клањати друштва. Рат остаје за увек једно нужно зло, и то не само за подизање и спасавање државе, већ и ради очувања друштвеног тела од распадања, како је тачно приметио славни Ансијон у своме сјајном делу: Преглед револуција европског политичког система.

И ја се одлучујем да објавим овај Преглед, дајући унапред неколико објашњења о разним променама кроз које је прошао и због чега.

Када је руски цар наредио да се преведе моја „Расправа о великим војним операцијама“, која није никако била свршена као потпуно дело, одлучих да јој попуним празнине, написавши, 1829, „Аналитички преглед главних ратних комбинација“. Пошто сам то свршио доста брзо, и са јединoм намером да послужи као додатак поменутом прегледу, то овај први покушај никако не треба сматрати као неко засебно дело.

Али, како сам прошле године позван да дело развијем у циљу да послужи за уџбеник једном узвишеном принцу, то сам га прилично употпунио и претворио у дело потпуно независно од свакот другог.

Ушло је више нових делова о сукобу схватања и националним ратовима, о вишем дириговању ратним операцијама, о моралу војсака, о одбранбеним линијама, о стратегиским резервама и привременим основицама, затим о стратегији планинског рата, о начину за оцену непријатељских покрета и о великим одредима; из свега тога је створено сасвим ново дело, а да не помињем још и знатне допуне и поправке које су извршене у постојећим деловима. Али, и поред овако знатних измена, дело се појавило најпре под оним старим насловом. Но, под утицајем самих књижара, уверио сам се да је потребно ставити нов наслов, за разлику од сличних покушаја који су претходили моме делу. И тако га назвах „Кратак преглед ратне вештине“ или „Нови аналитички приказ“.

Овим другим издањем „Прегледа" дао сам своју последњу реч о великим спекулативним комбинацијама у рату. Оно ће бити допуњено новим интересантним деловима: о базама и операциском фронту, о логистици или практичној вештини кретања армија, о великим и далеким завојевањима, о стратегиским линијама и маневрима за обилазак битачне линије. Осим тога, скоро и сви остали делови добили су нове допуне.

Даље нисам могао ићи у проучавање практичних детаља ратне вештине, јер су се томе противили и обим и циљ које сам себи поставио, те сам, колико је могуће, указао на она дела, у којима се налазе обрађени ти детаљи. Ови детаљи треба да пруже довољно података за примену умешних комбинација у великом рату, али ће, наравно, сваки вршити ту примену према своме карактеру, својој интелигенцији и способности. У том погледу је тешко давати поуке. Оне, уствари, могу служити само као општи упути.

Бићу срећан ако моји читаоци нађу у овој књизи главне основе за своје комбинације и ако их радо прихвате. Молим да се не замери њеном стилу, нарочито због сталног понављања стручних израза. Данас, када се уметност стила расипа по улицама, има свако права да буде критичар. Али стварна вредност једног поучног дела испуњеног сложенијим дефиницијама, биће несумњиво у његовој јасноћи. Да би се у томе успело, мора се прибећи честим понављањима речи па и мисли, које се не дају ничим заменити, а никако да се циља некој елеганцији у фразама.

Можда ће ми се пребацити да претерујем у наклоности према дефиницијама, али признајем да на то нарочито полажем. Јер, ако се хоће да поставе темељи једној науци, која је досада била мало позната, онда је главно да се разумеју све ознаке које се дају комбинацијама из којих је она састављена. Другачије их је немогуће истаћи и квалификовати. Не кријем да би неке од мојих дефиниција могле бити боље, и пошто немам никаквих претензија да будем непогрешив, готов сам да прихватим радо сваку ону која би била повољнија. Најзад, ако сам узимао често исте догађаје за пример, то сам чинио више ради угодности читалаца, који немају све ратове у памети или у својој библиотеци. Зато ће бити довољно познавати догађаје који су наведени, да би примери били разумљиви. Онима који познају модерну ратну историју неће недостајати и већи број примера.

6 марта 1837 год.

Г. Ж.

ПОДАЦИ О САВРЕМЕНОЈ ТЕОРИЈИ РАТА И О ЊЕНОЈ КОРИСНОСТИ

Кратак преглед ратне вештине, који износим пред јавност, био је у самом почетку састављен ради поучавања једног узвишеног принца. Благодарећи многим подацима, које сам успео да прикупим, склон сам да верујем да ће дело одговарати својој намени. Да би се лакше разумео циљ, морам претходно дати неколико црта о стању садање ратне теорије. Бићу при том принуђен да мало говорим и о себи и својим делима. Надам се да ми се то неће пребацити, јер би било тешко излагати оно што мислим о теорији и шта из ње усвајам, а да при томе не објасним како сам до тога дошао.

Као што сам већ рекао у својој књизи о начелима, коју сам посебно издао 1807: Ратна вештина је постојала од увек и нарочито је стратегија остала иста, како под Цезаром тако и под Наполеоном. Али вештина, која се уоквирила у главама великих војсковођа, није изашла ни у једном писаном саставу. Све књиге су давале само одломке система, који су били производ маште њихових аутора, ограничавајући се обично на најситније детаље (да не кажемо најневажније), на најспоредније тачке тактике, баш можда на онај једини део рата, који се не може подвести под утврђена правила.

Од модерних пробили су пут Фекије[1], Полар и Пијсегир. Први је то постигао својим веома интересантним критикама и догматикама, други својим коментарима о Полибу и његовој расправи о колони, а трећи једним делом које, мислим, значи први покушај логистике и једну од првих примена старог косог поретка.

Но ови писци нису продрли дубље у мајдан који су хтели да експлоатишу, и да би се добила права слика стања ратне вештине половином XVIII века, треба прочитати оно што је написао маршал Саксонски у предговору за своја „Размишљања":

[1] Фекије није био много цењен од својих савременика, бар као писац. Он је имао стратегиски инстинкт, као што је Полар имао тактички, а Пијсегир логистички.

„Рат је наука покривена помрчином, кроз коју се никако не корача сигурним корацима. Рутина и предрасуде су основа и природна последица незнања".

„Све науке имају своја начела, само их рат нема још никако. Велике војсковође, које су писале, нису нам дале ништа. Треба имати искуства да бисмо их разумели".

„Густав Адолф је створио једну методу, али се ускоро од ње отступило, пошто је праксом упозната. Постоје, дакле, само поступци, чији су нам принципи непознати".

Ово је писано у доба када се Фридрих Велики припремао за Седмогодишњи рат, својим победама код Хоенфридберга, Сара итд. А добри маршал Саксонски, место да продире у помрчину на коју се оправдано жали, задовољава се и сам на изради система за одевање војника у вунене блузе, да их формира у четири врсте, од којих су две последње наоружане копљима, и, најзад, да предложи пушку-топ, коју је назвао играчком, и која је уистину заслуживала такав назив због шаљивих слика којима је била окружена.

После Седмогодишњег рата појавише се неколико добрих дела. Сам Фридрих, коме није било довољно што је био велики краљ, велики војсковођа, велики филозоф и велики историчар, постаде и поучан писац издавањем својих инструкција за своје генерале. Гишар, Тирпен, Мезрој и Менил-Диран подржавали су супротности о тактици старијих као и о савременој. Они су у том погледу дали неке интересантне податке.

Тирпен је коментарисао Монтекукулија и Весеција. Маркиз од Силве у Пијемонту и Санта Круз у Шпанији расправљали су такође успешно о појединим догађајима. Најзад, Ескремвил је скицирао једну историју ратне вештине која није без вредности. Но све то није било довољно да растера помрчину на коју се жалио победилац са Фонтеноја.

Касније су наишли Гримоар, Гибер и Лојд. Прва двојица учинила су корак напред у тактици битака и логистици, а Гибер је у својој одличној свесци о маршевима закорачио у стратегију, несвесан онога шта тим написом обећава. У својим интересантним успоменама он је додирнуо важна стратегиска питања, која су нажалост била претрпана у лабиринту ситних детаља о тактици и формацији и о ратној филозофији. Но, ма да овај писац није решио ниједно од тих питања на начин да од њих створи повезан систем, ипак му се мора признати, да је први указао на прави пут. Његова релација о Седмогодишњем рату, од које је успео да доврши само два рата, била је ипак поучнија и (бар за мене) од свега што је написао о догматици.

У међувремену од Седмогодишњег рата до револуције, Немачка је дала пуно већих и мањих списа о разним споредниjим питањима ратне вештине, која су мало допринела њиховом разјашњењу. Тилке и Феш су писали у Саксонској. Први је дао

одломке о кастаметрији[1] и нападу на утврђене логоре и положаје, а други, збирку одредаба о помоћним деловима ратних операција. Слично је радио Шарнхорст у Хановеру. Варнери је издао у Пруској једно доста добро дело о коњици, а барон фон Холцендорф дело о тактици маневровања. У Аустрији је гроф Кевенхилер објавио одредбе о маневарском и опсадном рату. Но, ништа од свега тога није давало праве идеје о великим гранама науке.

Најзад, Мирабо је по доласку из Берлина, објавио огромну књигу о пруској тактици. То је сувопарно понављање правила о развоју водова и стрељачких стројева, којима је наивно објашњаван највећи део Фридрихових успеха. Иако су сличне књиге биле у стању да произведу такву заблуду, треба признати да су оне послужиле за израду прописа за маневровање од 1791. То је био и једини резултат који се могао очекивати.

Такво је стање ратне вештине било у почетку XIX века, када Порбек, Вентурини и Билов објавише неколико брошура о првим борбама револуције. Последњи је изазвао посебну сензацију у Европи због његовог новог духа о систему модерног рата. Дело тог даровитог човека било је само нацрт, који је мало допринео првим појмовима које је дао Лојд.

Истовремено се појавило у Немачкој драгоцено дело Ларош-Ејмона, под скромним насловом: „Увод у изучавање војне вештине." То је била права енциклопедија за све гране вештина, осим стратегије, која је само овлаш додирнута. Но и поред те празнине, дело је несумњиво класично, најпотпуније и најпрепоручљивије.

Још нисам познавао ове две последње књиге, када сам напустио швајцарску службу као командант батаљона. Тада сам настојао да сам учим, читајући жудно све ове расправе којима је био захваћен војнички свет у другој половини XVIII столећа. Започео сам са Пијсегиром, а завршио са Менил-Дираном и Гибером. Свуда сам наилазио само на тактичке системе битака, који су били мање или више потпуни, но који су могли дати само несавршену идеју о рату, јер је њихова противречност била за жаљење.

Онда се баших на дела из војне историје, да потражим у комбинацијама великих војсковођа решење о системима које ми писци нису никако давали. Већ по релацијама Фридриха Великог почео сам да улазим у тајну како је однео чудесну победу код Лајтена (Лисе). Запазио сам да се тајна састојала у простом начину груписања његових главних снага само према једном непријатељском крилу. Наскоро ме је Лојд учврстио у томе уверењу. Потом сам нашао исти узрок у првим Наполеоновим успесима у Италији. То ме је довело на мисао да се, п р и м е њ у ј у ћ и у с т р а т е г и ј и н а с в а к о м в о ј и ш т у ј е д н о г р а-

[1] Избор и уређење логора. — Прим. ред.

та исти принцип, који је применио Фридрих у биткама, добија кључ за целу ратну науку.

У овим истинама нису ме пореметила ни доцнија читања битака Тиренових, Марлборуових и Евгенија Савојског, као ни њихова упоређења са Фридриховим биткама, које беше објавио Темпелхоф са веома интересантним детаљима, ма да тешким и често понављаним. Тада сам разумео да је маршал Саксонски имао потпуно право када је рекао у 1750 години да није било никаквих устаљених принципа о ратној вештини, али да су и његови читаоци сасвим погрешно протумачили његов предговор, закључивши да он мисли да ти принципи нису ни постојали.

Уверен да сам пронашао праву тачку гледишта са које треба посматрати ратну теорију, да би из ње открио истинска правила и за увек напустио извесна лична уверења, легох на посао с пуним жаром једног новајлије.

У току 1803 написао сам једну свеску, коју показах најпре г. д' Убрилу, секретару руског посланства у Паризу, а затим маршалу Неју. Али, кад ми дођоше до руку Биловљево стратегиско дело и Лојдове историске релације у преводу Ру-Фазилака, онда се определих за један други план. Први мој покушај био је једна поучна расправа о порецима за битку, о стратегиским маршевима и операциским правцима. По својој природи расправа је била сувопарна и сва испрекидана цитатима из историје, који, груписани по врстама, нису били погодни да у једном истом поглављу прикажу целину догађаја, који су често били растављени читавим столећима. Нарочито ме је Лојд убедио да критичка и разложна релација целог једног рата има то преимућство што чува доследност и јединство у излагањима и догађајима, а не омета стварање закључака. А серија од десет ратова потпуно је довољна за разумевање примене свих могућих ратних правила. Зато спалих свој први рад и наставих посао да довршим дело о Седмогодишњем рату, које је Лојд оставио недовршено. Овај начин изгледао ми је најзгоднији већ и стога, што сам имао само двадесет четири године и био неискусан. Док сам имао да се борим са предрасудама и великим и често узурпираним репутацијама, требала ми је моћна потпора догађаја, које бих пустио да сами о себи говоре. Остадох при овом последњем плану, који је био погоднији и за све врсте читалаца. Нема сумње, било би боље дати неко научно дело како ради јавности, тако и због потпунијег описа научних комбинација, које су биле прилично растурене у описима ратова. Но, пошто сам се много више користио пажљивим читањем једног добро проученог рата него свим догматичким делима, и пошто је моја књига — објављена 1805 — била намењена вишим официрима, а не ђацима, то сам закључио да ће мој начин бити исто тако згодан за њих као и за мене. Услед аустриског рата, који је дошао исте године, био сам ометен да делу посветим ону бригу коју сам желео, зато сам успео да остварим само један део свога програма.

После неколико година, надвојвода је претходио своме лепом делу, написавши in-folio, о великом рату у коме се већ указивао геније господара. Истовремено појави се мала брошура о стратегији, од мајора Вагнера, који је тада био у служби Аустрије. Овај покушај, пун разумних гледишта, обећавао је да ће аутор дати једног дана нешто потпуније. То обећање он је наскоро и испунио. Истовремено је у Пруској почео генерал Шарнхорст да врши успешна испитивања.

Најзад, десет година после појаве моје прве Расправе о великим операцијама, изађе важно дело надвојводе Карла, у коме су биле сједињене и поука и историја. Овај принц је најпре био дао малу свеску стратегиских начела, потом четири свеске критичке историје о ратовима 1796 и 1799, да би из тога развио практичну примену. Ово дело, које чини исту част славном принцу као и битке које је добио, допуњује основе стратегиске науке са које су Лојд и Билов први скинули вео.

Ја сам обележио прве принципе 1805 у књизи о операциским правцима, а 1807 у књизи о основним начелима ратне вештине, штампаној засебно у Глогау у Шлезији.

Падом Наполеоновим многи вредни официри остали су незапослени у миру, услед чега се, као по неком сигналу, појави гомила војних списа свих врста. Генерал Роња појави се супротним тежњама да поврати стари систем легија и републиканских дивизија, нападајући Наполеонов систем као прилично авантуристички. Немачка поста нарочито плодоносна у догматичким делима: Ксиландер у Баварској, Теобалд и Милер у Виртембергу, Вагнер, Декер, Оаје и Валентини у Пруској, објавише разне књиге, у којима су се стварно понављала начела надвојводина и моја, уз остале разраде у примени.

Ма да су многи од ових писаца нападали моју књигу „О централним операциским правцима" са више финоће него стварног успеха, док су други били сувише педантни у својим прорачунима, не могу се њиховим излагањима оспоравати докази од вредности. Сви су имали мањевише одлична гледишта.

У Русији је Окунијев расправљао важну тему о заједничкој и посебној употреби три рода војске, која чини основу теорије борбе. Тиме је учинио стварну услугу младим официрима.

У Француској: Геј-Вернон, Жакино де Пресл и Роканкур објавише курсеве који нису били без важности.

Међутим, лично сам запазио да у мојој првој расправи недостаје једна збирка правила, која се налазе на челу надвојводиног дела. То ме је покренуло да 1829 објавим „прву скицу аналитичког приказа", додавши томе два интересантна чланка о војној политици држава.

Искористих ту прилику да одбраним начелâ своје књиге „О операциским правцима", која су многи писци погрешно схватили. Том полемиком се бар дошло до рационалнијих закључака, дајући стварно преимућство централним операцијама.

Годину дана после објаве ових аналитичних таблица умре пруски генерал Клаузевиц, оставивши својој удовици да по смрти објави његова дела, која су претставили као недовршене покушаје. Ово дело направи велику сензацију у Немачкој и ја са своје стране жалим што је написано пре но што је писац упознао мој „Кратак преглед ратне вештине“, јер сам уверен да би се са њим бар унеколико сложио.

Не може се спорити генералу Клаузевицу велико образовање и лако перо. Али је то перо мало преслободно и нарочито сувише претенциозно за научну дискусију, код које јасност мора да буде на првом месту. Осим тога, писац се показује сувише неповерљив према војној науци. Његова прва књига је управо декламација против свих теорија о рату, док су друге две пуне теориских начелâ. Тиме је писац показао да верује у ефикасност својих доктрина, док у туђе сумња.

Што се мене тиче, ја сам у томе научном лабиринту нашао само мали број јасних мисли и маркантних одељака. И, далеко од тога да се сложим са ауторовим скептицизмом, ниједно дело није као ово утицало на мене да осетим потребу и корист добрих теорија, ако сам икад у то могао посумњати. Важно је само да се оне сведу на праву меру, те да се не падне у педантизам, који је гори од незнања.[1] Треба нарочито истаћи разлику која постоји између теорије начелâ и теорије система.

Можда ће се приметити, да у више делова овог „Прегледа“ признајем и сам да има мало апсолутних правила, која се могу дати за разне предмете о којима се расправља. Радо примам ту истину, али значи ли то рећи да теорије и нема? Од 45 чланака у некима има по десет позитивних правила, а у другима само једно до два. Зар није довољно 150—200 правила да се састави врло респективно тело стратегиске и тактичке доктрине? Ако још томе додате масу прописа, који пате од мање или више изузетака, зар нећете добити више догми него што вам треба да усталите своја гледишта на све ратне операције?

У исто доба, када је изгледало да се Клаузевиц труди да укопа темеље науке, појавило се у Француској једно дело сасвим супротне природе. Њега је написао маркиз де Тернеј, француски емигрант у служби Енглеске. Ова књига је неоспорно најпотпунија од свих што постоје у погледу тактике битака. Ако неки пут долази у сукоб са гледиштима пруског генерала, уносећи у доктрине и детаље око извршења који су често неизводљиви у рату, не може му се спорити важност и признати једно од првих места међу тактичарима.

---

[1] Човек, који не зна, али је обдарен природним генијем, може направити велике ствари. Али исти тај човек, ако је научен у школи погрешним доктринама, и засут системима и педантизмима, неће учинити ништа добро, сем ако не заборави оно што је научио.

У свом кратком прегледу мислио сам само на расправе опште природе, а не на специјалне радове за поједине родове војске. Дела: Монталамбера, Ст. Пола, Бусмара, Карноа, Астера и Блесона направила су велики прогрес у погледу вештине опсада и фортификације. Ембер се трудио да се прилагоди тактичким начелима.

СписиЛарош-Ејмона, Милера и Бизмарка расветлили су многа питања о коњици. У једном листу, за који сам, нажалост, сазнао тек шест година по његовом изласку, овај последњи је сматрао за потребно да нападне мене и моја дела, зато што сам можда мало олако рекао, али верујући једном чувеном генералу да му Пруси замерају да је његова последња брошура, уствари, необјављени званични упут владе за њене коњичке генерале. Осуђујући моја дела, Бизмарк је користио право не само да ми одговори, већ и право да се о свакој књизи може судити и критиковати. Међутим, место да доказује неправичност учињеног му прекора, и да се само за то љути, он сматра за једноставније да ми одговара увредама, на које један војник неће никад одговарати кроз књиге, које имају другу намену, а не да служе за лична објашњавања. Они који упореде поменуту нотицу и смешне претензије које ми приписује Бизмарк судиће о нама.

Доста је чудно што ме оптужују као да сам рекао да ратна вештина пре мене није постојала, ма да сам у „Начелима" објављеним 1807 говорио о томе и направио приличан успех у војном свету, почињући прву своју реченицу овим речима: „Ратна вештина је постојала и у незапамћеним временима"... Оно што сам у том погледу стварно рекао јесте: да није било књига, које су објављивале постојање општих начелâ и од њих чиниле употребу у стратегији, за све комбинације на ратишту. Рекао сам да сам покушао тај приказ, а да су га други усавршавали десет година после мене, па ипак га нису сасвим употпунили. Они који би оспоравали ову истину, били би неправични.

Међутим, своје перо нисам никад окаљао нападима на вредне људе, који се одају науци; ако се нисам слагао са њиховим догмама, онда сам то изложио на умерен начин и непристрасно. Било би пожељно да се тако увек ради.

Но, вратимо се на предмет.

Артиљерија је, почев са Грибовалом и д'Уртибијем, имала свој потсетник и масу нарочитих радова, међу којима се истичу писци: Декер, Пеан, Оаје, Равишио и Рувроај. Било је дискусија међу појединим писцима о пешадиској ватри. Најзад су по војним листовима у Бечу, Берлину, Минхену, Штутгарту и Паризу разни официри писали дисертације, које су прилично користиле за расветљавање питања о којима се писало.

Било је неколико покушаја за израду историје ратне вештине од старих времена до наших дана. Тако је Траншан Лаверн писао са доста духа и оштроумности, али непотпуно. Карион Низа био је преопширан за старо време, приличан за епоху Ренесанса до

Седмогодишњег рата, а за модерно доба је сасвим подбацио. Са више успеха писао је о истим стварима Роканкур. А још боље писао је пруски мајор Чирирјачи и његов наследник. Најзад је наполитански официр, капетан Бланш, дао интересантну анализу о писаној и практичној вештини разних периода.

Према толиким именима модерних писаца види се да убудуће неће бити оскудице у добрим књигама за оне који хоће да читају. Јер, данас имамо начелâ, док смо у XVIII веку имали само методе или системе.

Ипак је неоспорно да још нема једног дела које би било потпуно до граница могућности, и, како по свему изгледа, неће га скоро ни бити. Њиме би требало дубоко проучити четири разна система, који су се у току столећа ређали: онај из Седмогодишњег рата, онај из првих борби Револуције, Наполеонов систем и најзад Велингтонов систем. Из овог испитивања треба сложити један мешовит систем за регуларно ратовање са методама Фридриховим и Наполеоновим. Или, тачније речено, треба израдити двоструки систем: за ратове између појединих држава, и за велике инвазије. Ја сам покушао нешто од тог важног задатка у чл. 24, глава III, али како су за тај предмет биле потребне целе свеске, то сам се ограничио само да укажем на тај посао ономе, који ће осећати више храбрости и имати више времена да га изврши, али који ће исто тако бити и срећан да пронађе образложење за ове мешовите доктрине, и нове догађаје који ће их потврдити.

У очекивању, завршићу овај кратак поглед са професионалним уверењем у полемику чији је предмет био овај „Преглед" и моја прва расправа. Одмеравајући све оно што је речено за и против, и упоређујући огромне напретке који су учињени у науци за последњих тридесет година, и уз неповерење Клаузевица, мислим, имам права да закључим да је целина мојих начела и правила која из њих произлазе била погрешно схваћена од више писаца; да су их једни погрешно примењивали, док су други изводили из њих претеране закључке, који ми никад нису пали на памет. Јер, један официр и генерал, после учешћа у дванаест ратова, мора да зна да је рат једна велика драма, у коме хиљаду моралних и физичких узрока делују различитом снагом, и да се то све не дâ свести у математичке формуле.

Али исто тако морам признати без околишења да су ме искуства за двадесет година само утврдила у овоме:

— Постоји само неколико основних начела рата, од којих се без опасности не може одвојити, и чија је примена била скоро увек крунисана успехом.

— Правила примене која произлазе из ових начелâ такође су малобројна, па иако их прилике понекад измене, она ипак могу послужити војсковођи као компас у увек тешком и компликованом вођењу великих операција усред борбеног лома и хуке.

— Природни геније ће, бесумње, умети да уз срећно надахнуће примени начела, као што би умео да створи научну теорију. Али

теорија која је без сваког педантизма доводи до узрока не дајући апсолутне системе засноване на основним правилима. Она ће допунити његов природни геније, проширити његово знање и повећати самопоуздање.

— Од свих теорија ратне вештине једино је разумна она, која проистиче из проучавања ратне историје. Из њих се узима само известан број начелâ као правило, а све остало се оставља природном генију, да према приликама употреби у општем вођењу рата, не правећи од тога искључива правила.

— Напротив, ништа тако не убија природни геније и не наводи на погрешке као педантске теорије засноване на погрешном уверењу да је рат позитивна наука, чије се све операције могу свести на тачне прорачуне.

— Најзад, метафизичким и скептичким делима неких писаца не може се створити уверење, да не постоји никакво ратно правило. Јер, њихови списи не могу оборити оне поуке које су произишле из сјајне употребе модерног оружја и потврђене баш резоновањима оних, који су хтели да их обеснаже.

Надам се, да ме после оваквих признања неће моћи нико окривити да сам од ове вештине хтео да направим некакав механизам са одмереним обртима, ни да претендујем да читање само једног поглавља начелâ може дати таленат за вођење војске првоме који дође. У свима вештинама, као и у свима приликама живота, з н а њ е и у м е ш н о с т две су сасвим различите ствари. Иако неко направи успех, имајући само ово друго, ипак обоје заједно ствара вишег човека и омогућава му потпун успех. Међутим, да ми се не би пребацио педантизам, хитам да изјавим да ја под з н а њ е м никако не подразумевам широку ерудицију. Не ради се о томе да се м н о г о з н а, већ да се д о б р о з н а. Да се зна нарочито оно што спада у наш позив.

Желео бих да моји читаоци, убеђени у ове истине, благонаклоно приме овај нови „Кратки преглед“, који, баш овако мали, може бити најпогоднији за образовање једног принца или државника.

Нисам мислио да у предњој нотици треба дати мишљење о војно-историским радовима, којима је обележено наше доба, јер, уствари, то није улазило у предмет који сам имао да обрадим. Али, пошто су и они допринели напретку науке, тражећи да објасне узроке успеха, онда нека ми је допуштено, да и о томе кажем коју реч.

Чисто војничка историја је незахвалан и тежак предмет, јер, да би могла користити људима, траже се од ње детаљи који су и сувопарни и ситничави, али неопходни за разумевање поло-

жаја и покрета. Тако су до непотпуног покушаја историје Седмогодишњег рата, који је дао Лојд, сви војни писци црпли податке из службених релација или из мањевише заморних панегирика.

Међу најбоље војне историчаре XVIII века спадали су: Димон, Квинси, Бурсе, Пезеј, Гримоар, Рецов и Темпелхоф. Нарочито је последњи успео да створи неку врсту школе, ма да му је дело прилично претрпано детаљима о маршевима и логорима. Ти детаљи су веома добри за дане борбе, али некорисни за проучавање историје једног целог рата, јер се сваког дана појављују у истом облику.

Чисто војна историја дала је од 1792 у Француској и Немачкој толико много списа, да би само за њихово именовање била потребна једна брошура. Поменућу овде ипак прве ратове револуције од Гримоара, од генерала Гравера, успомене Сишеове и Сен-Сира, одломке Гургоа и Монтолона; велико подузеће о победама и освајањима израђено под управом генерала Бовеа; колекцију битака од пуковника Вагнера, као и од мајора Коуслера; рат у Шпанији од Напијера; рат у Египту од Рејнијеа, Суворовљеве ратове од Лаверна; делимичне релације од Сутерхајма итд. итд.[1]

Историја, која је истовремено и политичка и војна, занимљивија је, али је тежа за добро проучавање и тешко се доводи у склад са начином обуке, јер, да се не би умртвило приповедање, морају да се изоставе баш они детаљи, којима се изражава ратна релација.

Почев од више столећа, па све до Наполеоновог пада, постојала је само једна у истини значајна војно-политичка историја и то од Фридриха Великог под насловом: „Историја мога доба".[2]

Ова врста историје тражи и елегантан стил, широко и дубоко познавање историје и политике. Она захтева и војничког генија дораслог за добро процењивање догађаја. Треба умети описати односе и интересе држава као Ансијон, и говорити о биткама као Фридрих и Наполеон, да би се добило ремек-дело ове врсте. Ако се још чека на такво дело, мора се признати вредност неколиким делима која су изашла још пре тридесет година, међу која рачунамо: рат у Шпанији од Фоја; Извод из војничких догађаја од Матије Диме и рукописе од Фена; ма да оном другом недостају правилна гледишта, а последњи пати од пристрасности. После тога долазе дела М. Сегира-сина, писца вредног и проницљивог, који нам је доказао историјом о Карлу VIII, да би могао са мало више природности у стилу отети од претходника историску

[1] Могле би се још навести интересантне релације од Лабома, Сентина, Мортонвала, Лапена, Ленобла, Лафала као и оне од пруског мајора Спата о Каталонији; од барона Волдерндорфа о Баварском рату, и масу других писаца исте врсте.

[2] Многи политички историци као: Ансијон, Сегир-отац, Карамсен, Гишарден, Архенхолц, Шилер, Дари, Мишо и Салванди вешто су описивали ратне операције, али се они не могу убројати међу војне писце.

палму великог столећа, која још увек чека на свога Полиба. Историје Тулонжона и Сервана ставићемо у трећи ред.[1]

Најзад, има и трећа врста историје, критичка историја. Она се примењује код начелâ ратне вештине, старајући се нарочито да створи везу између догађаја и начелâ. Пут су показали Фекије и Лојд и до Револуције нико није успео да их подражава. Ова последња врста је мање блистава у погледу форме, али зато кориснија у резултатима, нарочито ако критика није претерала у строгости, и због тога испала често нетачна и неправична.

Од пре двадесет година, ова пола поучна а пола критичка историја направила је већи напредак од других. Односно, она је обрађена са више успеха и дала је несумњиве користи. Ратови које је објавио надвојвода Карло, ратови које је анонимно дао генерал Мифлинг, делимичне релације генерала: Пелеа, Бутурлена, Клаузевица,[2] Окунијева, Валентинија, Рила, затим они од Лаборда, Коха и Шамбреа, и најзад одломци које су објавили Вагнер и Шел у интересантним листовима Берлина и Беча. Сви су, мање или више, допринели развитку ратне науке. Можда ће ми се дозволити да придам мали део ових резултата у корист своје опширне војно-критичке историје ратова Револуције и других историских дела која сам издао. Она су била нарочито израђена да докажу стални тријумф примене принципа. Ова дела нису никад пропустила да факта доведу на ово главно гледиште. Бар у томе погледу дала су некакав успех[3]. Тако могу скренути пажњу на оштру критичку анализу Рата за шпанско наслеђе, коју је дао капетан Дименил.

---

[1] Не говорим о „Наполеоновом политичком и војничком животу", који је он сам описао, а за који се чуло да сам ја писац. Што се тиче ствари Норвенових и од Тилбодоа, оне нису нимало војничке. Г. Ж. — Додајмо, да је генерал Жомини био прави и аутентичан писац „Наполеоновог политичког и војничког живота изнетог од њега самог пред суд Цезара, Александра и Фридриха". Ако је „Живот Наполеонов" 20 година доцније бачен у засенак по Тјеровој историји, нарочито у политичком погледу, не може се спорити да у стратегиском погледу он даје најјасније, најпростије и најумесније комбинације великог војсковође у погледу принципа. Ф. Л.

[2] Клаузевицева дела су неоспорно корисна, ма да понекад мање због његових, а више због супротних идеја које је изазвао. Она би била још кориснија да нису одвећ претенциозним стилом учињена слабо разумљивим. Али, ако је као научни писац подигао више сумњи него што је открио истина, као историски критичар био је имитатор без много скрупула. Они који су прочитали мој рат од 1799, објављен десет година пре његовог, потврдиће ово мишљење, јер нема ни једног од мојих размишљања које он није поновио.

[3] Можда ће ми се учинити замерка због опширности неких одељака, али није ни могуће задовољити све укусе у војничком погледу. Једни би хтели све могуће детаље, а други их неће. Признајем да сам занет школом Темпелхофовом и да сам више задовољавао оне прве. Ови извештаји су добри за једну посебну акцију, али не за цео један рат. У погледу тих детаља добро сам се поправио у последњем делу.

Благодарећи овој утакмици поучних дела и дела критичке историје, научна настава није више тако тешка. А професори који данас не би знали да се снађу у доброј настави, поткрепљеној хиљадом примера, били би жалосни професори. Из овога, ипак, не треба закључити да се ратна вештина попела до тачке, са које не треба више ниједан корак ка савршенству. Нема ништа савршено под сунцем! И ако би се под претседништвом надвојводе Карла или Велингтона, скупио комитет састављен од самих стратега и тактичара овог столећа, са најспособнијим артиљериским и инжињериским генералима, ни тај комитет не би успео да створи једну теорију, која би била и савршена, и апсолутна и непромењљива за све ратне радње, нарочито за тактику.

Г. Ж.

Откада су ови редови отштампани, (1855) војна литература је обогаћена многим публикацијама у свима цивилизованим земљама. С једне стране, велики ратови царства, који су опширно описани и продискутовани у току дугог периода мира, који је иза њих настао, затим ратови у Алжиру и револуционарни покрети 1848—1849 у целој Европи; Кримски рат, рат у Италији 1859—1860; у Сједињеним Државама од 1861 до 1865; у Данској 1864; у Немачкој и Италији 1866; у Француској 1870-71, на Балканском Полуострву 1876-78 и у Чилеу 1891; — с друге стране, усавршавања у војничкој области услед сталног напретка наука и вештина и њихове модерне примене, створили су обиље списа. За последњих педесет година дато је у том погледу више него у свима ранијим столећима. И данас се може рећи да се налазимо пред опасношћу, која је сасвим друкчија од оне на коју је указивао маршал Саксонски. Више не кочи студије оскудица у науци и у војној литератури, већ тешкоћа да се изаберу дела која највише користе, а најмање шкоде.

У овој поплави од публикација има их много које немају никакве опште вредности, и доста велики број таквих које су шкодљиве због своје застрањености или контрадикција. Потребна би била велика књига, да би се у њој анализирале само оне главне.

Ф. Л.[1]

[1] Пуковник Леконт ређа затим низ списа онога доба, који немају никакве везе са Жоминијевим делом, а ни значаја за наше доба. — Прим. прев.

КРАТАК
ПРЕГЛЕД РАТНЕ ВЕШТИНЕ
ПРВИ ДЕО

ДЕФИНИЦИЈА РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Ратна вештина, онаква каква се обично схвата, дели се на пет чисто војничких грана: стратегију, велику тактику, логистику, артиљериску и инжињериску вештину, која постаје све обимнија услед напретка науке, и најзад, на детаљну тактику. Али постоји још један део који припада овој науци, а који је досада био искључен. То је ратна политика.[1]

Ма да она припада више науци државника него ратника, откад се одвојила тога од мача, мора се признати да је она некорисна једном нижем генералу, али је неопходна генералу на положају главнокомандујућег једне војске. Она улази у све комбинације које одлучују о рату, као и у операције које би се могле предузети. Дакле, потребно је да се и она уврсти у науку коју овде проучавамо.

Према таквом схватању, изгледа, да се ратна вештина састоји стварно из шест делова:

1-ви је ратна политика;

2-ги стратегија или вештина доброг дириговања маса на ратишту, било ради освајања једне земље или ради одбране своје;

3-ћи велика тактика битака и бојева;

4-ти логистика или практична примена вештине покрета армија,[2] подразумевајући ту мањевише припремне покрете железницом, што данас улази у такозвану мобилизацију;

5-ти је инжињериска вештина и коришћење разних новинâ ратних средстава; вештина напада и одбрана утврђених места, по-

---

[1] Колико је мени познато, има веома мало дела на овом пољу. Једино које носи такав наслов јесте: „Ратна политика" од Еј ди Шатлеа (1767). Тамо пише, војска која хоће да пређе преко каменог моста, мора најпре позвати дрводеље и архитекте да га прегледају, и да Александар не би тукао Дарија, да је овај могао извести пред њега целу снагу на место половине! Чудне одредбе војне политике! Мезрој је имао неколико идеја које су исто тако биле неодређене, и он их је назвао: „Ратна дијалектика". Лојд је понајбоље продро у то питање. Па ипак, колико недостатака има његово дело, и колико је пута демантовано нечувеним догађајима од 1792 до 1815!

[2] У чл. 41 објаснићу разлоге који су ме одлучили да говорим најпре о логистици са споредниjег гледишта. Надам се, да ће бити добро примљени нови односи под којима их посматрам.

дразумевајући ту и све минске радове, фугасе и друге модерне експлозиве, који се стално усавршавају; и

6-ти, детаљна тактика.

Ту би се могла додати још и филозофија или морални део рата, али изгледа да је боље да се она унесе у исти одељак са политиком.

Наша је намера да проучимо главне комбинације из четири прва дела, пошто нам није циљ да улазимо у детаљну тактику, ни у инжињериску вештину и стварање ратних средстава, које припада посебној науци.

За доброг пешадиског, коњичког и артиљериског официра није потребно да познаје све делове подједнако добро. Али да се постане генерал или одличан генералштабни официр, то познавање је неопходно. Срећни су они који то знају, а и влада која уме да их постави на одговарајуће место!

Глава прва

О РАТНОЈ ПОЛИТИЦИ

Овај наслов дајемо комбинацијама по којима један државник треба да суди да ли је рат погодан, опортун или чак и неопходан, и да одреди разне операције које су потребне за постигнуће циља.

Једна држава прибегава рату:

— због тражења права, или ради одбране права;

— да удовољи великим народним интересима, као што је: трговина, индустрија и све оно што чини просперитет нације;

— да помогне суседе чије јој је одржање потребно за сигурност државе, односно ради одржања политичке равнотеже;

— да одговори обавезама савеза било офанзивним или дефанзивним;

— да протури своја гледишта, да их подржи, односно брани;

— да прошири свој утицај или моћ добицима потребним за сигурност државе;

— да одбрани угрожену националну независност;

— да освети увређену част;

— због жеље за освајањима и инвазијама.

Разумљиво је, да разне врсте рата имају помало утицаја и на природу операција које ће бити потребне ради постигнућа одређеног циља, на величину напора које треба ради тога учинити, и на обимност подузећа које треба да се из истих разлога формира.

Наравно, сваки ће од ових ратова бити офанзиван или дефанзиван. Чак, можда и онај, који би био изазивач, могао би бити опрезан и ограничити се на одбрану, а нападнути може одмах преузети иницијативу, ако је умео да се за то припреми. Но, има и других компликација које произилазе из створене ситуације код противничких страна, као:

1. — ратовати сам против друге силе;

2. — ратовати сам против више њих у савезу;

3. — ратовати у савезу са једном силом против једног јединог непријатеља;

4. — имати главну или само споредну улогу у савезничком рату;

5. — у овом последњем случају може се ступити у дејство од почетка рата, односно доцније ући у акцију која је мање више у току;

6. — војиште може бити пренето на непријатељску територију, на савезничку или на своју сопствену;

7. — ако је у питању инвазија, она може бити мања или већа, обзирна, умерена или безобзирна;

8. — рат може имати национални карактер, било против нас или против непријатеља;

9. — најзад, постоје грађански и верски ратови, исто тако опасни и за жаљење.

Једном одлучен рат, мора се водити по принципима ратне вештине, али се при том мора водити рачуна, да ће ипак бити велика разлика у природи предузетих операција, сходно различитим изгледима којима се иде у сусрет. Например, две стотине хиљада Француза, желећи да покоре Шпанију, која се дигла као један човек, неће маневровати онако како би маневровали 200 хиљада Француза у походу на Беч или ма коју престоницу ради диктирања мира (1809), и неће се указати она иста част герилској акцији у Мини ради њеног савлађивања, каква је указана Бородину[1]. Да не идемо даље од ових примера, запитајмо се, да ли би могли 200 хиљада Француза, о којима смо говорили, подједнако наступати ка Бечу, без обзира на морално стање владе и народа између Рајне и Ина, или између Дунава и Елбе? Подразумева се да ће се један пук сваки пут тући, мањевише, подједнако, али се тако не може претпоставити за главнокомандујуће генерале.

Овој различности комбинација, које спадају вишемање у област дипломатске политике, могу се додати и друге, које се тичу само вођења војсака. Ове друге ћемо назвати: војна политика или филозофија рата, јер оне не припадају потпуно ни дипломатији ни стратегији, па ипак имају важан и велики утицај како на планове влада, тако и на планове војсковођа.

Започећемо са комбинацијама које се односе на дипломатију.

Члан I

Офанзивни ратови за тражење права

Кад једна држава има права на једну суседну земљу, то не мора бити увек разлог да се то право оружјем тражи. Мора се испитати умесност интереса у јавности пре него што се за то донесе одлука.

Најправеднији је рат онај, који се заснива на неоспорним правима, а усто још може да пружи својој држави позитивне ко-

[1] Ово у одговор мајору Прокешу, који је и поред своје познате ерудиције сматрао да може тврдити: да ратна политика не може утицати на операције, и да се рат увек једнако води.

ристи, које одговарају жртвама и ризику којима се излаже. Али, нажалост, има данас толико спорних и угрожених права, да су већина ратова засновани само привидно на наслеђима, тестаментима, женидбама итд. Уствари су само користољубиви ратови. Питање наследства Шпаније под Лујом XIV било је најприродније право које се заснивало на једном свечаном тестаменту, ослањајући се усто на породичне везе и једнодушну жељу шпанског народа. Ипак је то оспоравала цела Европа, и против законитог наследника створила се општа коалиција.

Фридрих II, искоришћујући рат Аустрије против Француске, извукао је из прашине неке старе повеље и на основу њих ушао у Шлезију са оружаном силом, заузевши богате области којима је удвојена снага пруске монархије. Успех и важност ове одлуке били су мајсторски изведени. И да није успео, било би неправедно осуђивати га. Величина и опортунитет подузећа могли су да правдају један такав напад, уколико се напад уопште може правдати.

За такав рат не могу се дати правила: знати чекати и искористити у томе је све. Нападне операције треба да буду у сразмери са постављеним циљем. Најпре се, наравно, заузме територија која се захтева. Затим, напад се наставља саобразно приликама и расположивим снагама, да би се изборио повољан прекид непријатељства, грозећи непријатељу у његовој земљи. Све стоји у зависности од циљева који се могу осигурати и од ратних средстава, којима располажу зараћене стране. Важно је код сличног напада, да се не пробуди завист неког трећег, који би дошао у помоћ земљи која се напада. Ствар је политике да то предвиди, да одврати сваку интервенцију дајући потребне гаранције суседима.

Члан II

Ратови који су политички дефанзивни, а војнички офанзивни

Држава нападнута од свог суседа, који полаже стара права на неку њену област, ретко ће их дати без отпора и поред јасног уверења у стварност његових права. Она радије брани земљу која јој се тражи. То је увек часније и природније. Али, место да пасивно чека нападача на граници, можда ће јој бити згодније да узме иницијативу и пређе у напад. Тада све зависи од обостраног војничког положаја.

Биће некад корисно да се крене у завојевачки рат, а некад да се чека непријатељ у земљи. Држава која је у самој земљи потпуно сређена и код које не постоје разлози поделе, нити бојазан од напада неког трећег на њену земљу, имаће увек стварне користи, ако рат пренесе на непријатељску територију.

Пре свега, избећи ће упропашћавање своје земље, затим, водиће рат о трошку свог противника, приграбиће себи све моралне предности, изазиваће одушевљење код својих и задавати непријатељу страх већ од почетка рата. Међутим, са гледишта чисто војничког извесно је: да ће војска која се бори на своме земљишту, где су сви природни и вештачки заклони у њену корист и у њеној власти, где су сви маневри у земљи слободни и помагани од становника и од власти, имати од тога знатне користи.

Ове истине, које изгледају неоспорне, тешко се дају применити на сваку врсту рата. Али, ако су стратегиска начела непроменљива, не стоји тако са политичким стварностима рата, које се мењају услед моралног стања народа, услед локалних прилика и због људи који се налазе на челу државе и војске. Те нијансе дале су повода стварању грубе невоље: да за рат не постоје одређена правила. Надамо се да ћемо доказати да ратна наука има својих начелâ, која се не могу занемарити без ризика да се претрпи неуспех, ако се има посла са способним непријатељем. Само су политички и морални делови рата подложни променама, где се не може рачунати на сталне прорачуне, али који се могу подвести под приближне прорачуне. Према томе, треба оперативне планове прилагодити приликама, док се код њиховог извршења мора држати начелâ ратне вештине. Например, схватљиво је, да се не могу комбиновати ратови против Француске, Аустрије или Русије као рат против Турака или сваке друге источњачке нације, за чије храбре, али недисциплиноване хорде не постоје никаква правила, никакав разложан маневар, нити истрајност на случај неуспеха.

Члан III

Ратови за искоришћавање прилика

Поход Фридриха II на Шлезију био је рат за искоришћење. Исто тако и Рат за шпанско наслеђе.

Има две врсте ових ратова. Прва је, ако једна моћна држава хоће да прошири државу до њених природних граница, или да добије неке ванредно важне политичке или трговачке користи; и друга, ако она хоће да умањи снагу неког опасног такмаца, односно да спречи његово јачање. Истина је, ова друга врста улази и у ратове за интервенцију, јер је мало вероватно, да ће једна држава сама напасти на опасног такмаца. Обично ће се створити савез као последица сукоба, који је избио са неким трећим.

Све ове комбинације припадају више политици него ратоводству, и о војничким операцијама, које улазе у другу категорију о којој ћемо говорити, нећемо сада помињати, јер би се овде о томе врло мало могло рећи.

Члан IV

Ратови са или без савезника

Природно је, да је у рату боље имати савезнике него бити сам, под претпоставком да су и сви други изгледи једнаки. Нема сумње да ће једна велика држава имати више изгледа на успех него две мале удружене против ње. Да ли је ипак боље имати помоћ једног од својих суседа или се сам борити. Тиме се добија помоћ не само у снази коју он нуди, него се и непријатељ слаби утолико више, јер мора према њему иставити један мањи или већи део снага.

Поред тога, он мора да осигурава и оне своје територије, које би без тога савеза биле у сигурности. Увериђемо се из следећег параграфа да нема ни малих непријатеља ни малих савезника, које би једна велика држава — ма како била моћна — могла да омаловажава. То је истина у коју се не би могло посумњати, а да се не дође у сукоб са свима историским искуствима.

Члан V

Ратови ради интервенције[1]

Од свих ратова које једна држава може предузети свакако је најпогоднији и најкориснији рат у циљу интервенције у борби која се већ води. Разлог томе је лако погодити. Држава која интервенише ставља на вагу сву своју снагу у корист онога коме указује помоћ. Она ступа у борбу кад хоће, бирајући најпогоднији моменат за отсудну акцију снагом коју у борбу уводи.

Има две врсте интервенција: прва је кад једна држава хоће да се умеша у унутрашње прилике својих суседа, а друга је кад нађе за сходно да искористи спољне односе.

Публицисти нису никад били сагласни у погледу права на мешања у туђе унутрашње прилике. Ми се са њима нећемо препирати у погледу права, рећи ћемо само да се то често догађа. Римљани дугују део своје величине тим интервенцијама. Ни царство некадање Енглеске компаније у Индији не може се друкчије објаснити. Мешање у унутрашње прилике није увек успешно. Русија за свој развој и део своје величине има да захвали уменој интервенцији својих царева у послове Пољске. Напротив Аустрија замало није крахирала због мешања у Француску револуцију. Ове врсте комбинација не спадају у наш предмет.

Мешање у спољне односе суседа је и оправданије и природније, а можда и кориснијe. Стварно, уколико се може сумњати у право једне државе да се меша у оно што се догађа у

[1] Овај члан је писан 1829.

унутрашњости других, утолико ће јој се пре дати за право да се одупре ономе, чиме се проузрокује нервоза и неред изван граница, а што би могло наскоро и њу да захвати.

За мешање у спољне сукобе суседа могу постојати три узрока: Прво, уговор о офанзивном и дефанзивном савезу, којим се намеће обавеза да се савезнику притекне у помоћ. Друго, одржање стања које се назива политичком равнотежом. То су тако лепе комбинације модерних столећа, да су биле сувише често заборављене баш од оних, који би требало да им буду најватренији апостоли.[1] Трећи узрок је искоришћење једног већ заметнутог рата који може бити не само ради обрта исхода, већ и да се осигура корист за онога који интервенише.

Историја нам пружа хиљаду примера о државама, које су пропале зато што су заборавиле на ове истине: „Да једна држава назадује услед сувише наглог јачања њеног суседа, и да и другоразредна држава може постати арбитар код политичког колебања, ако умедне у погодном моменту да стави на вагу своје снаге.“ Ово је довољно да се схвати корист ратова за интервенцију у погледу високе политике.

У војничком погледу је јасно да војска, која се појављује као трећа у већ насталој борби, постаје надмоћна. Њен утицај ће одговарати важности њеног географског положаја, у односу на положај двеју већ зараћених војсака, и може бити одлучујући.

Наводимо један пример. У зиму 1807 Наполеон пређе Вислу и допре све до зидина Кенигсберга, имајући иза себе Аустрију, а испред себе целу руску силу. Да је Аустрија избила из Чешке на Одру са 100.000 људи, то би по свој прилици донело крај Наполеоновој свемоћи. Његова би војска била срећна, ако би успела да се пробије до Рајне, а сви су изгледи да не би успела. Аустрија је радије чекала док прикупи снагу од 400.000 људи, да после две године предузме офанзиву са овом огромном снагом. Она је била побеђена, док би са 100.000 војника, употребљених у правом моменту, лакше и сигурније одлучила судбину Европе.

Као што постоје разне врсте интервенција, тако су различни и ратови који се ради њих воде.

1. - Може се у рат ући услед раније закљученог уговора са слабијом војском чија је јачина одређена уговором.

2. - Може бити интервенција, код које би дотична држава претстављала главну снагу ради помагања слабијег суседа и његовог одржања. У том случају војиште је далеко од граница.

3. - Може се држава умешати као главна снага на једном суседном ратишту, што се обично дешава у коалицији више великих сила против једне.

---

[1] Било би апсурдно веровати у потпуну равнотежу. Може се говорити само о релативном и приближном балансирању. Одржање политичке равнотеже може бити основа политике онако, као што је вештина да се на отсудној тачки стави максимум снаге, ратно правило. Неоспорно је да поморска равнотежа претставља главни део стабилности европске политике.

4. - Најзад, интервенише се у већ постојећој борби, или пре објаве рата.

Када се интервенише са ограниченом снагом, на основу постојећих услова уговора, онда је то само помоћ, при чему операцијама руководи она главна сила. Други је случај, ако се суделује у савезу и са великом снагом.

Војнички изгледи ових ратова су различни. У Седмогодишњем рату руска војска је уствари била помагач Аустрије и Француске. Она је ипак постала главна на северу док није заузела Источну Пруску. Али, кад су генерали Фермор и Солтиков водили војску на Бранденбург, онда је она радила само за аустриски рачун. Њене трупе, које су се истакле далеко од своје основице, биле су у потпуној зависности од добрих или рђавих маневара њених савезника.

Сличне удаљене акције излажу војску опасностима, и оне су за војсковођу врло деликатне. Зато постоје жалосни докази из ратова 1799 и 1805 на које ћемо доћи кад будемо говорили о експедицији у војничком смислу (чл. 29).

Из ових примера види се да удаљене интервенције могу често довести у незгоду војске, које их предузимају. Но у накнаду за то земља неће моћи бити тако лако угрожена нападом, пошто се војиште налази далеко од њених граница. Оно што је у овом случају невоља за војсковођу, згодно је за државу.

У ратовима ове врсте главно је: изабрати војсковођу који је и политичар и војник; са савезницима тачно одредити шта сваки има да допринесе у операцијама и, најзад, одредити главни циљ који је у складу са заједничким интересима. Услед невођења рачуна о овим мерама пропали су многи савези, или су се с муком борили против једне државе, која је била слабија од њих, али боље сједињена.

Трећа врста рата за интервенцију, а према ономе што је овде раније речено, то је једном речи она, код које се интервенише целом снагом у близини својих граница. Она је погоднија од осталих. Случај у који би дошла Аустрија 1807, да је умела искористити свој положај. Она је била у истој ситуацији и 1813. Као сусед Саксонске, где је Наполеон прикупио своје снаге и ударајући у позадину француског операциског фронта на Елби, она је увела 200 хиљада људи у помоћ са скоро сигурним изгледима на успех. Италија и утицај на Немачку, који су били изгубљени у току петнаест година неуспеха, били су повраћени за два месеца. У овој интервенцији Аустрија је имала на својој страни и политичке и војничке користи, дакле, двоструки интерес, који пружа највеће користи које може очекивати један шеф државе.

Бечка влада успева утолико сигурније, што њена интервенција не припада само оној врсти, о којој смо говорили у чл. 3, тј. у таквој близини од њених граница да јој омогућава развој највеће могуће снаге, пошто она интервенише у већ насталој борби, у коју

улази свом снагом и у најпогоднијем моменту. Овако двострука преимућства доносе одличан успех, код кога не само велике државе, но и врло мале постају надмоћне, ако знају да их у правом моменту искористе. Два су примера довољна да ово докажу. У 1552 изборни кнез Морис Саксонски осмелио се да иступи отворено против Карла V, господара Шпаније, Италије и Немачког царства, против Карла V који је тукао Франсоа I и стезао Француску у своја клешта. Овај нови отпор, који пренесе рат у срце Тирола, заустави овог великог човека који је претио све да прогута. У 1706 војвода Савојски, Виктор Амеде, изјаснивши се против Луја XIV, изменио је ситуацију у Италији тако, да је француска војска са обала реке Адиџе дошла до зидина Турина, где је доживела пораз у коме се обесмртио принц Евгеније. Колико ће државника изгледати мали у очима оних, који буду размишљали о ова два догађаја и о крупним питањима за која су били везани.

Рекли смо довољно о важности и користима погодних интервенција. Број таквих примера би се могао повећати у бескрај, но тиме не бисмо ништа више допринели убеђењу наших читалаца.

Члан VI

Освајачки ратови услед освајачког духа или из других разлога

Важно је напоменути пре свега да постоје две сасвим различне врсте освајања: једна која се тиче освајања држава којима се граничимо, а друга код које се ради о удаљеним освајањима пролазећи преко пространих покрајина, чије би становништво било мање више неутрално, сумњивог расположења или непријатељски расположено.

Освајачки ратови који су последица освајачког духа, нису, нажалост, увек најнекориснији. Александар, Цезар и Наполеон половином своје каријере пружили су за то сувише доказа. Ипак су ове користи самом природом ограничене, а треба се чувати да се те границе не пређу, јер се онда пада у опасне крајности.

Камбиз у Нубији, Дарије код Скита, Крас и император Јулије код Парта, и најзад Наполеон у Русији, дали су сувише крвавих доказа за овакво уверење. Међутим, мора се признати да манија за освајањем није била једина побуда код овог последњег. Његов лични положај и борба са Енглеском одвукли су га у подухват, коме је очигледан циљ био да из те борбе изађе као победилац. Наклоност рату и његовим опасностима била је код њега очигледна, али наводила га је на то и дилема: или да се поклони пред Енглеском или да својим напорима тријумфује над њом. Рекло би се да је он дошао на овај свет да покаже војсковођама и државницима чега се треба чувати. Његове победе су лекције умешности, активности и смелости. Његови порази су примери разборите умерености.

Освајачки рат без вероватних узрока атентат је на човечанство. То је Џингис-хан. Али, ако се рат може образложити великим интересима или похвалним разлозима, онда се лако правда, па чак може бити одобраван.

Инвазија у Шпанији која је извршена 1808 и она извршена 1823 битно се разликују и по циљу и по резултатима. Прва је била диктована жељом за освајањем и вођена подмукло грозећи опстанку шпанског народа. Она је била фатална за свог творца. Другом се борило само против опасних доктрина штедећи опште интересе. Она је утолико боље успела, што је наилазила на одзив већег дела народа на чију је територију продирала. Ми се никако нећемо упуштати да о њима судимо према природном праву. Слична питања припадају политичком праву на интервенцију. Без намере да о томе овде дискутујемо, ми их једноставно наводимо као доказ да инвазија није увек џингисханска. Прва коју наведосмо допринела је пропасти Наполеона; друга је вратила Француску у положај према Шпанији у који она никад није требало да дође.[1]

Молимо се Богу, да та освајања сведе на што је могуће мањи број, али морамо признати, да ће једна држава боље учинити ако нападне на своје суседе, него ако чека да буде нападнута. Признајмо такође, да је најбоље средство за сузбијање освајачких прохтева и узурпирања, ако се у право време интервенише у циљу обезбеђења.

Претпостављајући рат за одлучно освајање, који није мотивисан неумереним жељама за освајање, већ здравим државним разлозима, важно је, да се ово освајање упореди са циљем који се жели постићи и са тешкоћама на које се може наићи, како од саме земље, тако и од њених савезника.

Напад против једног народа раздраженог и готовог на све жртве, а који усто може да рачуна на помоћ у људству и новцу од неког моћног суседа претставља опасан потхват. Несумњиво, доказ за то је Наполеонов рат у Шпанији. Револуционарни ратови у Француској 1792, 1793 и 1794 то потврђују још боље. Јер, ако је Француска била мање изненађена него Шпанија, она је била и без савезника, који би јој притекли у помоћ. Она је била нападнута од целе Европе и са копна и са мора.

После оваквих примера, какав би значај могле имати сувопарне максиме? Зато поступак треба тражити у великим историским догађајима.

Руске инвазије у Турској претстављају такође у неку руку сличне симптоме националног отпора. Међутим, треба признати да су услови били различни. Верска мржња могла је натерати Османлије да се лате оружја. Али пошто су се Турци налазили на територији на којој је било два пута више Грка него њих, то Турци

[1] Француска је морала 1823 по наређењу Свете Алијансе да угуши побуну шпанског народа против краља. — Прим. ред.

нису налазили у општем устанку ону потпору, коју би нашли да је цела царевина била муслиманска, или да су умели учинити да се интереси Грка устреме против освајачких, као што је то знала Француска са Алзашанима, најбољим Французима у краљевини. У том случају би они надјачали. Али више нема верског фанатизма.

Рат од 1828 доказао је да је Турска била јака само на својој граничној линији, где су се налазиле прикупљене њене најратоборније хорде, док се у унутрашњости земље све распадало.

А када једна инвазија не мора нимало да зазире од народа, и ако се изводи у пограничној држави, онда су у питању само стратегиски закони којима се треба руководити. То је учинило да су освајања Италије, Аустрије и Пруске ишла тако брзо. Њихови војнички успеси биће размотрени у чл. 29.

Но, ако се ради о далеком освајању, због којег се мора проћи кроз многе земље, да би се стигло до циља, онда је много више позвана политика него стратегија, за обезбеђење успеха таквом подузећу. На првом месту успех се мора огарантовати савезом са неком јаком државом, која се налази у суседству оне која се има напасти, јер ће се у томе савезу наћи не само повећање снага, већ и солидна основица, на којој ће се унапред спремити депои за почетак наступања, као и наслон за случај потребе. Но, да би се добио такав савез, мора се гледати да ли су и интереси државе, на коју се рачуна, подударни са нашим у погледу предузетог освајања.

Ако је политика нарочито одлучна за предузимање далеких експедиција, то не значи да је она без утицаја и на пограничне инвазије, јер се једном непријатељском интервенцијом може зауставити ток најсјајнијих успеха. Заузеће Аустрије 1805 и 1809 можда би добило други обрт да се Пруска умешала. Тако је исто поход 1807 на северу Немачке био у великој зависности од бечке владе. Исто тако акција у Румелији 1829, осигурана предузетим корацима мудре и умерене политике, могла је имати неповољних резултата, да није помоћу ових преговора отклоњен сваки изглед интервенције.

Члан VII

Ратови из убеђења

Ма да се ратови из убеђења, национални ратови и грађански ратови, мешају неки пут у истом сукобу, они се ипак довољно међу собом разликују, те их морамо одвојено проучавати.

Има три вида ратова из убеђења: или се ограничавају на унутрашњу борбу, тј. на цивилни рат; или се воде и у земљи и ван земље истовремено; и најзад, догађа се, ма да ретко да се рат ограничи само против спољњег непријатеља.

Ратови због убеђења или због доктрина између двеју држава[1] спадају такође у ред ратова за интервенцију. Јер, ти ратови увек проистичу или због доктрина које хоће један од суседа да протури прогапандом, или због доктрина које хоће да се оборе или осујете. У сваком случају то доводи до интервенције.

Ови ратови, било да произилазе из верских или политичких догми, подједнако су за жаљење. Јер, они исто онако као и национални ратови изазивају јаке страсти, услед чега стварају омразу, крволочност и страхоте.

Такви су ратови исламизма, крсташки ратови, Тридесетогодишњи рат и ратови лига. Сви они мање или више имају у себи симптоме своје врсте. Вера је несумњиво послужила неки пут и као политички претекст, односно више као средство него као догматички разлог. Вероватно је да су Мухамедови наследници више бринули да прошире своју империју, него да проповедају коран. Исто тако, ни Филип II није напао Лигу у Француској ради победе римске цркве. Ми ћемо чак, признати и Анселоу, да је Луј IX, водећи рат у Египту, више мислио на трговину са Индијом него на освајање светог гроба.

Па кад је тако, онда догма не служи само као претекст, већ и као моћно средство, јер задовољава две сврхе: изазива одушевљење код својих и ствара једну партију. Тако су Швеђани у Тридесетогодишњем рату и Филип II у Француској имали моћније помагаче него што су биле и њихове војске. Но, дешава се да догма за коју се бори има само непријатеље, и онда је борба страшна. Таква је била борба између исламизма и крсташа.

Ратови који се воде из политичких убеђења, имају скоро исте изгледе и у помоћи и у отпору. Сећамо се например, да су 1792 постојала необична удружења која су стварно рачунала да наметну целој Европи своју чувену декларацију о праву човека. Државе, које су биле тиме узнемирене, латиле су се оружја сигурно само зато да врате опасну лаву у кратер вулкана и да је у њему угуше. Али средство није било срећно изабрано, јер су рат и насиље лоше мере за заустављање зла које лежи у распламтелим страстима, услед тренутног раздражења, које, уколико је жешће, утолико мање траје. Против рђавих страсти је само време добар лек као и против анархистичких доктрина. Свесна нација може моментано пасти под јарам захуктале масе и бунтовника, али ове буре пролазе и разум се враћа. Хтети зауставити сличан покрет маса страном силом, то је исто као кад би се хтела спречити експлозија у часу кад фитиљ догорева до барута и проузрокује експлозију. Зар није боље сачекати експлозију па створену рупу испунити, него и сам се изложити експлозији?[2]

По једној дубокој студији о Француској револуцији уверио сам се да се није запретило Жирондинцима и Народној скупштини

[1] Овде говорим о ратовима између двеју сила, а не о унутрашњим ратовима, који долазе у посебан члан.

[2] Разуме се, кад ово говорим, мислим само на велике државе.

оружаном силом, они се никад не би усудили да дигну богомрску руку на мирног али часног Луја XVI. Да није било неуспеха Димуријевог и грожења инвазијом, не би никад Монтања саломила Жиронду. И да је пуштено да се партије гложе међу собом како знају, вероватно је да не би Народна скупштина уступила место страшном Конвенту, но поступно би се вратила успостављању умерене монархистичке доктрине према незаборавним потребама и навикама Француске.

Са војничког становишта ови су ратови страшни, јер освајачка војска нема посла само са војним снагама непријатеља, већ и са раздраженим масама.

Није невероватно да насиље једне партије може изазвати баш потребу за стварањем супротне партије као савезника. Неоспорно, да је такав резултат сигурнији него у религиозним борбама. Али, ако побуњена страна држи све народне снаге, као војску, тврђаве, и арсенале, иако се при том ослања на највећи број народних маса, шта би онда могла урадити странка која би била без свега тога? Шта су могли учинити и сто хиљада Вандејаца и сто хиљада федералиста за коалицију у 1793?

У историји постоји још само један пример борбе, који је сличан оној из Француске револуције. Баш тај пример показује сву опасност напада на један раздражен народ. Међутим, рђаво вођење војничких операција могло је допринети њеном ненадном успеху, као и пореметити неке регуле овог рата. Требало је знати шта би се догодило, да су после Димуријевог бекства на место рушења тврђава топовима и поседања тих тврђава у њихово име, савезнички команданти поручили командантима тврђава, да они немају ништа против Француске, ни против њених тврђава, ни против њене храбре војске, но да желе да са 200 хиљада војника крену против Париза. Могуће је, да би тиме подигли монархију, а можда се отуд не би могли ни повратити, ако не би располагали исто толиком снагом за осигурање њиховог повратка на Рајну. То је било тешко решити, пошто сличан потхват никад није постојао, и пошто је све зависило од тога какав ће став заузети француски народ и његова војска. Проблем има две претпоставке подједнако важне. Борба из 1793 године решила га је само на један начин. Било би тешко решити га на други. Код таквих одлука мора се рачунати само са примерима из искуства.

Што се тиче војничких правила која се могу дати за ове ратове, она су мањевише иста као код националних ратова. Но, ипак се разликују у главној тачки: код ових других се мора заузети и покорити земља, посести или срушити њене тврђаве, растурити њена војска и подјармити све области. У погледу уверења мање је важно потчињавање земље и одузимање средстава. Потребно је имати довољно снаге да се иде право циљу, не осврћући се ни на какве ситне обзире и избегавајући све оно што би узбунило народ у погледу његове независности и интегритета његове територије.

Рат у Шпанији 1823, о коме смо говорили у предњем члану, такође се може узети као пример и за ова уверења, која су су-

протна оним из Француске револуције. Бесумње и прилике су биле различите, јер је француска војска 1792 била састављена из здравијих елемената од оне радикалске војске са острва Леона. Револуционарни рат био је истовремено и рат из убеђења и национални и грађански, док је први рат у Шпанији 1809 био чисто национални рат, а у 1823 водиле су се партиске борбе из убеђења, без утицаја националног момента. Због тога је и велика разлика у резултатима.

Уосталом, експедиција војводе од Ангулема била је добро вођена у погледу извршења.[1] Место да се забавља око заузимања тврђава, његова војска је радила по правилима о којима смо горе расправљали. Пошто је нагло продрла до Ебра, она се ту поделила да би зграбила елементе непријатељске снаге на самом њиховом извору. То дељење снага ишло је лако кад се знало да је на страни војске расположење већине становништва у земљи. Да је војска поступала по инструкцијама из министарства, које је прописало да се методички осваја земља и тврђаве између Пиринеја и Ебра, она би можда војнички промашила свој циљ, или би борба постала дуга и крвава изазивајући народни понос услед окупације сличне оној из 1807. Али, када је војска наишла на добар пријем код свег становништва, она се осмелила и разумела да је њено дејство више политичког него војничког карактера, и да је важно да се борба што пре заврши. Њено дејство, које се разликовало од онога које су вршили коалирци 1793, заслужује да буде пример за све оне који би имали да диригују сличним подузећима. Она је за непуна три месеца стигла пред зидине Кадикса.

Оно што се догађа данас на полуострву доказује да политика није умела да искористи постигнуте успехе и створи нов ред ствари, повољан и солидан. Грешка није ни до војске ни до њених команданата, већ до шпанске владе, која се повела за саветима насилних реакционара, те никако није била на висини свога задатка.

Фердинанд, као арбитар између ова два супротна интереса, сав је пао под утицај оног дела који је испољавао поштовање према престолу, и који је рачунао да употреби краљевски ауторитет у своју корист, не бринући се много за последице у будућности. Народ оста раздвојен на два непријатељска табора, које није било лако измирити у току времена. Као што сам предвидео, ови су табори дошли поново у сукоб у Верони 1823. То је велика лекција, но којом, изгледа, нико у овој лепој и несрећној земљи није расположен да се користи. Ма да историја не оскудева примерима који доказују да су оштре реакције, исто као и револуције, стварни конструктивни и консолидујући елементи.

---

[1] И ту је учињено неколико грешака под троструким утицајем: политичким, војничким и административним. Но и оне су, према причању, биле дела разних котерија без којих није ниједан штаб главнокомандујућег. Уосталом, част за вођење операција припада генералу Гијеминоу, који их је водио у име принца, и коме после шпанског народа припада највећи део успеха.

Члан VIII

Национални ратови

Национални ратови, које смо морали поменути са неколико речи говорећи о освајачким ратовима, најстрашнији су од свих. Тако се зову само они ратови који се воде против целог једног народа или бар против већине народа, који је загрејан племенитом ватром своје независности. У том случају сваки корак значи једну борбу. Војска која уђе у такву земљу господари стварно само оним пољем на коме логорује. Њено снабдевање се може вршити само под оштрицом мача, а њени транспорти су свуда угрожавани или заплењени.

Таква појава спонтаног покрета целе једне нације ретко се види. Иако се деси нешто велико и племенито што изазива дивљење, онда су последице тако страшне, да у интересу човечанства не треба нико ни да жели да то икад види.[1]

Такав покрет може бити изазван узроцима који су сасвим супротни. Један ропски народ диже се у маси на глас своје владе, и његови господари дају му пример стављајући се на чело, када су загрејани племенитом љубављу за њиховог суверена и отаџбину. Исто тако се фанатичан народ оружа на глас својих калуђера и народ изазван политичким мишљењима или љубављу према својим установама. Такав народ јури пред непријатеља да одбрани оно што му је најдраже.

Господарство на мору утиче много на резултате једног националног освајања. Ако се дигне народ на великој просторији поред обале, иако је господар на мору, или савезник такве силе, онда је отпор стоструко јачи не само због лаког ширења побуне, већ и због узнемиравања непријатеља на свима заузетим тачкама, отежавајући му и снабдевање поморским путем.

Природа земље доприноси такође успешној одбрани народа. У брдским земљама је народ увек опаснији. Затим, долазе земље испресецане пространим шумама. Борба Швајцараца против Аустрије и против војводе од Бургоње; борба Каталонаца 1712 и 1809; тешкоће које су Руси имали око покоравања кавкаских народа; и, најзад, понављани отпори Тиролаца, довољно доказују да планински народи дају увек жилавији отпор него они из равница, како услед њиховог карактера и навика, тако и због природе терена. Теснаци и велике шуме, као и стење, погодују овој врсти одбране. Бокаж у Вандеји, који је стекао заслужену славу, доказује да земља која је испресецана макар само јамама, врзинама и ка-

[1] Даље ћемо видети да не треба мешати ову жељу против дизања народних маса ради националне одбране, која је прописана од установа и регулисана од влада.

налима, може да да сличан резултат само ако је ваљано брањена.[1]

Огромне су тешкоће на које наилази регуларна војска како у ратовима из убеђења, тако и у националним ратовима. Због тога је врло тежак задатак војсковође, који треба у тим ратовима да руководи операцијама. Догађаји које смо већ поменули, као и борба у Холандији против Филипа II, и борба Американаца против Енглеза, пружају нам необориве доказе за то. Но, још су убедљивији докази у борбама које су биле далеко необичније, као у Вандеји против победоносне републике, у Шпанији, Португалији и Тиролу против Наполеона, и најзад узбудљиве борбе у Мореји против Турака као и Наваре против снага краљице Кристине.

Тешкоће постају несравњено веће, ако се уз то народ наслања на снажно језгро дисциплинованих и уређених трупа.[2] Ви имате само једну војску, а ваш непријатељ има и војску и цео народ који се дигао против вас, односно највећи део народа, и то народа који се лаћа сваког средства и чији сваки човек ради вам о животу и сви вам раде о глави, чак и они који нису борци. Ви држите земљу само на којој стојите, изван тога је око вас свуда непријатељство, стварајући вам све веће тешкоће на сваком кораку. Тешкоће постају неизмерне ако је земља испресецана природним препрекама. Сваки наоружани грађанин познаје сваку стазу и куда она води. Свуда налази рођака, брата или пријатеља који га помаже. Вође, које исто тако познају земљу и одмах дознају за сваки и најмањи ваш покрет, могу да предузму најсигурније мере да вам изиграју сваку намеру. Док ви, лишени свих података, не можете слати ни извиђачка одељења да их прибаве, рачунате само на своје бајонете, и морате да држите све своје снаге прикупљене, радите везаних очију. Свака ваша комбинација се претвара у неуспех. Кад извршите потпуно концентричне и форсиране маршеве и стигнете на циљ својих напора са намером да ту згромите непријатеља, онда тамо наиђете само на димове од бивака као једини траг непријатеља. Изгледате као Дон Кихот који јури на ветрењаче, а у том моменту непријатељ кидише на ваше комуникације, уништава страже које их чувају, напада вам коморе и магацине, и припрема вам пораз коме доцније и подлежете. Лично сам у Шпанском рату доживео два страшна примера ове врсте. Када је Нејов корпус сменио трупе Сулиног корпуса у Корољи, улогоравао сам био артиљериске возове између Бетанзоса

[1] Живе ограде и ровови, којима су ограђена имања у Вандеји, тако су велики, да свако имање претставља прави редут, преко кога само сељаци знају некако да прелазе. Обичне ограде и ровови ма како да су корисни, не би могли имати исту вредност.

[2] Лако би било угушити сваку побуну народа ако је без потпоре уређене и дисциплиноване војске. Те се побуне могу развући као остаци у Вандеји, али се њима не могу спречити ни походи ни освајања.

и Корсње међу 4 бригаде, које су се налазиле на раздаљини од 2 до 3 миље. На даљини од 20 миља није се могло видети ништа од шпанских трупа. Сула је још држао Св. Јакоб у Компостели. Дивизија Мориса Матијеа била је у Феролу и у Лугоу, а Маршанова у Коруњи и Бетанзосу. Па ипак, једне лепе ноћи ишчезоше сви делови тог артиљериског парка, и људи и коњи; и ми никад не дознадосмо шта се са њима догодило. Само је један рањени каплар некако умакао и испричао нам, да су их поклали сељаци предвођени поповима или калуђерима.

Четири месеца доцније маршевао је маршал Неј само са једном дивизијом у циљу заузећа Астурије, спуштајући се долином Навије, а Келерман је излазио из Леона путем од Овиједа. Један део корпуса Романа, који је бранио Астурију, провукао се позади висова, којима је оивичена долина Навије само на једну миљу од наше колоне, а да о томе Неј није ни појма имао. И у моменту кад је улазио у Жижон, војска Романа се бацила на изоловане пукове из Маршанове дивизије, које су биле растурене по земљи ради чувања целе области Галице. Те јединице биле би сигурно почесно уништене, да се маршал није брзо повратио у Луго. Било је у Шпанском рату на хиљаде догађаја, који су по својој оштрини личили на ове. Французи нису успевали да добију никакве податке ни за све злато Мексика. А ако су некад нешто и сазнали, то је била само подвала, да би им се приредила нека замка.

Ниједна војска, ма како била ратнички расположена, не би била кадра да се бори против таквог система, кога би се латио један велики народ, изузев, ако би имала тако огромне снаге, да може јако посести све важне тачке у земљи, осигурати своје комуникације, и поред тога располагати са довољно јаким трупама, да може тући непријатеља свуда где се буде појавио. Али, ако тај непријатељ има још и своју уређену војску, око које би се груписао отпор народа, онда је тешко замислити снагу, која би била кадра да свуда буде јача, и да осигура дугачке комуникације са довољно трупа.

Нарочито су поучне борбе ове врсте које су вођене на Иберском Полуострву. Зато их треба добро проучавати, те да би се виделе све препреке, на које једна војска може рачунати приликом освајања, односно окупације једне земље, чији се народ против тога буни. Колико је било потребно напора, стрпљивости, храбрости и отпорности одредима Наполеоновим и његових војсковођа Масене, Суле, Неја и Сушеа, да издрже пуних шест година против 3 до 400 хиљада наоружаних Шпањолаца и Португалаца, иза којих су стајале регуларне трупе Велингтонове и трупе Бересфорда, Блаке, Романа, Куеста, Кастањоса, Рединга и Баластероса.

Тешко је имати средстава за успех у таквом рату. Треба, пре свега, развити довољно јаку снагу, која одговара отпору и пре-

препкама на које ће се наићи; смиривати народне страсти свим могућим средствима; употребити та средства благовремено. Најзад, треба развити велики сплет политичких средстава са благошћу и строгошћу, а нарочито са великом правичношћу. То су први елементи успеха.

Наводимо неколико примера из ратова који су другога типа, но који се могу и овде корисно применити. Ти примери су из рата Хенрика IV у ратовима Лиге, маршала Бервика у Каталонији, онда примери Сушеа у Арагону и Валенцији и Хоша у Вандеји. Узоран ред и дисциплина, коју су одржавали помоћу својих војсака, Дибић и Паскевић у рату са Турском 1829 могу се такође навести као пример, који омогућава успех у таквом рату.

Нечувене тешкоће на које се наилази у једном националном рату навеле су људе спекулативног духа да пожеле да и не буде другачијих ратова него само националних. Они рачунају да би на тај начин ратови постали све ређи, а освајања све мања. При таквим тешкоћама имале би и амбициозне војсковође много мање полета за своје амбиције.

Ово резоновање је мање правилно него што је оригинално, јер да би се схватиле последице, било би потребно надахнути народе вољом да се радо лаћају оружја. Поред тога би се морало са сигурношћу рачунати да више неће бити освајачких ратова, и да се могу за увек искључити и сви други ратови, који су такође легитимни ма да споредније значења, као што су ратови за одржање политичке равнотеже или за одбрану општих интереса. Како би се другаче знало: кад и на који начин би било погодно изазвати један национални рат?

Узмимо за пример, ако би сто хиљада Немаца прешло Рајну и почело да продире у Француску са првобитним циљем да се одупре заузећу Белгије од стране те силе, без сваке друге амбиције против ње. Да ли би онда требало дићи цео народ, људе, жене и децу из Алзаса и Лорена, Шампање и Бургоње? Да ли би требало од сваке мале озидане вароши створити Сарагосу и разним насиљима приредити покољ, пљачку и пожар у целој земљи? А, ако се то не предузме, а немачка војска успе да заузме разне области, ко ће одговарати ако она затражи да задржи неке од тих области, ма да јој то начелно није било у пројекту?

Пошто је тешко одговорити на овако постављена питања, то би изгледало борити се у корист националних ратова. Али, на који се начин може одбити такав насртај без дизања народа и рата за уништавање?

Да ли постоји нека средина између борби народа и некадањих правилних ратова, које су водиле сталне војске? Да ли не би било довољно за добру одбрану земље организовати милицију, односно ландвер, коју би влада униформисала и повела у борбу, и на тај

начин регулисала суделовање народа у сукобу? Не би ли тада цели народи били стављени ван људских права и постављене праве границе рату за уништавање?

Од моје стране дајем потврдан одговор. Примењујући на постављена питања мешовит систем, могао бих јамчити, да ће педесет хиљада француских регуларних трупа, помогнути народним гардама источних области, моћи лако свладати немачку армију која би прешла преко Вогеза. Јер, услед многих деташмана[1] та војска била би смањена на педесет хиљада, а кад стигне на Мезу или у Аргон имала би против себе више од сто хиљада. Сад смо управо дошли на ону праву тачку, коју смо приказали као неопходно правило, тј. на потребу да се војсци припреме добре народне резерве. Тај систем омогућава да се смање терети у току мира и да се обезбеди земаљска одбрана за време рата. А то је управо онај систем, који је употребљен у Француској 1792 и копиран од Аустрије 1809 и од Немачке 1813. Према свему овоме нисам очекивао оне неумесне нападе на овај систем.

Резимирам ову дискусију закључком да, иако човек није ни утописта-филантроп нити кондотијер[2] он ипак може желети да ратови за истребљење треба да буду искључени из међународних закона, и да се помоћу уређења народне милиције и уз добра савезништва може осигурати независност држава.

Као војнику више ми се свиђа лојално и витешко ратовање него организовано убијање. И, ако бих имао да бирам, увек бих више волео оно добро време, када су се француски и енглески гардисти учтиво нудили ко ће први да отвори ватру код Фонтнеја него оно страшно време када су свештеници, жене и деца у Шпанији организовали по целој земљи убијање усамљених војника.

Ако је у очима генерала Р... овакво мишљење још увек саблажњиво, лако ћу се утешити признањем, да се између ових двеју крајности налази средина која је примамљивија, јер одговара свима потребама. А то је баш систем ради кога сам толико критикован.

Члан IX

Грађански и верски ратови

Унутрашњи ратови, ако нису у вези ни са каквим сукобом у иностранству, махом су резултат борби из убеђења, било политичко-партиских или верских. У средњем веку ратови су често вођени због судара разних феудалних котерија.

Најнеумеснији су ратови из верских разлога, то је ван сваке сумње. Још је разумљиво, да се држава бори против својих си-

[1] Издвајање делова снага. — Прим. ред.

[2] Кондотијер је италијански назив за старешине најамничке војске. — Прим. прев.

нова ради угушења политичких покрета којима се слаби ауторитет престола или националне моћи, али стрељати своје синове, да би их принудили молитви на француском или латинском језику, и ради признања превласти једног страног поглавара цркве, то се тешко може правдати. Од свих владара Луј XIV био је неоспорно за највећу осуду, када је протерао милион протестаната, који су се бавили индустријом, ма да су ти исти протестанти довели на престо његовог деду, који је такође био протестант. Страшни су ратови из фанатизма када су у вези са спољним сукобима. Они су одвратни и онда када се ради само о свађи у породици. Француска историја из времена Лиге остаће вечита поука за народе и владаре. Тешко је веровати да је тај народ, који је био тако племенит и витешки под Франсоом I могао да падне у грубијанство које је трајало двадесет година и које је за жаљење.

Било би апсурдно давати начела за таква ратовања. Има само једно са којим ће се сви разумни људи сложити, а то је: да се две секте и две партије међу собом сложе, и да најуре странца који се меша у њихов спор, а затим да се мирно објасне како ће спојити права обеју страна у помирљив споразум.[1]

Разумљиво је ако владе интервенишу из уверења против појава неке политичке грознице, чијим се догмама грози социјалном поретку. Ма да се обично догађа да су ове бојазни преувеличане служећи често као изговор, могуће је да једна држава у истини верује да је угрожена тим покретима у њеној битности. Али то никад није случај у верским споровима. И мешање Филипа II у послове Лиге могло је имати само за циљ да се Француска подели или потчини његовом утицају да би је постепено раскомадао.

Члан X

Двоструки ратови и опасност истовременог вођења два рата

Чувено начело Римљана, да се никад не упусте истовремено у два велика рата, сувише је познато и цењено, да би било потребно доказивати његову умесност.

Може нека држава бити принуђена да ратује против два суседна народа; али треба да су прилике врло несрећне ако та држава не би могла наћи савезника, који ће јој притећи у помоћ из

[1] Пуковник Вагнер, преводећи прво издање мога „Прегледа“, нашао је да је моје гледиште сувише апсолутно, заснивајући се на помоћи, коју је дао Густав Адолф протестантима у Немачкој и Јелисавета протестантима у Француској. То су помоћи које су, по његовом мишљењу, биле мотивисане мудром политиком. Могуће да је он у праву, јер тежња Рима и његове цркве за превлашћу у целом свету била је доста флагрантна, да би се Швеђани бојали, па чак и Енглези. Али то није био случај са Филипом II. Уосталом, можда би се нешто могло приписати и амбицијама Густавовим и Јелисаветиним.

осећања сопствене сигурности, односно ради одржања политичке равнотеже. Ретко кад оба народа, која су у савезу против ње, имају подједнак интерес за тај рат, и да у њега ангажују сва средства. Ако је један од њих два само помагач оном другом, онда је то уствари једноставан рат.

Луј XIV, Фридрих Велики, цар Александар и Наполеон издржавали су гигантске борбе против удружене Европе. Када сличне борбе потичу због самовољних насртаја који су се могли избећи, онда оне претстављају капиталну погрешку онога који их је предузео. Али, ако су борбе последица важних и неизбежних прилика, онда су потребне нужне мере да се тражењем средстава за отпор или склапањем савеза осигура довољна надмоћ у снази.

Велики савез Луја XIV који је, као што смо рекли, створен због његових намера у Шпанији, потекао је услед напада које је он раније вршио и узбунио све своје суседе. Против удружене Европе он је успео да има уза се само свог верног савезника баварског изборног кнеза, и мање сигурног војводу од Савоје, који је наскоро само повећао број удружених против њега. Фридрих је издржао рат против три најмоћније монархије на континенту, и то само уз потпору Енглеске и помоћу педесет хиљада војника из шест разних државица. Али раздвојеност и слабост његових непријатеља били су му најбољи савезници.

Било је скоро немогуће избећи ова два рата, као и оне које је издржао цар Александар у 1812.

Француску је била притисла скоро цела Европа 1793 због претераних изазивања Јакобинаца, раздражености двеју партија и утопија Жирондинаца, који су пркосили свима краљевима света, рачунајући на помоћ енглеских ескадри. Резултат тих глупих рачуна био је страшан хаос из кога се Француска извукла само неким чудом.

Наполеон је скоро једини од модерних владара, који је својевољно предузео два, па чак и три страховита једновремена рата против Шпаније, Енглеске и Русије. Но, он је у овом последњем имао и помагача, као садејство Аустрије и Пруске, да не помињемо још и Турску и Шведску на које је рачунао са сигурношћу. На тај начин он се није тако много излагао, као што се мислило с погледом на исход рата.

Из овога напред види се да је велика разлика ратовати само против једне државе, којој би дошла у помоћ нека трећа држава са једним корпусом, или водити истовремено два рата противу два јака народа на сасвим супротним крајевима земље, кад противници улазе у рат са свима расположивим снагама и средствима за савлађивање онога који им грози. Например, двострука борба, коју је водио Наполеон 1809 са истом жестином и против Аустрије и

против Шпаније, коју је помагала Енглеска, била би мање тешка, да је имао посла само са Аустријом уз припомоћ једног корпуса чија би снага била одређена познатим уговором.

Уопште се мора закључити да треба избегавати двоструке ратове кад год је могуће. Ако се ипак дође у такву неприлику, онда је боље забашурити спорове са једним од суседа, док не дође погодан моменат да се може отворено иступити за све оно што нам није по вољи. Однос снага, стање утврђења и могућност да се такође нађу савезници ради изравнања обостраних снага и то су околности које имају утицаја на одлуке једне државе, пред изгледом на такав један сукоб. Ми смо извршили нашу дужност указавши истовремено на опасност и на мере које се против ње могу предузети.

Глава друга

ВОЈНА ПОЛИТИКА ИЛИ ФИЛОЗОФИЈА РАТА

Ми смо већ објаснили шта подразумевамо под овим насловом. То су све моралне комбинације, које иду уз војне операције. Ако су политичке комбинације, о којима смо говорили исто тако и морални узроци, утицајни на вођење рата, има и других узрока, који немају везе ни са дипломатијом, нити спадају у стратегиске или тактичке комбинације. Њима се не може дати погодније име него што је: војна политика или филозофија рата.[1]

Ми ћемо остати код првог наслова. Јер, ма да се прави смисао речи филозофија може исто тако применити на рат као и на метафизичке спекулације, ипак је том појму дато тако широко значење, да смо се нашли у приличној неприлици како да спојимо та два појма. Као што ћете се сетити, ја подразумевам под ратном политиком све односе дипломатије према рату, док се војном политиком обележавају само војне комбинације једне владе или једног војсковође.

Војном политиком се могу довести у забуну све комбинације о ратним намерама, и то на други начин, а не дипломатском политиком или стратегијом. Пошто је број комбинација велики, то их не бисмо могли рашчланити ради расматрања сваке од њих у посебном члану, а да при том не изађемо из оквира овог прегледа и не скренемо од нашег циља. Јер наш циљ и није да дамо потпуну расправу о овим стварима, но само да укажемо на њихов однос према војним операцијама.

У ову категорију се могу уврстити народне страсти против којих се мора борити; војни системи; средства прве линије и резерве; извори и финансије; оданост народа према влади и њеним установама. Поред тога, ту долазе: карактер шефа државе и главних команданата у војсци и њихови војнички таленти, затим, утицај који владе или ратни савети врше из престонице на операције; ратни систем који доминира у непријатељском генералштабу; разлика која постоји између стварне снаге једне војске и њеног наоружања; војна географија и војна статистика земље, које морају бити познате; најзад се мора водити рачуна и о изво-

---

[1] О овом предмету је говорио Лојд у другом и трећем делу својих мемоара. Вредни су пажње његови одељци о војсковођи и о страстима.

рима и сметњама сваке врсте на које се може наићи, а које не улазе ни у дипломатију ни у стратегију.

За те ствари се не могу поставити утврђена правила. Може се само рећи да једна влада не сме ништа пропустити да би дошла до потпуног познавања свих тих детаља, и да је неопходно потребно водити о њима рачуна у потребним оперативним плановима. Ми ћемо, ипак, дотаћи главне тачке, којима се треба руководити у овим врстама комбинација.

Члан XI

О војној статистици и војној географији

Под првом од ове две науке треба разумети колико је могуће потпуније познавање елемената, снага и свих средстава за рат, којима располаже непријатељ против кога ћемо се борити. Друга се наука састоји у стратегиском и топографском опису војишта, са свима вештачким и природним препрекама на које ће се наићи; испитивању тачака од пресудне и сталне важности, које се налазе на граничном фронту односно и на целој територији. То мора бити познато не само Министарству, већ и врховни командант и Главни генералштаб морају у то бити упућени, да не би пали у тешке погрешке у својим рачунима како се то често догађа баш и у наше време и поред огромног напретка, који су направили цивилизовани народи у свима наукама, као: статистици, политици, географији и топографији. Навешћу два примера којима сам ја био сведок. Када је 1796 армија генерала Мороа продирала у Шварцвалд, она је очекивала да ће наићи на страшне планине, теснаце и шуме, на које је антична Херцинија ужасно потсећала. Али настало је велико изненађење када се прешло преко брегова на широки плато, чије воде силазе ка Рајни и видело да су само те падине и њихови контрфорови образовали планину; а да је земља између извора Дунава и Донаверта богата и плодна раван.

Други и скорији пример датира из 1813. Цела Наполеонова војска, па и сам овај велики војсковођа сматрали су Чешку као земљу која је јако испресецана планинама. Међутим, није било скоро равније земље у Европи од ње по преласку оног планинског појаса осредње висине који је граничи, а који се прелази у току једног марша.

Сви војници имали су слично погрешно уверење о Балкану и о стварној снази Османлија у унутрашњости њихове земље. Изгледа, као да је из Цариграда било наређено да се границе царства сматрају непрелазном баријером и чуварем царства. У ту заблуду ја, као становник Алпа, никад нисам веровао. Исто тако су укорењене предрасуде и уверење, да народ чији сви становници иду стално под оружјем претставља опасну милицију, која је го-

това да се брани са крајњим огорчењем. Искуством је доказано, да старо устројство, које је распоредило јаничарску елиту по граничним варошима Дунава, чини народ ових градова борбенијим него народ из унутрашњости, који ратује само са голоруком рајом. Та обмана, правилно процењена, претстављала је само једну импозантну завесу, али без ослонца. Чим је први појас савладан, надмоћ је ишчезла. И заиста, реформаторским пројектима султана Махмуда, којима је оборен стари систем а да није било времена за успостављање новог, стварно је у царевини била направљена још гора збрка. Искуство је ипак показало да маса храбрих људи, наоружаних до зуба, још не значи добру војску нити претставља одбрану нације.

Вратимо се потреби познавања географије и војне статистике једне државе. Истина је да овим наукама недостају елементарна сазнања која морају тек да се развијају. Лојд је у томе правцу учинио покушај, у петом делу својих мемоара, описујући границе великих европских држава. У овом покушају није имао среће ни у давању мишљења ни у давању примера. Он свуда види препреке. Међу осталима сматра и аустриску границу на Ину, између Тирола и Пасаве, непролазном. А ту смо видели Мороа и Наполеона 1800, 1805 и 1809 како маневрују и побеђују са армијама од 150.000 људи. Већина његових разлагања нису могла да издрже критику. Сувише је материјалистички гледао на ствари.

Но, иако дуго нису те науке јавно предаване, ипак се у архивама европских генералштабова гомилало све више драгоцених докумената за њихово изучавање, бар у специјалним војним школама. Чекајући, док се не нађе један научник-официр да искористи ова објављена и необјављена документа и обдари јавност једном добром војном и стратегиском географијом, може се, благодарећи данашњем напретку топографије, помоћи донекле и са одличним картама, које су од пре двадесет година издате у свима земљама. У време почетка Француске револуције топографија се налазила још у повоју. Осим Касинијеве карте, која је била само на пола топографска, постојала су још само Бакенбергова дела, која заслужују то име. Но аустриски и пруски генералштабови имали су добре школе, које су већ онда дале добре плодове. Карте које су рађене и објављене у Бечу, Берлину, Минхену, Штутгарту и Паризу ,као и интересантне карте Хердеровог института у Фрибургу на Бризгау, омогућавају отсада генералима огромне изворе, који су били непознати њиховим претходницима.

Ни војна статистика није боље позната од географије. Постоје само неодређени и површни прегледи, у које су од ока унети бројеви наоружаног људства и бродовља које има једна држава, и прихода којима располаже. То је сасвим недовољно да једну потребну науку учини потпуном у циљу комбиновања операција. Наш циљ није да овде разрађујемо те важне предмете, но да само укажемо на њих као на средства за успех у потхватима који би се хтели предузети.

Члан XII

Други разни узроци који имају утицаја на успех у рату

Ако разбуктале страсти једног народа, против кога имамо да се боримо, претстављају великог непријатеља, кога треба победити, онда војсковођа и влада треба да учине све напоре да те страсти смире. Ми не бисмо знали више ништа додати ономе што смо у том погледу већ рекли говорећи о националним ратовима.

Насупрот томе војсковођа мора све учинити да наелектрише своје војнике и да им улије онај исти полет, који жели да сузбије код својих противника. Све војске надахнуте су сличним одушевљењем, разликују се само изражаји и средства, која се манифестују према духу народа.

Војничко говорништво је предмет који се налази описан у више књига. Ми на њега указујемо само као на средство. У том погледу имамо разне врсте модела: прокламације Наполеонове, генерала Паскевића и говоре које су старе војсковође држале својим војницима, као што су били говори Суворовљеви његовим простим људима. Говорништвом Јунта у Шпанији и чудесима Пиларске Мадоне постигнути су исти резултати, ма да су та средства сасвим супротног карактера. Уопште, једна идеална ствар и војсковођа који својим ранијим победама улива поверење, то су велика средства за одушевљавање војске и олакшање успеха.

Неки војници су оспоравали преимућства одушевљења, претпостављајући му трајну хладнокрвност у борбама. И једни и други имају своје разлоге за и против, које је немогуће порицати. Одушевљењем се постижу највећа дела, само је тешко да се то одушевљење стално одржи. А кад се једна одушевљена трупа обесхрабри, она је много више подложна нереду.

Важан је елемент успеха и колико су старешине једне војске агилне и храбре, но ни то се не може подвргнути под нека правила. Влада и врховни командант војске морају водити рачуна о изванредној вредности трупа и њиховој снази у сравњењу са непријатељском војском. Један руски генерал, који командује најсолиднијом војском у Европи, може на отвореном пољу предузимати шта хоће против неуређених и недисциплинованих маса, па ма како да се оне састоје из храбрих људи. Целина чини снагу, уређењем се ствара целина, а дисциплином се долази до реда. Без дисциплине и без реда успеси нису могући.[1] Исти руски генерал,

[1] Ако неуређене трупе не значе ништа када се само из њих састоји цела војска, иако се са њима не могу добити битке, мора се признати да те исте трупе као помагачи добро уређених трупа могу дати највеће користи. Још, ако их има много, онда могу довести непријатеља у очајно стање, уништавајући му транспорте, секући све комуникације, и држећи га као заробљеног у његовим логорима. Нарочито су у стању да повлачење претворе у расуло, као што се десило Французима 1812.

са истим трупама, неће моћи, а ни смети, предузимати све шта хоће против европских војсака, које имају исту извежбаност и мањевише исту дисциплину као и његове трупе. Најзад, не сме се пред Наполеоном чинити оно што се сме пред Маком.

Влада својом акцијом има утицаја на смелост предузећа. Војсковођа, чији геније и руке везује некакав крунски савет, који заседава 200 миља далеко од бојишта, с муком ће се борити против онога који располаже пуном слободом акције.

Што се тиче надмоћи у способности генералâ, не може се спорити да је и то једно од најсигурнијих јемстава за победу, нарочито ако се претпоставља да су сви други услови једнаки. Дешавало се ипак да и велике војсковође буду тучене од људи слабијег квалитета, али, изузетак не чини правило. Једно погрешно схваћено наређење, или некакав неочекиван догађај, могу одједанпут окренути све изгледе на успех у корист непријатеља, ма да их је умешан генерал вештим вођењем био за себе припремио. То је случај који се не дâ ни предвидети ни избећи.

Да ли би, према свему томе, било исправно оспоравати утицај научних начелâ под редовним приликама? Сигурно не, јер ће баш тај случај дати најлепши триумф начелима, када их изненада примени она војска против које се хтело да се употреби, побеђујући опет њиховим утицајем. Али, ако се сасвим предамо оваквим разлозима, може се још закључити да се њима оспорава наука... То би исто тако било погрешно, јер наука постоји зато, да издвоји за себе оне утицаје који се даду предвидети, али се она не може проширити и на ћуди судбине. Чак и онда, ако број битака добивених паметним вођењем не би био већи од битака добивених сасвим случајно, то не би никако био доказ против мога тврђења.

Ако је способност врховног команданта један од најсигурнијих елемената победе, онда је лако разумљиво да је избор генералâ једно од најделикатнијих питања како науке, тако и владе. То је исто тако једно од најглавнијих питања државне војне политике. Но, нажалост, тај избор је подложан ситним утицајима, као што су: случајност, ранг, наклоност, котеријаштво и завист. Ти утицаји су често пута исто тако моћни као и општи интерес и правда. Уосталом, предмет је тако важан, да ћемо му посветити посебан члан.

Члан XIII

Војничке установе

Једна од најглавнијих тачака државне војне политике јесте она која се односи на разне установе за управу војском. Изврсна војска ће и са осредњим војсковођом створити велика дела. Исто ће то можда постићи и лошија војска, коју води одличан војсковођа. Но најбоље ће успевати она војска која у себи сједињава и квалитет трупа и таленат свог команданта.

За усавршење војске намећу се дванаест главних услова:

1. — да има добар систем регрутовања;

2. — добру формацију;

3. — систем добро организоване народне резерве;

4. — трупе и официре добро обучене у маневровању, у борби око утврђења и на отвореном пољу;

5. — јаку али не унижавајућу дисциплину и дух потчињености и тачности, који треба да буде проведен кроз све чинове више него службене формалности;

6. — добро комбиновани систем награда и утакмица;

7. — специјални родови војске (инжињерија и артиљерија) са добром наставом;

8. — разуме се, добро наоружање, и према могућностима боље од оног које има непријатељ и то не само у погледу офанзивног већ и дефанзивног наоружања;

9. — главни генералштаб способан да добро користи све елементе, чија добра организација одговара класној и практичној извежбаности официра;

10. — добар систем снабдевања, болница и администрације уопште.[1]

11. — добар систем за организацију командовања војском и високо дириговање операцијама;

12. — стварање и одржавање доброг духа у војсци.

Једна добра војска, која је имала да маневрује, и била добро дисциплинована, али није имала способне вође, нити народну резерву, упустила је целу Пруску у року од петнаест дана под ударцима Наполеоновим, али је зато у много прилика држава имала да захвали доброј војсци. Тако су трудом Филиповим и Александровим створене и извежбане њихове фаланге. Из њих су створене покретне трупе, способне за извршење најбржих маневара, тако да су том шаком одличних војника Македонци надвладали Персију и Индију. Велика љубав Фридриховог оца према војницима створила је овом великом краљу одличну војску, способну да изврши све његове потхвате.

Влада, која ма из којих разлога занемари војску, биће крива у очима поколења, јер тиме припрема унижење њеним заставама и земљи, место да им, радећи добро, припреми успехе.

---

[1] Овим разним условима треба додати добар систем снабдевања оделом и опремом, јер, ако та питања мање засецају директно у операције на бојном пољу него што је случај са наоружањем, она имају утицаја на чување трупа. Уопште, здрава војска, која умедне боље да сачува своје старе војнике, биће знатно боља од оне која се често обнавља новим класама младића. У том се погледу енглеска војска узима за модел. Али ако је Енглеској могуће да својим богатством снабдева малу војску од 50 до 60 хиљада људи, то би ишло много теже код континенталних сила са њиховим великим војскама.

Далеко је од нас мисао да влада треба за војску све да жртвује. То би била лудост.

Али војска мора бити њена стална брига, а ако и сам владар нема војничког образовања, он ће тешко постићи циљеве које себи поставља. У овом случају, који се, нажалост, често дешава, препоручљиво је да се створе добре и корисне установе регрутног система и система народне резерве. На њиховом челу потребно је имати добар генералштаб.

Постоје, истина, и такви облици владавине, који не дају увек шефу државе могућност да сам бира најбољи систем. Војска римске, па и француске републике, као и војска Луја XIV и Фридриха Великог, показале су да је добро организована војска и добро вођена у операцијама била у стању да дâ добре резултате и под владама које су сасвим супротних начела. При свем том не може бити сумње, да у садањим приликама облици владавине имају великог утицаја на развитак војних снага једног народа и на стварну вредност његових милиција.

Када је контрола над државном имовином поверена људима код којих доминирају локални и котеријашки интереси, онда она постаје бојажљива и ситничарска у толикој мери, да одузима из руку извршне власти сваки ратни утицај. Због тога настаје неразумна застрањеност, при чему се многи људи навикну да сматрају за народног непријатеља онога, кога би требали да уважавају као богомданог старешину за све народне интересе. Исто тако злоупотреба јавних и рђаво схваћених слобода, може довести до жалосних последица. У таквим приликама и најпредострожнија администрација неће бити у могућности да изврши припрему једног великог рата, било да тај рат треба да се води у догледној будућности због државних интереса, или је земљи наметнут као одбрана против изненадног напада од стране спремнијих непријатеља.

Ради ситне популарности код својих гласача посланици једне изабране скупштине, од којих већина има вредност једног Ришељеа, Пита или Лувоа, лако се заведу рђаво схваћеним економским системом и упропасте корисне установе за стварање јаке, многобројне, добро обучене и дисциплиноване војске. Зар није лако помоћу примамљивих утопија увређеног човекољубља уверити и себе и своје партиске пријатеље, да су благодети мира увек боље од разумног предвиђања ратних опасности и од политике?

Богу се не допада моја тежња да уверим државе у потребу сталног држања целе војске на ратној нози. То би била несрећа за људски род, а и немогућност, јер за то су потребни услови које нема ниједна земља. Ја хоћу само да кажем да разумне владе морају бити увек приправне да могу водити рат који им се наметне. То ће постићи добрим установама, прорачунима своје администрације и добрим системом војне политике.

У редовним приликама, под законитом уставном владавином, владе су подложне штетним утицајима скупштине. Због тога изгледају мање способне од осталих да створе и припреме јаку и импозантну војну силу. Али се у накнаду за то мора признати да су у врло критичним ситуацијама изабране скупштине дале понекад и друге резултате, који су довели до највећег развитка народне снаге. Но тај мали број примера које нам историја пружа своди се на изузетке. Тако смо видели плаховите и бурне скупштине, које су биле доведене у положај да победе или пропадну, како користе ванредну раздраженост духова, трудећи се да помоћу ње спасу и земљу и своје главе употребом најгрознијих мера. Тада се долази до диктатуре са неограниченом моћи, која обара све слободе и сву имовину, под изговором да хоће да их одбране. Тако се пре долази до диктатуре или узурпације апсолутне и монструозне власти него до владавине збора и договора из којих избија прави узрок енергије. Оно што се догодило у Конвенту, после пада Робеспјеровог и страшног Комитета народног спаса, доказује ово исто тако као и акција скупштине из 1815 и побуна у маси у Португалији која је избила на просту прокламацију регентског савета. Дакле, ако диктатура претставља даску спасења у великим кризама, онда би био природан закључак да земље под парламентарном владавином морају бити слабије и политички и војнички, него што су чисте монархије. Међутим, под другим унутрашњим приликама оне нуде несумњиво боље услове.

Нека ми се не замери што ћу се овде зауставити на простом указивању онога што је за и против, не дајући закључке. Јер, не бих могао заћи дубље у тако деликатне ствари, а да не забасам у арену коју ми подједнако забрањују и оквир мога дела и мој лични положај. Довољно је што сам на њих скренуо пажњу државницима, да то користе. Они могу формално утврдити да нисам имао намеру да правим никакве алузије на догађаје наших дана, већ једино да прокламујем истине, које, иако су претстављене у облику вероватноће, ипак значе стварне истине свих земаља и свих времена.

Нарочито треба пазити на одржање војсака у времену дугих периода мира, јер оне онда најлакше дегенеришу. Због тога је важно да им се одржава добар дух, и да се врше велики маневри, који су непотпуне копије правог рата. У њима се најбоље усавршавају сви родови војске, а нарочито штабови. Исто тако је важно да се спречи да трупе не постану млитаве услед честе употребе за радове корисне за одбрану земље.

Није добро ако се пукови одвајају у засебне гарнизоне. Много је боље формирати сталне дивизије и корпусе као што раде Руси и Пруси. Уопште, руска војска може данас служити за узор у многом погледу. И ма да има много штошта, што се не би могло из ње применити код других војсака, треба признати да би се од ње могле позајмити многе добре ствари.

Што се тиче награђивања и унапређивања, главно је чувати службени ранг, отварајући ипак врата и заслужности у време мира. Три четвртине сваког унапређења треба извршити по реду, а једну четвртину резервисати за људе који се буду истакли трудом и радом. У време рата ранглиста се не користи никако или се своди само на трећину производства, остављајући остале две трећине за оне који се истакну својом акцијом или сигурно оцењеним службеним заслугама.

Надмоћ у наоружању може повећати изгледе на успех у рату. Самим тим се не добијају битке, али се помаже успеху. Сваком је познато како је за Французе била фатална њихова слабост у артиљерији код Ејлау или касније код Маренга. Исто тако је познато, колико је добила француска тешка коњица тиме, што је понова усвојила оклопе, које је тако дуго била одбацила. Свако зна колика је предност копља, ма да у мањим одељењима копљаник не вреди више од хусара, али је сасвим друкчије када се јуриша развијеним фронтом. Колико је ваљаних коњаника било жртва предрасуде која је постојала против копља, зато што га је мало теже носити него сабљу.

Савршенство оружја такође има великог утицаја, и онај ко у томе узме иницијативу осигураће себи велике користи. Код артиљерије се нема шта више пожелети, али офанзивно и дефанзивно наоружање пешадије и коњице заслужује пажњу предострожне владе.

Нови проналасци који су се појавили у току двадесет година прете да направе велику револуцију у организацији, наоружању, па чак и у тактици војсака. Једино ће стратегија у својим принципима остати она иста каква је била под Сципионом и Цезаром, као и под Фридрихом, Петром Великим и Наполеоном, јер ти принципи не зависе од природе оружја ни од организације трупа.

Средства за рушење усавршавају се са страшним прогресом: Конгревове ракете, којима су — како кажу — Аустријанци успели да регулишу и дејство и правац; гранате — шрапнели који избацују кишу зрна у виду куглица; Перкинсове парне пушке које избацују толико зрна колико цео батаљон; све то утостручиће покољ, као да губици на Ејлау, Бородину, Лајпцигу и Ватерлоу нису били довољни да десеткују народ Европе.

Ако не успе да се састави конгрес суверена, да проналаске осуди на смрт и уништење, онда не остаје друго него да се половина војске претвори у оклопну коњицу, која ће највећом брзином отети све те машине. И сама пешадија мораће да поврати оклопе из средњег века, без којих ће један батаљон бити сравњен са земљом пре него што стигне до непријатеља. Ми ћемо понова имати прилике да видимо жандармерију сву у оклопима, чак и коње.

Чекајући на све прилике, које су увијене у једва вероватне евентуалности, сигурно су артиљерија и уништавајућа пиротехника учиниле такав напредак, да се мора мислити на модифика-

цију дубоких поредака, које је Наполеон претерано употребљавао о чему ће бити више говора у поглављу тактике. А сада резимирајмо у неколико речи основе војне политике, коју треба да усвоји разумна државна управа:

1. — Дати монарху и политичко и војничко васпитање. Међу својим саветницима он ће наћи више добрих администратора него државника и војника. Зато мора гледати да он сам то постане.

2. — Ако владар не води лично своје армије, онда ће његова најглавнија дужност и његов интерес бити да себи нађе доброг заступника, тј. да повери славу своје владавине и сигурност државе генералу који је најспособнији да води војску.

3. — Стална војска не мора бити увек јаког састава. Треба створити могућност да се она може на случај потребе двоструко увећати помоћу добро припремљених резерви. Њена обученост и дисциплина морају бити у складу са добром организацијом. Најзад, треба усавршити и систем наоружања, да бар не заостаје иза својих суседа, ако не и да буде бољи.

4. — Исто тако треба и материјална спрема да буде у добром стању, и да има потребне резерве. Корисне проналаске и новине које су направили сви суседи треба усвојити не обзирући се на ситно национално самољубље.

5. — Важно је да студија војних наука буде протежирана и награђена исто тако као и храброст и вредноћа. Установе којима су ове науке поверене морају бити поштоване и награђене. То је једини начин да се у њих са свих страна стекну људи који имају способности и генија.

6. — Главни генералштаб треба да буде у мирно време употребљен за све припремне послове за евентуални рат. Његове архиве морају бити снабдевене историским материјалом из прошлости, и свима статистичким, географским, топографским и стратегиским документима за садашњост и будућност. Главно је да шеф тога тела и један део официра буду за време мира стално у престоници, и да ратни депо буде у ствари дело Главног генералштаба. Не треба пренебрегнути стварање једног поверљивог отсека за документа која треба сакрити од нижих официра у штабу, као и образовање специјалних отсека и подотсека за разне техничке гране: железнице, мешовито кретање по копну и води, за експлозиве итд. који посведневно добијају све већу важност.

7. — Не треба ништа занемарити у погледу познавања географије и војне статистике суседних држава, ради познавања њихових моралних и материјалних средстава за напад и одбрану, као и стратегиских изгледа обеју страна. За ове научне радове треба употребити одличне официре, и наградити их када се истакну видним успехом.

8. — Ако падне одлука за рат, мора се усталити план, ако не за све операције, што је ретко кад могуће, а оно бар за општи оперативни систем коме ће се истаћи главни циљ. И треба оси-

гурати основицу, као и сва материјална средства, која су потребна за обезбеђење успеха.

9. — Оперативни систем треба да буде у складу са ратним циљем, са природом непријатеља против кога ће се борити, са природом и изворима земље, са карактером народа и његовим вођама како у војсци тако и у земљи. Он мора бити срачунат с обзиром на материјална и морална средства за напад или одбрану која може непријатељ да истави против нас. Најзад се њиме морају узети у обзир и вероватни савези, који могу придоћи у корист једне и друге стране у току трајања рата, а којима се компликују изгледи исхода.

10. — Стање финансија народа не може бити изостављено из реда узрока који утичу на исход рата. Ипак, било би опасно, ако би им се стално придавала она важност, коју им је изгледа дао Фридрих Велики у својој „Историји мога доба". Овај велики краљ могао је у томе имати право за оно доба, када су војске образоване највећим делом из врбованих добровољаца; кад је последњи дукат давао последњег војника. Али, ако се ради о покрету добро организованих народа, новац неће имати исти утицај, бар не за један до два рата. Ако је Енглеска дала доказе да се новцем стварају војници и помагачи, Француска је исто тако дала доказе да љубав према отаџбини и осећање части дају исто тако војнике, и да се, по потреби, рат издржава ратом. Нема сумње да је Француска налазила у богатству своје земље и одушевљењу својих вођа привремене изворе снаге, који се не би могли узети за општу основу једног система. Али и резултати, које је она тим напорима постигла, нису били ништа мање значајни. Сваке године су многе вести лондонског кабинета, нарочито д' Иверноа, јављале да Француска мора подлећи због оскудице новца. За то време Наполеон је нагомилао у подрумима Тилерија 200 милиона уштеде, исплаћујући при том уредно све државне обавезе и војничке плате.[1]

Сила која је препуна златом може бити веома слабо брањена. Историја нам даје доказе, да најбогатији народи нису ни најјачи ни најсрећнији. На војничкој вази гвожђе тежи бар исто толико колико и злато. Зато се пожуримо да створимо: срећну комбинацију паметних војних установа, и подижимо патриотизам, сређене финасије, унутрашње богатство и јавни кредит. Тиме ће се ојачати народ и бити способан за дуго ратовање.

Треба посебна књига за дискусију по свима околностима под којима један народ може развити мање или више моћи, било златом или гвожђем, и проучити случајеве у којима се може рачунати да се рат издржава ратовањем. То се може постићи само кад се сопствене војске пренесу на непријатељско земљиште. Међутим, све земље нису подједнако способне да пруже издржавање освајачу.

[1] При његовом паду нашао се дефицит, кога није било никако у 1811. Тај дефицит био је последица његових неуспеха, као и нечувених напора, које је морао да предузима

Даље не можемо ићи у испитивању ових предмета, који и не стоје у непосредној вези са ратном вештином. Биће довољно указати на односе које они имају са ратним пројектима. Државникова је дужност да то разради у појединостима и предвиди шта прилике и околности могу да унесу у те односе.

Пре него што пређемо на поглавље о стратегији, завршићемо ове примедбе о војној политици држава са неколико напомена о избору војсковођа, о вишем командовању у рату и како треба војсци улити војнички дух.

Члан XIV

О командном елементу војске и о вишем командовању у операцијама

Ако се владалац стави на чело војске, онда то може имати за државу много згодних, а и незгодних последица. Ма како се узело, једно је сигурно, да принц који у себи осећа генија и способност једног Фридриха, Петра Великог или Наполеона неће никако пристати да својим генералима уступи част, да они решавају велике ствари, које он сам може решити. То би значило промашити славу и огрешити се о добро земље.

Наш задатак није да овде расправљамо да ли су краљеви ратничког духа бољи за народ од оних мирољубивих. То је филантропско питање које не улази у наш предмет. Зато се ограђујемо на констатацију: да при једнаким заслугама и способностима владар ће увек бити погоднији од једног генерала, који не би и сам био шеф државе. Поред тога што за предузете смеле акције он одговара само себи, он ће бити у стању да више учини и због неограничене могућности располагања свима државним изворима ради постигнућа постављеног циља.

Он има, поред тога, велика права у погледу милости, награде и казне. Сви ће му бити одани и готови да послушају његова наређења и при најтежим задацима. Ничија завист не би могла да поремети извршење његових замисли, а ако је и буде, биће веома ретко и далеко од њега, на споредниjим тачкама.

Ово су довољни разлози за једног монарха да се одлучи да лично стане на чело војске, чим у себи осети јасне подобности за тај позив, и ако се ради о борби достојној њега. Али ако је без ратног генија, а при том слабог карактера и подложан утицајима, онда ће његово присуство у војсци, место сваке користи, донети отворен пут интригама свих врста. Сваки ће му поднети свој пројекат, а пошто он неће имати способности да учини избор најбољег, то ће и ту дужност пренети на савет својих интимуса. Генерал, који ће под њим командовати, неће бити у стању да ишта добро створи услед сметњи и интрига на сваком кораку, па ма како био способан и талентован за вођење рата. Но, приметиће се, владалац може бити код војске не чинећи сметње генерали-

симу, и дајући му, напротив, пуно поверење и помоћ својим владарским ауторитетом. У том случају ово присуство може донети и неке користи, али може често бити и повод многој забуни. Ако буде војска опкољена и отсечена од својих комуникација, онда се могу замислити све жалосне последице, које могу настати услед присуства владаоца у Главном штабу.[1]

Ако један владалац осећа у себи снагу да би могао стати на чело војске, али да баш нема довољно самопоуздања да може лично све руководити, онда је најбоље усвојити начин који је узела пруска влада са Блихером. Тај начин је да узме код себе двојицу генерала, који важе као најспособнији, и то један као познати војсковођа, а други као начелник штаба са високом спремом. Ово тројство, ако се добро сложи, може дати изврсне резултате, као што је био случај у Шлезији 1813 год.

Исти би систем користио и у случају ако владар нађе за згодно да врховну команду повери једном принцу из свога дома. То се од Луја XIV на овамо често догађало и у најскоријим европским ратовима. Често је принц био само титуларни командант, док је операцијама руководио његов саветник, који је био и стварни командант. То је био случај са војводом Орлеанским и Марсеном у чувеној бици код Турина, затим са војводом од Бургоње и Вандомом у бици код Уденраде. Мислим, да је тако нешто било и на Улму између надвојводе Фердинанда и Мака.

Овај последњи начин је најгори, јер, уствари, нико није одговоран. Познато је свакоме да је код Турина војвода Орлеански дао правилнију одлуку од маршала Марсена, али је овај показао тајно краљево пуномоћје и изгубио битку супротно мишљењу командујућег принца. Исто је тако и код Улма надвојвода Фердинанд показао и више способности и више храбрости од Мака, који је требало да му буде Ментор.

Ако принц располаже генијем и искуством једног надвојводе Карла, онда му треба дати потпуно одрешене руке и у погледу командовања и у погледу избора својих помоћника. Ако он још није добио та преимућства, онда га треба окружити, као код Блихера, једним одличним начелником штаба и једним саветником изабраним између најискуснијих војсковођа. Но, ни у ком случају није препоручљиво давати овим саветницима више права него што је давање савета.

Рекли смо напред, ако један владалац не командује лично војском, онда је најважније да те своје дужности пренесе на онога, који га може најбоље заступити. То се, нажалост, не догађа увек. Зато се не морамо позивати на стара времена, довољно је да се потсетимо на времена владавине Луја XIV и Луја XV. Вредност принца Еугена, одмеравана је по његовом ружном стасу, али је створила од њега највећег војсковођу свога времена у редовима непријатеља. После смрти Лувоа видели смо Талара,

---

[1] Ратовање у 1870 од Шалона до Седана под Наполеоном III и маршалом Мак-Махоном дају у том погледу веома убедљив пример. — Ф. Л.

Марсена, Вилроа као наследнике Тирена, Кондеа и Луксенбурга. Доцније смо видели Субиза и Клермона као наследнике маршала Саксонског. Почев од китњастих избора који су вршени у будоарима госпођа Помпадур и Дибари, па до наклоности Наполеонове према јуначинама, било је много различних примера који би се могли навести. А свака влада, и која није много паметна, има довољно могућности да изврши правилан избор. Али у свима временима људске слабости су изразиле свој утицај ма на који начин. Лукавство и умешност одвратиће увек пажњу од способности једног скромног и стидљивог човека, који ће чекати да га знају употребити.

Остављајући по страни све те случајеве који потичу из људског срца, мора се признати да је избор веома тежак, чак и за оног шефа владе, који је испуњен ватреном жељом да добро поступи. Пре свега, да би се одабрао способан генерал, морао би и онај који га бира бити војник, да би га могао правилно ценити. Ако то није, онда се мора ослонити на мишљење других, и онда и нехотице пада под утицај котерија. Тешкоћа је свакако мања, ако се има под руком генерал који је већ прослављен многим победама. Али, поред тога, што не мора бити добар војсковођа генерал који је добио једну битку (доказ су: Журдан, Шерер и толики други), не догађа се увек да држава располаже са победоносним генералом.

После дугих година мира може се догодити да ниједан европски генерал није био на положају главнокомандујућег. У таквом случају је тешко знати по чему се може један генерал претпоставити другом. Да ли су они, који су у време мира дошли на чело ранглисте и постигли чин генерал-пуковника, збиља и најспособнији да стану на чело армије?

Поред тога, додири шефова државе са њиховим потчињенима тако су ретки и узгредни, да се не треба ни чудити што је онда тешко поставити сваког на своје место. Уверење владара које је освојено спољним изгледом биће некипут разочарано. Он се и поред најузвишенијих намера може преварити, ма да му се то ипак не може замерити.

Изгледа, било би најсигурније средство да се избегне та незгода, ако би се остварила лепа претпоставка Фенолонова о Телемаку, и да се пронађе Филоклес веран, искрен и благородан, кога би требало ставити између владара и свих кандидата за командовање. Он би непосредним додиром са народом могао дати владаоцу податке о људима, који се највише истичу и талентом и карактером. Али зар не може и највернији пријатељ бити заведен личним наклоностима? Хоће ли он умети да се одбрани од предрасуда? Зар није Потемкин искључивао Суворова због његовог физичког изгледа а Катарина морала да употреби сву умешност, да би поверила пук овом човеку, који је касније донео толико славе њеном оружју?

Мисли се да је јавно мишљење најбољи путоказ за те случајеве. Ништа од тога није несигурније. Зар није јавно мишљење

направило Цезара од Димурија, ма да он није имао ни појма о великом ратовању? Зар оно није ставило Наполеона на чело војске у Италији онда, када га осим двојице управљача није нико други ни знао? Мора се, ипак, признати да иако то мишљење није непогрешно, оно се не може ни занемарити, нарочито ако проистиче из великих криза и заснива се на познавању догађаја.

Увек ће најглавније одлике једног војсковође бити ове: велики карактер или морална храброст која доводи до крупних одлука, затим хладнокрвност или физичка храброст која надвишава опасности. Знање долази тек у трећи ред, ма да је оно тако моћан помагач, да би требало бити слеп па га не признати. Уосталом, како сам већ рекао, под знањем не треба подразумевати широку ерудицију. Треба мало знати, али знати добро. Нарочито треба познавати добро правилска начела. Као последица свих тих особина долазе особине личног карактера: храбар човек, праведан, чврст и правичан, човек који цени туђе заслуге место да им завиди и уме да их искористи ради сопствене славе. Такав човек увек ће бити добар генерал, па и велики човек. Нажалост није општа особина одавање признања заслужнима. Ситни људи увек су завидљиви и склони да узму око себе слабије људе, а све из бојазни да свет не мисли како су под утицајем. Они нису у стању да схвате да човек који је на челу војске односи сву славу чак и онда, ако јој је лично најмање допринео.

Често се третира питање да ли је боље дати команду генералу који је стекао навику дугим искуством, или генералима који су изашли из генералштаба, односно из специјалних струка, који су имали мало посла са војницима. Ратовање је неоспорно посебна наука, и могу се комбиновати операције а да човек није водио лично пук пред непријатељем. За то имамо доказе у Петру Великом, Кондеу, Фридриху и Наполеону. Не може се спорити да човек који је изашао из генералштаба може постати велики војсковођа као и сваки други. Али се не стиче способност за више командовање служећи вечито по штабовима као начелник штаба, већ зато што се у себи има природни ратнички геније и потребан карактер. Исто тако и генерал који је изашао из редова пешадије и коњице биће способан да води армије као и један научник тактичар.

Питање је тешко решити на апсолутан начин, и овде све зависи од индивидуалности. Да се донесе правилно решење треба узети праведну средину и признати:

да ће генерал, који је изашао из генералштаба или из артиљерије и инжињерије, а који је командовао дивизијом и корпусом, имати под истим условима стварну предност над оним који познаје само један род војске или неку стручну јединицу;

да генерал из трупе, који је о рату сам размишљао, може исто тако бити способан за командовање;

да величина карактера стоји изнад свих других особина потребних за војсковођу.

Најзад, добра теориска спрема и велики карактер, спојени заједно, стварају великог војсковођу.

Због тога што је увек тешко да се учини добар избор, створено је мишљење да се додатком доброг штаба, као војсковођиног савета, може утицати реално на операције. Нема сумње да ће одличан генералштаб који има у себи добре традиције бити најкориснија и најсрећнија установа. Али се мора пазити да се у њега не увуку погрешне доктрине, јер би онда та установа могла постати фатална.

Када је Фридрих Велики стварао своју Војну академију у Потсдаму, није могао ни замислити да ће она довести до »rechte Schulter vor!« од генерала Рихела[1], и претстављати коси поредак као непогрешиву амајлију којом се добијају све битке. Истина је, да од узвишеног до смешног има често само један корак.

Осим тога, треба најбрижљивије избегавати да се не изазове сукоб између генералисима и његовог начелника штаба. Иако је начелник штаба одабран као најбољи међу одличнима, ипак ће можда боље бити да се избор остави генералисиму према његовим наклоностима. Наметнути му начелника штаба, то би значило анархију у управи. А оставити њему да између својих клијената узме једног ништавног човека, било би још горе. Јер ако је и он сам слабији човек, који је на положај дошао протекцијом или случајно, то ће се из његовог избора осетити. Да се избегну све незгоде, треба узети средње становиште: оставити главнокомандујућем да он учини избор између више генерала са неоспорним способностима. Они ће му бити означени, али ће између њих он узети онога који је за њега најпогоднији.

Скоро у свима војскама редом мислило се да ће се дати неки свечанији изглед и важност вођењу операција ако се често одржава Ратни савет. А тај Ратни савет треба својим мишљењем да помогне генералисиму. И стварно, ако је на челу војске један Субиз, Клермон или Мак, или ма који слабији човек, онда ће се догодити да Ратни савет има боље мишљење него што је његово. Већина може створити и боље одлуке него што је његова. Али како се може очекивати успех од оних операција, којима руководе други, а не они који су их замислили? Како ће бити извршен план, који је војсковођа разумео само унеколико, јер није потекао из његове главе?

Имао сам лично врло незгодно искуство шта значи жалосна улога суфлера у једном штабу, и мислио да у том погледу не може нико боље од мене дати праву оцену. Нарочито је та улога бесмислена у једном Ратном савету. И уколико у том Савету

[1] Овај је генерал мислио да би у бици код Јене спасао војску командујући војницима да истакну десно раме напред, да би образовали коси поредак!

има више високих војних достојанственика, утолико је теже доказати исправност и разложност решења и при најмањем неслагању.

Шта би радио Ратни савет коме би, рецимо, Наполеон као саветник предложио маневар на Арколи, план са Риволиа, марш преко Св. Бернарда, маневар код Улма, код Гере и код Јене? Они бојажљиви нашли би да су такве операције дрске до лудости. Други би у њима пронашли хиљаду тешкоћа у погледу извршења, а сви би их одбацили. Ако би, напротив, Ратни савет донео такве одлуке, и поверио их на извршење некоме другом а не Наполеону, зар и онда не би пропале?

По моме мишљењу Ратни савет није нимало згодан извор. Он може бити само у једном случају погодан, а то је ако се сложи са војсковођом. У том случају он даје војсковођи више поуздања у његову одлуку. Поред тога, војсковођа ће бити уверен да ће сваки од његових помоћника, који је прожет истом идејом, допринети све за осигурање успеха. То је једино добро које може пружити Ратни савет, који, уосталом, мора бити само саветодавно тело и ништа више. Али, ако слога није потпуна, и има разних мишљења, онда такав Савет може дати само лоше резултате.

Према свему овоме што смо напред рекли, ако немамо војсковођу који нам је дао више доказа о својој вредности, онда ће најбољи начин за организацију командовања бити:

1. - поверити команду човеку који је дао доказа о својој ваљаности, који је храбар у борби и несаломљив у опасности;

2. - дати му за начелника штаба човека високе спреме, отвореног и лојалног карактера, а који је при том у добрим односима са генералисимом. Слава је довољно велика, да се може један њен делић уступити и пријатељу који је допринео успеху. Тако се и Блихер покрио славом уз помоћ Гнајзенауа и Мифлинга, коју он сам, можда, никад не би стекао. Нема сумње да се то дупло командовање не може никад поредити са командовањем Фридриха, Наполеона или Суворова. Али, кад нема човека у коме су сједињене све те особине, онда се најпре може препоручити овај начин.

Пре него што завршим овако важан предмет, остаје ми да кажем неколико речи и о једном другом начину утлива на операције. То је Ратни савет који се образује у престоници поред владе. Лувоа је дуго управљао армијама Луја XIV из Париза и имао је успеха. Карно је управљао из Париза операцијама републиканских армија. Он је 1793 врло добро радио и спасао је Француску. У 1794 радио је у почетку сасвим наопако, а потом је случајно поправио своје грешке. У 1796 је био сасвим лош. Али су и Лувоа и Карно сами руководили операцијама, без Ратног савета.

Крунски ратни савет, који је постојао у Бечу, имао је често задатак да управља операцијама армија. Чуо се само један глас у Европи о жалосним резултатима тога Савета. Да ли је он био тачан или не, то могу решити само аустриски генерали.

Лично мислим да би се надлежност тога Савета могла свести једино на усвајање општег оперативног плана. Познато је већ да под тим не сматрам план који даје директиве за цео рат. Њиме би генерали били спутани и пали у неизбежне погрешке. Ја сматрам да се планом мора одредити: циљ рата, офанзивни или дефанзивни карактер операција, средства која треба ставити на расположење за прва предузећа, затим резерве и, најзад, потребан напор на случај инвазије. Не може се спорити да о овим питањима мора решавати један земаљски савет, састављен од генерала и министара. Али акција тога Савета треба на томе и да се ограничи. Јер, ако се догоди да Савет хоће да расправља не само да ли треба ићи на Беч или на Париз, но и како треба маневровати да се то постигне, онда ће сиромах војсковођа бити сигурно тучен; а одговорност за његове неуспехе пашће на оне који су 200 миља далеко од непријатеља претендовали да диригују армијама. А ми знамо да армије није лако водити ни онда када се налазимо на лицу места.

Члан XV

Војнички дух народа и морал војске

Ни најбоља правила, која би влада усвојила за организацију војске, не би много вредела ако се њиховом применом не би створио војнички дух код народа. Кажу да у Лондону човек више воли титулу богатог благајника него војничко одликовање. То може бити у острвској земљи, која је многобројним ескадрама осигурана од сваког напада. Али континенталан народ, који би имао навике Лондона или париске берзе, пао би пре или после под власт својих суседа. Римљани дугују своју величину поглавито грађанским врлинама удруженим са војничким духом, које су се из устројства претвориле у навику. Када су изгубили своје врлине, а војничку дужност престали да сматрају за част већ за намет, онда су пали пред најамницима Гота, Херула и Гала. Пропаст царства била је неизбежна. Не сме бити заборављено ни пренебрегнуто ништа чиме се може повећати благостање земље. Треба чак награђивати умешне и продуктивне људе који предњаче у стварању благостања. Али то треба да буде увек потчињено великим установама, које чине снагу државе, дижући мушке врлине и јунаштво. У томе ће и политика и правда бити сложене. Јер, ма шта говорио Боало, боље је ићи у смрт корацима Цезара, него се хранити народном мизеријом играјући се пороцима на рачун државе. Тешко земљама у којима луксуз дерикожа и златне ливреје ненаситих богаташа стоје изнад униформе јунака, који је у стању да дâ живот, здравље и имање за одбрану земље!

Прво средство за подизање војничког духа јесте пуно поштовање војске од стране народа и друштва. Друго, да се при додељивању државних административних служби даје првенство онима који имају заслуга за отаџбину, нарочито у оним службама, где се тражи да је дотични провео извесно време у војсци. Било би важно промислити о упоређењу старих војних установа Рима са руским и пруским, па их онда сравнити са модерним доктринама и утопијама, које, вичући против сваког суделовања официра у другим јавним дужностима, траже само говорнике у свима великим установама.[1]

Истина је, да има много звања која захтевају специјалну спрему. Али ни официру није немогуће да се у слободним часовима спреми за онај позив, коме мисли да се ода после испуњеног дуга према отаџбини. А, ако би се административни положаји давали првенствено официрима, који су изашли из војске са најмање чином капетана, онда би то за официре био повод, да у својим гарнизонима мисле поглавито како ће до тог чина доћи, трошећи време на корисне ствари место по позориштима и кафанама.

Може се помислити да би се овом лакоћом преласка из војне у цивилну службу више шкодило војничком духу него што би му се користило, као и да би можда било боље ако би се војнички позив издвојио изван сваке друге каријере. Тако су у почетку радили Мамелуци и Јаничари. Њих су куповали за војску као децу од 7—8 година, и васпитавали их у духу да умру под заставама. Чак и Енглези, који су познати са свога поноса, склапали су уговор при ступању у војску, да у њој остану целог живота. Код Руса је рок двадесет и пет година што је скоро исто као вечита служба код Енглеза.

Код таквих војсака, као и код оних које се попуњавају врбованим добровољцима, можда би стварно било боље да се официрска служба не меша са цивилном. Али свуда, где се војна служба намеће народу привремено, ствар друкчије стоји. Код таквих народа можда би се пре могло применити римљанско правило, по коме се после десетогодишње службе у војсци, може захтевати право за пријем на разне јавне дужности. И то би можда био најбољи начин за одржавање ратничког духа. Ово нарочито важи за она времена, у којима је материјално благостање постало главна друштвена пасија.

У сваком случају, сматрам да под сваким начином управе мора бити стални циљ владе да се војничка служба уздигне у циљу одржања слављубља и ратничких особина. У противном,

---

[1] Например, у Француској, место што су официри искључени из изборног права, требало би пуковницима дати гласачко право, а свима генералима још и право да могу бити бирани за посланике. Официри неће бити најслабији међу посланицима.

поколења ће је осуђивати, а држава може доживети судбину Пропале Империје.[1]

Није довољно ако се у народу створи војнички дух. Њега треба стално дизати у војсци. Чему користи што се у граду поштовањем униформе врши једна грађанска дужност, ако се под заставе не долази са војничким врлинама? Биће много милиционера, али без вредности.

Подизање морала у војсци и војнички дух, то су две различите ствари, које се не смеју бркати, но којима се ипак постиже исти ефекат. Прва је, као што је већ речено, последица одушевљења које је мањевише пролазно, као што су и политичка и верска уверења, то је велика љубав према отаџбини. Војнички дух, који се може улити умешношћу старешине или стварањем погодних установа, мање је подложан утицају прилика. Он мора бити дело мудре управе.[2]

Храброст треба награђивати и поштовати, чинови треба да буду респектовани, а дисциплина треба да буде мање формалност, а више осећање и уверење.

Официрски кор и старешински кадар уопште морају бити убеђени да су постојаност, храброст и осећање дужности врлине без којих не може бити добра војска, и без којих се није могуће прославити. Треба сви да знају да је чврстина у недаћи много важнија од одушевљења у успеху. За отимање положаја треба само храбрости, али за извршење тешког повлачења пред победоносним и енергичним непријатељем, потребан је хероизам, којим се спречава расуло и непријатељу даје сталан отпор. Дужност је владаоца да награди добро извршено повлачење као највећу победу.

Војску треба очеличити у раду и истрајности. Не допустити да у време мира омекне у беспосличењу. Војсци треба улити уверење о надмоћи над непријатељем, но не потцењујући сувише ни непријатеља. Улити јој наклоност за велика дела. Једном речи, изазвати одушевљење оним утицајима, који су у складу са расположењем масе. Одликовати ваљаност и кажњавати слабости. Најзад, прогонити кукавичлук. Ето, то су средства за стварање доброг духа у војсци.

Мекуштво је упропастило римске легије. Ови храбри војници, који су под Сципионом носили лако шлем, штит и оклоп под врелим афричким сунцем, нашли су да им је све то отежало под хладним небом Галије и Германије. Онда је царство пропало.

Рекао сам да никад не треба сувише потцењивати непријатеља, јер кад војници наиђу на његов упоран отпор, може баш то да делује поразно на њихов морал. Када се Наполеон код Јене

[1] „Bas-Empire“ — назив употребљаван за римску и друге империје пред њихову пропаст. — Прим. ред.

[2] Нарочито је важно да тим духом буду надахнути официрски и подофицирски кадар. Војници ће увек бити добри ако је старешински кадар добар, а народ храбар.

обраћао војницима Лановог корпуса, онда им је хвалио пруску коњицу, али је нагласио да она неће моћи ништа учинити против бајонета његових Египћана.

Треба учинити предострожним официре, а преко њих и војнике, против изненадног страха, који често може да захвати и најхрабрију војску, ако нису јаке узде дисциплине. Треба улити уверење да је ред у трупи најсигурније јемство успеха. Турке није потукао принц Евгеније код Петроварадина и Румјанцев код Кагула зато што им је недостајала храброст, већ зато што је завладао неред, у коме се сваки сналазио како је знао, тукући се посебно без икаквог уређења. У истом стању деморалисања налази се и трупа коју захвати паника. Јер, кад настане неред, онда постаје немогућа свака сарадња и сложност. Глас старешине више се не чује. Сваки маневар ради стварања отпора постаје неизводљив. Тада се спас тражи само у срамном бекству.

Народи који су темпераментни и подложни утисцима много лакше подлежу овом растројству. А то је случај скоро са свима јужњацима. Ту је једини спас јака организација и добре старешине. Чак и код Француза, у чије се војничке врлине никад није посумњало, виделе су се више пута овакве узбуне, које се морају назвати смешним. Ко се не сећа панике којом је била захваћена пешадија маршала Вилара после добивене битке код Фридлингена 1704? Исти случај се десио са Наполеоновом пешадијом после победе код Ваграма, и то у моменту непријатељског општег повлачења. Но од свега је био најчуднији пораз 97 полубригаде при опсади Ђенове, где је 1.500 људи бежало испред једног одељења коњаника. Међутим, ти исти људи су два дана касније освојили фор Диаман најсмелијим јуришем у историји модернога рата.

Изгледа, да не би било тешко убедити храбре војнике, да брже и сигурније гину бегунци у нереду, него они који умеју да се одрже прикупљени, образујући пред непријатељем фронт отпора, односно да се брзо прикупе, ако су моментано били растурени. У том погледу руска војска може служити за углед свима другим војскама Европе. Чврстина коју је она показала приликом повлачења показује и народни карактер и чврсту војничку дисциплину. Није увек ни подложност утисцима узрок нереду. Ненавика на ред такође је томе много крива, као и слабе мере старешина за одржање реда. Често сам се чудио небрижљивости многих генерала у овом погледу: не само што не предузимају ни најмање мере предострожности ради осигурања правца кретања мањих делова или усамљених људи, већ они не одређују никакве знаке за везу, ради осигурања садејства између растурених делова, који могу бити изненада поплашени или збиља нападнути од јачег непријатеља. Место тога они се чуде да се може и помислити да им се предлажу такве мере. Међутим, познато је, да ни највећа храброст ни најчвршћа дисциплина не могу неки пут да спасу трупу од нереда. У таквим приликама обично више користи навика на добру сигнализацију за одржавање везе. Истина

је да има случајева код којих су сва средства немоћна да поврате ред. Такав случај би могао бити, например, када су трупе исцрпене болестима и због тога постале неосетљиве према сваком позиву на ред и рад. У таквим приликама ни старешине не могу ништа учинити да би их уредили. Такав случај био је приликом повлачења 1812 год. Али, ако изузмемо ове крајње изванредне прилике, онда можемо увек рачунати на помоћ добре навике на ред и на мере маршевске безбедности и чврсте дисциплине. Ако се тим средствима не може сасвим онемогућити паника, бар се може брзо лечити.

Време је да завршимо са овим предметом, на који сам се хтео само осврнути, и да најзад пређемо на чисто војничке ствари.

О СТРАТЕГИЈИ

Глава трећа

О СТРАТЕГИЈИ

Дефиниција и основно начело

Ратна вештина, независно од онога што смо укратко прешли, састоји се, као што смо већ видели, из пет главних грана: из стратегије, велике тактике, логистике, детаљне тактике и инжињериске и артиљериске вештине. Напред смо објаснили да ћемо овде расправљати само о трима првим гранама. Морамо почети са њиховом дефиницијом.

Ради сигурности почећемо оним редом којим ће се развијати рад једне армије и њеног команданта почев од објаве рата. Разуме се да ћемо најпре узети оно што је најважније и из чега се састоји операциски план. Затим ћемо ићи редом супротним тактици, код које се почиње са ситним деловима, преко којих се после долази до образовања и рада велике армије.[1]

Узимамо, дакле, војску која ступа у рат. Прва брига врховног команданта биће да са владом одреди какав ће се рат водити. Затим има да проучи војиште на коме ће се ратовати. Потом ће, у споразуму са шефом државе, изабрати најпогоднију оперативну основицу, саобразно својим границама и границама својих савезника.

Према избору основице, а нарочито према постављеном циљу одредиће се операциска зона, коју треба усвојити. Генералисим одређује први објект својих операција, бира операциски правац који води ка тој тачки. То може бити и привремени правац или одбранбена линија која ће се узети док се не одлучи за бољи правац, и то онај који обећава најбољи успех, а најмање се излаже опасностима.

Војска која наступа тим правцем имаће операциски фронт и стратегиски фронт. Добро је да иза овог фронта припреми једну

[1] Да би се научила тактика треба почети са радом ситних делова: одељења, вода и чете, затим са батаљоном, и најзад са еволуционирањем по фронту. Затим се прелази на ситне операције из ратне службе, потом на утврђивање, и најзад на маршевање. После тога се долази на образовање армија. Но код стратегије се почиње од врха тј. од ратног плана.

одбранбену линију као наслон на случај потребе. Положаји, које ће корпуси привремено заузимати на операциском фронту или на одбранбеној линији, биће стратегиски положаји.

Кад се војска приближи своме првом објекту и наиђе на непријатељски отпор, она ће се старати да га нападом или маневром принуди на повлачење. За ту сврху она ће изабрати један или два стратегиска правца за маневар. Пошто су то привремени правци, то се могу донекле и разилазити од општег операциског правца, од кога их треба разликовати.

Да би се створила веза између стратегиског фронта и основице, образује се у току наступања етапна линија, и линија за снабдевање, депои итд. Ако операциски правац иде дубље, тако да се у његовом домашају може наићи на непријатељске делове, који ће се одупрети, онда има да се створи одлука, да ли да се ти делови нападну или потисну, или да се настави продирање, истурајући према тим деловима мању снагу да их занима и осматра. У овом другом случају створиће се двоструки стратегиски фронт са већим одредима.

Када се испред објекта коме наступамо наиђе на непријатељски отпор, онда настаје битка. Ако први судар не буде отсудан, онда се зауставља у циљу продужења борбе. Ако се добије победа, онда ће се продужити наступање, са циљем да се заузме па и пређе први објект и одреди други.

Ако циљ код првог објекта буде освајање неког утврђења, онда ће почети опсада. Ако војска није довољно јака да може и одвојити снагу за опсаду и наставити напредовање, онда ће она у близини посести једну стратегиску линију за заштиту. Тако се догодило и војсци у Италији 1796 која, имајући само 50 хиљада бораца, није могла да пређе Мантову у циљу продирања у срце Аустрије. Она није могла оставити у овом месту 25 хиљада непријатељских војника, а пред собом имати још 40 хиљада Аустријанаца на двострукој линији, у Тиролу и у Фурландији.

Ако, напротив, војска располаже довољним снагама за најпотпуније искоришћење победе, или ако нема да врши никакву опсаду, она ће наступати ка другом и важнијем објекту. Ако је тај објект нешто удаљенији, биће потребно да се заузме и један међуположај за наслон. Створиће се евентуална база заузећем једне или две вароши, које су у сигурности од напада. Ако то не може, онда ће се образовати мања стратегиска резерва, која ће осигуравати и чувати позадину и штитити велике депое привременим радовима. Ако војска буде прешла преко већих река, онда ће се на брзу руку створити мостобрани, а ако се мостови налазе у градовима који су ограђени зидом, онда ће се израдити заклони, којима ће се ојачати одбрана ових положаја и удвостручити сигурност евентуалне базе, односно стратегиске резерве, која би се ту поставила.

Напротив, ако битка буде изгубљена, онда ће се предузети повлачење, примичући се својој основици, на којој ће се потражити нове снаге. Те се снаге могу састојати из нових делова, који

ће се прикупити, или из утврђених логора, којима ће се непријатељ зауставити и натерати на цепање снага.

Кад наступи зима, онда ће настати зимско кантоновање, или ће се операције наставити надирањем оне војске, која је већ изборила отсудну надмоћ, и — не налазећи тешких препрека на непријатељској одбранбеној линији — хоће да искористи свој успех. То би онда било зимско ратовање. Ова одлука, која у сваком случају постаје тешка за обе војске, не претставља никакве посебне комбинације, осим што би се морала удвостручити активност у циљу постигнућа што бржег успеха.

Такав је обичан ток рата, а тај ћемо и ми узети у циљу испитивања разних комбинација, које могу у току операција настати.

Све те комбинације, које се изводе на ратишту спадају у стратегију, која обухвата:

1. — дефиницију војишта и разне комбинације које оно нуди;
2. — одређивање главних тачака које произлазе из ових комбинација и најбољег правца за предузимање операција;
3. — избор и уређење сталне основице и операциске зоне;
4. — одређивање објеката који се намећу за напад или за одбрану;
5. — операциске или стратегиске фронтове и одбранбене линије;
6. — избор операциских праваца, који воде од основице ка објекту, односно ка стратегиском фронту што га војска заузима;
7. — који је правац од свих стратегиски најбољи за дотичну операцију и разни маневри којима се ови правци узимају у комбинацију;
8. — евентуалне стратегиске основице (базе) и стратегиске резерве;
9. — маршеве армија који се сматрају као маневри;
10. — магацине који су потребни с обзиром на маршеве армија;
11. — утврђења која се сматрају као стратегиска средства, као заклони за армију или као сметње наступању; њихово опсађивање и заштита;
12. — тачке на којима би требало створити утврђене логоре, мостобране, итд.;
13. — диверзије и велика деташовања, која би се показала корисна и потребна.

Независно од ових комбинација, које улазе начелно у пројект општег плана за прва ратна подузећа, има и других мешовитих операција, које припадају стратегији у погледу давања задатка, а тактици у погледу извршења. У те спадају: прелази преко већих и мањих река, отступања, препади, искрцавања (десанти), зимска настањивања, велики транспорти, итд.

Друга означена грана је тактика, односно маневровање армије на бојишту, и разни начини вођења трупа у нападу.

Трећа грана је логистика, односно практична вештина армиских покрета, било за маршеве по обичним етапама (сувоземно), било железницом и воденим путевима. Материјални детаљи маршева и формација, постављање обичних логора и кантонмана, једном речи извршење стратегиских и тактичких комбинација.

Било је много ситних разилажења у погледу апсолутног одређивања границе која дели разне гране науке. Ја сам рекао да је стратегија вештина вођења рата по карти, вештина којом се обухвата цело ратиште. Тактика је вештина вођења борбе на земљишту на коме се догоди судар, за распоред снага према теренским приликама, и њихово дејство на разним тачкама бојишта. То ће рећи на просторији од четири до пет миља, тако да сви делови који ту дејствују могу добијати наређења и извршивати их у току саме акције. Најзад, логистика је у основи наука за припрему и осигурање извршења оних других двеју наука.

Моју дефиницију су критиковали, ма да нису дали бољу. Истина је да су многе битке добивене стратегиским покретима, и само су се из тих покрета и састојале. Али то се догађало само код разбијених војсака, а то је изузетан случај. Зато општа дефиниција, која се односи само на уређење битке, не може због тога бити мање тачна.[1]

Дакле, независно од мера за локалне борбе, које спадају у надлежност велике тактике, она по нашем мишљењу обухвата следеће ствари:

1. — избор положаја и линија за одбранбене битке;

2. — активну одбрану у борбама;

3. — ратне битачне распореде или разне велике маневре у циљу напада на непријатељски положај;

4. — борбу у сусрету и изненадну битку;

5. — препаде војске;[2]

6. — мере за увођење трупа у борбу;

7. — напад на утврђене положаје и утврђене логоре;

8. — јурише.

Све остале операције долазе у ситне ратне детаље, као: спроводи транспората, фуражовања, борбе претходнице и заштитнице, напад на стражарска одељења, једном речи све оно, што се даје на извршење једној дивизији или засебном одреду.

---

[1] Могло би се рећи да је тактика борба, а да је стратегија цео остали рат пре и после борбе. Само се изузимају опсаде, оне припадају стратегији у погледу одлука које треба и на који начин да се врше. Стратегија одлучује где треба дејствовати, логистика доводи и поставља трупе, а тактика одлучује о њиховој употреби и начину извршења.

[2] Ради се о препадима на отвореном пољу, а не против зимских кантонмана.

О основном ратном начелу

Главни циљ овога дела је да се докаже, да постоји једно основно начело за све ратне операције, начело које стоји над свима добрим комбинацијама.[1]

Оно се састоји из следећег:

1. — да се стратегиским комбинацијама постепено доведу главне снаге војске на одлучујуће тачке на војишту, и колико је могуће, на непријатељске комуникације, не излажући при томе своје комуникације;

2. — да се погодним маневром доведу главне снаге тамо, где се налазе само мањи непријатељски делови;

3. — кад почне битка, онда на исти начин дириговати и тактички маневар, да се главном снагом дође на одлучујућу тачку на битачној просторији, односно на део непријатељског положаја који је важно ослабити;

4. — да главне снаге буду не само упућене на одлучујућу тачку, но да у акцију уђу енергично и сложно, да искажу једновремени напор свих сила.

Нашло се, да је ово начело тако просто, да му критике нису изостале.[2]

Примећено је да је врло добро препоручити груписање главних снага на одлучујућим тачкама и умешно их употребити, али да се вештина састоји баш у проналажењу тих тачака.

Далеко од тога да оспоравам једну тако наивну истину, признајем да би било у најмању руку смешно поставити једно такво ратно начело без потребних разлога за разумевање разних начина примене. Мислим, да ни ја нисам ништа пропустио да сваког официра који учи поставим у могућност, да лако одреди одлучујуће тачке на војишту и на бојишту. Ниже, у 19 члану, наћи ће се дефиниција разних тачака, а у чл. 18—22 однос између разних комбинација у рату. Војници, који би и после пажљивог разматрања могли још мислити да је одређивање одлучујућих тачака проблем који се не да решити, морају бити очајни што никад неће разумети стратегију.

Опште војиште стварно се састоји само из три зоне: десне, леве и центра. Исто тако и свака зона, сваки операциски фронт, сваки стратегиски положај и одбранбена линија, као и свака тактичка линија у битки, има увек ову исту поделу, тј. два крила и центар. Дакле, има увек један од три правца, који ће бити добар за постигнуће циља. Један од друга два биће мање или више

[1] Ако је више операција успело иако су вођене противно начелима, то је могло бити само онда, ако се и непријатељ још више удаљио од начелâ, а никако ако је он добро оперисао.

[2] Да би изашао у сусрет тим критикама морао бих можда додати овде једно цело поглавље о главним начелима вештине, којима се завршава моја „Расправа о великим операцијама“ (глава XXXV у трећем издању). Али ме важни разлози задржавају да из свога првог рада издвојим поглавље које му чини главну вредност, а које моји цензори треба бар да прочитају.

помоћан, а трећи ће му бити сасвим споредан. Отада, комбинујући циљ са непријатељским положајима и географским тачкама, изгледа да је свако питање стратегиских покрета као и тактичког маневра сведено на сазнање: да ли је боље наступати десно, лево или право. Избор између три тако просте алтернативе не треба да буде нека загонетка достојна једног новог сфинкса.

Далеко сам од тога да тврдим како се сва ратна вештина састоји у избору доброг правца за упућивање главних снага. Али мора се признати да то ипак чини основу стратегије. Зависиће од способности за извршење, од умешности, енергије и погледа да се употпуне и добро искористе комбинације.

Ми ћемо, дакле, применити најпре показано начело на разне стратегиске и тактичке комбинације, а потом доказати историјом двадесет славних ратова да су, са незнатним изузетком, сви сјајни успеси и сви велики неуспеси били резултат примене тих начела̂, односно последица њиховог занемаривања.[1]

Члан XVI

Систем операција

Чим се објави рат, прво се има решити да ли ће он бити нападни или одбранбени. Пре свега, треба бити начисто шта се под овим речима подразумева.

Напада може бити разних врста. Ако је напад управљен против једне велике државе, обухватајући је целу, односно њен највећи део, онда је то инвазија; а ако се врши напад само на једну област, или на једну одбранбену линију, која је мањевише ограничена, онда је то обичан напад. Најзад, ако се ради само о нападу на неки непријатељски положај, ограничавајући се само на ту једину операцију, онда се то назива иницијативом покрета.[2] Као што смо рекли у претходној глави, са гледишта и моралног и политичког, офанзива је увек боља, јер преноси рат на непријатељско земљиште, умањујући непријатељске изворе, а повећавајући своје. Али се дешава да се баш тиме изазове жестина патриотизма код непријатеља, кад осети да је у питању спас угрожене му отаџбине.

Са војничког гледишта офанзива има своје добре и рђаве стране. Према стратегији, ако се офанзива прошири у инвазију, она даје операциске правце са дубоким пружањем, који су увек опасни по непријатељску земљу. Све препоне на непријатељском

---

[1] Релације ових двадесет ратова са 50 битачних планова могу се наћи у мојој: „Историји Седмогодишњег рата", у „Историји ратова револуције" и у „Наполеоновом политичком и војничком животу".

[2] Овакав назив изгледа сувише суптилан. Ја га сматрам оправданим, ма да на њега не полажем много. Извесно је, да се може узети иницијатива у једном нападу од пола сата, ма да се уствари води одбранбени вид борбе.

војишту, као што су: планине, реке, теснаци и утврђена места, погодују одбрани, а сметња су за нападача. Становништво и власти на заузетој територији биће непријатељски расположени према завојевачу место да му помажу. Али ако та војска има успеха, онда погађа свога непријатеља до срца, лишава га средстава за рат, и може да убрза ток борбе.

Ако се офанзива употреби као једноставна пролазна операција, односно као иницијатива покрета, онда је она увек боља од дефанзиве, нарочито у стратегији. Уистину, ако се ратном вештином иде на то, да се главне снаге групишу на одлучујућим тачкама, онда је разумљиво да ће прво средство за извођење тога бити иницијатива покрета. Онај, који себи прибави то преимућство зна унапред шта ради и шта намерава. Он се групише тамо где хоће да изврши удар. Онај који чека, мора од свега да се чува, непријатељ удара на слабије делове његове армије, а он не зна ни где се непријатељ прикупља нити зна начин како да му се одупре.

У тактици је такође бољи напад од одбране, само су код ње преимућства напада мање позитивна. Пошто се тактичка дејства не изводе на великој просторији, то онај који узме иницијативу, није у стању да своју намеру прикрије од непријатеља. А ако их непријатељ осети, он може брзом употребом резерви да их осујети. Осим тога, онај који наступа ка непријатељу има против себе све теренске незгоде, које мора да савлада да би стигао до непријатељског положаја. Због свега тога сматра се да су у тактици изгледи успеха једног или другог система неизвесни.

Уосталом, ма колико се претпостављало да је са гледишта политичког и стратегиског бољи напад од одбране, ипак то не значи да се мора само нападати кроз цео један рат. Не може се бити ни сигуран, да један рат, започет офанзивно, не дегенерише у дефанзиву.

Као што смо рекли, и одбранбени рат може имати понекад већег успеха, ако се добре стране одбране мудро користе. Одбране има две врсте: пасивна или некретна одбрана, и активна одбрана са преласком у противофанзиву. Прва је увек подложна неуспеху, а другом се могу постићи велики успеси. Када је циљ рата да се што дуже брани онај део земље којем непријатељ грози, јасно је да све операције морају имати задатак да успоре непријатељско надирање, да му се ометају намере отежавајући му маршевање, а не излажући при том сувише своју војску. Онај који предузме освајање једне земље, чини то увек после неког успеха. Отада се он стара да се догађаји развијају што је могуће брже. Бранилац се, напротив, стара да га одбије дотле, док свога противника не ослаби истурањем разних одреда, маршевањем, умором, оскудицом итд.

Војска се нерадо лаћа одбране, ако на то није принуђена неким неуспехом или очигледном надмоћи непријатеља. У таквом случају, иако се нема наслон на готов положај, војска тражи помоћ у природним и вештачким препонама и у свима средствима

која јој помажу да изравна изгледе на успех, стварајући што више сметњи непријатељском наступању.

Ако се у овом начину борбе не пређе разумна мера, онда се и њиме могу постићи срећни резултати. Али и то само у случају ако војсковођа, који се буде на овај вид борбе одлучио, буде имао умешности да очува активност и не пређе у пасивну одбрану. То ће рећи, да се чува непокретног ишчекивања непријатељских удараца на сталном положају. Напротив, треба да удвостручи активност и да искористи сваку прилику да непријатељу зада удар на његовим слабим тачкама, узимајући иницијативу покрета.

Овај начин ратовања, који сам раније назвао офанзивном дефанзивом,[1] може да буде бољи и у стратегији и у тактици. Тако радећи, осигуравају се за себе користи од оба вида борбе, јер те користи пружа иницијатива. А бранилац је сигурнији да искористи појављени моменат, ако очекује непријатеља на бојишту које је унапред припремио, и у средини свих помоћних извора своје земље.

Фридрих Велики је у три прве кампање Седмогодишњег рата био нападач, али у четири последње он је дао праве моделе офанзивне дефанзиве. Уосталом, мора се признати да су му у томе и његови противници чудновато олакшали посао, пружајући му обиље прилика за искоришћавање успешне иницијативе.

Велингтон је имао исту улогу у највећем делу своје каријере у Португалији, Шпанији и Белгији, и он је једини био дорастао своме положају. Увек је лако бити Фабијус, кад се оперише на савезничкој територији, и када не постоји никаква брига за сигурност престонице или угрожених области, једном речи када се само ради о војничким обзирима.

Може се усталити као неоспорно да је једна од највећих одлика војсковође његова умешност у наизменичној употреби оба вида борбе, а нарочито ако зна да се дочепа иницијативе усред извођења дефанзиве.

Члан XVII

О војишту

Ратиште обухвата целу територију на којој две силе могу да се сударе, било то на њиховој територији или на територији њихових савезника, или најзад на земљишту помажућих држава, које се увуку у заплет због бојазни или из интереса. Ако се један рат компликује још и поморским операцијама, онда се ратиште не своди само у границе једне државе, већ може обухва-

[1] Неки су га назвали активном одбраном, што такође није правилно, јер одбрана може бити активна, а да не буде и офазивна. Уосталом, може се усвојити онај назив, који најбоље одговара граматици.

тити две хемисфере, као што се догађало у сукобима између Француске и Енглеске од Луја XIV до наших дана.

На тај начин опште ратиште једног рата широк је појам, подложан разним утицајима, што треба разликовати од војишта које обухвата једна војска независно од свих компликација.

Континентално ратиште између Француске и Аустрије може обухватити само Италију или и Немачку и Италију, ако се немачки владари буду ангажовали.

Операције могу бити комбиноване или да свака војска одвојено дејствује. У првом случају опште војиште има се сматрати као једна шаховска табла на којој стратегија предузима покрете свих трупа ка заједничком циљу који се има постићи. У другом случају свака војска има своје посебно војиште, независно од другог.

Војиште обухвата сву територију коју војска хоће да заузме и ону коју има да брани. Ако војска оперише сама, онда војиште припада само њој. Из њега она тражи излаз само у случају ако је са три стране опкољена. Но изван тога не би било паметно правити никакве друге маневарске комбинације, пошто не би било ништа предвиђено за заједничку акцију са војском на другом војишту. Но ако се, напротив, ради о концентричним операцијама, онда војиште сваке армије, узето посебно, претставља уствари само једну зону општег војишта, на коме зараћене стране оперишу у истом циљу.

Независно од топографских утицаја који су расејани по војишту, свако војиште, на коме се има оперисати са једном или више војсака, садржи за обе стране следеће:

1. - сталну операциску основицу;

2. - главни објекат — циљ;

3. - операциске и стратегиске фронтове и одбранбене линије;

4. - зоне и операциске правце;

5. - привремене стратегиске правце и комуникациске правце;

6. - природне или вештачке препоне, које треба савладати, односно које треба иставити према непријатељу;

7. - важне стратегиско-географске тачке које треба нападом заузети, односно заштитити на случај одбране;

8. - случајне операциске основице и међуосновице између објекта — циља — и основице;

9. - ослоне тачке, на случај неуспеха.

Да би ово постало разумљивије, узећу претпоставку да Француска хоће са две до три армије да заузме Аустрију. Те три армије треба да се састану и ставе под једну команду полазећи од Мајнца, са горње Рајне и од Савоје, односно од Приморских Алпа. Крајеви кроз које треба да прођу те армије претстављају у неку руку операциске зоне на општем војишту. Али ако армија из Италије не буде ишла даље од реке Адиџе и остане без додира са Рајнском армијом, онда оно што је у општем плану третирано само као зона општег војишта, постаје посебно војиште само за ту армију.

У сваком случају, свако војиште мора имати своју нарочиту основицу, свој објекат, своје зоне и своје операциске правце, који од основице воде ка циљу у нападу, односно у одбрани од тога циља до основице.

Што се тиче материјалних и топографских тачака, које се на војишту налазе растурене у свима правцима, ратна вештина има доста радова у којима се расправља о њиховим различитим стратегиским или тактичким својствима. Било је много расправа о путевима, рекама, планинама, шумама, градовима, који нуде заклон од препада, као и о утврђеним логорима, у којима ни најерудитивнији аутори нису увек јасни.

Једни су им давали чудан значај. Писало се и предавало да су реке најбољи операциски правци. Пошто не постоји правац без два до три пута у својој сфери, и бар један правац за повлачење, то ови нови Мојсији рачунају да реку претворе у отступни правац, па чак и у маневарски правац! Било би и природније и тачније да су реке означене као одлични правци за снабдевање и као моћни помагачи за добар операциски правац, а никако да оне саме буду тај правац.

Са чуђењем видели смо да један озбиљан писац тврди ово: ако се хоће да створи земља која би служила као добро војиште у рату, онда би у њој требало избегавати израду конвергентних путева, јер се њима олакшава инвазија! Као да постоји земља без престонице, без богатих и индустриских градова, и где се путеви не би стицали у та места, у којима су сасређени интереси целе области, што је природна последица самог тока ствари. Дакле, чак и кад би се Немачка претворила у степу, у којој би требало конструисати војиште по вољи овог писца, ипак би се подигли трговачки градови, створили би се главни центри и путеви би се опет стицали концентрично ка овим животним центрима. Уосталом, зар није баш помоћу конвергентних путева надвојвода Карло тукао Журдана 1796 год.? И зар ови путеви не погодују више одбрани него нападу, јер две војске које се крећу по овим конвергентним зрацима лакше се по њима сједињују него супротне масе које за њима наступају, долазећи у могућност да буду тучене почесно?

Неки писци хоће да тврде да је планинско земљиште пуно стратегиских тачака, док су други супротног мишљења: да су на алписком земљишту баш најређе стратегиске тачке, али су баш због тога важне.

Исто тако, неки писци су претставили високе планине као кинеске зидове, у које нико не може продрети. Међутим, Наполеон је, говорећи о Ретормански Алпима, рекао „да армија мора да прође свуда где један човек може ногом крочити".

Генерали, који нису од њега мање искусни у планинском ратовању, деле његово мишљење, прокламујући велику тешкоћу која се осећа при вођењу одбранбеног рата. Нарочито је тешко

спојити користи дизања народних маса са регуларном војском. Народна војска треба да поседне врхове и да узнемирава непријатеља, а она друга треба да заметне битку на одлучујућим тачкама, на којима се састају велике долине.

Указујући на ове супротности ми се не поводимо за ситним критичарским духом, већ се руководимо само жељом да нашим читаоцима покажемо да смо далеко од крајњих граница ратне вештине и да има још много ствари за дискусију.

Овде се нећемо упуштати у доказивање стратегиске важности разних топографских и вештачких објеката из којих се састоји једно ратиште, јер ће оно што је важније бити предмет испитивања у члановима овог поглавља, који се на то односе. Треба ипак рећи да ова важност зависи много од умешности шефова и од њихових душевних особина. Велики војсковођа који је прешао преко Св. Бернарда, и наредио прелаз преко Шплигена, није веровао у непролазност ових ланаца, али исто тако он није веровао да ће један бедни блатњави поток и ограда од зида моћи да измене његову судбину на Ватерлоу.

Члан XVIII

Операциске основице

Прва тачка операциског плана јесте осигурање добре основице. Тако се назива простор, односно део територије једне државе, са кога ће се њена војска снабдевати и појачавати,[1] просторија са које она треба да крене у офанзивна предузећа и да се склони на случај потребе. Најзад, на случај одбране војска се наслања на основицу.

Ако се на граници налази каква природна или вештачка препона, онда она може истовремено послужити и као изврсна основица за офанзивна предузећа и као одбранбена линија за спречавање непријатељског напада на земљу.

У овом другом случају упутно је да се организује добра основица у другој линији. Јер, ма да војска може у својој земљи да нађе свуда ослонца, ипак постоји разлика између оних делова земље на којима нема никаквих војничких тачака, као што су арсенали, форови и заклоњени магацини, и других, на којима свега тога има у обиљу. Само се такве просторије могу узети за основицу.

Свака војска може имати више узастопних основица. Тако, француска војска, која би оперисала у Немачкој, имала би прву основицу на Рајни. Она ће имати основице и преко ове реке свуда

[1] Ако је операциска основица најчешће и профијантска основица; иначе има и изузетака, бар што се тиче снабдевања животним намирницама. Једна француска армија на Елби могла би да се снабдева из области Вестфалије или Франконије, иако би њена права основица била на Рајни.

где буде имала савезника и сталних одбранбених линија чија је вредност позната. Али, ако се буде повукла позади реке, она ће наћи нову основицу на Мези и Мозелу. Затим може имати другу основицу на Сени и трећу на Лоари.

Наводећи ове узастопне основице, нећу рећи да оне морају бити углавном паралелне са првом. Напротив, често се догађа, да је потребно сасвим променити правац. Тако би се могло десити да француска војска, која је пребачена натраг преко Рајне, потражи своју главну основицу било на Белфору, односно Безансону, или на Мезијеру или Седану. Тако је и руска војска, по напуштању Москве, и остављајући своје основице на северу и истоку, нашла наслон на линији Оке и на своје јужне области. Ове споредне основице, које стоје управно на фронт одбране, имају често одлучну улогу у спречавању непријатеља да не продре у срце земље, или помажу да се на њима војска одржи.

Основица, која се налази на великој и тешко прелазној реци, и на којој има добрих утврђења постављених на обе стране реке, неоспорно је најбоља основица која се може пожелети.

Уколико је основица шира, утолико ју је теже осигурати, али је и теже пресећи везу између ње и војске.

Држава, чија се престоница или центар снаге налази сувише близу граничне линије, нуди мање користи за ослонац браниоцима, него држава чија би престоница била више удаљена.

Свака основица, да би била савршена, мора имати две три јаче тврђаве за смештај магацина, депоа итд. Она мора имати бар по један утврђен мостобран на свакој негазној реци у своме захвату.

Доскора је постојала прилична сагласност у свима овим условима које смо поменули. Али има ствари код којих постоје неслагања. Многи писци сматрају да би добра основица морала бити паралелна са непријатељском основицом. Ја сам, напротив, изнео мишљење да основице, које су једна на другу управне и образују упадни угао, могу по потреби осигурати дуплу основицу, нудећи надмоћ на обема странама стратегиског фронта. Оне омогућавају две линије за повлачење, које су доста удаљене једна од друге. Најзад, оне олакшавају промену операциског правца, што је често нужно с погледом на преокрет ратне ситуације.

Још пре тридесет година изнео сам у својој расправи „О великим војним операцијама" какав утицај има облик државне границе на основицу и операциске правце. Као што је познато, код примене ових факата на разна војишта, упоређивао сам та војишта са шаховском таблом која је сваки пут са једне стране ограничена морем или неутралном државом које претстављају непрелазну препреку. Ево како сам то објаснио:

— Општа конфигурација земљишта на ратишту може имати утицаја на одређивање операциског правца (па следствено и на основице).

— Ако свако ратиште претставља једно поље са четири стране, које су, мањевише, правилне, онда се може догодити да на

почетку рата војска заузме само једну од тих страна, као што је могуће и да држи две стране, а непријатељ само једну, док четврта образује непрелазну препону. Начин на који ће се обухватити ово ратиште претставља различне кобинације за сваку од ових претпоставки.

— Да би се ово лакше разумело, навешћу ратиште на коме је ратовала француска војска у Вестфалији од 1757 до 1762 и Наполеоново из 1806, оба претстављена на скици 1.

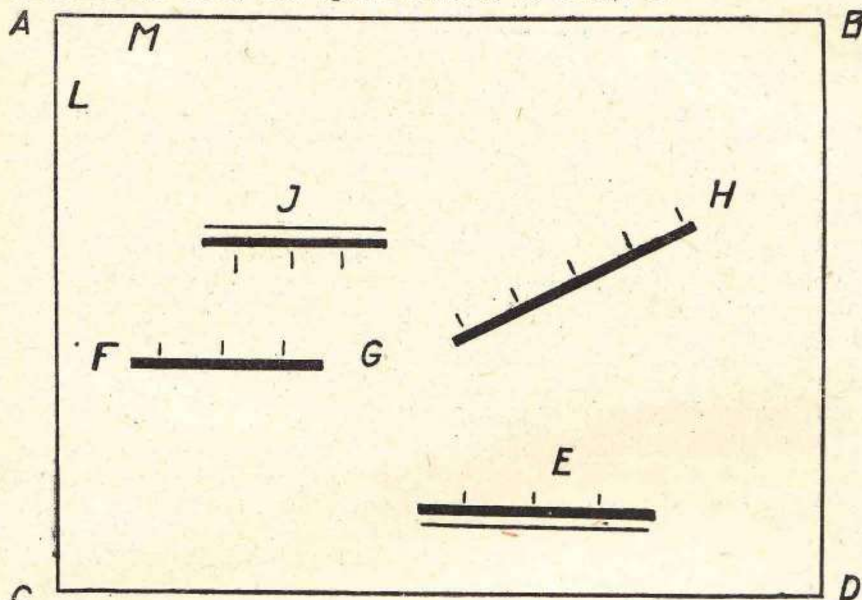

Скица 1

— На првом од ова два ратишта страну AB образује Северно Море, страну BD, линија Везера, основицу војске војводе Фердинанда. Линија Мајне обележена је страном CD која чини француску основицу, и страна AC је линија Рајне, коју су такође држале војске Луја XV.

— Из овога се види да су француске армије, оперишући офанзивно и држећи две стране, имале у своју корист Северно Море, које образује трећу страну, и да су имале још само да маневром добију страну BD, па да загосподаре са све четири стране, тј. и основицом и свима непријатељским комуникацијама, као што се види из скице.

— Француска армија E, полазећи са основице CD у циљу заузећа фронта FGH, отсекла је савезничку војску од стране BD, која је била њена основица. Та војска је, дакле, набачена у угао LAM око Ембдена, што га затварају линије Рајне, Емса и Северног Мора. Међутим, француска војска је била у сталној могућности да комуницира са основицама на Рајни и на Мајни.

— Потпуно на исти начин је комбиновао Наполеон свој маневар на Сали 1806 год. Он је код Јене и Наумбурга заузео линију FGH и затим наступао преко Хала и Десауа у циљу одбацивања пруске војске J на страну AB коју је образовало море. Довољно је познато какав је био резултат.

— Велика вештина да се добро упуте операциски правци састоји се у комбинацији маршева, којима се омогућава заузимање непријатељских комуникација не губећи своје. Лако је увидети да се продуженом линијом FGH са обухватом непријатељског крила увек чувају комуникације са основицом CD. То је тачна примена маневара са Маренга, Улма и Јене.

— Ако се ратиште не налази поред мора, оно ће бити увек ограничено неком неутралном силом, која ће чувати своје границе, образујући једну од страна квадрата. Нема сумње да то неће бити тако јака препона као море, али се може претпоставити као таква пошто би било опасно повући се тамо после неуспеха, а и згодно да се тамо набаци непријатељ. Не може се некажњено насрнути на територију једне силе која располаже са 150 до 200 хиљада људи. И ако би се једна потучена војска и на то одлучила, она би свакако изгубила своју основицу.

— Ако је ратиште ограничено територијом једне мале државице, онда се лако може догодити да и она буде обухваћена у ратну зону. У том случају ће се страна каре само померити до граница неке прве веће државе, односно до мора.

— Облик границе често мења форму ратишта, дајући му изглед паралелограма или трапеза према линији следећег облика:

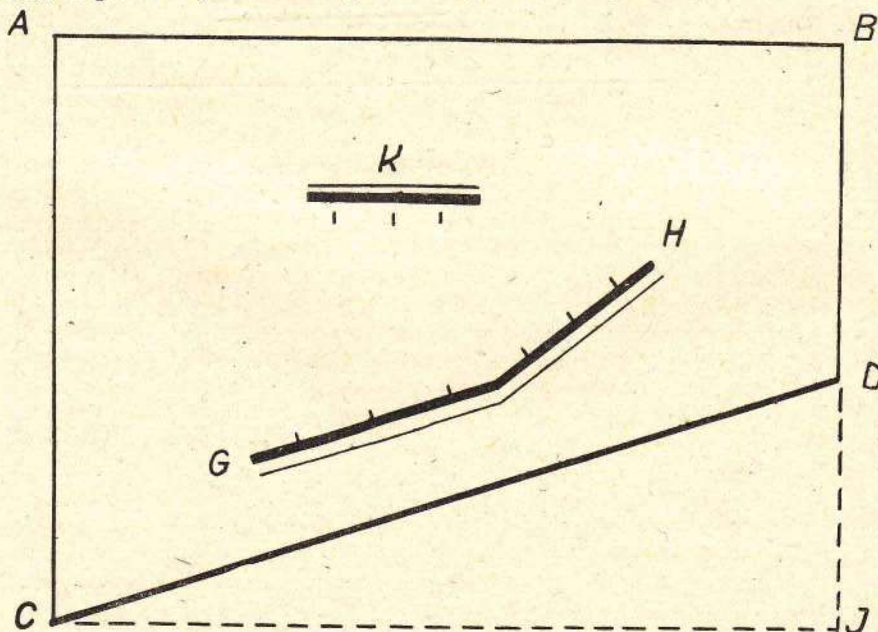

Скица 2

— И у једном и у другом случају биће надмоћ на страни оне војске, која овлада двема странама, на којима лако може образовати дуплу основицу. То ће јој омогућити да непријатеља још лакше одвоји од сужене стране која му још остаје, као што се десило 1806 пруској војсци на страни BDJ на паралелограму који образују линије: Рајне, Одре, Северног Мора и планинске границе Франконије.

Основица Чешке у 1813 потврђује моје мишљење исто тако као и све ово напред. Јер, благодарећи управном правцу ове основице према француској војсци, савезници су успели да онемогуће Наполеону оне користи, које би му без тога пружила линија реке Елбе. Та је околност окренула сву ратну срећу на њихову страну. Исто тако су Руси у 1812 могли да изврше свој бочни марш на Вјазму и Красној, благодарећи управној основици, коју су имали на Оки и Калуги.

Поред тога, а ради сигурнијег уверења, довољно је помислити да ће операциски фронт војске, чија основица стоји управно према непријатељској, бити паралелан операциском правцу њених противника, услед чега ће лако моћи да удари на њихове комуникације и на отступни правац.

Напред сам рекао да ће управне основице бити нарочито погодне ако су то две границе, као што је претстављено на предњим скицама. Критике неће пропустити да примете како ово није довољно у складу са оним што сам на другим местима говорио у корист испупчених граница са стране непријатеља, и против двогубих операциских праваца при једнаким снагама (чл. 21).

Примедба би била више оригинална него тачна. Јер највећа корист од управне основице јесте баш у томе, што она образује један упадни угао којим је обухваћен један део војишта. С друге стране, имати две основице са два фронта, никако не значи да обадве треба посести трупама. Довољно је ако се на једној од њих има неколико утврђених тачака, поседнутих слабијим деловима у циљу осматрања, док би се цела остала снага груписала на оном другом фронту, као што је било у рату 1800 и 1806 год. Скоро прав угао што га образује Рајна делом од Констанце до Бала и другим од Бала до Кела, нудио је генералу Мороу једну основицу паралелну, а другу управну на противнички фронт. Он упути две дивизије на левом крилу ка паралелној основици, преко Кела, да тамо привуче пажњу непријатеља, а са девет дивизија крете крајем оне управне основице са стране Шафхауза. Тим начином успео је да у неколико маршева стигне пред врата Аугсбурга, где су му претходно биле стигле и оне две деташоване дивизије.

У 1806 Наполеон је имао две основице, на Мајни и Рајни, које су правиле скоро прав упадни угао. Он је на паралелној основици на Рајни оставио само Мортијеа, а са целом осталом масом својих снага дошао је на крајњу тачку управне основице, грозећи отступном правцу Пруса код Гера и Наумбурга.

Толики убедљиви докази јасно показују да су најбоље основице са два фронта управна један на други. При том треба имати на уму, да ако се једна таква основица испусти, онда то може допринети промени стратегиског фронта, као што ће се видети у чл. 20.

Друго исто тако важно питање, у погледу најбољег избора и коришћења операциских основица, с погледом на одређивање њиховог правца у односу на непријатељске основице, јесте питање основица које се стварају на морским обалама. Ово је питање такође проузроковало тешке погрешке. Јер, уколико су оне корисне за једне, утолико могу бити опасне за друге. То се види и из онога што смо рекли напред. Толико је јако наглашена опасност која сналази једну континенталну војску, ако буде набачена на море, да ће изгледати чудновато ако ипак хвалимо основице које су постављене на обалама мора. Оне би могле погодовати само острвским државама. Тако, када је Велингтон дошао са својом флотом у помоћ Португалији и Шпанији, он није могао наћи бољу основицу него што је Лисабон или, тачније речено, полуострво Торес-Ведрас, којим се штите сви прилази који са копна воде ка овој престоници. На том месту обале реке Таја и морска обала штите не само његове бокове, већ и његов отступни правац, који води искључиво на његове лађе.

Очарани користима које је енглеском генералу пружио овај чувени утврђени логор Торес-Ведрас, и судећи само о последицама без испитивања узрока, многи, врло спремни генерали, нису хтели више да знају да има добрих основица, осим ових на обалама морским. Јер морем се врши и снабдевање, а ка њему води и прибежиште, ако се имају бокови сигурни од сваког напада. Заслепљеност је била толика, да је 1812 генерал Фул доказивао да је природна основица Руса била Рига. То је наопако схватање стратегије, које је и предамном доказивао један од најчувенијих француских генерала.

А пуковник Карион-Низа, занет таквим идејама, усудио се чак да напише књигу о томе како је Наполеон 1813 требао да доведе пола своје војске у Чешку, а да 150 хиљада људи баци на ушће Елбе, ка Хамбургу! Он је заборавио главно правило да свака континентална војска треба увек да се ослања на фронт који је сасвим супротан мору, тј. на онај фронт, који ће поставити војску у центар свих елемената његове војничке моћи и његовог народа. А од њих би војска била отсечена, ако би учинила ту тешку погрешку да се на море наслони.

Разуме се, кад се ради о једној острвској држави, да она мора рачунати сасвим обратно. А то значи уствари примену исте аксиоме, која свакоме прописује: да основицу тражи на оним тачкама, које му истовремено нуде и сва ратна средства и сигурно прибежиште.

Ако је једна сила јака и на копну и на мору, и својим многим ескадрама влада морем које се налази у близини ратишта, онда она може једну мању армију од 40 до 50 хиљада људи ба-

зирати на морске обале, које јој нуде сигурно прибежиште и лако снабдевање свима потребама. Али дати такву основицу континенталној маси од 150 хиљада људи, која је ангажована према дисциплинованој војсци, сличне јачине, то би увек била лудост.

Но, пошто свако правило има своје изузетке, постоји и један случај, кад је згодно отступити од онога што смо рекли, и пренети операције према морским обалама. То је онај случај кад се има посла са непријатељем, који није много опасан на копну, а будући господар на мору, згодније му је да се снабдева поморским путем него копном. Ма да се ретко кад све три ове околности срећу на истом месту, ипак имамо такав случај у турском рату 1828 и 1829. Сва пажња је била везана за Варну и Бургас, ограничавајући се само на осматрање Шумле, а то је био начин који се не би могао вршити према једној европској војсци, баш иако она не би држала море, а да се не изложи могућој пропасти.

Ма шта говорили доколичари, који уображавају да су способни да решавају о судбини царевине, овај рат, поред неких погрешака, доста је добро вођен. Предузете су мере сигурности поседањем тврђава Браиле, Варне и Силистрије и организован депо у Сизипољу. Чим се основица довољно уредила, предузето је продирање право на Једрене. Пре тога било би то неразборито предузеће. Да се могло продрети нешто даље у 1828, односно да је погодно време могло бити продужено још два месеца, све би било свршено у тој првој години рата.

Поред сталних основица, које се обично постављају на својим границама или бар у савезничкој земљи на коју се може ослонити, постоје још евентуалне или привремене основице. Оне стоје у зависности од операција предузетих у непријатељској земљи. Али, пошто су то ослоне тачке пролазног карактера, то ћемо о њима рећи неколико речи у посебном члану како бисмо избегли забуну која би могла настати због заједничког наслова (видети чл. 23).

Члан XIX

Стратегиске тачке и линије, одлучујуће тачке на ратишту и операциски објекти

Има стратегиских тачака и стратегиских линија разне врсте. Неке тај назив добијају својим положајем коме и дугују своју важност на војишту. То су, дакле, сталне географско-стратегиске тачке. Друге добијају ту вредност услед односа који се појаве између њих и распореда непријатељских снага, а у вези са намерама које се против њега хоће да изврше. То су *стратегиске маневарске тачке*. Оне су сасвим евентуалне. Најзад, има стратегиских тачака и линија споредног значаја и

других чија је важност трајна и непрекидна. Ове друге сам назвао: одлучујуће стратегиске тачке.

Хоћу да објасним ове односе са оном јасношћу са којом сам их сам схватио. Међутим, то није увек лака ствар, као што се мисли за сличне предмете.

Свака тачка на ратишту, која има војничку важност, било због свога положаја у центру комуникација или због разних војних и фортификационих постројења, која имају непосредног утицаја на војиште, биће стратегиска територијална или географска тачка.

Један чувени генерал је напротив тврдио да свака тачка са овим условима неће бити стратегиска, ако се не налази на повољном правцу с погледом на пројектоване операције. Неће ми се замерити ако проповедам друго мишљење. Једна тачка остаје увек стратегиска по својој врсти, и чак и она, која би била најудаљенија од сфере првих предузећа, може бити у њу увучена непредвиђеним обртом догађаја и добити сву ону важност, која јој је оспоравана. По моме мишљењу, било би тачније рећи да све стратегиске тачке нису и одлучујуће.

Стратегиске линије су исто тако или географске или релативне у односу на привремене маневре. Прве се могу поделити на две врсте: на географске линије, које због своје сталне важности спадају у одлучујуће на ратишту[1], и на друге, које само међу собом спајају две стратегиске тачке.

Да не би направили мешавину овако разноликих ствари, ми ћемо говорити у посебном члану о стратегиским линијама, које се односе на комбиноване маневре. Овде ћемо се ограничити само на одлучујуће тачке и објекте на оној операциској зони на којој се воде операције.

Ма да постоји присна веза између ових двеју врста тачака (с погледом да ће сваки објекат бити одлучујућа тачка на ратишту), има међу њима ипак разлике, јер све одлучујуће тачке не морају бити и објекти — циљ операција. Зато ћемо најпре настати да дефинишемо оне прве, чиме ћемо лакше доћи до избора оних других.

Мислим, да се може дати назив одлучујуће стратегиске тачке свима оним тачкама, за које се мисли да имају посебног утицаја на исход целог рата, односно на исход само једног предузећа. У те спадају све оне тачке, чији географски положај и вештачка преимућства могу да користе нападу или од-

---

[1] Можда ће ми се опет пребацити један варваризам, зато што и линијама дајем назив одлучујућих тачака, и да тачка не може бити линија. Није потребно доказивати мојим читаоцима да објективне тачке не значе тачке у геометриском смислу, већ је то граматичка формула, којом се обележава циљ једне армије. А ако се ради о речи одлучујућа, пошто тачка може ретко кад одлучивати, то би се могао тај назив заменити са важна, ма да се њоме не наглашава довољно смисао који јој придајем. Мислим, да је непотребно наглашавати да би једна тачка могла бити одлучујућа само онда, ако би се операције упутиле на просторију, на коју би она могла имати утицаја.

брани на једном операциском фронту или одбранбеној линији. Међу њима прво место заузимају велики гарнизони, који се налазе на важним местима.

Дакле, има разних одлучујућих тачака на ратишту. Прво су географске тачке или линије чија стална важност долази од саме конфигурације земљишта. Узмимо, например, француско ратиште у Белгији. Очигледно је да ће она страна, која буде овладала током Мезе, имати несравњено више изгледа да ће заузети земљу. Јер њен противник, будући обухваћен и затворен између Мезе и Северног Мора, не може примити битку паралелно морској обали без ризика да све изгуби[1]. Исто се тако и у долини Дунава налази низ важних тачака, а та се долина сматра кључем Јужне Немачке.

Географске одлучујуће тачке су и оне које господаре стицајем више долина, односно центром најважнијих комуникација које воде кроз земљу. Например, Лијон је важна стратегиска тачка, јер доминира двема великим долинама река Роне и Соне, и налази се у центру комуникација, које воде за Италију, на југ и на исток. Али он би био одлучујућа тачка само ако се ту налази утврђено место или утврђени логор са мостобраном (као што је случај сада).

Лајпциг је неоспорно стратегиска тачка, јер се налази на саставу свих комуникација које долазе са севера Немачке. Ако би овај град био још и утврђен на обема обалама реке, онда би то био скоро кључ земље (ако једна земља има кључ, и ако овај фигуративни израз може значити нешто друго, а не одлучујућу тачку).

Све престонице, будући у центру земаљских путева, биле би одлучујуће стратегиске тачке, и то не само због тога положаја, но и због других стратегиских и политичких разлога, који ту важност повећавају.

Поред ових тачака, у планинским земљама постоје теснаци, који су једини практични пролази за једну војску. Ове географске тачке могле би бити одлучујуће при заузимању земље. Зна се какву је важност имао Бардски Теснац са малим фором који га је затварао 1800 г.

Друга врста одлучујућих тачака јесу евентуалне маневарске тачке. Оне су релативне и зависе од положаја противничких трупа. Тако код Мака, који се био груписао око Улма 1805, очекујући руску војску из Моравске, била је одлучујућа тачка Донаверт, односно Доњи Лех. Јер, ако се та тачка узме, онда му се пресеца отступни правац за Аустрију а и веза са војском која треба да га помогне. Напротив, 1800 године Крај се налазио на истом положају код Улма. Он није имао да очекује никакву војску из Чешке, већ из Тирола, и победоносну Меласову армију

[1] Ово се односи само на континенталне војске, а не на Енглезе, који би имали наслон на Анверс (Антверпен) и Остенде, те не би имали чега да се боје ако и линија Мезе буде заузета.

из Италије. Тада није био Донаверт одлучујућа тачка за напад, већ супротно од ње, Шафхауз, јер се преко њега иде у позадину његовог операциског фронта. Тиме му се сече отступница и одваја истовремено и од помоћних војсака и од основице, набацујући га на Мајну. У истом рату 1800 за Бонапарту је био први објекат — тачка пробој Меласовог десног крила преко Св. Бернарда, ударајући затим на његове комуникације. Сматра се да су тачке Св. Бернард, Ивре и Плезанс постале одлучујуће само због свог односа према Меласовом наступању ка Ници.

Може се поставити као главно начело да су маневарске одлучујуће тачке оне, које се налазе на непријатељским крилима, преко којих се он може најлакше одвојити од своје основице и помоћних војсака, а да се при томе сопствена снага не изложи ризику. Боље је нападати на крило које је супротно морској обали, јер се тиме непријатељ може набацити на море, место да се сâм томе изложи, нарочито ако се нема посла са острвском и слабијом војском. У том случају треба тежити, да се она одвоји од својих бродова, ма да и то може неки пут бити опасно.

Ако је непријатељска војска растурена по групама или на сувише дугачком фронту, онда ће се одлучујућа тачка налазити у центру. Јер, продирући у центар ствара се још већа поцепаност непријатељских снага, тј. постаје два пута слабија, и његове поцепане трупе нападнуте посебно морају да подлегну.

Одлучујућа тачка на битачном пољу одређује се:

1. - конфигурацијом земљишта;

2. - комбинацијом места са стратегиским циљем који је војсци постављен;

3. - положајем дотичних војсака.

Но, да не би ишли испред тактичких комбинација, ми ћемо о овим последњим говорити у поглављу битака.

Објекти[1]

И за објекте могло би се рећи као и за напред поменуте тачке да их има маневарских и географских. У ове последње спадали би, рецимо: важне тврђаве, речне препоне, операциски фронтови који нуде јаке одбранбене линије или добре ослоне тачке за доцнија предузећа. Но, пошто је већ сам избор једног географског објекта једна комбинација, која се може уврстити у маневре, то би било тачније рећи да су једне тачке само територијалног значаја, док се значај других везује искључиво за непријатељске снаге које их заузимају.

У стратегији циљ рата одређује објекте. Ако би задатак био нападни, онда би његов објекат био заузимање непријатељске престонице или једне војничке области, чијим би заузећем непријатељ био принуђен на мир. У освајачком рату обично је пре-

[1] У оригиналу употребљен назив: Des points objectifs. — Прим. прев.

стоница објекат за освајача. Но при томе постоје и други утицаји, као: географски положај престонице, политички односи са зараћеним и суседним државама, сопствени и савезнички извори итд. Сви ти утицаји проузрокују много комбинација, које се не могу подвести под науку о борби, али су ипак у тесној вези са операциским планом. А од њих зависи да ли ће једна војска желети да продире до непријатељске престонице или ће се тога чувати.

У овом последњем случају објекат се може одредити на делу операциског фронта или одбранбене линије, на коме се налазе нека важна места, чијим се заузимањем осигурава поседнута територија. Например, у рату против Аустрије, ако би Француска заузимала Италију, онда би њен први објекат био заузеће Тесина и Поа, а други Мантова и линија реке Адице.

У одбрани, место објекта који се жели заузети, постаје објекат она тачка која има да се брани. Пошто је престоница извор снаге, то ће она бити главни објекат одбране. Но, може имати и ближих објеката, као што је одбрана прве линије и прве оперативне основице. Тако би француској војсци, која би била принуђена да се постави у одбрану позади Рајне, био први одбранбени објекат: спречавање непријатељског прелаза преко ове реке. Она ће се старати да појача утврђена места у Алзасу, на случај да непријатељ успе да пређе реку, и да почне да их опседа. Други би објекат био заштита операциске основице, која ће се налазити на Мези и Мозелу. А тај се циљ може бранити исто тако одбраном са стране као и фронталном одбраном.

Што се тиче маневарских објеката, тј. оних који служе поглавито за уништење или разбијање непријатељске војске, о њиховој важности може се судити по ономе што смо напред рекли, говорећи о одлучујућим тачкама. Из доброг извора објеката види се најбоље вредност војничког талента војсковође и најбоље јемство успеха. У томе се неоспорно огледала вредност Наполеонова. Одбацујући старе рутине, по којима је било важно заузети једно до два утврђена места, или неки ограничени предео, он се појавио са уверењем да је главно средство за постигнуће великих дела — разбијање и уништење непријатељских снага. Државе и области падаће саме по себи када више не буде снага које ће их бранити.[1] Ево чему нас уче први Наполеонови походи у погледу најбољих начина или бар као основе за њихов избор: одмерити једним погледом вредност разних зона на ратишту; концентрисати главне снаге ка оној тачки која буде оцењена као најпогоднија; не пропустити ништа у погледу испитивања вероватног непријатељског положаја; затим, као муња, извршити пробој центра војске ако има развучен распоред, односно ударити на оно њено крило преко кога се грози комуникацијама, пресећи

[1] Рат у Шпанији, као и сви национални ратови морају се изузети. Међутим, без помоћи организоване силе, било стране било своје, свака посебна народна борба мора поступно да пропадне.

их или оштетити, а затим енергично продирати намећући јој дивергентне правце, и никако је не оставити на миру, док не буде уништена или растројена.

Када су ове методе касније примењене на великим дистанцама и по пустим крајевима Русије, оне нису показале оне резултате, које су дале у Немачкој. Но, ма да овакав начин ратовања није прилагодљив ни свачијој способности, ни свима крајевима и приликама, ипак, он пружа најбоље изгледе на успех, који су стварно засновани на примени начелâ. Претерана злоупотреба ових метода од стране Наполеона не обара њихову стварну корисност, која се од њих може очекивати ако би им се умеле поставити разумне границе. А то ће бити, ако се подузећа држе у складу са стањем своје војске и са расположењем суседних народа.

Правила која би се могла дати за ове важне стратегиске операције налазе се скоро сва у ономе што смо говорили о одлучујућим тачкама, и што ћемо још изложити говорећи о избору операциских праваца (чл. 21).

Што се тиче избора објеката, обично ће све зависити од ратног циља, од карактера који му буду дале прилике, односно воља владе и, најзад, од стања ратних средстава обеју страна. Већином, ако нема јаких разлога да се изложимо ризику, биће боље ограничити ратни циљ на добијање делимичних успеха, којим би се ишло само за заузећем неколико вароши или би се изазвала евакуација неке пограничне области. Али ако се има осећање да се има снаге за велика подузећа са надом на успех, у том случају треба мислити на уништење непријатељске снаге, као што је радио и Наполеон. Оној војсци која би кренула само са циљем да заузме Анверс, не би се могли препоручити маневри са Улма и Јене. Из сасвим других разлога то није било упутно ни за француску војску, која би била преко Њемена и 500 миља далеко од границе. Јер у овом другом случају изгледи на успех уништења непријатеља прелазе знатно моћ расположивих сила.

Има још једна врста објеката преко којих се не може ћутећи прећи. То су тачке, које су дате за циљ војсци, а које више улазе у политичке него у стратегиске комбинације. Те тачке нарочито играју велику улогу у савезничким ратовима. Оне утичу и на операције, а и на политичке комбинације. Њих би могли назвати политичким објектима.

Поред тесних веза које постоје између политике и рата у погледу ратних припрема, догађа се скоро у свима ратовима, да се предузимају операције из политичких разлога. Ти су разлози често врло важни, а кашто и непрактични. Са стратегиске тачке гледишта те су операције обично више штетне него корисне.

Навешћемо само два примера: експедиција војводе од Јорка на Денкерк 1793 последица је старих енглеских поморских и трговачких навика. У њој су предузете савезничке операције у дивергентним правцима, што је проузроковало и њену пропаст. Објекат који је дат није био нимало добар са војничког гледишта.

И експедиција истог принца у Холандији 1799 била је диктирана истим разлозима Лондонског кабинета. То је неискрено помагала и Аустрија мислећи на Белгију. И она је имала жалостан свршетак, јер је захтевала наступање надвојводе Карла од Цириха на Манхајм. А та операција није никако одговарала интересима савезничких војсака у времену у коме је била предузета.

Ове истине доказују да објекти политичког карактера морају бити потчињени интересима стратегије бар дотле, док се велика војничка питања не реше оружјем.

Уосталом овај је предмет тако обиман и тако компликован, да би било немогуће потчинити га регулама. Једино правило, које бисмо хтели предложити, јесте оно на које смо већ указали. Дакле, на пракси би требало да објекти политичке врсте у једном рату буду у складу и са начелима стратегије. Ако то не може да буде, онда да се питање тих тачака одложи до одлучне победе. Ако ово правило применимо на два случаја која наведосмо, онда ће се увидети да је Денкерк 1793 требало освајати и 1799 ослобађати Холандију преко Камбреја или продирањем у срце Француске. То значи, да је требало савезничке снаге упутити ка једној одлучујућој тачки на граници и тамо задати снажне ударце. Уосталом, све ове експедиције долазе у ред диверзија о којима ћемо говорити у специјалном члану.

Члан XX

Операциски и стратегиски фронтови, одбранбене линије и стратегиски положаји

Има тачака у војној науци, које имају такву међусобну сродност, да их често узимамо као једне исте, ма да се оне у основи разликују.

У те спадају операциски фронтови, одбранбене линије и стратегиски положаји. То се може видети из следећих разматрања о блиским односима, као и о разликама које између њих постоје, из чега ће се моћи уочити и разлози, који су нас навели да их прикупимо у један исти члан.

Стратегиски и операциски фронтови

Чим је једна војска распоређена на једној војишној зони, коју има да заузме било ради напада или ради одбране, онда обично заузима стратегиске положаје. Мало ниже ћемо рећи шта треба разумети под тим називом.

Просторија обухваћена фронтом, који она заузима и који се налази према непријатељу, назваће се стратегиски фронт. Део

војишта одакле се претпоставља да ће непријатељ стићи на овај фронт у два или три марша, биће операциски фронт.

Између ове две врсте фронтова постоји тако велика аналогија, да их многи војници узимају као једно, било под првим или под другим именом. Строго узевши, неоспорно је да назив стратегиског фронта више приличи за обележавање положаја, који су трупе стварно заузеле, док име операциског фронта одговара боље оној географској просторији која дели две војске, простирући се на два до три марша даље од сваког стратегиског крила, и где ће се вероватно и сударити.

Ово изгледа тако природно, да се нећу нимало устезати да у будуће усталим ова оба назива, ако се не бих бојао да ће ме окривити што сам велики ситничар у терминологији. Јер у практичној примени ових назива од стране појединих писаца, можда ће више њих продужити да их не разликују, и да их нејасно употребљавају за формулисање исте идеје. Зато ћу се задовољити да укажем на разлику, која се може уочити између ова два израза, а и да им се и сâм прилагодим колико се може.

Пред почетак операција једног рата, једна ће од двеју војсака одлучити да чека непријатеља. Она ће настати да себи осигура за то једну одбранбену линију, која је, мањевише, унапред припремљена. Та линија може бити на самом стратегиском фронту или нешто позади. Из тога долази природно, што ће понекад изгледати као да та линија образује истовремено одбранбену линију, као што је 1795 и 1796 линија Рајне служила као одбранбена и за француску и за аустриску војску, и на њој је био и стратегиски и операциски фронт обеју војсака. Због таквих случајева се и догађа да се све три ове ствари често крсте истим именом. Уствари, иако се оне некад поклапају у погледу места, оне су сасвим различне, јер војска нема увек једну одбранбену линију, поготову ако осваја једну земљу. Она нема ни стратегиски фронт ако се налази прикупљена у једном логору, али зато увек има операциски фронт.

Има много примера чијим би приказом ствар била јаснија. Навешћу два ради оцене предложених назива. После настављања непријатељстава у августу 1813 Наполеонов општи операциски фронт се пружао најпре од Хамбурга до Витенберга, одакле се продужавала савезничка линија ка Глогау и Бреслави, са десним крилом у Левенбергу. Затим се повукао назад на границу Чешке до Дрездена. На овом огромном фронту снаге су биле подељене у четири велике групе, чији су стратегиски положаји били унутрашњи или централни, претстављајући три разна фронта. Када је касније фронт пренет на Елбу, онда се стварна одбранбена линија пружала само од Витенберга до Дрездена, са повијањем назад на Маријенберг. Хамбург, па чак и Магдебург, налазили су се већ изван његовог војишта, и он би пропао да је мислио да тамо пренесе операције.

Као другу операцију навешћу његов положај око Мантове 1796. Његов операциски фронт протезао се од Бергамских Пла-

нина до Јадранског Мора, док би на случај потребе његова стварна одбранбена линија била на реци Адици, између језера Гарда и Лењага, затим на Минчиу између Пескиере и Мантове. Његов стратегиски фронт се повијао према овим положајима.

Били бисмо неправедни према нашим читаоцима ако бисмо се дуже бавили око овога. А пошто је упозната разлика између ова три предмета, то нам остаје да их посебно испитамо и да изнесемо онај мали број правила која су заједничка за све, или посебна за сваки од њих.

Пошто операциски фронт значи један географски простор, који раздваја стратегиски фронт двеју војсака, и на ком се оне могу сударити, то је он обично паралелан основици. Стварни стратегиски фронт, који такође обухвата просторију само мање широку него што заузима операциски фронт, било онај евентуални или предвиђени, имаће исти правац. Он треба обично да буде постављен тако да сече попреко општи операциски правац, пружајући се преко његових бокова ради њиховог осигурања уколико је то могуће.

Међутим, правац фронта може се мењати сходно намерама или према непријатељским нападима. Зато се често догађа да се мора фронт поставити управно на основицу и паралелно првобитном операциском правцу.

Промене стратегиског фронта претстављају велике маневре од највеће важности. Јер, кад се добије фронт управан на своју основицу, онда се држе две стране војишта. Тиме се војска поставља у положај скоро исто тако повољан као кад би имала основицу са два фронта, како је објашњено у чл. 18 и показано на тамо додатој скици.

Стратегиски фронт, што га је имао Наполеон код Ејлауа, имао је све те особине. Његови операциски пивои били су код Варшаве и Торна, чиме је река Висла постала као привремена основица. Фронт је постао паралелан Нареву, одакле је Наполеон кренуо, наслањајући се на Сијерок, Пултуск и Остроленку, маневрујући десним крилом у циљу одбацивања Руса на Елбинг и на Балтичко Море. У сличним случајевима, стратегиски фронт, ако се само може наћи једна ослона тачка на новом правцу, дао би исте користи. Само не треба изгубити из вида при таквом маневру да војска мора бити сигурна да се на случај потребе може наслонити на своју привремену основицу. То значи да та основица мора бити иза стратегиског фронта и њиме заклоњена. Када је Наполеон наступао од Нарева преко Аленштајна на Ејлау, он је имао позади свог левог крила тврђаву Торн, а још даље од фронта своје војске мостобран Прага и Варшаву. На тај начин су његове комуникације биле потпуно сигурне. Док је Бенингзен, који је био принуђен да узме према њему фронт паралелан Балтичком Мору, могао бити отсечен и одбачен ка ушћу Висле. Наполеон је извршио још једну промену стратегиског фронта, која је исто тако значајна, приликом свог наступања од Гере к Јени

и Наумбургу, 1806. Сличан маневар је извршио и Моро у 1800 наступајући својим десним крилом од Илера на Аугенбург и Дилинген, образујући фронт према Дунаву и Француској и натерујући тиме Краја да напусти свој чувени утврђени логор код Улма.

Може се дати стратегиском фронту правац управан на основицу. То се може постићи било моментаном променом изведеном у року од неколико дана, било поступним прилагођавањем у току времена. Ово се врши у циљу да се искористе погодности неких места за извршење отсудних удара или да се војсци обезбеди нека добра одбранбена линија и добре операциске тачке, што вреди скоро исто као и стварна основица.

Често се догађа да једна војска буде принуђена да има два стратегиска фронта. Ово може бити услед теренске конфигурације ратишта или због тога што сваки операциски правац, који има већу дубину, захтева јаче осигурање својих бокова. У том погледу могле би се навести границе Шпаније и Турске. Војске које би хтеле да пређу Балкан или Ебро, морале би имати два фронта. Прва би морала имати фронт према Дунаву, а друга би се окренула према снагама, које би долазиле од Сарагосе или од Леона.

Сви иоле пространији крајеви нуде мањевише те исте обавезе. Тако, например, ако би једна француска војска наступала долином Дунава, имала би увек два стратегиска фронта било према Чешкој или према Тиролу, чим би Аустријанци послали у ове крајеве више делова у циљу озбиљног узнемиравања. У том би чиниле изузетак само земље које би према непријатељу имале врло узан гранични фронт, јер би делови, који буду остављени ради узнемиравања бокова, могли сами бити лако отсечени и ухваћени.

Потреба двоструког стратегиског фронта велика је незгода за једну нападну армију, јер се тиме натерује да истура велике одреде, што је у извесној мери опасно, као што ћемо даље видети (чл. 36).

Не треба нарочито напомињати да се све ово што је напред речено односи само на ратове оних држава које имају регуларне армије. Јер у једној националној борби или унутрашњем рату борбе обухватају целу државну територију, и ту се не би дали ни прописати фронтови на овај начин. Међутим, сваки велики део једне војске, који би дејствовао посебно са одређеним задатком, имао би скоро увек свој стратегиски фронт, који би био одређен према месним приликама и положају непријатељских снага, према којима би се морао јаче прикупити у циљу напада. Тако су у Шпанском рату, Сише у Каталонији, а Масена у Португалији имали сваки свој стратегиски фронт, ма да их остали корпуси велике армије нису имали тако одређене.

Одбранбене линије

Има више врста одбранбених линија. Једне су стратегиске, а друге тактичке. Међу првима има их које су сталног карактера и припадају систему државне одбране, као што су утврђене граничне линије и др.; и друге, које су само евентуалне и односе се на положаје које привремено буде заузимала војска.

Граничне линије су сталне одбранбене линије ако претстављају мешавину природних и вештачких препона, као што су планински ланци, велике реке и утврђења, које су међу собом повезане у један одбранбени систем. Тако је планински ланац Алпа одбранбена линија између Пијемонта и Француске, јер су постојећи прелази испуњени форовима, који би претстављали велику сметњу војсци. Осим тога, када се изађе из теснаца налазе се разна утврђења у долини Пијемонта.

Исто тако и реке: Рајна, Одра и Елба могу се у неком погледу сматрати као сталне одбранбене линије због важних места која оне штите. Све се те комбинације више односе на систем утврђених места него на пољску војну, зато ћемо о њима и говорити у члану о утврђењима (чл. 26).

Што се тиче евентуалних одбранбених линија, може се рећи да се међу њих могу уврстити све мало шире реке, планински ланци и велики теснаци који на својим истакнутим тачкама имају и ровове. Те одбранбене линије могу бити и стратегиске и тактичке, јер оне служе да задрже неколико дана непријатељско наступање, натерујући га често да скрене са тога директног правца и да тражи лакши пролаз. Али ако те линије непријатељ нападне живом снагом са фронта, онда је сигурно да оне имају и добре тактичке особине, пошто је теже напасти војску, која се налази позади реке или на положају који је по природи јак, или још и утврђен, него на отвореном пољу.

Ипак, не треба прецењивати ове тактичке погодности, јер би се могло пасти у систем положаја због кога су толике војске страдале. Јер, ма како да је тежак напад на један одбранбени систем, сигурно је да ће онај, који пасивно чека непријатељске ударе, коначно подлећи.[1] Уосталом, са сваког природно јаког положаја, који има тежак прилаз[2] исто тако је тешко изаћи као што је тешко стићи на њега. И непријатељ може са малим снагама чувати његове излазе и такорећи блокирати војску у њеном положају, и то са снагом слабијом од браниочеве. Тако се десило Саксонцима у логору код Пирна и Вурмзеру код Мантове.

[1] Напомиње се, да овде није реч о утврђеним логорима, што је велика разлика. О њима ће се расправљати у чл. 27.

[2] Овде се ради о положајима код становања, а не на бојном пољу. О битачним положајима ћемо говорити у поглављу о великој тактици (чл. 30).

Стратегиски положаји

Постоје извесне прилике код војске по којима се положајима даје назив стратегиски, за разлику од тактичких положаја у борби. То је у првом реду ако се ради о узимању операциског фронта на већем пространству него што се узима у борби. Сви положаји позади реке или на једној одбранбеној линији, која је поседнута групно (са растојањима), долазе у ову врсту. Такви су положаји они које је Наполеон држао код Риволија, Вероне и Лењага ради осматрања Адиџе, затим, они које је 1813 имао у Саксонској и Шлезији испред своје одбранбене линије. То су били стратегиски положаји исто као и положаји енглеско-пруски на белгиској граници пред битку код Лињија (1815), и Масенини положаји на Албису дуж Лимата и Ара 1799. Чак и зимски логори, ако су збијени и постављени према непријатељу без гаранција примирја, уствари су такође стратегиски положаји. У те спадају Наполеонови логори на Пасарги у зиму 1807.

Дневни положаји на којима се једна војска заустави у наступању изван непријатељског додира, и који се узимају шири ради сигурности и лакших покрета, спадају такође у ову врсту.

Види се, да се ови називи могу применити једнако на сваку ситуацију у којој се нађе једна војска, било да штити истовремено више тачака, било да образује какву линију за осматрање и, најзад, за све очекујуће положаје. Исто тако, у ову врсту долазе и положаји на одбранбеној линији са деловима распоређеним на двоструком операциском фронту или вршећи неку опсаду док остала војска оперише на другој страни, једном речи, на све велике одреде састављене од јачих делова једне војске.

Мало се правила може дати за све ове разне предмете које смо поменули. Јер, и фронтови, и одбранбене линије, и стратегиски положаји зависе редовно од многих околности које стоје у вези са локалним предметима и варирају у бесконачност.

И за једне и за друге прва је аксиома да морају имати сигурне комуникациске везе са разним тачкама на операциском правцу.

Код одбране, боље је ако се на стратегиском фронту према боковима, па и на самом фронту, налазе као наслон велике препоне, било природне било вештачке. Ослоне тачке, које се могу наћи на стратегиском фронту, називају се операциски пивои. То су повремене почесне основице, које не треба мешати са маневарским пивоима.

Тако је у рату 1796 Верона служила Наполену као одличан операциски пиво за све операције које је водио око Мантове пуних осам месеци. Исто тако, Дрезден је био у 1813 пиво за све покрете. Ове тачке су привремени и пролазни гарнизони.

Маневарски пивои су покретни делови снага, који се остављају на једној тачки, чије је заузеће важно, док се гро војске налази у покрету ради великих подухвата. Тако је Нејов корпус

служио Наполеону као маневарски пиво при његовом маневру преко Донаверта и Аугсбурга ради пресецања отступнице Маку. Овај корпус од пет дивизија маскирао је Улм и чувао леву обалу Дунава. Кад се заврши маневар, онда се пиво укида, међутим, операциски пиво је материјална тачка, која има и стратегиску и тактичку важност, и служи као наслон у току целог једног периода рата.

Што се тиче одбранбене линије, код ње је, по моме мишљењу, најпожељнија одлика да буде што краћа. Јер, уколико је она краћа, лакше ће је бранити војска која буде на одбрану принуђена. Добро је, такође, да стратегиски фронт буде сведен на потребну ширину како би се могло што пре извести груписање свих снага фронта на погодној тачки.

Друкчије стоји са операциским фронтом, јер ако би он био узан, онда би офанзивна страна тешко изводила стратегиске маневре за постигнуће великих резултата. Међутим, сувише широк операциски фронт није погодан за успех офанзивних стратегиских операција. Јер на сувише широком фронту даје се могућност непријатељу да себи осигура добре одбранбене линије, односно да, користећи велику просторију, избегне резултате једног великог маневра, ма како он био добро комбинован. Тако и оне лепе операције код Маренга, код Улма и код Јене, не би могле имати онакве резултате на једном пространом војишту, као што је било у Русији 1812 год. Јер војска, која би била отсечена од свога главног отступног правца, могла би наћи други, прелазећи и на другу зону са оне првобитно изабране.

Стратегиски положаји нуде без мало исте комбинације. Главни услови за сваки такав положај јесу да својим распоредом буде прикупљенији од непријатеља према коме се налази и да сваки део армије има добре и сигурне комуникације ради лакшег и бржег груписања, пре него што непријатељ успе да се томе одупре. Тако, приближно једнаким снагама, биће бољи централни или унутрашњи положај него крилни или спољни, јер ови последњи захтевају шире поседање, услед чега се снага распарчава, што може да буде опасно. Велика покретљивост делова, који образују стратегиски положај, може такође допринети сигурности или надмоћи над непријатељем. Тиме се постиже наизменична и сукцесивна употреба снага на разним тачкама војишта. Најзад, једна војска не би могла заузети један стратегиски положај, ако нема један или два унапред изабрана тактичка положаја. На њима се прикупља армија да би непријатеља дочекала и тукла свим расположивим снагама у циљу открића његових намера. На тај начин је Наполеон припремио битку код Риволија и Аустерлица, Велингтон битку код Ватерлоа и надвојвода Карло битку код Ваграма.

Било да једна војска логорује или се налази у близини довољно прикупљених положаја за кантоновање, у које би могла сместити део својих снага, војсковођа мора увек водити рачуна да ти положаји не буду развучени на сувише широком простору.

Најбоље је ако би то била површина, са три приближно једнаке стране, коју бисмо могли назвати стратегиском каром. Јер, у том случају, сваки део има да пређе мањи простор, ради изласка са ма које тачке каре на општи центар, на коме се предвиђа судар.

Како ови стратегиски положаји чине, углавном, све комбинације једног рата, то ће они бити приказивани у већини чланова, у којима се говори о овим комбинацијама. Ако бисмо више говорили у том погледу, онда бисмо запали у сувишна понављања.

Пре него оставимо ове предмете, који се често мешају у истим комбинацијама, морам још коју реч да кажем о линијама стратегиске одбране.

Неоспорно је да свака од тих линија мора у своме развоју имати једну нарочиту тачку за прикупљање ради тактичке одбране, нарочито ако се ради о озбиљном судару са непријатељем, који би успео да продре у фронт стратегиског положаја. Тако, цела армија, која држи положај на обали једне реке, а не може да је свуда поседне, мора имати позади центра речне линије један положај унапред изабран, на ком прикупља своје дивизије, ради давања отпора непријатељу концентрисаном снагом.

О тим положајима за борбу нећу овде ништа говорити, пошто они спадају у тактику. О њима ће бити говора у чл. 30, а овде се ради само о линијама стратегиске одбране.

Једина примедба која нам остаје у погледу ових последњих јесте да нападајућа армија при уласку у неку земљу, ради овлађивања или привремене окупације, мора увек опрезно поступати, без обзира на дотле постигнуте успехе. При томе треба себи осигурати једну добру одбранбену линију која ће служити као наслон на случај да ситуација узме неповољан обрт. Ове линије поменусмо само ради потпуности, иначе оне спадају у привремене или случајне основице, о којима ћемо говорити у чл. 23.

У науци, у којој је све тако уско повезано, ова понављања су неизбежна.

Члан XXI

Операциске зоне и операциски правци

Операциска зона на једном делу ратишта јесте она просторија коју пређе једна војска ради постигнућа одређеног циља, било да ради самостално или да своје покрете комбинује са другом помоћном војском. Тако је, према општем ратном плану из 1796, Италија била операциска зона само за десно крило, Баварска је то била за централну армију (Рајна и Мозел) и, најзад, Франконија је била зона за левокрилну армију (Самбра и Меза).

Неки пут може операциска зона претстављати само један операциски правац, било због облика терена на томе делу, било

због малог броја путева употребљивих за војску која би се ту налазила.

Али то је редак случај. Обично ће зона садржавати у себи више операциских праваца. Њихов број ће зависити делом од намера војсковође, а делом од броја великих комуникација, које се налазе на његовом пољу дејства.

Не треба мислити да сâм пут претставља операциски правац. Истина, у рату догађаји учине понекад да се и од путева, који нису били заузети, створе моментани операциски правци. Но, било би погрешно, ако би се разни путеви, којима се крећу поједини делови и патроле, узели за посебне операциске правце, па иако се налазе изван сфере главног правца. Поред тога, ако се нађу три до четири пута, који изводе на исти операциски фронт, они не формирају сваки за себе операциски правац, ма да се налазе на растојању један до два дана марша. Јер се овај назив може дати само довољно широким зонама, које омогућавају да се центар једне војске може кретати на један до два дана марша од својих крила, што условљава постојање бар три до четири пута који воде на исти операциски фронт.

Из свега тога излази да се исто онако, како се мешају појмови између операциског правца и операциске зоне, мешају и појмови о операциским правцима, стратегиским правцима и случајним комуникациским правцима.

Мислим, да под именом операциске зоне треба разумети један велики део ратишта. Операциски правац обележава део операциске зоне, који војска[1] заузима у својим дејствима, па било да се креће по више путева или само једним. Реч стратегиски правац обележавала би важне линије, које спајају поједине одлучујуће тачке на ратишту било међу собом било са операциским фронтом војске. Из истих разлога ово би се име дало и линијама, којима се креће војска да би доспела до једне од тих тачака, или ради наступања за одлучан маневар, скрећући моментано са главног операциског правца. Најзад, реч комуникациски правац означава употребљиве путеве, који везују разне делове војске, растурене на операциској зони.[2]

Ради веће јасноће навешћемо још један пример. 1813 године, после приступања Аустрије у савез против Наполеона, три савезничке армије имале су да заузму Саксонску, а по једна Баварску и Италију. На тај начин је Саксонска, или тачније речено: земља између Дрездена, Магдебурга и Бреславе, образовала операциску зону главних снага.

На овој зони постојала су три операциска правца који изводе на Лајпциг као објекат. Први је припадао Чешкој ар-

---

[1] Под појмом „војска" писац је подразумевао снаге једне државе које би по величини одговарале обично једној армији у савременом смислу. Прим. ред.

[2] Ова дефиниција, која се нешто разликује од оне коју сам напред дао, изгледа да одговара свима захтевима. Имаћу прилике да је још развијем у току даљег излагања у овом и у следећем чланку.

мији, водећи од планина Ерцгебирге преко Дрездена и Шемница на Лајпциг. Други је припадао Шлеској армији, полазећи од Бреславе преко Дрездена или Витемберга на Лајпциг. Најзад, трећи операциски правац Армије шведскога принца полазио је од Берлина преко Десау ка истом објекту. Свака од ове три армије кретала се по два или три напоредна пута, који нису били много далеко један од другог. Па ипак се не може рећи да су имале по три операциска правца.

Овај пример довољан је да покаже да се овакви називи не би могли применити на сваки пут, који би се нашао на ратишту, већ на део ратишта, који је обухваћен планом војсковође, и куда су упућена сва расположива ратна средства. То ће бити главни операциски правац, тј. онај којим иду његове главне снаге, на којем је поставио етапне станице, где је ешелонирао муниციску и профијантску колону, и куда ће, према потреби, водити и његов отступни правац.

Пошто су овако устаљени називи, остаје нам да говоримо о научним схватањима која се односе на ове материјалне линије. Јер прорачуни који се праве у погледу њиховог избора, одређивања и нарочито давања правца, можда су најважнији део ратног плана.

Тражећи да једном речи обележим материјалне линије, које спадају у ратну вештину за све комбинације, ја сам их некад називао маневарским правцима, а прве територијалним правцима. То је, по моме мишљењу, прави начин да се једним техничким изразом резимирају разна стратегиска схватања. Начин којим сваки војсковођа може најлакше замислити избор својих праваца и који се најлакше прилагођава начелима и великим резултатима.

Ако се овакви појмови могу узети као маневри, онда је појам маневарских линија потпуно рационалан. Но, пошто многи војници, место да траже фигуративни смисао који садрже ове речи, сматрају да је простије да ми дају тривијалне доказе како линија не може бити маневар, то радо напуштам овај назив и задржавам га само за моментане стратегиске правце. А ти се правци често узимају код пролазних маневара. Треба пазити да се ти правци погрешно не узму за операциске правце, који ће бити предмет чл. 22.

Стратегиске комбинације у погледу избора и управљања операциских праваца

Избор операциске зоне нуди мало комбинација, пошто на сваком војишту постоје обично само две до три зоне. Поред тога, њихов избор зависи понајвише од локалних прилика. У погледу операциских праваца то се прилично разликује. Они зависе од непријатељских положаја, од комуникација на војишту и од пројектованих маневара од стране војсковође. Због свега тога се

деле на разне врсте, добијајући према томе и одговарајуће називе.

Тако, називамо простим операциским правцима оне, који служе војсци која оперише на једном делу границе, не одвајајући никакве веће самосталне делове.

Под двојним операциским правцима подразумевамо оне правце који служе двема армијама, које самостално оперишу на истом фронту. Исто тако се зову и они правци, којима наступају две приближно исте снаге, које се налазе под истом командом, али оперишу ипак самостално, раздвојене великим растојањем и за дуже време.[1]

Унутрашњи операциски правци су они правци, које узимају једна или две армије у циљу дејства против више непријатељских војсака, но, којима се дају такви правци који омогућавају приближавање више делова у току њиховог кретања пре него што непријатељ стигне да им се одупре јачом снагом.[2]

Спољни операциски правци претстављају резултат супротан оном првом. То су правци које једна армија образује према крилима једне или више непријатељских војсака.

Концентрични операциски правци су они који полазе са више удаљених тачака, да би се сјединили на једној тачки испред или позади своје основице.

Под дивергентним правцима подразумевају се они, које узима једна армија, полазећи са једне тачке и делећи се у циљу наступања ка више дивергентно распоређених тачака.

---

[1] Пошто је ова дефиниција критикована и пошто заиста може довести до забуне, то сматрам за потребно да је објасним.

Пре свега, не треба заборавити да се овде ради о маневарским правцима, а не о комбинацијама великих путева.

Затим, треба разумети да, ако се једна армија креће по три пута који нису далеко један од другог, сједињујући се двапут дневно, то не значи да та армија има три операциска маневарска правца. Када су Моро и Журдан ушли у Немачку са две војске од 70 хиљада људи, које су биле независне једна од друге, они су образовали двоструки операциски правац. Али француска армија, која би упутила само један одред са доње Рајне да наступа ка Мајни, док пет-шест осталих корпуса наступају са горње Рајне ка Улму, не образује двојни операциски правац у оном смислу како сам рекао. Међутим, Наполеон, који је био груписао седам корпуса у правцу Бамберг—Гера, док је Мортије сâм са једним корпусом наступао ка Каселу у циљу заузећа Хесена и осигурања бока главне снаге, образовао само један операциски правац са једним придатим одредом.

Територијални правац био је састављен из две линије, али операциски правац био је један.

[2] Неки немачки писци су рекли да сам помешао централне положаје (Zentral-Stellungen) са операциским правцем. У томе немају право. Једна војска може имати централни положај према два непријатељска корпуса, а да нема унутрашње операциске правце. То су две различне ствари. Други мисле да сам морао употребити израз операциских зракова ради обележавања онога што сам назвао двојним операциским правцима итд. Ови последњи имају интересантније резоновање, нарочито ако се војиште узме као круг. Али, пошто је зрак исто што и линија, онда се ту ради само око начина употребе речи.

Дугачки операциски правци су они, по којима се од њихове основице имају да пређу велике просторије да би се стигло до циља.

За међусобне односе двеју армија употребићу израз помоћних праваца, ако се ради у сфери која им омогућава узајамну помоћ. Тако је армија са Самбре и Мезе у 1796 имала помоћни правац у односу на Рајнску армију. У 1812 Багратионова армија била је помоћна према Барклајевој армији.

Случајни правци су они који буду створени догађајима, и којима се мења почетни операциски план, дајући операцијама нови правац. Они су ретки, али имају велику важност. Њих може добро одредити само један већи и активнији геније.

Још се овима могу додати: привремени операциски правци и дефинитивни операциски правци. Први означавају оне правце које узима армија за извршење првог одлучног задатка, после чијег успешног извршења она може да узме бољи или краћи правац. Но ти правци припадају скоро исто толико врсти стратегиских евентуалних праваца као и операциским правцима уопште.

Ове идеје показују колико се моја схватања разликују од схватања писаца који су били пре мене. Досада су се ове линије третирале само са материјалне стране. Тако су им Лојд и Билов одређивали важност само с обзиром на армиске депое и магацине. Овај други је отишао још даље тврдећи: да више и нема операциских праваца, ако војска логорује у близини својих магацина.

Навешћу један пример који је довољан да обори овај парадокс. Претпостављам две армије од којих једна логорује на горњој Рајни, а друга пред Диселдорфом или на неком другом месту на истој граници. Узимам да се њихови велики депои налазе непосредно преко реке, што је несумњиво најсигурнији и најбољи положај, а усто најближи што се замислити може.

Ове армије могу имати офанзивни или дефанзивни задатак. Због тога морају безусловно имати операциске правце који се односе на пројектоване задатке, као што су:

1. — Њихов одбранбено-територијални правац, полазећи од тачке где се армије налазе, водиће до тачке на другој линији коју оне треба да обезбеде. Те две линије биле би раздвојене, ако би се непријатељ пробио на просторију која их раздваја.

Мелас би имао муниције за читаву годину у Александрији, да га непријатељ није раздвојио од његове основице на Минчију победоносним заузећем линије реке Поа.[1]

2. — Оне би имале један двојни место простог правца, ако би непријатељ сасредио своје снаге у циљу почесног тучења ових

[1] Мислило се да се ово може оспоравати. Ја тако не мислим. Мелас је био лишен регрутовања и стиснут између Бормиде, Танара и Поа. До њега су једва допирали гласници и курири. Ако му не би стигла помоћ са стране, он би морао или да се пробија или да се преда.

армија. Двојни спољни правац против двојног унутрашњег био би, ако би и непријатељ имао два корпуса, али којима је дао такав правац, да се они најпре могу сјединити у једну масу.

Оно што би Билов могао тврдити са више сигурности јесте да је војска која оперише у својој земљи мање зависна од свог првобитног операциског правца, него што би то био случај ако би се борила на туђем земљишту. Јер, у својој земљи она може лако наћи свуда погодности и ослоне тачке које се траже за један операциски правац. Зато може и изгубити тај правац без велике опасности. Али то не значи да је без икаквог операциског правца.

Изгледа, да је Билов пошао са погрешне основе. То се из његовог дела осећа, јер оно често садржи застрањена начела. Ми ћемо настати да одредимо неколико њих, која нам изгледају прилагоднија општим начелима рата, поткрепљујући их низом јаких доказа. Овде ћемо претставити анализу већ познатих операциских праваца из последњих ратова XVIII века, ограничавајући се поглавито на ратове из Француске револуције (а могу се узети у обзир и Седмогодишњи ратови, који су изнети у „Расправама о великим војним операцијама" — глава 14). То све заједно употпуниће оно што смо рекли у овом важном чланку, који, по нашем мишљењу, чини основу првих стратегиских комбинација.

Разматрања о операциским правцима у ратовима Француске револуције

У почетку ове страховите борбе са променљивом срећом биле су само Пруска и Аустрија познати непријатељи Француске. Ратиште се протезало на Италију само ради обостраног осматрања, пошто је та земља била далеко од циља. Развој војишта се протезао од Нинга (Huningue) до Денкерка. На њему су биле три главне зоне: десна је обухватала део Рајне од Нинга до Ландау и одатле до Мозела. Средња мозелска зона је обухватала земљиште између Мозела и Мезе; лева зона је била део границе од Живеа до Денкерка.

Када је Француска у априлу 1792 објавила рат, њена је намера била да спречи сједињавање својих непријатеља. Она је тада имала на поменутим зонама око 100 хиљада војника, док Аустрија није имала више од 35.000 људи у Белгији. Несхватљиво је зашто Француска није заузела ту земљу, кад јој то нико није могао спречити. Протекло је четири месеца од објаве рата до прикупљања непријатељских снага.

Вероватно је, да би се заузећем Белгије бар спречило заузеће Шампање и учинило да пруски краљ осети француску снагу. После тога њега би прошла воља да жртвује своју војску ради тако неважног циља — наметања облика владавине. А пошто ова инвазија није донела оне последице, које је цео свет очекивао, зашто се није због тога изменио изглед Европе?

Када су Пруси крајем јула допрли до Кобленца, било је јасно да Французи више нису били у стању да воде освајачки рат, и да је та улога прешла на савезничке армије. Познато је како су се оне у њој снашле.

Француске снаге, које су у то време биле развијене на границама, о којима смо говорили, износиле су око 115 хиљада људи. Пошто су биле растурене на фронту од 140 миља и подељене у пет корпуса, то се није могло ни претпостављати да ће оне успети да даду ефикасан отпор. Довољно је било пробити им фронт и не дозволити да се поново споје. Тиме би била укочена њихова активност. Уз ове војничке разлоге стајали су и сви државни разлози. Циљ је био потпуно политички, а њега је требало постићи само брзим и снажним операцијама. Део земљишта између Мозела и Мезе, који је чинио центар и био мање утврђен од границе, давао је савезницима још и изврсну основицу у утврђеном Луксембургу, која је изабрана од ока. Но видећемо да извршење није одговарало плану.

Бечки двор био је најјаче заинтересован за овај рат, како због сродничких веза, тако и због својих покрајина, које би биле угрожене на случај неуспеха. Због неке спекулације, коју је тешко разумети, главна улога је дата Прусима. Аустриски двор суделовао је са свега око тридесет батаљона, а 45 хиљада људи су постављени у осматрање код Бризгау, на Рајни и у Фландрији. Где су се налазиле велике снаге, које је ова сила доцније употребила? Какав би се други задатак могао њима дати него да осигуравају бокове освајачкој војсци? Овим неразумљивим начином, који је Аустрија скупо платила, могла би се објаснити и одлука Пруса да се доцније удаље са сцене, коју су у незгодан час напустили, управо онда када су се тек требали појавити.

У ова чудна разматрања, која не спадају у ратну вештину, упустио сам се због тога, што су она тесно повезана са постојањем једног корпуса, којим је требало штитити не Бризгау већ пруски бок, и то узимајући фронт према Мозелу и везујући Лукнера за утврђени логор Меца. Треба знати, да се пруска војска није показала довољно активна да би осигурала успех. Она је без велике потребе остала осам дана у своме логору код Конса. Да је она претекла Димурија на Ислету, или да је озбиљније покушала да га одатле протера, онда би она себи прибавила све погодности једне концентрисане масе према многим усамљеним дивизијама, тукући их почесно и онемогућавајући им да се споје. Мислим да би у сличном случају и Фридрих Велики потврдио речи Димурија (овај је говорио у Грандпреу, да би сигурно био одбачен далеко иза Шалона, да је имао посла са великим краљем).

Аустријанци показаше у овом рату да су још заглупљени Дауновим и Лашијевим системом, да све поседну да би све бранили. Факат да су у Бризгау имали 20 хиљада људи, а Мозел и Сару оставили незаузете, показује да су се бојали да не изгубе ниједно село. А такав начин их је одвео ка одвајању великих делова којима су ослабили војску.

Заборављајући да резерве решавају ствар, они су мислили да треба посести целу границу да би сачували земљу. А то је баш начин да буду ослабљени на свима тачкама.

Нећу се даље упуштати у овај рат. Приметићу само да се Димурије безразложно одрекао гоњења савезничке армије. Место тога, преместио је тежиште борбе из центра на лево крило општег војишта. Томе покрету није умео да дâ велики циљ. Извршио је фронтални напад на армију војводе од Сакс-Тешена у правцу Монса. А да је главну снагу упутио низ Мезу ка Намиру, он би непријатеља набацио на Северно Море ка Нијепору и Остенди, и уништио би га у бици која би била срећнија од оне код Жемапа.

Рат из 1793 пружа нам још један пример утицаја рђавог вођења операције. Аустријанци однеше победе и повратише Белгију зато, што је Димурије погрешно проширио свој операциски фронт до врата Ротердама. Дотле савезници заслужују саме похвале. Жеља да се поврате богате покрајине правдала је ово подузеће и оно је умесно извршено у правцу десног крила Димуријевог огромног фронта. Али кад су потисли француску војску ка Валансијену, и кад је она била разривена и заражена анархијом, која је пустошила у земљи, и била неспособна да се одупре, зашто су се савезници зауставили и шест месеци стајали пред неколико утврђених места, остављајући Комитету народног спаса времена да створи нове армије? Ако се сетимо оног жалосног стања у Француској и стања развоја Дампијерове армије, да ли је могуће разумети савезничка парадирања пред фландриским утврђењима?

Освајачки рат је утолико кориснији, уколико је држава коју нападамо сва сасређена у престоници. Под владом великог владаоца и у обичном рату, главно место царевине налазило се у штабу врховне команде. Али под слабим владарем и у републици, а нарочито у току рата из убеђења, престоница је обично центар народне моћи.[1]

Ако би се посумњало у ову истину, она би била потврђена овим случајем. Француска је била толико сасређена у Паризу, да је две трећине народа дигло заставу против владе од које је био угњетаван.

Да су, после победе над француском војском код Фамара, остављени Холанђани и Хановеранци у осматрању испред његових рушевина; затим, да су Енглези са великом аустриском војском упутили своје операције ка Мези, Мозелу и Сари; и, најзад, да је са овима садејствовала још и пруска војска, са делом армије, која је бесциљно стајала на горњој Рајни, онда би сигурно маса од 120 хиљада људи могла да изврши освајачки поход, зашти-

[1] Заузећем Париза од стране савезника решена је судбина Наполеона, али тиме није оборено моје тврђење. Наполеон без војске имао је сву Европу против себе, а и сам народ је одвојио своју судбину од његове. Да је имао још само 50 хиљада својих старих војника, онда би се видело да би његова престоница била у његовој Врховној команди.

ћујући бокове са два корпуса. Чак мислим, да су се могли и без промене општег ратног правца и без великог ризика оставити Холанђани и Хановеранци према Мобежу и Валансијену, а са целом војском упустити се у гоњење разбијених делова Дампијерове армије. Али после више победа употребљено је 200 хиљада војника да врше опсаду не заузевши ни стопу земљишта.

У моменту када су могли да освоје Француску, они распоредише 15 или 16 корпуса за осигурање сопствених граница! После пада Валансијена и Мајанса, место да се оборе свом снагом на Камбре, они се пустише у ексцентричну акцију на једној страни ка Денкерку, а на другој ка Ландау.

Исто је тако чудно што су у почетку вршили највећи притисак на десном крилу општег војишта, па су га затим пренели на лево крило. Тако, док су савезници дејствовали јаким снагама у Фландрији, нису их помагале велике снаге на Рајни. А кад су снаге на Рајни предузеле напад, савезници су на Самбри остали непомични. Зар не личи овако погрешан рад на рад Субиза и Броља у 1761, као и на све операције у Седмогодишњем рату против Фридриха Великог?

У 1794 стање је добило сасвим други изглед. Французи пређоше из мучне одбране у сјајну офанзиву.

Акција у том рату несумњиво је добро вођена, али се претерује кад се она претставља као нови начин ратовања. Да бих ово доказао, погледајмо распоред дотичних снага у овом рату и у рату из 1757 год. Видећемо да је распоред био скоро исти, а и операциски правац им је био скоро потпуно исти. Французи су имали четири корпуса, који су се груписали у две армије. Исто тако је и пруски краљ имао четири дивизије груписане у две армије и распоређене на планинским излазима. Два велика корпуса предузела су концентрично наступање ка Бриселу 1794 исто као што су Фридрих и Шверин предузели према Прагу 1757 год.

Једина разлика, која постоји између ове две операције, јесте та, што су аустриске трупе имале мање растурен распоред и ужи фронт у Фландрији, него што је то имао Брун у Чешкој. А та разлика не иде баш у корист плана из 1794 год. У овом последњем случају и обала Северног Мора сметала је наткриљавању десног аустриског крила. Па ипак се ризиковало да се упути генерал Пишегри између морске обале и непријатељских снага. То је најопаснији и најгори правац који се може дати великим операцијама. Тај маневар савршено је исти као и онај који је извршио Бенингзен на доњој Висли, којим умало што није угрозио руску војску 1807 год. Судбина пруске војске, одбачене ка Балтичком Мору и одвојене од комуникација, ово најбоље потврђује.

Да је кнез Кобург оперисао као што је то у наше време рађено, он би лако натерао Пишегрија на кајање, који је извршио овај смели маневар месец дана раније него што је Журдан био у могућности да га помогне.

Велика аустриска армија, која је имала офанзивну улогу, налазила се у центру пред Ландресијем. Она је имала 106 батаљона и 150 ескадрона. На своме десном боку имала је Клерфајта за одбрану Фландрије, а на левом корпус принца Кауница за одбрану Шарлероа. Добивеном битком код Ландресија врата би била отворена. Код генерала Шапуји нађен је план за диверзију у Фландрији и генералу Клерфајту је послато дванаест баталјона.

Кад се дуго после тога сазнало о француском успеху, упућен је у помоћ војвода од Јорка. А шта је за то време радио остатак армије код Ландресија, пошто је армија, услед одласка њених делова, морала да одложи своју офанзиву? Зар није кнез Кобург изгубио све користи свога централног положаја, пуштајући да непријатељ туче један за другим његове велике деташмане и да се Французи учврсте у Белгији? Армија је најзад кренула, пошто је послала део својих снага Кауницу у Шарлероа и оставила једну дивизију у Катоу.

Место распарчавања ове велике армије боље је било кренути одмах на Туркоен, где би се нашло груписано 100 батаљона и 140 ескадрона. Какав би резултат онда имала чувена Пишегријева диверзија, која би била отсечена од границе и стиснута између мора и непријатељских тврђава?

Француски освајачки план није имао само све оне мане дејства по спољним операциским правцима, већ се грешило и при извршењу. Диверзија ка Куртреју извршена је 26 априла, а Журдан је стигао код Шарлероа тек 3 јуна, више од месец дана касније. Како је то била лепа прилика за Аустријанце да искористе свој средишни положај! Да је пруска војска маневровала својим десним крилом, а аустриска својим левим крилом, и то обадве ка Мези онда, верујем, да би резултат испао сасвим другачији. Налазећи се у центру, на развученој линији, њихова снага би могла спречити прикупљање разних делова. Можда је у уређеној битки опасно напасти центар једне војске распоређене на непрекидној линији, која може лако бити помогнута истовременим дејством и њених крила и њене резерве. Али ствар друкчије стоји кад се ради о линији дугој 130 миља.

У 1795 Пруска и Шпанија изађоше из савеза. Ратиште се сузило на Рајну, а у Италији се отворило ново поље славе за француску војску. Операциски правци били су још удвостручени. Хтело се оперисати преко Диселдорфа и Манхајма. Клерфајт, који је био паметнији од својих претходника, употребио је своју главну снагу наизменично према овим двема тачкама. Он однесе две тако отсудне победе код Манхајма и Мајнца, да је армија са Самбре и Мезе била принуђена да се повуче преко Рајне на Мозел, а Пишегри је дошао под Ландау.

Операциски правци на Рајни из 1796 копија су оних из 1757 и оних у Фландрији из 1794, али су резултати према ранијим годинама различни. Рајнска армија и армија Самбре и Мезе кренуле су са крила основице концентрично ка Дунаву. Оне су опе-

рисале као и 1794 по два спољна операциска правца. Надвојвода Карло, који је био вештији од кнеза Кобурга, користио је унутрашњи операциски правац својих снага, дајући им што ближу тачку за прикупљање. Затим је искористио моменат, када је Дунавом био заштићен Латуров корпус, да предухитри Мороа за неколико дана марша, бацивши се целом снагом на десно крило Журданово, кога је тукао. Битком код Вирцбурга решена је судбина Немачке, а Моро, будући развучен на веома широком фронту, морао је да се повлачи.

Тада је Наполеон започео своју изванредну каријеру у Италији. Његова је метода била да раздвоји пијемонтску војску од аустриске. Битком код Милесима он их је принудио да узму спољне стратегиске правце, и да их једну за другом туче код Мондове и Лодија. Тада се формирала огромна армија у Тиролу, са циљем да спасе Мантову, коју је Наполеон опсађивао. Та је армија учинила погрешку што је наступала са *два корпуса раздвојена језером*. Муња је спорија од овог француског војсковође. Он диже опсаду, и напуштајући све, баци се главном снагом на прву колону, која је избијала преко Брешчије, потуче је и одбаци у планину. Кад је друга колона стигла на исти терен и она би потучена и принуђена да се повуче у Тирол, да ухвати везу са десним крилом. Вурмсер, коме су дате ове лекције, хтео је да брани два правца ка Ровереду и Виченци. Наполеон је најпре напао на прву снагу и одбацио је ка Лавису, а затим је променио правац у десно, прошао кроз теснаце Бренте, принудивши остатке ове лепе армије да се спасава ка Мантови, где је била принуђена да капитулира.

У 1799 непријатељства се понова наставише. Французи, који су у 1796 били кажњени што су оперисали по два спољна правца, кретоше сада по три спољна правца ка Рајни и Дунаву. Левокрилна армија била је у осматрању на доњој Рајни. Централна армија наступала је ка Дунаву, а деснокрилна, која је била исте јачине као и прве две. заузела је Швајцарску, која је стајала према боку Италије, и Швапску. *Све три снаге могле су се прикупити тек у долини Ина, 80 миља далеко од своје основице!* Надвојвода је имао исту снагу, али ју је прикупио сву против центра, који је успео да туче код Штокаха. Хелвециска армија би принуђена да евакуише Гризоне и источну Швајцарску.

Тада савезници направише исту погрешку као и њихови противници. Место да гоњењем искористе своју победу у центру, што доцније скупо платише, они образоваше двојни правац: преко Швајцарске и Доње Рајне. Њихова армија у Швајцарској би тучена код Цириха, док се Рајнска занимала око Манхајма.

У Италији су Французи предузели двоструку акцију. Код Напуља је бесциљно упућено 32 хиљаде људи, а на Адицу, где је требало дати најјаче ударе, биле су упућене слабе снаге, исцрпљене неуспесима. Када је Напуљска армија дошла на север, она је направила погрешку узевши супротан стратегиски правац од

оног што га је имао Моро. Суворов је искористио свој централни положај и, окренувши се према првој од ових армија, тукао ју је свега неколико миља далеко од оне друге.

1800 године све се промени. Бонапарта се врати из Египта, и сад овај рат даде нове комбинације операциских праваца. 150 хиљада војника кретоше обема странама Швајцарске. Једном се избија на Дунав, а другом на По. Овим уметничким маршем омогућена су освојења огромних просторија. Модерна историја није дотле дала ништа слично. Француска војска оперисала је по два унутрашња правца, који су се узајамно помагали. Аустријанци су били, напротив, принуђени да оперишу по спољним операциским правцима, који су им омогућавали међусобну везу. Вештом комбинацијом свога марша, резервна армија отсекла је непријатеља од његовог операцискот правца. При том је француска војска очувала и везе са својом границом и Рајнском армијом, која је оперисала на помоћном правцу.

Скица 3, која се прилаже за боље разумевање, показује то остање и објашњава ситуацију обеју страна. А и АА показују операциски фронт резервне армије и Рајнске армије. В и ВВ претстављају фронт Меласов и Крајев. СССС обележавају прелазе преко Св. Бернара, Симплона, Св. Готхарда и Шплугена. Д показује два операциска правца резервне армије. Са Е су обележена два отступна правца Меласова. LG маркира место судара код Маренга. Са HJK су обележене француске дивизије одређене за чување отступнице.

Из ове се скице види како је Мелас отсечен од своје основице, а да, напротив, француски командант ништа не ризикује, јер он чува све везе са границом и са помоћним правцима.

Анализа ових незаборавних догађаја, које показасмо углавном, биће довољна да створи убеђење о важности избора маневарских линија у војним операцијама. Њима се може поправити пораз после изгубљене битке, осујетити освајање, проширити користи победе и осигурати заузеће једне земље.

Ако упоредимо комбинације са резултатима из славних ратовања, онда ће се видети, да се сви успели операциски правци заснивају на основном начелу, које смо више пута истакли: да се стратегиским покретима по простим и унутрашњим правцима постиже најпотпуније груписање дивизија на најважнијој тачки, што има за последицу надмоћ над непријатељем на тој тачки. Исто тако ћемо се уверити, да су они, који су претрпели неуспехе, начинили погрешке противне овим начелима. Јер се оперисањем на много праваца стварају слаби и усамљени делови пред масом која их сатире.

Начела о операциским правцима

Из свих примера које смо горе анализирали, а још више из оних који су ишли уз прво издање овог поглавља у 1805 години могу се извести следећа начела:

1. — Ако ратна вештина настоји да на одлучујућој тачки војишта уведе највећу могућу снагу, а за то је избор операциског правца најглавније средство, онда тај избор чини главну основу доброг ратног плана.[1]

2. — Који ће се правац узети, то зависи не само од географске ситуације војишта, што ћемо ниже приказати, него и од непријатељског распореда на војишту. Тај правац може бити упућен према центру или према једном крилу. Само у случају знатне надмоћи може се истовремено дејствовати на центар и на крила. У свакој другој прилици била би то капитална погрешка.[2]

Уопште се може поставити начело, да је најбољи маневарски правац онај, који води ка непријатељском центру, само у случају ако је непријатељ направио грешку да растури своје снаге на широком фронту. Но у сваком другом случају, где постоји могућност избора правца, треба га упутити према једном крилу, а преко њега у позадину непријатељске одбранбене линије и његовог операциског фронта.

Корист од оваквог правца није само у томе што се нападом на крило напада само један део непријатељских снага, већ још више у томе што се непријатељу грози да буде обухваћен. Тако се догодило 1800 када је Рајнска армија ухватила лево крило непријатељске одбране на Шварцвалду. Услед тога цео тај положај пао је скоро без борбе. Затим је та војска заметнула две битке на десној обали Дунава, које су, ма да нису биле одлучујуће, ипак имале за резултат заузеће Швапске и Баварске. Све је то била последица доброг избора операциског правца. Још су сјајније последице биле које је постигла Резервна армија својим маршем преко Св. Бернарда и Милана на десно крило и у позадину Меласове армије. Оне су сувише познате, те је непотребно да их овде понова излажемо.

Овај маневар личи потпуно на онај који смо претставили на ск. 3. Он се ипак разликује знатно од оних доста искључивих метода, за које се тражи да се имају основице паралелне непријатељским основицама и двојни операциски правци под правим

[1] Морам опет да поновим, да никако не сматрам да је могуће унапред израдити план целога рата. Ово се односи само на прве пројекте, којима се одређује објекат коме се циља, општи начин на који се то може постићи и први задатак у том смислу. Остало ће зависити, разуме се, од резултата постигнутих у овој првој операцији и од нових изгледа који се из ње буду појавили.

[2] Надмоћност једне војске не рачуна се према тачном броју војника. Узима се у обзир таленат команданта, морал трупа и вредност састава војске, и надмоћност ће увек бити релативна, ма да и број има великог утицаја.

углом, чијим се теменом циља у центар непријатељског стратегиског фронта. Но ми смо већ довољно показали, баш тим методама, колико су наша начела боља. Међутим, ако се ради о дејству против непријатељског центра, онда неће бити лоше ако се усвоји Биловљева правоуглаона метода. Само при том не треба

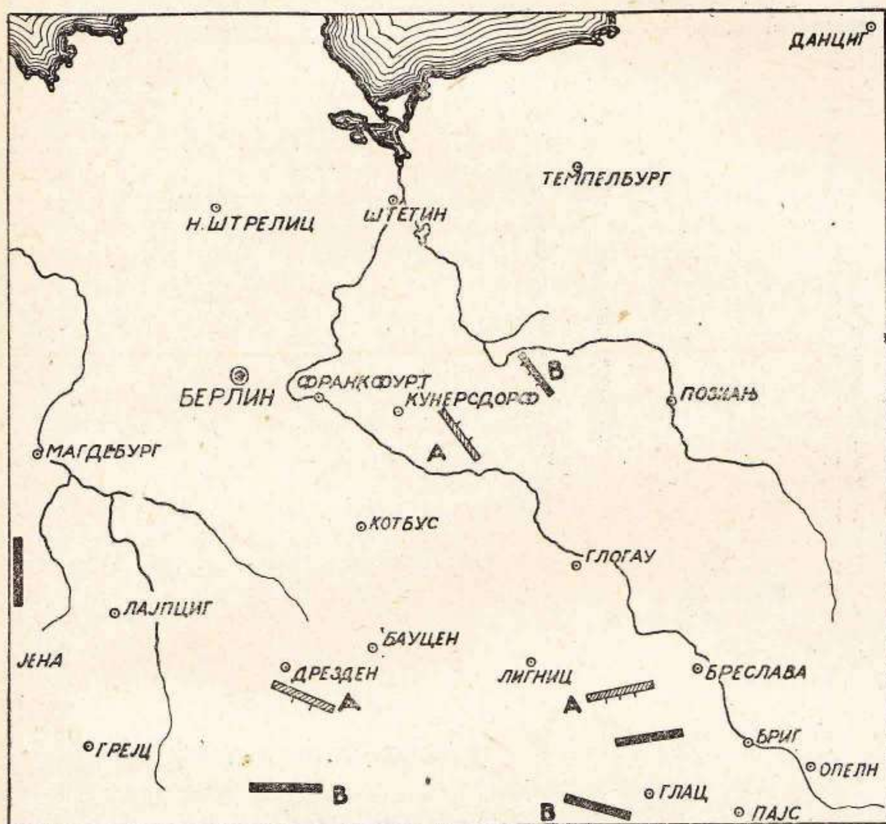

Скица 3

водити рачуна о претераним условима, који се налазе у овим коментарима, и да двојни правци буду унутрашњи, као што ће се даље видети.

3. — Не треба увек мислити, да је довољно ухватити крило једног операциског фронта, па да се без бојазни бацимо на непријатељску позадину, јер се дешава у тим случајевима да се изгубе сопствене везе са позадином.

Да би се избегла та опасност, треба операциском правцу дати такву географско-стратегиску линију, којом се осигурава своја отступница, или се по потреби осигурати још једним правцем на другој страни, на који се војска може пребацити ради повлачења

на своју основицу променом операциског правца, о чему ћемо даље говорити (у тач. 12 ових начела).

Избор таквог правца толико је важна ствар, да се већ само из тога виде велике особине једног војсковође. Ради бољег разумевања нека ми је дозвољено да наведем два примера.

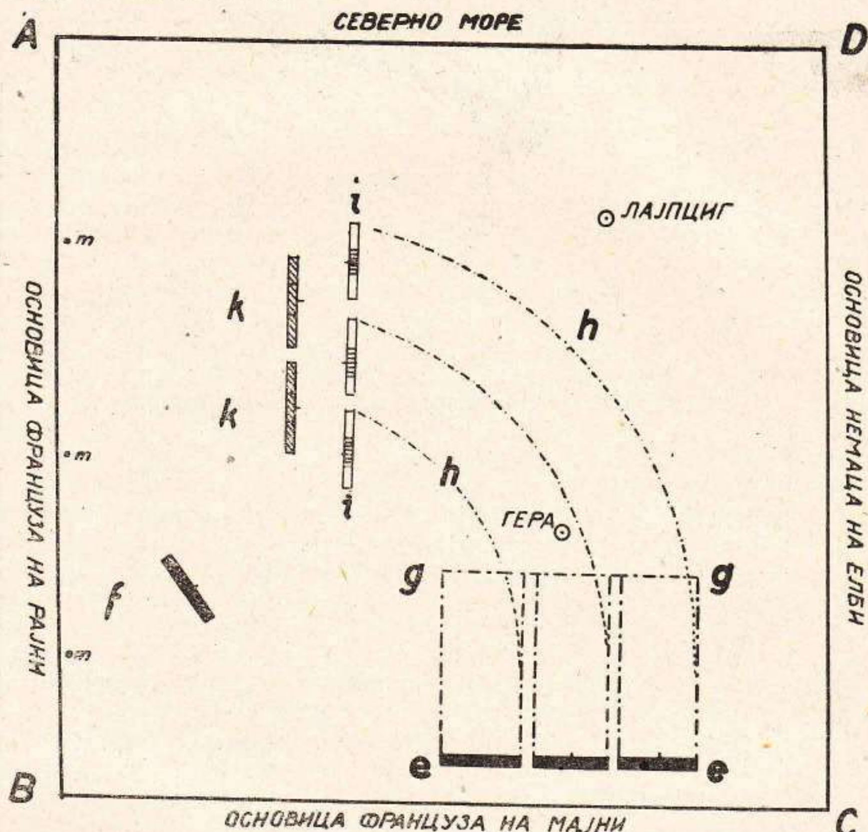

Скица 4

Да је, например, Наполеон у 1800, по преласку преко Св. Бернарда, наступао право преко Турина на Ајети или Александрију, и примио битку код Маренга без претходног осигурања Ломбардије и леве обале реке Поа, онда би он био отсечен од своје отступнице потпуније него Мелас од његове. Но пошто је Наполеон за нужду имао две тачке, Казал и Павију са стране Св. Бернарда, и Савоју и Тенде према Апенинима, то је, на случај неуспеха, могао да се повуче на Вар или на Вале.

Исто тако, да је у рату 1806 наступао од Гере право на Лајпциг и сачекао пруску војску која се враћала од Вајмара, онда би био отсечен од своје основице на Рајни исто онако, као што

је војвода од Брунсвика био отсечен од Елбе. Но пошто је он узео операциски правац западно од Гере у правцу Вајмара, то је поставио свој операциски фронт испред три пута: за Салфелд, за Шлајц и за Хоф. Сви ти путеви служили су му за везу са позадином и били потпуно заштићени његовим распоредом. Ако би и поред свега тога Пруси помислили да му пресеку отступницу продирањем између Гере и Барајта, онда би му оставили отворену своју најбољу везу: друм Лајпциг—Франкфурт са још шест путева који воде из Саксонске преко Касела, Кобленца, Келна и чак преко Везела. Ово је доста за оправдање оваквих комбинација. Вратимо се на даља начела.

4. — Да би се паметно маневровало, треба избегавати стварање двеју самосталних армија на истој граници. Такав начин може се узети само код савезничког ратовања, или ако се располаже са огромним снагама, са којима би било тешко операсати на истој војишној зони а да не наступи нагомилавање више штетно него корисно. Но и у таквом случају било би боље ставити те две армије под команду једног команданта, чији би се штаб налазио код главне армије.

5. — На основу изнетих начелâ јасно је, да је при једнаким снагама боље на истој граници имати један прост операциски правац него двојни.

6. — Дешава се ипак, да буде потребан и двојни правац. Ово може бити или због конфигурације ратишта или зато што је непријатељ створио још један правац, па је потребно да се према сваком делу његове главне снаге истави потребан отпор.

7. — У овом случају бољи су унутрашњи или централни операциски правци од спољних. Јер војска која има унутрашњи операциски правац, може отсећи поједине делове према спремљеном плану. Поред тога, она може груписати своје снаге пре непријатеља и одлучити судбину рата.[1]

Војска, чији операциски правци нуде такве користи, долази у могућност да добро комбинованим стратегиским покретима поčесно туче непријатељске делове који би наизменично долазили под њен ударац. За осигурање успешног маневра треба оставити један корпус према делу непријатељског фронта који треба привезати. Но њему се мора препоручити да се не излаже озбиљнијем ангажовању, но да само кочи непријатељску акцију наслањујући се на јаке теренске тачке и повлачећи се ка главној снази.

8. — Двоструки правац може бити користан и кад се има таква надмоћ, да се може маневровати по два правца, без опасности да један од два корпуса буде тучен од непријатеља. У том случају било би чак и погрешно згомилати снаге на једној тачки и

[1] Када су делови једне армије растављени од главне снаге на неколико дана марша и, нарочито, ако нису одређени да самостално оперишу кроз цео рат, онда то нису операциски правци већ централни стратегиски положаји.

одрећи се користи коју нуди надмоћност, и једном делу снаге онемогућити ступање у акцију. Но, при образовању двојног правца упутно је ојачати онај део армије, који ће, с обзиром на војиште и на ситуацију обеју страна, имати да одигра важнију улогу.

9. — Главни догађаји у последњим ратовима доказују оправданост још ова два начела. Према првом, ако се две унутрашње групе узајамно помажу и образују фронт на извесном отстојању према знатно јачем непријатељу неће се дати стезати од непријатеља на ужој просторији, где би могле бити једновремено потучене, као што се догодило Наполеону у чувеној битки код Лајпцига.[1] Друго начело је, да унутрашњим правцима не треба ићи у другу крајност, да их не треба пружати на велику даљину, чиме се непријатељу оставља цело време за постигнуће одлучних успеха против помоћних делова који имају осигуравајућу улогу. То се може чинити само тако, ако је главни циљ који се има постићи тако судбоносан, да од њега зависи исход целог рата. У таквом случају се не треба много освртати на то шта ће се догодити са помоћним снагама.

10. — Из истих разлога боље је ако два правца иду концентрично, него ако се разилазе. У првом случају, који боље одговара стратегиским начелима, добија се још и та корист, што се обезбеђује комуникациски правац и осигурава снабдевање. Но, да бисмо били изван опасности, треба комбиновати тако, да две армије, које њима наступају, не буду пресретнуте посебно од сједињеног непријатеља, пре него што буду у могућности да заједно садејствују.

11. — Дивергентни правци могу бити погодни или после добивене битке или после стратегиске операције, којом се успело да се раздвоје непријатељске снаге пробојем центра. Онда је природно ,да се снагама даду ексцентрични правци у циљу довршења разбијања побеђених. Но ма како се дејствовало по дивергентним правцима, делови који се њима служе налазиће се на унутрашњим правцима, тј. ближи један другом и лакше се могу сјединити него непријатељ.

12. — Дешава се понекад, да једна армија буде принуђена да мења свој операциски правац у току кампање, што смо означили као случајан правац. То је један од најделикатнијих и најважнијих маневара, који може дати добре резултате, али може проузроковати и пораз, ако се мудро не комбинује. Јер, томе се маневру прибегава само онда кад војску треба извући из незгодне ситуације. У расправи о „В е л и к и м о п е р а ц и ј а м а", у глави X, дали смо један такав пример промене правца, коју је извео Фридрих после дизања опсаде Оломуца.

Наполеон их је пројектовао много. Он је у својим авантуристичким освајањима имао обичај, да увек има у приправности један такав пројект ради парирања случајности. У времену битке

[1] У последњим покретима, који су претходили лајпцишкој битки, Наполеон је стварно имао само један операциски правац за своје армије, које су заузимале централни стратегиски положај. Исти је пример, који може послужити и за те положаје и за операциске правце, јер је исти принцип.

код Аустерлица, он је био одлучио, да на случај неуспеха узме операциски правац преко Чешке на Пасаву или Регенсбург. На том новом правцу он би дошао на недирнуту територију пуну намирница, док би повратком на Беч наишао само на пустош, а и надвојвода Карло би га могао тамо пресрести.

У 1814 он је предузео извршење једног смелијег маневра, а који је био олакшан месним приликама. Њиме би он базирао на тврђавски појас у Алзасу и Лорену, отварајући савезницима пут

Скица 5

ка Паризу. Да су Мортије и Мармон стигли да му се прикључе, и да је имао само још 50 хиљада људи више, он би извршењем овог маневра довео до отсудних последица и ставио би печат на своју сјајну војничку каријеру.

13. — Као што смо напред рекли (тач. 2 ових начела), облик границе и географски створ војишта могу имати такође великог утицаја на избор операциског правца, као и на користи које он може дати. Најкориснији су централни положаји, који образују испадни угао према непријатељу, као Чешка и Швајцарска (в. ск. 4 и 5), јер ти положаји воде природно ка усвајању унутрашњих

праваца и дају могућност за обилазак непријатеља. Стране тог испупченог угла врло су важне, да је потребно искористити сва природна и вештачка средства, да би се учиниле неосвојивим.

Скица 6

Да би се умањила незгода централног положаја, могу се на одговарајућим странама створити маневарски правци као што показује скица 7.

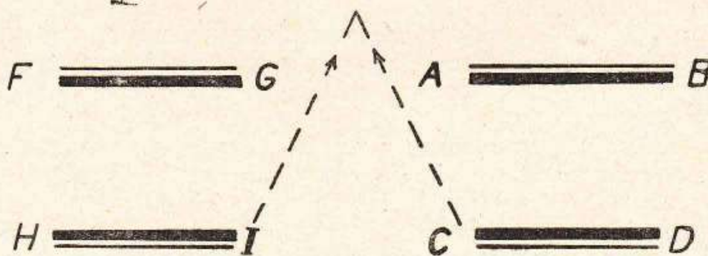

Скица 7

Ако снаге CD маневрују на десно крило фронта армије AB, а снаге HI на леви бок фронта FG, онда ће оне образовати два унутрашња правца: CK и IK, водећи на по једно крило фронтова AB и FG, која се могу почесно тући, групишући главну снагу најпре према једном, а затим према другом крилу. Ова комбинација одговара резултатима операциских праваца из 1796, 1800 и 1809 године.

14. — Општи облик основице може такође имати великог утицаја у погледу избора операциских праваца. Тај избор се мора потчинити стању дотичних основица, а он се може осигурати на начин као што смо напред, у овом истом члану, изнели. Самим погледом на ск. 1 у чл. XVIII, на стр. 99, види се да је највећа корист, коју даје однос граница и основица, продужење основица у правцу управном на пружање непријатељске основице, тј. паралелно операциском правцу. Тиме се добија могућност да се избије на тај правац на тачки његовог састава са основицом, од које се онда непријатељ одваја.

Али, ако се сопствене операције не упуте ка одлучујућој тачки због рђавог избора правца, онда управна основица губи сваку корисност. Сигурно је ако би армија E, која би поседала двоструку основицу AC и CD, наступала десним крилом ка тачки F, место да продужи десним крилом ка GH, да би та армија изгубила све стратегиске користи своје основице CD (в. стр. 99).

Велика вештина доброг избора и коришћења операциских праваца састоји се, дакле, као што смо видели, у комбиновању њихових односа са основицама и маршевима војсака, у циљу да би се могли дочепати непријатељских комуникација, без ризика да се своје изгубе. То је најважнији стратегиски проблем, но и најтежи у погледу решења.

15. — Поред наведених случајева, има још један случај који има велики утицај на избор операциских праваца. То је случај када се главни задатак рата састоји у извршењу прелаза преко реке, у присуству јаке и истакнуте непријатељске војске. Разуме се да у овом случају избор операциског правца не зависи само од воље команданта или од користи које би се добиле нападом на поједине тачке непријатељског фронта. Овде је главно пронаћи тачку на којој се може извршити најсигурнији прелаз, и где се могу наћи средства за његово извршење. Журдан је 1795 извршио прелаз преко Рајне према Диселдорфу из истих разлога из којих је и маршал Паскијевић извршио прелаз Висле према Осијеку у 1831. А ти разлози били су у недостатку довољног броја понтона, па је требало прилагођавати велике трговачке барке. Те барке су куповане у Холандији од стране француске војске, а руска војска их је куповала у Торну и Данцигу. Неутралношћу пруске територије створена је у оба случаја могућност да се поменутим баркама дође уз реку несметано од непријатеља. Ова олакшица, на изглед од неоцењиве користи, учинила је да се Французи крену на двострука освајања у 1795 и 1796 год. Та освајања су пропала баш зато што су Французи, услед двоструког операциског правца,

били изложени почесном тучењу. Паскијевић, који је био боље обавештен, извршио је прелаз горње Висле само једним помоћним одредом, и то тек онда, када је главна снага стигла у Ловић.

Ако се има довољно понтона на расположењу, онда је војска мање зависна од незгода на прелазима. Ипак се мора изабрати тачка која нуди највише изгледа за успех, с погледом на месне прилике и стање код непријатеља. У својој „Историји ратова револуције" у XIII свесци, изнео сам дискусију, која се развила између Наполеона и Мороа због прелаза Рајне. То је најинтересантнији пример о разноликости комбинација, које претставља ово питање, које је и стратегиско и тактичко.

Изабрано место има утицаја и на правац који ће се дати операцијама првих дана по извршеном прелазу. Поред тога ће бити потребно да се место прелаза осигура мостобраном, док се не однесе победа над непријатељем. У свакој прилици при избору овог места могу се применити разна начела. Једно је сигурно, прелаз мора бити или на центру или према једном крилу.

Кад једна цела армија врши прелаз у центру, према непријатељу који има развучен распоред, она се може по преласку поделити на два дивергентна правца, у циљу раздвајања непријатељских снага. Када се непријатељу онемогући сједињавање, онда он неће више моћи ни да мисли на напад на мост.

Ако је део реке на коме се врши прелаз доста кратак, тако да је непријатељска снага боље груписана, и ако се може по преласку реке образовати линија фронта, који стоји управно на линију реке, онда је боље извршити прелаз према једном непријатељском крилу, у циљу одбацивања непријатељских снага са праваца који изводе на мост. Уосталом о прелазима преко реке говорићемо у чл. 37.

16. — Постоји још једна комбинација операциских праваца, о којој се мора нешто рећи. То је она знатна разлика која постоји између операциског правца одређеног у својој земљи и оног у непријатељској. Природа непријатељске територије такође ће утицати на успех. Ако се једна војска пребаци преко Алпа или преко Рајне у циљу преношења рата у Италију или Немачку, она среће најпре другостепене државе. Међу шефовима тих држава може постојати савез, али ће, ипак, у стварним интересима самих народа тих држава, постојати супарништва, услед којих се никад неће наићи на онакву снагу, као код само једне велике државе. Напротив, ако Немачка пређе Рајну или преко Алпа узме правац ка Француској, онда ће се она знатно више изложити, јер ће наићи на снажан отпор француских маса, које ће имати сједињену акцију и јединствену вољу.[1]

Одбранбена војска, чији се операциски правац налази на њеној територији, располагаће свима могућим изворима: становницима, властима, продуктима, утврђеним местима, државним па и

[1] Разуме се, да овде говорим о изгледима под обичним приликама и кад се ради о рату између двеју држава, у чијој унутрашњости влада мир. Изгледи ратова између партија изузетна су ствар.

приватним магацинима, арсеналима итд. Све ће ићи у њену корист али тако неће бити на туђем тлу, бар не редовно. Према националним заставама неће увек бити заставе исте боје, но иако буду, ипак ће све користи земље бити ускраћене нама а отворене нашем противнику.

Рекао сам да природа земље има утицаја на успех операциског правца. Стварно ће, поред утицаја које смо већ поменули, операциски правци кроз плодне, богате и индустриске крајеве несумњиво бити погоднији за напад него правци који воде кроз неплодне и пусте пределе. Ово нарочито ако се борба не води против целог народа. У плодним, богатим и индустриским крајевима наћи ће се лако све потребе за војску. У сиромашним пределима могу се наћи само колибе и слама. Наћи ће се само паше за коње, остало ће недостајати. Треба све вући собом, услед чега ће ратне незгоде постати знатно веће, а живе и смеле операције биће све ређе и рискантније. Француске армије, које су биле навикнуте на питомину Швапске и богату Ломбардију, скоро су страдале у баруштинама Пултуска 1806. Оне су 1812 страдале и у мочварним шумама Литве.

17. — Има још једно начело које се односи на операциске правце, коме многи писци придају велику важност и које изгледа исправно ако се сведе на геометриску формулу, но које се у пракси може уврстити у утопије. Према овоме начелу треба да просторије на странама операциског правца буду чисте од непријатеља у ширини која је равна дубини операциског правца, у противном може бити угрожена отступница. Ово начело се третира геометриски овако: „Операција је сигурна само тако, ако је непријатељ одбачен изван полукруга, чији се центар налази на централном субјекту (Mittelstes Subjekt), и чији је полупречник (Halbmesser) раван дужини операциског правца“.

Затим, да би се доказала ова недовољно јасна аксиома, указује се да су углови, које образује периферија круга са пречником, прави и да угао од 90° који тражи Билов за операциске правце — овај фамозни Caput-Porci[1] — јесте једини разложни систем у стратегији. Из овога се затим изводи сажаљив закључак, да су незналице сви они, који неће да воде рат по овом тригонометриском рецепту.

Ово начело, које неки тако ватрено подржавају, изгледа на хартији врло угледно, док је на пракси демантовано ратним догађајима. Не могу се мерити угловима, пречницима и периферијама природа земљишта, речне и планинске линије, морал војске, дух народа и способност и енергија команданта. Нема сумње да се не може подносити да отступни правац буде с бока озбиљно угрожен неком јаком јединицом. Али, ако би се сувише држали овог многохваљеног начела, онда не бисмо могли направити ниједан корак у непријатељску земљу. Боље је решити се тог начела, јер

[1] Caput-Porci = свињска глава, тј. операциски правац треба да има широку основицу. — Прим. ред.

последњи ратови и ратови принца Евгенија и Марлборуа потпуно поричу ова претенциозна математичка правила. Зар није Моро био на вратима Беча 1800 када су Фисен, Шарниц и Тирол били још потпуно под влашћу Аустријанаца. Зар Наполеон није био у Плезанци, док је Турин, Ђенова и превој Тенде држала Меласова војска? Најзад, поставићу питање: какву је геометриску слику претстављала војска принца Евгенија Савојског када је наступала преко Страделе и Астиа у помоћ Турину, остављајући Французе на Минчиу само неколико миља далеко од његове основице?

По моме мишљењу, довољна су ова три примера да докажу, да ће овај геометриски компас морати да ишчезне увек не само пред генијима Наполеона и Фридриха, но и пред великим карактерима какви су били Суворов, Масена и др.

Расрдио бих бога ако бих мислио да умањим заслуге официра научника, који су нас научили рачунању до звезданог система. На против, према њима гајим дубоко поштовање. Али ми је моје сопствено искуство наметнуло уверење, да њихова наука даје стварне користи у практичној примени при изграђивању и нападу утврђених логора и у прављењу планова и изради карата. У стратегиским комбинацијама и великој тактици, та наука пружа слабу помоћ, јер у њима морални импулси уз припомоћ статичких закона играју главну улогу.[1] Чак и они добри ђаци Еуклидови, који би били најспособнији да командују армијом, морали би мало да забораве тригонометрију, ако желе да постигну успех и славу. Тако је бар радио Наполеон, чије су најзначајније операције више спадале у поезију него у област егзактних наука. Узрок је прост: рат је више страсна драма, никако математичка операција.

Нека ми се не замери ово удаљавање од предмета. Био сам нападнут због празних формалности, па је разумљиво што се браним. Једино што тражим од својих критичара јесте да буду према мени исто онако правични, као што сам ја према њима. Они хоће рат сувише методичан и сувише одмерен. Ја хоћу да га учиним живим, смелим, жестоким и можда кашто и дрским... Suum cuique.[2]

Далеко сам од тога да одбацујем мере, које могу произлазити баш из тих прорачунатих регула, јер се оне не могу сасвим занемарити. Али свести рат на геометрију, то би значило оковати геније највећих војсковођа и пасти под јарам претераног педантизма. Ја ћу увек протествовати против таквих теорија, као и против апологије незнања.

---

[1] Приметиће нам се, да се стратегија састоји поглавито из комбинације са линијама. Али да би се знало, да ли та линија води ка згодној тачки или у вртлог, и да би се прорачунало најкраће отстојање од полазне тачке до оне на коју се жели стићи, није потребна никаква геометрија. Карта једне поште за ту је сврху кориснија од компаса. Познавао сам једног генерала, који је био скоро такмац Лапласов, али и који никако није могао да схвати, зашто је један стратегиски правац бољи од другог, и због чега је Меза кључ Холандије, ако је бране само сувоземне снаге.

[2] Suum cuique — сваком своје. — Прим. ред.

Примедбе на унутрашње операциске правце и на нападе управљене против њих

Нека ме извине моји читаоци ако моментано одвратим њихову пажњу додајући неколико речи супротностима које постоје у овом члану. Колебао сам се да ли да те примедбе оставим на крај ове књиге. Али, пошто оне садрже корисна разјашњења о доктринама које смо прешли ,мислио сам да их могу овде ставити.

У својим прекорима критичари су били веома мало сагласни. Једни су се окомили на смисао неких речи и на дефиниције. Други су осуђивали нека гледишта, која нису добро разумели. Најзад, последњи су искористили прилику да поводом неколико важних догађаја оспоравају моје основне догме. При томе се нису много освртали, да ли се услови пригодни за измену ових догми не разликују у основи од оних које су претпостављали. И нису ни размишљали, да чак, ако би се узели као тачни, један случајни изузетак не може оборити правило које је потврђено столетним искуством и засновано на начелима.

Многи војни писци хтели су да оспоре моја тврђења о унутрашњим и централним операциским правцима помоћу чувеног савезничког марша на Лајпциг, који је успео употребом обратног система.[1]

Овај незаборавни догађај на први поглед изгледа створен зато, да поколеба веру код оних који верују у начела. Али поред тога, што је ово изузетан и редак случај у историји свих векова, сигурно се из њега не може створити никакво правило против начелâ, која се заснивају на хиљадама других примера. Нама ће бити лако доказати да се из ових чињеница не може извући ниједан аргумент против догми које смо изнели. Напротив сви ће потврдити њихову солидност. Моји критичари су заборавили да сам за случајеве знатне бројне надмоћи препоручивао јачој војсци двојне операциске правце као корисније. Нарочито када иду концентрично и производе удружено садејство против непријатеља при одлучном судару.[2] Дакле, у наступању армија: Шварценбергове, Блихерове, шведског принца и Бенингсенове налазимо баш случај бројне надмоћи. А то иде у корист усвојеног система. Што се тиче слабије војске, она би, према изнетим начелима, требала

[1] Има већ тридесет и три године откада сам први пут изнео та моја тврђења. Догађаји који су се ту скоро одиграли на Навари показују колико су она тачна, и како се често пренебрегну тако проста начела на којима они базирају. Дон Карлосове трупе, које су биле угрожене од три велика корпуса, растурена на великим просторијама, однеле су потпуну победу, благодарећи свом централном положају, који су правилно искористили. Незналице су веровале у издајство, док је Еванс стварно пао на основу необоривих начелâ. Да су генерали, који су се ређали у Шпанији кроз десет година, само помислили на примену начелâ, не би им се такав пораз десио. Али за људе, који су се сами прогласили непобедивим, читање и размишљање су излишне ствари.

[2] Видети главу 12 „Расправе о великим војним операцијама", свеска 2, стр. 158.

да упути своје напоре ка једном крилу својих противника, а не ка центру. На тај начин примери који се наводе против мене служе као двострука потврда мојих тврђења.

Уосталом, што је Наполеонов централни положај између Дрездена и Одре испао поразан, то треба приписати поразима код Кулма, Кацбаха и Деневића, једном речју, погрешкама извршења, а то је сасвим изван система. Ја предлажем да се дејствује офанзивно на најважнију тачку са главним снагама, остајући у одбрани на спореднијим тачкама, на јаким положајима или позади река дотле, док се не зада одлучан удар. Када се успе да се потпуно сломи главни део непријатељске снаге, онда ће настати могућност да се притисак пренесе на другу угрожену тачку. Чим се помоћне војске изложе отсудном поразу без присуства главне снаге, онда је то доказ да је систем рђаво схваћен. А то је баш оно што се догодило 1813.

Да је Наполеон после победе код Дрездена гонио царске војске у Чешку, онда место да претрпи пораз код Кулма, он би се појавио пред Прагом и можда тукао савезнике. Он је учинио погрешку што их је пустио да се на миру повлаче. Уз ову погрешку је дошла и друга исто тако велика. Главне снаге су се ангажовале на тачкама, на којима нису биле груписане главне снаге непријатеља. Истина је, да код Кацбаха нису послушали његове инструкције, по којима треба сачекати Блихера и напасти га кад се укаже прилика у току покрета. Место тога Макдоналд је, напротив, кренуо у сусрет савезницима, прелазећи са појединим деловима преко потокâ, који су услед киша стално расли.

Ако претпоставимо да је Макдоналд извршио Наполеоново наређење, и да је Наполеон извршио експлоатацију победе код Дрездена, онда се мора признати да би његов операциски план, који се заснивао на унутрашњим стратегиским положајима и операциским правцима који су били двојни и концентрични, био крунисан најсјајнијим успесима. Довољно је размотрити његово ратовање у Италији 1796 и Француској 1814 и створити закључак, шта је умео да постигне применом овог система.

Уз ова разлагања треба још додати једну важну околност, као доказ колико је неправедно судити о унутрашњим операциским правцима по неуспелим резултатима које је Наполеон имао у Саксонској. Десно крило његовог операциског фронта било је наткриљено, па чак и обухваћено географским положајем чешке границе. Заиста, редак случај. А централни положај са таквим незгодама не може се упоређивати са централним положајем без тих незгода. Када је Наполеон примењивао овај систем у Италији, Пољској, Пруској и Француској, он није имао бок и позадину изложену непријатељским ударцима. Аустрија му је могла 1807 грозити из далека, али је са њим била у миру и разоружана.

Да би се могло судити о једном операциском систему потребно је узети једнаке реципрочне шансе. А то није био случај 1813 ни у погледу географског положаја, ни у погледу стања одговарајућих снага. Без обзира на овај разлог, који приказује сву лакоумност мојих Аристарха, неумесно је наводити неуспехе код Кацбаха и Деневића, које су претрпели Наполеонови команданти, као пуноважан доказ против овог начела. Јер, начелно, Наполеонови команданти нису се ни смели упуштати у одлучну борбу, а они су је, напротив, тражили. Како се могу очекивати добри резултати од унутрашњих операциских праваца, ако делови војске, који су ослабљени ради груписања на другим тачкама, праве такве погрешке да траже рискантне сукобе, место да се држе осигуравајуће улоге.[1]

Овде је непријатељ применио то начело ,а не они који су дејствовали по унутрашњим операциским правцима. Поред тога, операцијама после Лајпцига су се потврдила начела која су оспоравана. Наполеонова одбрана у Шампањи, од битке код Бријена до битке код Париза, потврђује несумњиво све оно што сам рекао у корист централног груписања.

Ипак су искуства из ова два славна рата створила стратегиски проблем, који је тешко решити закључцима из теорије. То је питање: да ли централно груписање губи своју корисност ако су у питању врло велике снаге. Уверен, као и Монтескије, да и највећа подузећа пропадају баш због превеликих припрема предузетих за осигурање успеха, врло сам склон да дам потврдан одговор. Изгледа неоспорно, да ће војска од 100 хиљада, групиcана у центру, лакше тући раздвојене снаге од по 30—35 хиљада, него што би то учинила војска од 400 хиљада против три армије од по 135 хиљада. За ово има више јаких разлога.

1. — Јер војска од 130 до 140 хиљада бораца може давати отпор и знатно јачој снази, пошто је тешко створити и простор и време потребно за прикупљање јачих снага на дан битке.

2. — Ако та снага буде и потиснута, онда се има на располежењу најмање сто хиљада људи ради организовања доброг начина повлачења без већих губитака, и до доласка појачања.

3. — Маса од 400 хиљада људи захтева толико животних намирница, муниције, коња и разноврсног материјала, да је услед тога много теже покретљива, те је и теже прегруписавање са једног дела операциске зоне на други. При томе се не узима у обзир, да се снабдевање толике масе људи не може вршити са једне релативно уске просторије.

4. — Најзад, изгледа сигурно да би делови централне војске, који треба да задржавају непријатељске снаге, које оперишу по

[1] Знам добро да се борба не да увек ни избећи, јер се тиме може доћи у гору ситуацију. Но да ли је требао Макдоналд да се упусти у битку са Блихером да је боље слушао Наполеонове инструкције место што је обратно радио. (Видети „Наполеонов политички и војнички живот“, св. 4, оправдавајући одељци).

спољним правцима, морали бити јаки 80 до 90 хиљада људи. Толика снага је потребна да држи армије од 135 хиљада људи. Ако се једна од тих помоћних снага упусти у отсудну борбу, може претрпети пораз чије би незгодне последице могле бити веће од успеха главне снаге.

Но, без обзира на све те сумње и све олакшавајуће околности, ако бих ја икад командовао једном армијом, нећу се колебати да јој дам унутрашњи правац у свима оним случајевима које сам препоручио као за то погодне. А ако не то, онда бих је дириговао у правцу крила операциског фронта, сходно напред изнетим упутствима, остављајући мојим непријатељима да се они користе оним супротним начелима. Док не дођемо до тог искуства, нека ми се дозволи да останем чврсто код свог уверења, које је оправдано ратовима Евгенија Савојског, Марлборуа, Фридриха Великог и Наполеона.

Пошто сам се упустио да браним начела која изгледају неоспорна, то ћу користити прилику да одговорим и на друге приговоре учињене овим мојим упутствима, а који су још мање умесни. Ти приговори долазе од угледних писаца, но који су често ватрени и неправични.

Међу прве долази баварски пуковник Ксиландер, који је у својим предавањима из стратегије често погрешно тумачио начела, која су за мене била основна. Уосталом, овај врло учени писац признао је у једној брошури и у једним новинама скоријег датума да је у суђењу о мојим делима био неправичан и заједљив. Он је чак признао да није очекивао публикацију мог одговора из кога је увидео своју заблуду, ма да ју је и у новом издању поновио.

Ово сасвим наивно признање, које му служи на част, утицало је на мене да се осврнем на оно што је по овом предмету рекао. Пошто његово дело спада у она дела која освајају својим ортодоксним облицима позитивне науке, то морам ипак у интересу вештине задржати оно што сам рекао у погледу учињених ми замерки: да је с муком подигао скелет једног ексцентричног система, па се коначно окренуо супротном систему.

Понављам да никако не постоји противречност, коју ми је он тако олако подметнуо, а чиме се показао недоследан. Ја нисам претставио као искључиве ни концентрични ни ексцентрични систем. Цело моје дело тежи да укаже на вечни утицај начелâ и да докаже да операције морају бити прилагођене овим основним начелима, да би испале успешне и срећне. Дакле, и операције које су ексцентричне или дивергентне, као и концентричне операције, могу бити веома добре или веома рђаве. Све зависи од стања одговарајућих снага. Ексцентричне операције могу, например, бити добре, ако се буду изводиле са масом која креће из датог центра, оперишући дивергентним правцима у циљу цепања непријатеља на два дела и тучења сваког дела посебно. Ти непријатељски делови ће се наћи на два спољна правца. Такав је маневар извршио Фридрих на крају рата 1767. Последице тога маневра су лепе бит-

ке код Розбаха и Лојтена. Такве су биле скоро све Наполеонове операције у којима се главни маневар састојао, да се добро прорачунатим маршевима изврши груписање главних снага у центру, изврши пробој непријатељског стратегиског фронта или ухвати једно крило, а затим врши ексцентрично гоњење. Тим маневром се иде на то, да се доврши разбијање побеђеног непријатеља.[1]

Напротив, у следећим приликама су добре концентричне операције: прво, ако се ради о прикупљању на једној тачки растурених делова своје војске, на коју она може стићи пре непријатеља; друго, кад две раздвојене армије имају да дејствују ка једном истом циљу, а непријатељ не успе ни да их посебно туче ни да их задржи.

Но ако питање покренемо, онда ће последице бити сасвим супротне. При томе уверићемо се да начела остају стална, да се мењају само системи и да се треба чувати мешања појмова о начелима и системима. Тако, концентричне операције, које су тако корисне у наведеним случајевима, могу постати поразне, ако буду извођене при друкчијем положају односних страна. Например, ако две војске са удаљених тачака крећу концентричним маршевима ка непријатељу, чије се снаге налазе на унутрашњим правцима више приближеним, онда ће непријатељ извршити раније сједињавање снага и пораз је неизбежан. То се десило Мороу и Журдану пред надвојводом Карлом 1796. Чак и да се кренуло са једне исте тачке, или са тачака мање удаљених него што су Диселдорф и Штрасбург, може ипак бити рискантно. Како су прошли Вурмзер и Гвозденовић када су хтели да продру до Минчија двема обалама језера Гарде? Да ли се заборавила катастрофа која је настала услед марша Наполеоновог и Грушијевог ка Бриселу? Кренувши обадвојица од Сомбрева, они су хтели наступати концентрично ка томе граду, и то један преко Катр-Бра, а други преко Вавра. Блихер и Велингтон, који су узели унутрашњи операциски правац, ујединили су се пре њих. Страховити пораз на Ватерлоу даде потврду целом свету, да се стална ратна начела не могу некажњено мењати. Немам никаквих претензија да сам ја творац тих начелâ, јер она постоје кроз сва времена. Њима су се служили Цезар, Сципион и конзул Нерон[2] исто тако добро као и Марлбору и Еуген, ако не и боље. Али ја мислим, да сам први указао на та начела и на главне користи њихове примене. То сам учинио у једном делу, у коме су системи изведени из самих примера, а чија се примена налази у домашају војних читалаца. Догматичка би форма била погоднија за професоре, то увиђам, али

[1] Ксиландер ће се мање чудити, како се могу препоручивати и концентрични и дивергентни маневри ако размисли о Наполеоновим операцијама, код којих су оба система употребљена и то наизменично у року од 24 сата. Наводимо пример код Ратисбона 1809.

[2] Онај дивни стратегиски маневар овог конзула, којим је задан смртни ударац Ханибалу у Италији, може се поредити са најбољим операцијама модерних ратова.

сумњам да би била тако јасна и тако јако демонстративна за младе официре, као што је начин излагања у моме делу: „Расправе о великим војним операцијама”.

Неки од мојих критичара су осуђивали назив операциских праваца (линија) који сам давао површинама, настојећи да докажу да правци треба да значе реке. Ово је у најмању руку чудно схватање. Мислим, да нико неће моћи да замисли Дунав или Рајну као правце, на којима једна војска може дејствовати. Ове реке могу бити само правци за снабдевање збот олакшања преноса, а не за маневровање војске, осим ако њен војсковођа има чудесну моћ да своју војску креће реком. Можда ће мој критичар рећи да он мисли на долину, а не на саму реку. Онда и ја њему могу одговорити да су река и долина две различне ствари, и да је долина такође површина а не линија.

Дакле, и у физичком и у научном смислу дефиниција је двоструко нетачна. Али, ако и примимо ту дефиницију, да ли треба река увек да тече оним правцем којим дејствује једна војска? Скоро се увек догађа обратно. Обично реке више служе као одбранбене препоне него као операциски правци. Рајна је препона и за Француску и за Немачку. Доњи Дунав је препона за Турску и Русију. Ебер је препона за Шпанију. Рона је препона за војску која би долазила из Италије у циљу напада на Француску. Елба, Одра и Висла су баријере за војске које иду са истока на запад и са запада на исток.

А ако узмемо путеве као правце, схватање је такође неправилно. Зар се може узети да сто путева који воде преко Швапске претстављају сто операциских праваца? Сигурно је, да без пута не може постојати операциски правац, али сам пут не може собом претстављати тај правац.

Испао сам мало преопширан у овом члану о операциским правцима, јер на њих гледам као на камен темељац за стратегиска кретања. Зато је важно да се у ратној вештини онемогуће софизми о њима. Публика ће се изјаснити о овим супротностима. Ја лично имам уверење да сам исправно радио у правцу напредовања науке. И не може ми се пребацити самохвалисање, ако себи ласкам да сам у томе успео.

Члан XXII

Стратегиски правци

Рекли смо у чл. 19 и 21 о стратегиским и маневарским правцима да се они битно разликују од операциских праваца. Зато неће бити на одмет да их тачно дефинишемо, јер их многи војници често бркају.

Као што смо видели у члану 19 има више врста стратегиских праваца. Ми се нећемо задржавати на оним линијама које имају сталну и општу важност, као што је линија Дунава или Мезе и

планински ланци Алпа и Балкана. Пошто се те линије налазе и међу одлучујућим тачкама ратишта и међу одбранбеним линијама о којима смо већ говорили, и пошто је њих обележила природа, то не можемо ништа о њима говорити. О њима се не могу чинити друга испитивања осим оних која припадају детаљним и дубоким студијама војне географије Европе. А та описивања толико су обимна, да се не би могла обухватити у овом Прегледу. Надвојвода Карло дао је изврстан модел ових студија у своме опису Јужне Немачке.

Но стратегиским се правцима називају и све комуникације, које претстављају најкраћи и најбољи пут између две важне тачке, као и оне које са стратегиског фронта воде ка објектима који могу доћи у обзир за заузимање.

После свега тога разумљиво је да је свако ратиште избраздано таквим линијама. Али важност имају само оне, које се имају прећи ради постигнућа одређеног циља и у одређеном времену. Ово је довољно за разумевање велике разлике, која постоји између усвојеног општег операциског правца и ових стратегиских праваца, који су евентуални и промењљиви као и саме операције војске.

Најзад, независно од материјалних и територијалних стратегиских праваца, рекли смо да постоји нека врста комбинација у погледу располагања и избора ових праваца. Из њих се састоје разни маневри, стога их називамо: маневарски стратегиски правци.

Војска, која би имала да оперише у Немачкој, узела би за операциску зону простор између Дунава и Алпа, или између Дунава и Мајне, или, најзад, између планина Франконије и мора. Она би на одређеној зони имала један прост операциски правац или два операциска правца, било унутрашња и централна или спољна. Међутим, у току развоја операција та ће војска обухватити можда двадесет узастопних стратегиских праваца. Пре свега ће имати по један за свако своје крило, који се сливају у општи операциски правац. Даље, ако ће оперисати на зони између Дунава и Алпа, она може, саобразно догађајима, узети правце који воде од Улма ка Донаверту и Регенсбургу, или од Улма ка Тиролу или, најзад, од Улма ка Нирнбергу или Мајнцу. Све према обрту догађаја.

Дакле, може се поставити, без бојазни да се створи забуна у изразима, да све оне дефиниције, које су дате у претходном члану за операциске правце важе, по потреби, и за стратегиске правце, као и начела која из њих произлазе. Ови правци треба да буду концентрични ако се припрема отсудан судар, или ексцентрични, после победе. Ретко ће кад стратегиски правци бити једноставни, јер једна војска не наступа скоро никад само једним путем. Али кад су они двојни, троструки, па и четвороструки, они ће морати бити унутрашњи, ако су снаге војсака једнаке, или спољни за оне војске које имају велику бројну надмоћност. Некипут се може и отступити од сувише строге примене овог начела, упућу-

јући један самостални корпус у спољном правцу чак и при подједнаким снагама, ако се ради о постигнућу крупних успеха без великог ризика. Но, ово улази у категорију деташмана, о којима ћемо посебно говорити, и не може бити примењено код главних снага. Није потребно напомињати да стратегиски правци не могу бити унутрашњи у случају када су напори упућени против једног крила непријатељског операциског фронта.

Као што смо овде видели, можемо само начела која смо изнели о операциским правцима понављати и овде. А наши читаоци нам неће замерити ако им уштедимо то понављање. Знаће и они сами да их овде примене.

Дужност нам је ипак да укажемо на једно начело. Уопште је важно код избора моментаних стратегиских праваца да пазимо да нипошто не изложимо потпуно операциски правац непријатељским нападима. То се може толерирати само ако је у питању да се избегне нека велика опасност, или ако се тражи неки велики успех. Но и у тим случајевима та операција не сме дуго трајати, и увек се има начина, да се на случај потребе спасемо наглом променом операциског правца, како смо то напред говорили.

Применимо ове комбинације, ради бољег разумевања, на ратне примере, и узмимо као први пример битку на Ватерлоу.

Пруска војска имала је основицу на Рајни, а њени операциски правци водили су од Келна и Кобленца ка Луксембургу и Намиру. Велингтон је имао основицу у Анверсу, а операциски правац му је ишао кратким бриселским путем. Изненадним Наполеоновим нападом је био принуђен да прими битку на фронту, који је био паралелан енглеској основици а не његовој, за коју се, изгледа, није много ни бринуо. То је имало свог оправдања, јер он се могао надати, да се по потреби наслони на Везел или бар на Нимег, а у најгорем случају, могао је тражити прибежиште у Анверсу. Но, да у овом случају пруска војска није била помагана од својих моћних поморских савезника, она би била уништена.

Потучен на Лињиу и повукавши се ка Жемблуу а потом ка Вавру, Блихеру је остало да бира један од три стратегиска правца: онај који води право на Маестрикт, други који иде нешто северније на Ванло, или, најзад, онај који води ка енглеској војсци, ка Мон Сен Жану. Он се храбро одлучи за овај последњи и постиже триумф применом унутрашњих стратегиских праваца, што Наполеон беше занемарио ваљда први пут у своме животу.[1] Увидећемо да узети правац Жемблу—Вавр—Мон Сен Жан није био ни операциски правац пруске војске, ни битачна линија, већ маневарски стратегиски правац. То је био унутрашњи или цен-

[1] Истина и због спорости и нетачности његовог новог начелника штаба у погледу слања наређења одреду на десном крилу, као и због неактивности лаке коњице, која је имала да одржава везу између главне снаге и Грушијевог корпуса.

трални правац, који је куражно изабран, остављајући откривен природни операциски правац у циљу тражења спаса спајањем две комбиноване армије. Тиме је и ова операција саображена ратним начелима.

Мање срећан случај догодио се Неју код Деневића. Када је избијао из Витемберга у правцу Берлина, он је продужио своје десно крило да би наткрилио лево крило савезника. Али, услед тога покрета, изложио је своју првобитну отступницу ударима јачег непријатеља са прекаљеним трупама. Истина је, да је он имао задатак да дође у везу са Наполеоном преко Херцберга или Лукауа. Али је у том случају маршал требао предузети још код првог марша логистичке и тактичке мере за осигурање промене стратегиског правца, и о томе је требао да обавести своју армију. Ништа од тога није урађено, или због заборава, или због тога што му је била одвратна свака мисао о повлачењу. Последица ове несмотрености били су крвави губици код Деневића.

Од свих операција понајбоље су истакнуте разне комбинације са стратегиским линијама Наполеоновом операцијом у теснацу Бренте 1796 године. Његов општи операциски правац полазио је од Апенина и завршавао се у Верони. Када је потиснуо Вурмзера ка Ровереду и одлучио да уђе за њим у Тирол ради гоњења, он је кренуо долином Адиђе до Трентина и Лависа, где је сазнао да се Вурмзер бацио преко Бренте ка Фурландији, свакако у намери да му зађе у позадину. Наполеону је остало да узме једну од три одлуке: или да остане у уској долини Адиђе ризикујући да ту подлегне, или да се врати ка Верони у сусрет Вурмзеру, или, најзад, да узме грандиозну али дрску одлуку, да се баци за Вурмзером у ту долину Бренте стиснуту у стеновите планине, а чија два излаза могу бити затворена од стране Аустријанаца.

Наполеон није био човек који би се колебао пред таквим трима алтернативама. Он остави Вобоа на Лавису да затвори Тренту, а са остатком снаге крете ка Басану. Познат нам је сјајни успех тога смелог марша. Сигурно да пут Трента—Басано није никако био операциски правац армије, већ маневарски стратегиски правац још смелији од оног Блихеровог на Вавру. Међутим, радило се о операцији од 3—4 дана која треба да донесе Наполеону или победу или пораз код Басана. У првом случају открио би своју везу са Вероном и са операциским правцем. У другом случају он најбрже избија на Тренто, одакле би се по састанку са Вобоом повлачио ка Верони или ка Пескиери. Теренске тешкоће, које су у једном смислу чиниле овај марш дрским, биле су у другом погледу погодне. Јер, ако би Вурмзер имао и успеха на Басану, он му не би могао никако омести повратак ка Тренту, пошто му ниједан пут није дозвољавао да претекне Наполеона на овом правцу. Једино у случају кад би Давидовић, остављен на Лавису, протерао Вобоа из Трента, што је помало збуњивало Наполеона. Али, пошто је овај аустриски генерал био пре тога тучен код Ровереда, и неколико дана није знао шта ради француска војска, мислио је да је има целу пред собом. Зато би тешко и

помислио на офанзиву, чак и кад би Наполеон био одбијен од Басана и предузео повлачење. Да се Давидовић кренуо напред до Ровереда потискујући Вобоа, он би се нашао стиснут у котлини Адиџе између две француске војске, где би га постигла судбина Вандамова код Кулма.

Узео сам и овај случај ради приказа колико прорачун времена и простора уз велику активност може допринети успеху и и оних задатака који изгледају сасвим неразумни. Из тога закључујем да је некипут допуштено да се једна армија моментано упути на правац којим би се открио операциски правац. Али се при том морају предузети све мере да непријатељ ово не искористи. То се постиже брзином извршења и предузетим демонстрацијама којима би се непријатељ заварао и не би сазнао шта се дешава. То је ипак један од најрискантнијих маневара, на које се може одлучити само у хитним случајевима.

Мислимо, да смо довољно показали разне комбинације са маневарским стратегиским правцима, тако да сваки наш читалац може оценити њихову разлику и начин на који их треба бирати.

Члан XXIII

Начини осигурања операциских праваца привременим основицама или стратегиским резервама

Када се врши офанзивно продирање у једну земљу, онда се могу, па чак и морају, образовати е в е н т у а л н е о с н о в и ц е, које нису увек ни тако јаке ни тако сигурне као основице на сопственој граници, али ипак могу бити сматране као привремене основице. То може бити нека река са мостобранима, са две до три вароши осигуране од напада. У њима се могу осигурати велики војни депои, и могу послужити и за прикупљање резерава, и уопште бити одлична основица те врсте.

Није потребно напомињати да та линија не би могла служити за привремену основицу, ако се непријатељске снаге налазе у близини операциског правца, који везује ту основицу са правом основицом на граници. Тако би и Наполеон имао добру и стварну основицу на Елби 1813, да су Аустријанци остали неутрални. Али када се Аустрија изјаснила против њега, онда је била угрожена позадина линије на Елби. Зато је то остала само операциска тачка, која је била врло добра за олакшање моментаних задатака, али опасна ако би се услед дужег задржавања претрпео значајнији неуспех.

Свака тучена војска може у непријатељској земљи бити изложена непријатељским маневрима, којим се она жели отсећи од отступнице ка својој земљи. Ако она ипак хоће да се одржи у тој земљи, онда мора знати да привремене основице служе више као моментане ослоне тачке него као стварне основице. Оне скоро више спадају у категорију евентуалних одбранбених линија.

Ма како било, ретко се кад дешава да се у заузетој земљи нађу места, која су сигурна од непријатељског узнемиравања, тако да су добре ослоне тачке и да могу послужити као привремене основице. У тим случајевима оне се морају ојачати стратегиском резервом. То је изум сасвим нарочити у модерном систему, чије добре и рђаве стране морају тек да се испитују.

Стратегиске резерве

У модерном рату резерве играју велику улогу. Некад се о томе није скоро ни појма имало. Почев од владе која припрема велику народну резерву, па до командира стрељачке чете, сваки хоће да има своју резерву.

Осим националне резерве, о којој смо говорили у поглављу о војној политици, а која се диже само у хитним случајевима, свака паметна влада мора се старати да осигура добру резерву за попуну активне војске. Кад те резерве дођу у надлежност команданата, на њима је да их само мудро употребе. Држава ће имати своје резерве, војска своје, но и сваки корпус, као и дивизија и одред, стараће се да осигурају своју резерву.

Има две врсте резерве у војсци: оне које се налазе на битачној линији спремне за борбу, и оне које су одређене да стално попуњавају војску до пуног састава. Ове последње могу се организовати и заузети неку важну тачку на војишту, служећи као стратегиска резерва. Истина је, да се код многих борби постигао добар успех, ма да се није ни мислило на употребу стратегиске резерве. Поред тога, постављање резерви не зависи само од пространства расположиве територије, већ и од природе граница и отстојања од операциског фронта или објекта — циља основице.

Но увек када се одлучи заузеће једне земље, природно је, да се мора мислити и на могућност неуспеха, па и на одбрану. Привремено постављање једне резерве између основице и операциског фронта нуди за то исте користи које има резерва активне војске на дан битке. Она може пожурити на тачку којој непријатељ грози, а да се тиме не ослаби војска која је у дејству. Истина је, да је за образовање такве резерве потребно имати известан број пукова, који се морају извући из активне војске. Али је исто тако истина, да једна јака војска може увек рачунати на појачања из унутрашњости. Тако ће бити регрута који се обучавају, резервиста на вежби, пуковских допуна и искоришћења оних који су били на боловању. Ако се организује систем централних депоа код радионица за израду муниције и спреме, прикупљајући у њих све делове војске који иду на фронт или са фронта долазе; ако се тим депоима дода само неколико батаљона добрих трупа да их мало дотерају, онда ће се из тога створити добра резерва, која може дати знатне користи.

Наполеон је у свима својим ратовима водио рачуна да организује резерву. Приликом свог смелог марша преко северних

Алпа 1797 он је имао најпре Жуберов корпус на Адиђи, а затим Викторов корпус, који се вратио из римских држава у околину Вероне. 1805 су корпуси Нејов и Ожеров имали наизменично исту улогу у Тиролу и Баварској, као Мортије и Мармон око Беча.

Кад је Наполеон кренуо у рат 1806, он је оставио сличну резерву на Рајни. Њоме се користио Мортије ради овлађивања Хесеном. Истовремено су формиране друге резерве код Мајнца под Келерманом. Оне су у току свога формирања заузеле земље између Рајне и Елбе, док је Мортије био позван у Померанију. Кад се Наполеон крајем исте године решио да продре до Висле, он је наредио да се из више разних делова прикупи једна армија на Елби. Њена снага је требала да буде око 60 хиљада људи, а њен задатак да осигура правац од Хамбурга против Енглеза. Поред тога, хтео је њоме да утиче на Аустрију чији су интереси и расположења били подједнако изразити.

Сличну резерву су створили Пруси код Хала 1806, али је она била незгодно постављена. Да је она била доведена на Елбу код Витемберга или Десауа, и да је добро вршила своју дужност, она би можда спасла војску, дајући времена Хоенлоу и Блихеру, да се повуку ка Берлину или бар Штетину.

Ове резерве су нарочито корисне у крајевима који претстављају двогубе операциске фронтове. Оне могу да имају и двоструку улогу, да буду у осматрању према помоћном фронту, и према потреби указују помоћ операцијама главних снага, нарочито, ако непријатељ буде грозио њеним боковима или је услед неуспеха потисне ка резерви. Није потребно нарочито напомињати, да треба избегавати вршење опасних издвајања. Цепање резерве увек је рискантно, и кад се то мора, онда треба првенствено искористити депое. Само приликом далеких освајања, или када је своја земља угрожена непријатељским освајањем може то бити корисно. Ако се рат води на пет-шест маршева од границе ради освајања неке пограничне области, онда би те резерве биле излишне. У својој земљи оне ће се најчешће утрошити. Само у случајевима већих инвазија наредиће се стварање нових резерви. У утврђеном логору резерва је неопходна. Она ће у неком утврђењу служити као депо. Зависи од умешности команданта како ће употребити своје резерве. То ће зависити и од стања земље, дубине операциског правца, природе утврђених тачака које се поседају и, најзад, с погледом на близину непријатељских земаља. Он ће одлучивати и о месту резерве и употреби делова, којима ће се мање ослабити оперативне групе, него ако се из ње извуку елитне дивизије.

Слободан сам још да укажем да резервама треба поседети најинтересантније стратегиске тачке које се налазе између стварне основице на граници и операциског фронта, односно између објекта и те исте основице. Њима ће се поседети и ратна утврђења уколико их буде било заузето. Њима ће се осматрати и опкољавати она утврђења која још нису заузета. Ако не постоје

никаква утврђена места, која би могла служити као ослоне тачке, онда се помоћу резерава трасирају и раде утврђени логори или мостобрани за заштиту великих војних депоа, или ради стварања нових линија за појачање сопственог положаја.

Најзад, све што смо рекли у 20 члану о одбранбеним линијама, односно о операциским пивоима, може се применити и на привремене операциске основице и стратегиске резерве. Оне ће бити двапут корисније, ако буду поседале пивое на важним местима.

Члан XXIV

О некадањем систему позициских ратова и садањем маршевском систему

Под позициским системом подразумева се некадањи начин методичног ратовања, са армијама које логорују под шаторима, хранећи се из својих магацина и пекарница, вребајући се узајамно: једни ради заузећа неке тврђаве, а други ради њене одбране. Или један жели да заузме неку област, а други хоће да му то спречи помоћу положаја који се називају неосвојивим. Тај систем био је у пракси од средњег века до ратова Француске револуције.

У току ове револуције догодиле су се многе промене, али било је разних система и сви нису били израз савршенства ратне вештине. У 1792 години рат је започео онако како је био завршен 1762 године. Француске снаге су логоровале у својим утврђењима, а савезничке су логоровале са циљем да их опседну. Тек 1793, када је Република осетила да је опседнута, она је бацила на своје непријатеље четрнаест армија са милион људи. Самим тим настала је потреба стварања нових метода. Њене армије нису имали ни шатора, ни плата, ни магацина. Оне су маршевале, биваковале или кантоновале. Њихова покретљивост повећана је и постала инструменат успеха. Тако је дошло и до промене њихове тактике. Старешине су их држале прикупљене у колонама, јер их је тако било лакше држати у руци него у развијеним линијама, а благодарећи томе што је земља била пресечена од Фландрије и Вогеза, у којима су се тукли, они бацише један део своје снаге у стрелце, за осигурање њихових колона.

Овај систем, који се родио из створених прилика, а можда и из традиција донетих из Рата за независност Америке, донео је у почетку сасвим неочекиване успехе. Њиме су биле збуњене и методичне трупе Пруске и Аустрије и њихови команданти. Између осталих, Мак, коме су приписивани успеси принца Кобурга, повећао је ту своју репутацију штампајући упутства, по којима треба узети шире линије, да би се стрелцима иставили што тањи стројеви. Сиромах човек, није запазио да стрелци дижу галаму, а да колоне узимају положаје!

Први генерали Републике били су само бојеви људи и ништа више. Главна управа је долазила од Карноа и Комитета народног спаса. Некад је та управа била добра, а понекад и рђава. Но, треба признати, да је она извршила један од најбољих стратегиских покрета у овом рату. То је онај, којим је крајем 1793 једна елитна резерва дошла у помоћ и Денкерку, и Мобежу и Ландауу. Та мала снага, транспортована колима и помагана трупама, које су биле прикупљене на месту, успела је да очисти француску територију.

Ратовање у 1794 имало је лош почетак, као што смо већ рекли. Силом прилика извршен је стратегиски покрет војске са Мозела на Самбру. Није то извршено по неком смишљеном плану. Уосталом, тим покретом је решен Флеријев успех и освојење Белгије.

У 1795 Французи направише толико грешака, да их осумњичише за издајство. Међутим, Аустријанци су били боље вођени од Клерфајта, Шатлеа и Шмита него од Мака и принца Кобурга. Први су показали добро разумевање стратегије.

Познато је свакоме да је надвојвода победио Журдана и Мороа 1796 само једним маршем код којег су били примењени унутрашњи операциски правци.

Дотле су француске армије образовале велике фронтове. Ово је извршено вероватно због лакшег снабдевања, или због уображења команданата, да је боље ако све своје дивизије изведу у прву линију. Ти команданти остављали су дивизијарима бригу, да се за борбу распореде како буду умели, остављајући у резерви само слабе одреде, неспособне да ма шта поправе, ако непријатељ одбаци неку од дивизија.

Тако је стање трајало до Наполеонове појаве у Италији. Живошћу његових покрета поражени су Аустријанци и Пијемонтези већ у првим операцијама. Он је ослободио војску од све непотребне материјалне спреме. Тако олакшан, он је својом покретљивошћу превазишао све модерне војске. Покорио је полуострво једном серијом маршева и стратегиских битака.

Његова трка ка Бечу 1797 претставља дрску операцију, али је можда оправдана потребом да надвојводу потуче пре него што му стигну појачања, која су имала доћи са Рајне.

Још је карактеристичнији рат 1800. Њиме је обележена нова ера у стварању ратних планова и одређивању операциских праваца. Од тада датирају оне смеле објективне тачке, којима се циљало ништа мање већ заробљењу или уништењу армија. О томе смо говорили у чл. 19. И битачни распореди су заузимали мања пространства. Организација армија у велике корпусе од по две до три дивизије постала је погоднија. Тада је систем модерне стратегије достигао свој врхунац. Ратови 1805 и 1806 били су само круна проблема који је решен 1800.

У погледу тактике Наполеон је већ био наследио колоне и стрељачке стројеве. Ти поредци били су погодни за испресецано земљиште у Италији, те није имао разлога да их не усвоји.

Данас се намеће озбиљно и капитално питање: да ли Наполеонов систем одговара свачијој способности, сваком времену и свакој војсци, или ће, напротив, наступити могућност да се владе и војсковође, после размишљања о догађајима од 1800 до 1809, поврате методичком систему позициског ратовања? Нека се упореде маршевања и ратовања из Седмогодишњих ратова са „Ратом од седам недеља",[1] или са она три месеца која су протекла по одласку из Булоњског логора 1805 до доласка у равницу Моравске. Према томе нека се суди да ли је Наполеонов систем бољи од оног старог.

Овај систем француског императора састојао се у маршевању од десет миља дневно, тучењу непријатеља и кантоновању на одмору. Он сам ми је рекао да познаје само такво ратовање.

Приметиће се да је и авантуристички карактер овог великог војсковође у вези са његовим личним положајем и стањем духова у Француској имало утицаја на њега, да ради оно, што други вођа на његовом месту не би радио, па било да је рођени владар или само командант који ради по наређењу своје владе. Ако је то тачно, онда ми изгледа исто тако јасно, да између система широких освајања и позициског система постоји једна средина. Не мора се имитирати баш његова необуздана дрскост, али ће бити могуће следовати путеве које је он обележио. А позициско ратовање ће бити отстрањено за дуга времена или бар знатно измењено и усавршено.

Тиме што је ратна вештина обогаћена системом маршева, човечанство ће више изгубити него што ће добити. Зар ови брзи упади, са биваковањем великих војсака и њиховом свакодневном исхраном у крајевима преко којих прелазе, не потсећају на пустошење народа Европе од IV до XIII века? Ипак је тешко веровати да ће то ратовање тако брзо бити напуштено. Наполеон је својим ратовима показао да једна земља није више пространством заштићена од инвазија, и да држава, која хоће да буде сигурна, мора имати добар систем утврђених положаја, добар систем резерава и војних установа и, најзад, добар политички систем. Због тога се свуда народи организују у милиције, које треба да послуже као резерва активној војсци. Тиме се војна сила све више и више повећава и постаје огромна. А уколико су војске веће, утолико ће и брзе операције са наглим развојем догађаја бити све потребније.

Но, ако се поступно социјални поредак измени и постане мирнији, и ако се народи не буду више тукли ради свог опстанка, већ само ради исправке граница и одржавања европске равнотеже, онда ће се моћи створити ново међународно право. Онда ће можда и војске бити сведене на одговарајућу меру, са мањим захтевима. Онда ће и у рату између две силе моћи да се виде војске од 80 до 100 хиљада људи. Те војске прибећи ће једном мешовитом си-

[1] Тако је Наполеон назвао рат из 1806.

стему ратовања, који би претстављао средину између еруптивних продирања Наполеонових и тромог система са starke Positionen из прошлога века. Дотле морамо усвојити систем маршева, који је створио тако велике догађаје. Јер први који би се тог система одрекао пред једним способним и предузимљивим противником, вероватно би постао жртва тог одрицања.

Под науком о маршевима данас се више не подразумевају само они ситни детаљи из логистике, који се односе на одређивање доброг поретка код колона, на време њиховог поласка и доласка, мере за одређивање итинерера и комуникациских веза међусобних и у односу на циљ марша. Све те ствари спадају у једну од главних грана генералштабне службе. Али, осим ових детаља чисто материјалне природе, постоје маршевске комбинације које припадају великим стратегиским операцијама. Тако, например, Наполеонов марш преко Св. Бернара да би угрозио Меласов комуникациски правац; његови маршеви 1805 преко Донаверта у циљу отсецања Мака и у 1806 преко Гере ради обиласка Пруса; Суворовљев марш од Турина ка Требији у сусрет Макдоналду и маршеви руске војске ка Тарутину и Красноју, све су то биле отсудне операције и то не у логистичком већ у стратегиском смислу.

При свем том, ови маршеви уствари су само средства за примену начела о којима смо говорили, и које ћемо још проучавати. Извршити добар марш, значи само пренети своје снаге на одлучујућу тачку. А сва наука се састоји у томе да се та тачка правилно одреди, онако како смо покушали да објаснимо у чл. 19. Тако је марш преко Св. Бернара био уствари операциски правац који је водио на крило непријатељског стратегиског фронта, а преко крила на његову отступницу. И маршеви код Улма и код Јене значе исти маневар. Шта је био Блихеров марш на Ватерлоу ако не примена унутрашњих стратегиских праваца, који се препоручују чланом 22?

Из тога се може закључити да ће се сви стратегиски покрети, којима војска треба да се постепено прикупи на разним тачкама фронта, састојати из одговарајућих маршева. Они ће бити извођени по општем начелу: да се главна снага прикупи према слабијим непријатељским деловима. Као модели ове врсте могу послужити: француске операције крајем 1793 од Денкерка до Ландауа и Наполеонове из 1796, 1809 и 1814 године.

Данас је једна од главних тачака науке о маршевима: знати комбиновати покрете својих колона тако да се њима заузме што већи стратегиски фронт, докле год смо изван непријатељског домашаја. Тиме се непријатељ држи у обмани у погледу одређеног циља. На тај начин и војска се брже и удобније креће и лакше налази намирнице. Али при томе треба унапред предузети све мере за концентрацију и сједињавање својих снага на случај отсудног судара. Ова наизменична употреба широких и концентрациских покрета права је вештина једног великог војсковође.

Није потребно да се враћамо на све комбинације, пошто су оне ушле у начела о којима смо већ говорили.

Само ћемо напоменути да постоји једна врста маршева, која је добила назив бочних маршева, на које се морамо осврнути. У свима временима бочни маршеви сматрани су као опасни маневри, али о томе никада нису дата довољна писана објашњења. Ако се они узму као тактички маневри, који се врше на доглед непријатеља, онда нема сумње да би такви бочни маршеви били веома деликатна операција, ма да и она понекад успева. Али, ако хоћемо да говоримо о обичним стратегиским маршевима, онда не схватам неку велику опасност код бочних маршева, сем ако нису занемарене и најпростије логистичке мере. Код стратегиског покрета супротне непријатељске снаге треба да буду раздвојене интервалом од најмање два марша (рачунајући од непријатељских предњих делова до своје колоне). У таквом случају није опасно извршити стратегиски марш од једног до другог положаја.

Но ипак има два случаја код којих бочни марш изгледа сасвим неприхватљив. Први је када систем операциског правца, стратегиских праваца и операциског фронта изложе истовремено бок непријатељу у току целе операције. Такав је био фамозни пројекат за марш на Лајпциг, а да се није водило рачуна о Дрездену и Наполеоновој војсци од 250 хиљада људи. Тај пројекат направљен је у Трахенбергу у месецу августу 1813. Он би био фаталан за савезничку војску, да цар Александар није услишио моју молбу, коју сам му упутио из Јунгфертајница, и учинио да се марш измени.

Други случај је, ако је операциски правац дуг и дубок, као онај Наполеонов ка Бородину, а нарочито ако се на целом том правцу налази само један погодан правац за повлачење. У том случају сваки изложен бочни марш била би тешка погрешка.

У крајевима са много помоћних комуникација бочни маршеви су мање опасни, јер се по потреби може прибећи промени операциског правца на који будемо одбачени. Оправданост бочних маршева зависи и од физичког стања и морала трупа као и од енергичности и карактера команданата и трупа.

Тако су често помињани маршеви код Јене и код Улма као прави бочни маневри, као и марш на Милано по прелазу Кјузела. Такав је био и марш Паскијевића када је хтео да пређе Вислу код Осијека. Свима је познато како су ти маршеви успели.

Друкчије стоји са тактичким бочним покретима у близини непријатеља. Због њих је Неј страдао код Деневића, Мармон код Саламанке, а Фридрих Велики код Колина.

Међутим, маневар Фридриха Великог код Лојтена постао је чувен у аналима ратне вештине .А то је баш био покрет ове врсте (видети 6 поглавље „Расправа о великим операцијама”). Али тај марш био је осигуран масом коњице и заклоњен висовима. Поред тога, марш је извођен против војске која је мирно и непомично стајала у своме логору. Успех је био

огроман, јер је у моменту судара био угрожен Даунов бок. Осим тога, треба имати на уму стари начин кретања у линијама и са водовима на отстојању. Код њих је формирање за битку вршено простим развојем у десно или лево. Према томе, кретањем колоне паралелно непријатељској одбранбеној линији добија се уствари фронт битачне линије.

Чувени марш принца Евгенија за обилазак положаја код Турина, извршен је на домаку француског логора. Он је био још чуднији него и онај код Лојтена, а био је исто тако успешан.

Понављам да су у овим биткама вршени тактички, а не стратегиски покрети. Марш принца Евгенија од Мантове ка Турину јесте највећа стратегиска операција оног столећа. Ту се подразумева покрет извршен уочи битке у циљу обиласка француског логора. Уосталом, разноликост резултата у тих пет дана доказује још више колико је тактика и у том погледу променљива.

Што се тиче логистичке стране маршева, која спада само у помоћну грану војне вештине, она је ипак, тако тесно везана за велике операције, да се може сматрати као њен извршни део. Због тога сам сматрао за потребно да кажем нешто и о томе делу у вези са идејама о логистици уопште у чл. 41.

Члан XXV

Магацини и њихов однос према маршевима

Комбинације са магацинима стоје у најтешњој вези са системом маршева, јер да би се маршевало дуго и брзо, мора се осигурати снабдевање. Велика је вештина издржавати једну војску, нарочито на непријатељској територији. Наука о раду главног интенданта има своје нарочите одредбе. Нека те одредбе читаоци само прочитају, а ми ћемо се ограничити да укажемо на оне које су заједничке са стратегијом.[1]

Није много познато како су стари народи снабдевали војску. Све оно што је рекао Вегеције о римској администрацији није довољно да нам открије рад тог компликованог дела службе. Остаће увек непојамно чудо како су Дарије и Ксеркс могли исхрањивати оне огромне војске у Тракији (Румелији), док би се данас тамо тешко могло снабдевати 30 хиљада људи. У средњем веку грчки цареви, варвари, а доцније и крсташи исто су тако издржавали знатне војске.

Цезар је рекао да рат треба да се издржава ратом. Због тога се обично мислило да се он увек издржавао на рачун освојених земаља.

---

[1] Дело грофа Канкрена, некадањег главног интенданта руске војске, не бих могао много препоручивати. Мало има тих дела која би могла задовољити у погледу администрирања војске.

Средњи век се одликовао многим сеобама народа сваке врсте. Било би веома интересантно знати тачан број Хуна, Вандала, Гота и Монгола, који су једни за другим плавили Европу, и како су се они издржавали у своме кретању. Исто би тако било интересантно сазнати каква је била администрација крсташких војсака. Пошто нам у овом погледу недостају ма какви подаци, то се морамо ограничити на претпоставке.

У погледу почетка модерне историје мора се веровати да армије Франсоа I, при прелазу Алпа ради избијања у плодну Италију, нису собом вукле велике магацине, јер нису биле веће од 40 до 50 хиљада људи. Једној таквој армији није тешко издржавање у долини Тесина и Поа. Под Лујем XIV и Фридрихом II биле су веће војске. Оне су, борећи се на својим границама, имале правилно снабдевање из својих магацина и пекарница, које су следовале за њима. Тиме су отежаване операције, јер се није могло удаљавати од својих депоа више него што то омогућава капацитет њихових транспортних средстава. При томе је све зависило од броја оброка који се могу понети, за колико дана и колико је потребно времена колима од депоа до логора и обратно.

За време револуције нужда је занемарила магацине. Велике армије, продирући у Белгију и Немачку без намирница, живеле су или код становника, или су вршиле реквизицију у земљи. Једном речи, издржавале су се отмицом и пљачком. Није тешко маршевати са кантоновањем у Белгији, Италији, Швапској и на богатим обалама Рајне и Дунава. Нарочито ако војска није већа од 100 до 120 хиљада људи и креће се у више колона. Али је то много теже у другим крајевима и управо немогуће у Русији, Шведској, Пољској и Турској. Разумљиво је колико је војска покретљивија и смелија ако има да води рачуна само о снази ногу својих војника. Овај начин дао је велике користи Наполеону, но он га је злоупотребио сувише широком употребом и у крајевима где се то не да применити.

Командант једне војске мора умети да искористи све изворе који постоје у заузетој земљи. Он мора употребити власти, ако су остале, да врше праведне и законске реквизиције, које треба уредно плаћати, ако се има средстава. Ако власти нису остале, онда треба установити привремене власти, састављене од угледних људи, и дати им изванредна пуномоћја. Реквириране намирнице прикупљати на најсигурнијим тачкама, које су најзгодније за кретање војске по начелима операциских праваца. Да би се олакшало снабдевање, могао би се највећи део трупа сместити по варошима и селима, без накнаде становницима на чији терет падају. Поред намирница и фуражи, војска ће добити и помоћна превозна средства на терену, тако да јој намирнице могу бити дотуране тамо где се затекне.

Тешко је поставити нека правила што би било добро предузети, а да се не морају унапред стварати магацини. Може се само одредити оно шта је могуће, а шта није. У тим комбинацијама је

све подложно променама. Разни су крајеви, разне сезоне, различна величина војске и дух народа. Али се, као општа упутства, могу истаћи следеће тачке:

1. — У плодним и насељеним крајевима, чији становници нису непријатељски расположени, може се издржавати, у току почетних операција, војска од 100 до 120 хиљада људи, ако је непријатељ још доста далеко, тако да јој не може сметати у коришћењу шире територије. А за једну почетну операцију није никад потребно више од месец дана (тај рок се може знатно скратити коришћењем данашњих железница). Када су главне снаге у покрету, довољно је осигурати из резерви оно што је потребно за евентуалне прилике. Ово нарочито за војску која се дуже задржава на једном месту. Тако је половина Наполеонове војске, која је била сакупљена око Улма ради блокирања Мака, морала имати пексимита дотле, док се варош не преда. Да то није имала, операција не би успела.

2. — За то време треба настати свим силама да се прикупе средства којима располаже земља, ради стварања резервних магацина. Ти магацини треба да су довољни за потребе војске и после успешно завршене операције, било до прикупљања на местима за одмор, било за потребе продужења покрета у циљу извршења нових задатака.

3. — Магацини могу бити попуњени куповином или реквизицијом у земљи. Њих треба распоредити на три разна комуникациска правца. Тиме ће се не само олакшати снабдевање оба крила војске, но, прошириће се и зона за сукцесивну реквизицију. То је у исто време бољи начин за заштиту целе линије депоа или бар њеног већег дела. Ради овог последњег разлога не би било згорега ако би се депои за оба крила поставили на правцима који изводе конвергентно ка главном операциском правцу. А то ће обично бити онај централни правац. Овом мером добиће се две стварне користи: магацини ће бити боље заштићени простором од непријатеља и олакшаће се концентрација у назад, коју би армија имала да изврши у циљу прикупљања на само једну тачку операциског правца. А то може бити у циљу преласка целом снагом у напад, узимајући иницијативу у погодном моменту.

4. — У земљама ретко насељеним и неплодним војска ће оскудевати у најглавнијим намирницама. У том случају мора се пажљиво држати у близини својих магацина и привлачити довољне резерве намирница тако, да се осигура за време до наслона на основицу.

5. — У националним ратовима, и у земљама у којима народ уништава све, као што је било у Шпанији, Португалији, Русији и Турској, није могуће напредовати без пратње уређених магацина. Поред тога, мора се имати једна сигурна база за снабдевање у близини операциског фронта. Такво стање знатно отежава освајачки рат, да не кажемо и да га онемогућава.

6. — Није довољно само прикупити намирнице, већ су потребна и средства којима ће се оне дотурати трупама. У томе лежи највећа тешкоћа, нарочито када се жели живо и брзо напредовање. Да би се олакшало транспортовање магацина, треба их снабдети поглавито оним намирницама које се лакше транспортују, као што су пексимит, пиринач итд. (у ове треба рачунати и конзерве, које су уведене свуда почев од Сецесионистичких ратова у Америци). Затим су потребни војни возови који су лаки и солидни, да се могу прилагодити свим комуникациским тешкоћама. Треба узети и од народа што већи број кола, водећи при томе рачуна да даваоци и комореије буду добро третирани од стране трупа. Из њих треба стварати ешелониране паркове, тако да се не удаљују далеко од својих домова. Најзад треба навићи војника да сам носи количине пексимита и пиринча, које могу трајати више дана. Ако нема конзерви и других намирница, онда треба носити и брашно.

7. — Близина мора знатно олакшава принос већих количина намирница за снабдевање војске. Онај ко господари морем не треба ни у чему да оскудева. Но, ипак, и та погодност није увек корисна за велике континенталне војске. Ово због тога, што јој поморско снабдевање намеће нарочиту бригу у погледу одржавања сигурних веза са својим магацинима. Због тога се могу њене операције лако померити према морским обалама, и она ће услед тога претрпети тешке поразе, нарочито ако непријатељ изврши свој главни притисак на спољно крило, које се налази даље од мора.[1] Ако се војска удаљи од обале, онда јој се може догодити да јој комуникације буду угрожене, па и прекинуте. Поред тога, уколико се она више удаљава, утолико све више расту потребе у разним материјалним средствима.

8. — Војска, која се користи поморским путевима у циљу олакшања својих покрета, мора се постарати да створи своју главну операциску основицу на копну, и да на њој прикупи довољно намирница тако да не зависи од поморског снабдевања, као и сигурну отступницу оног крила које се налази даље од обале.

9. — Веће и мање пловне реке и канали, чији је ток паралелан комуникацијама операциског правца, знатно олакшавају транспортовање животних намирница. Ма да се та транспортовања не могу поредити са великом пловидбом, она су ипак драгоцена. Из тога је разумљив закључак о корисности оних операциских праваца који воде паралелно пловним рекама. Тиме је дотур нарочито олакшан, јер се знатно смањује потреба возова. Но, далеко од онога што су неки тврдили да река може значити операциски правац, треба трупе држати што даље од реке. Тиме

[1] Разумљиво је да овде подразумевам ратовање између европских народа који знају да маневрују. Према азијатским хордама и Турцима могу се лако чинити отступања, јер постоје мање бојазни од њихове акције. Они немају ни војничку извежбаност, а ни трупе које би биле кадре да казне погрешке које се према њима направе.

се избегава да се нападом непријатеља на једно од спољних крила трупа набаци на реку, а то би могло бити исто тако незгодно као и набацивање на море.

Још ћемо напоменути да се у непријатељској земљи реке могу теже користити за превоз животних намирница, јер су бродови изложени рушењу, а нарочитим лаким одредима може та пловидба бити узнемиравана. Да би се она осигурала, морали би се оставити делови на обема обалама, што такође није безопасно, као што је то осетио Мортије код Дирнштајна. Друкчије стоји у савезничкој и пријатељској земљи, у којима реке пружају стварне користи.

10. — Када је оскудица у хлебу и пексимиту, онда је за хитне потребе довољно и месо од стоке која се креће на својим ногама. У насељеним крајевима може се увек наћи довољно стоке да извесно време исхрани војску. Но и та се средства брзо троше, натерујући трупе на отимачину. Зато је важно да се свим расположивим средствима осигура правилна реквизиција стоке. Реквирирану стоку треба, по могућству, плаћати. Нарочито треба настати да се купљена стока креће за војском изван маршевске зоне трупа.

Не бих могао да завршим овај члан, а да не поменем неке Наполеонове речи, које изгледају чудне, али, ипак, имају своју добру страну. Наиме, чуо сам га кад је говорио да су у прво време његовог ратовања непријатељске војске биле увек веома добро снабдевене. Зато када би се нашао у невољи у погледу снабдевања своје војске, он је имао само да изврши удар у непријатељску позадину, где је био сигуран да ће наћи света у изобиљу. Ово је правило на коме би било могуће заснивати један систем. Али на тај се начин ипак објашњавају многа дрска предузећа. А то баш показује колико се право ратовање разликује од свих добро састављених прорачуна.

Члан XXVI

О границама и њиховој одбрани помоћу тврђава и утврђених линија. О опсадном рату

Тврђаве имају да испуне два главна задатка: први је да осигурају границе, а други да помогну операције које изводи војска на отвореном земљишту.

Одбрана државне границе помоћу тврђава прилично је неодређен појам. Као што смо рекли у члану о одбранбеним линијама, има често покрајина чије су границе заштићене природним препрекама. Код њих се налазе само поједина места погоднија за прелаз, која треба осигурати вештачким објектима. Код сасвим отворених земаља ствар је много тежа. На високим планинским ланцима Алпа и Пиринеја, и на оним нижим, као што су Карпати, Ризен и Ерц Планине, Чешка Гора, Шварцвалд, Вогези и Јура, увек постоји потреба да се изради добар систем утврђених

места. (Овде не убрајам Кавкаске Планине, које су високе као и Алпи, јер тамо вероватно никад неће бити војиште за неке велике стратегиске операције).

Од свих тих граница најбоље су осигуране границе између Француске и Пијемонта. Једини практични прелази на њима: долине Штире и Сузе и прелази Мон Женевра и Мон Сениса били су осигурани зиданим форовима. Осим тога, у равници Пијемонта на изласцима долина налазила су се већа утврђена места. Све је то изгледало врло тешко освојиво.

Треба ипак признати да ови лепи вештачки објекти за одбрану нису никад у стању да спрече пролаз једној војсци. Јер мали форови, подигнути у теснацима, могу бити узети. Осим тога, увек се нађе понеки пут за који се мисли да је непролазан, преко кога одважан непријатељ успе да напорним радом прокрчи себи пут. Прелаз Франсоа I преко Алпа, који је тако лепо описао Гајар, прелаз Наполеонов преко Св. Бернара, затим Шплигенова експедиција о којој је писао Матија Дима доказују да је Наполеон имао право када је рекао оном генералу: *да војска може проћи свуда где људска нога може крочити!* Ово тврђење може бити и претерано, али оно карактерише овог великог војсковођу, који је у томе имао толико успеха. Даље ћемо рећи неколико речи о овом планинском ратовању.

Неки крајеви осигурани су великим рекама, ако не непосредно у првој линији, онда у другој. Чудновато је како ове линије, које изгледају тако погодне да раздвоје два народа не прекидајући њихове трговачке и суседске односе, нигде не образују стварну граничну линију. Не може се рећи за Дунав да раздваја Турску од Бесарабије када Турци држе Молдавију. Па ни Рајна није никад била стварна граница између Француске и Немачке. Французи су имали дуго своја утврђења на десној обали, док су Немци држали Мајнц и Луксенбург на левој обали и мостобране код Манхајма и Везела.

Но, иако ни Дунав ни Рајна, ни Рона, Одра, Висла, По и Адица нису на самој граници, то ипак не значи да оне нису сталне одбранбене линије, које треба утврдити на свима тачкама, стварајући довољан одбранбени систем једног операциског фронта.

У линије ове врсте може се рачунати река Ин, која раздваја Аустрију од Баварске. Та линија је са југа затворена Тиролским Алпима, а са севера Чешким Планинама и Дунавом. Њен доста узани фронт је осигуран тврђавама Пасаве, Браунауа и Салцбурга. Лојд мало поетично упоређује ову границу са два неосвојива бастиона, чија се куртина састоји из три лепа утврђена места, а место рова има једну од најнезгоднијих река. Али он је мало преценио ове материјалне користи, јер назив неосвојивости, којим их он украшава, демантован је крваво у ратовима 1800, 1805 и 1809.

Већина европских држава немају овако јаке границе, као што су Алпи или Ин, већ имају отворене територије или оиви-

чене планинама са више практичних прелаза. Наш задатак није да овде износимо географију Европе, ограничићемо се само на општа правила, која се дају, углавном, применити без разлике на крајеве.

Када се граница налази на отвореном земљишту, треба се одрећи помисли да се на њој ствара формална одбранбена линија начичкана многобројним утврђењима. За њихово поседање биле би потребне читаве армије, па да ипак не могу спречити непријатеља да продре у земљу. Боље је ако се задовољимо са неколико добро изабраних утврђених места, и то не ради спречавања непријатељевог уласка, већ ради стварања нових тешкоћа његовом напредовању. Тиме ће се заштитити и кретање својих армија, које имају задатак да непријатеља одбију.

Утврђено место ретко кад може собом претстављати апсолутну препреку непријатељском надирању, али ће непосредно увек бити сметња, која натерује непријатеља на цепање снага и на обилазне маршеве. С друге стране, оно омогућава војсци која га има све супротне користи. Оно служи за осигурање марша и помаже преласку колона ако се налази на реци. Њиме се осигуравају магацини, бокови и покрети. Најзад, на случај потребе оно служи као наслон и прибежиште.

Дакле, тврђаве имају несумњив утицај на војне операције. Вештина израде, као и вршење напада и одбране утврђења припада инжињерији као специјалном роду војске. Изван нашег је задатка да се упуштамо у расправљања ових ствари. Зато ћемо се ограничити само на оне тачке, које имају везе са стратегијом.

У првом реду је избор места које треба утврдити. Затим треба испитати случајеве, где би се утврђено место могло обићи и случајеве где се мора приступити његовој опсади. У трећем реду долази питање о односу између посаде утврђеног места и активне армије која треба да га штити својим дејством.

Уколико су места на добрим положајима корисна за операције, утолико су она која се налазе изван важних праваца бедна. То је невоља за војску која мора да одваја снагу за њихово чување, а и за државу која троши и војнике и новац на чисту штету. Смем да тврдим да таквих места има много у Европи.

Помисао да се цела државна граница опаше блиским утврђењима била би несрећа. Тај систем су погрешно подметали Вобану, који га баш никако није одобравао, но се препирао са Лувоом због великог броја безначајних тачака, које је тај министар хтео да утврђује. Правила овог дела ратне вештине могу се свести на ово неколико начела:

1. — Држава мора имати између границе и престонице утврђена места ешелонирана у три линије.[1] По три утврђена места

---

[1] Незаборавни рат од 1829 потврдио је ово понова. Да је Порта имала добре зидане форове на балканским прелазима и једно утврђено место око Паки, ми не бисмо успели да продремо до Једрена, и догађаји би се компликовали.

треба да буду у првој и другој линији, а једно велико утврђено место у трећој линији, у близини центра снаге. Те тврђаве би стварале управо потпун систем за сваки део границе једне државе. Ако би постојала четири слична фронта, онда би то у свему износило 24—30 утврђених места.

Приметиће се можда да је овај број сувише велики, и да толико нема ни Аустрија. Али их Француска има преко 40 само на једној трећини своје границе (од Безансона до Денкерка), па ипак их нема довољно у трећој линији, у центру снаге. Кад се пре неколико година састала једна комисија да прегледа утврђена места, она је закључила да их треба додати још неколико. То не мора бити доказ да и нека од постојећих нису сувишна, већ да их нема на појединим важним тачкама, док их у првој линији има сувише. Нека од њих се држе само зато што ту постоје. Француска има за осигурање неких шест фронтова и то на два фронта од Денкерка до Бала и од Бала до Савоје (овај је осигуран територијом неутралне Швајцарске), онда посебну линију Пиринеја и линију обале океана. За све те фронтове било би потребно 40—50 утврђених места. Сваки војник ће увидети да је баш толико потребно. Јер за фронт према Швајцарској и према обали океана потребно је мање тврђава него према североисточном фронту. Зато, да би одговорила своме задатку, најважније је да буду постављена по добро комбинованом систему.

Аустрија има мање утврђених места и због тога што је окружена малим државама германског царства. А те државе не само да њој не грозе, но јој и своја утврђења стављају на услугу.

Поред тога, показани број изражава само потребу за силу која има четири скоро подједнака фронта у погледу ширине. Пруска монархија, која претставља један дугачак језик од Кенигсберга до капија Меца, не би се могла утврђивати по истом систему као Француска, Шпанија или Аустрија. Онда још зависи и од географских прилика и великог пространства неких држава да ли ће смањити или повећати број утврђених места. Нарочито, ако овима треба додати и приморске тврђаве.

2. — Тврђаве треба подизати само на важним стратегиским тачкама, о којима је говорено у чл. 19. У тактичком погледу треба бирати место које није околним тереном надвишено. Оно треба да је тако постављено да олакшава излаз, а отежава опсаду.

3. — И у погледу своје одбране и у погледу помагања операцијама несумњиво су најбоља она утврђена места, која се налазе à cheval великих река, чијим обема обалама доминирају. Места: Мајнц, Кобленц и Штрасбург са Келом, могу се сматрати моделима ове врсте.

Поред ових треба додати још и места која се налазе на утоку двеју великих река. Она имају та преимућства што доминирају над три разна оперициска фронта. У ове спада место Модлин. Док је Мајнц имао још и фор Густавсбург на левој обали Мајне и Касел на десној, то је била најјача тврђава у Европи. Али, како

је то утврђење захтевало посаду од 25 хиљада људи, то је његово пространство постало за државу превелико.

4. — Велика утврђена места, чији појас обухвата велике и трговачке вароши, обилују средствима за издржавање војске. Због тога је боље утврђивати велике градове него мале. Ово утолико више, уколико се може рачунати да ће и грађанство помагати војсци. Мец је задржао целокупну силу Карла V. Због Лила су Евгеније и Малбору морали годину дана обуставити своје операције. Штрасбург је више пута био склониште француских војсака. У последњим ратовима те тврђаве су биле пређене, јер су на Француску били навалили сви наоружани таласи Европе. Али када би 150 хиљада Немаца имало пред собом 100 хиљада Француза, да ли би они могли допрети до Сене без обзира на добро снабдевена таква утврђена места? Не пристајем да тако што тврдим.

5. — Раније се рат водио око утврђења, логора и положаја. У последње време рат се води само организованим снагама, без обзира на материјалне препреке било природне или вештачке. Но било би погрешно ако би се узео искључиво само један од ова два начина. Правна наука захтева да се узме разумна средина између две крајности. Несумњиво, увек ће бити најважнији циљ да се потпуно потуче и растроји непријатељска организована војна сила. У циљу постигнућа овог одлучног циља може се прећи преко утврђених места. Но, ако се при том постигне само осредњи успех, онда би било непаметно упуштати се у сувише широка освајања. Уосталом, све зависи од ситуације код војсака обеју страна и од расположења становништва.

Ако би Аустрија ратовала сама против Француске, она не би могла поновити операције великог савеза из 1814 године. Исто тако, не би се скоро могло десити да 50 хиљада Француза ризикују у срцу аустриске монархије прелаз преко Северних Алпа, као што је Наполеон учинио у 1797 години[1].

Такви догађаји зависе од стицаја прилика, које отступају од општих правила.

6. — Из свега напред може се закључити: да су утврђења главне ослоне тачке, али да би било погрешно ако би се на њих сувише полагало, јер би се могло догодити да ова, место помоћи браниочевој војсци изазову само распарчавање њених снага; да војска, која хоће да уништи непријатељску снагу, продире у том циљу између више утврђених места, држећи их ипак у осматрању; да се не може упуштати у освајање непријатељске земље прелазећи преко велике реке, као што је Дунав, Рајна или Елба, док себи не осигура бар једно утврђено место на самој реци, које ће

[1] Не осуђујем Наполеона због његове офанзиве у Фурландији. Он је пред собом имао 35 хиљада Аустријанаца, који су очекивали да им стигну још 20 хиљада са Рајне. Француски војсковођа напао је надвојводу пре пристизања његових појачања. Свој успех је живо искористио, јер није било никога, ко би му то омео. Он је тако радио због претходних догађаја и прилика у којима су се налазиле обе стране.

јој служити као ситуран наслон. Кад војска има у рукама такво место, онда она може наставити офанзиву, користећи свој опсадни материјал за поступну оправку других тврђава. Уколико дејствујућа војска даље напредује, утолико ће остављени делови за утврђења имати већу заслугу, ако послове сврше без непријатељског узнемиравања.

7. — Ма да су велика места кориснија од малих, ако је становништво пријатељски расположено, треба имати на уму да и мала места могу у извесној мери постати важна, и то не само ради задржавања и уништавања непријатељских снага, но и због помагања војске која оперише на отвореном пољу. Тако је фор Кенигштајн дао 1813 француској војсци исте услуге као и велика дрезденска тврђава, јер је служио као мостобран на Елби.

На планинском терену добро постављени форови вреде као праве тврђаве, јер се ради само о затварању пролаза, а не о прибежишту војске. Мали фор Бард замало није укочио Бонапартину војску 1800 у долини Аосте.

8. — Из овога треба закључити да сваки део државне границе треба да буде проткан са по једно две велике тврђаве, које служе као наслон, и са помоћним утврђењима, па и малим форовима, за помоћ дејствујућој војсци. Градови опасани зидом са малим ровом и заштићени оперишућом војском могу бити веома корисни у унутрашњости земље као склоништа за депое, етапне магацине, болнице итд. Боље је ако је њихова посада састављена од мобилисане милиције ,те да се због њих не слаби активна војска.

9. — Велике тврђаве, које су постављене изван стратегиских праваца, несрећа су и за државу и за војску.

10. — Тврђаве на морској обали имају важности само у комбинацијама поморског рата, или за смештај магацина. Оне могу постати кобне за континенталну војску, нудећи јој варљиви изглед наслона. Бенингзен је скоро компромитовао руску војску својим базирањем 1807 на Кенигсберг ради олакшица које је овај град нудио у погледу снабдевања. Да се руска војска 1812 није концентрисала ка Смоленску него око Дунабурга и Риге, ризиковала би да буде одбачена ка мору, отсечена од свих веза са својим основицама и уништена.

Што се тиче односа који постоје између опсадних војсака и оних које воде пољску војну, њих може бити две врсте.

Ако освајачка војска може да прође не упуштајући се у нападе на тврђаве, она не може пропустити а да их не блокира или бар осматра. Ако на релативно малој просторији има више тих тврђава, онда се мора оставити нарочити корпус који ће их, према приликама, опколити или држати у осматрању.

Ако се освајачка војска реши да нападне на једну тврђаву, она за то одређује специјални део своје снаге, довољан за правилну опсаду. Остатак војске може продужити своје наступање, или посести један положај, којим ће осигуравати опсаду.

Некада је била погрешна пракса да се опсада врши целом снагом, која се и сама закопа у ровове и против-ровове, подносећи исте муке и исте трошкове као и опсађени. За ово је најбољи доказ фамозна линиска одбрана код Турина 1706 године. Тамо је Евгеније Савојски са 40 хиљада људи пробио француску војску, која је била јака 78 хиљада и добро укопана, али је имала да брани утврђену линију дугачку шест миља. Због тога је била на свима тачкама слабија. Такав систем одбране најлакше се пробија.

Ма да са дивљењем слушамо рецитовања о чудесним радовима које је извршио Цезар у циљу опкољавања Ализе, и ма шта о томе говорио Гишар, ниједан данашњи командант неће тако нешто поновити.[1] Иако осуђујемо опкољавајуће ровове, ипак треба признати, да је војсци која врши опсаду, потребно да понекад двоструко појача своје положаје израдом издвојених објеката. Они служе за командовање пролазима, кроз које би могли бити узнемирени било од опсађених трупа или од снага које би долазиле у помоћ. Тако је Наполеон радио код Мантове и Руси код Варне. У сваком случају, искуство нас учи да је најбољи начин за осигурање опсаде, ако се непријатељска снага на отвореном пољу потуче и одбаци што даље, тако да не може узнемиравати опсаду. Тај начин треба и усвојити, осим ако се томе не противи недостатак сопствене снаге. У том случају треба заузети стратегиски положај, који затвара све правце, којима непријатељ може доћи у помоћ опсађеној војсци. А чим се таква помоћ приближи, онда треба прикупити што више снаге и од осматрајућих и од опсађујућих трупа и једним снажним ударом одлучити да ли се може опсада наставити или не.

Наполеон нам је пред Мантовом 1796 дао узорну операцију како треба осматрајућа војска да ради и у погледу мудрости и у погледу умешности. Упућујемо наше читаоце на оно што смо у том погледу рекли у „Историји ратова револуције".

Утврђене линије

Поред опсадних и против-опсадних утврђених линија има још једна врста утврђених линија, које су постављене на ширим просторијама. И оне припадају донекле сталној фортификацији, пошто обично служе ради осигурања једног дела државне границе.

Колико год су тврђава или утврђени логор корисни као моментано прибежиште војске, толико је систем ових линија апсурдан.

---

[1] Овде се ради само о непрекидним линијама. Не треба пропустити да се опсадни положај изради у издвојеним објектима.

Не мислимо овде на неку кратку линију, којом се затвара неки узан теснац. Такве линије спадају у ред форова као што су Фисан или Шарниц, о којима смо говорили. Реч је о линијама које су дуге по неколико миља и израђене у циљу затварања читавог дела границе, као што је, например, линија код Висембурга, која је са фронта осигурана током реке Лаутерна и наслоњена десним крилом на Рајну а левим на Вогезе. Изгледало је да ова линија задовољава све услове у погледу сигурности од напада. Па ипак је била често и пробијена и обухваћена.

Нису биле срећније ни линије код Штолхофена, које су играле на десној обали Рајне исту улогу као и оне код Висембурга на левој. Исту судбину су имале и линије код Квајха и код Кинцига.

Линије код Турина (1706) и код Мајнца 1795, ма да су служиле за опсаду, потпуно су сличне са осталим линијама, ако не у погледу њихове снаге, а оно у погледу њихове дужине и судбине која их је постигла.

Чак и кад су наслоњене на природне препоне, и поред своје велике дужине, која парализује њене браниоце, оне су скоро увек изложене обиласку. Закопати се тако у ровове где се може дочекати наткриљавање, обухватање и компромитовање, и где се фронт лако пробија ако се баш не да обићи, то је изразита глупост, у коју се ваљда више неће пасти.

Поред свега тога даћемо у поглављу о тактици (чл. 35) неколико мишљења о начину напада и одбрани тих линија.

Дотле ћемо овде само додати да колико год би изгледало данас смешно укопавање у непрекидне линије, толико би било неумесно и занемаривати издвојене објекте, у циљу ојачања опсадне војске, сигурности једног положаја, или одбране некот дефилеа. То, уосталом, долази у категорију о којој ћемо даље говорити.

Члан XXVII

Однос између стратегије и утврђених логора и мостобрана

Било би неумесно ако бисмо се овде упустили у детаље о постављању обичног утврђеног логора, о мерама за осигурање претстража, као и о користима које нуди пољска фортификација за одбрану претстража. Утврђени логори сами собом претстављају комбинације велике тактике, па чак и стратегије, у погледу ослонца који могу моментано пружити једној војсци.

Видеће се из примера које дају утврђени логори код Бунцелвица, где се спасао Фридрих 1761, и код Кела и Диселдорфа 1796, како је велика важност тих ослонаца. Благодарећи утврђеном логору код Улма, успео је 1800 Креј да задржи војску генерала Мороа на Дунаву читав месец дана. Познате су и користи које је извукао Велингтон од Торес-Ведраса, и колико је Шумла

користила Турцима за одбрану земље између Дунава и Балкана. Овде је главно правило да утврђени логор буде постављен на оној тачки, која има истовремено и тактичку и стратегиску важност. Утврђени логор код Дрисе био је за Русе некористан 1812, јер је био подигнут изван правца њиховог одбранбеног система, који је требало наслањати на Смоленск и на Москву. Зато су га морали напустити после неколико дана.

Правила, која смо дали за одређивање важних одлучујућих тачака у стратегији, могу се применити и за све утврђене логоре, јер се они само на таквим тачкама и подижу. Различни су задаци ових логора. Они могу служити као полазни положај за нападну операцију, за мостобран при прелазу велике реке, као наслон за зимско кантоновање и, најзад, као прибежиште за потучену војску.

Тешко је наћи утврђен логор ма на ком месту, који се не би могао обићи. Изузетак је, ако се он налази као Торес-Ведрас на полуострву са морем за леђима, и створеним за заштиту укрцавања једне острвске војске. А чим један такав положај може бити обиђен десно или лево, мора га посада напустити, ако не жели да се изложи опкољавању. 1813 послужио је Наполеону дрезденски утврђени логор као важан ослонац пуна два месеца. Чим су савезничке војске обишле овај логор, он није могао да пружи ни оне користи које обично дају утврђени логори. Због свога пространства он је био поседнут са два корпуса, који пропадоше услед недостатка намирница.

Поред свих тих података, треба признати да, иако су утврђени логори намењени само за привремени ослонац одбранбене војске, они могу увек да користе задатку, чак и онда ако непријатељ може да изврши стратегиски обилазак. Главно је да не могу бити тучени из позадине, тј. да све његове фазе буду подједнако осигуране од изненадног напада. Важно је да се у њиховој близини налази и једно утврђење, било ради сигурног смештаја магацина или за осигурање оног дела логора који је најближи отступном правцу.

Уопште узевши, најбоље ће користи дати својој војсци онај утврђени логор који је постављен на реци, са широким мостобраном на супротној обали, ради господарења обема обалама, и поред кога се налази још и утврђен град са својим изворима, као што су Мајнц и Штрасбург. Но то ће увек бити само привремени ослонац и средство за добитак времена и прикупљање резерви. Ако се хоће да протера непријатељ, мора се увек прибећи пољском ратовању.

Друга одредба која би се могла дати о овим логорима јесте да су они погодни нарочито за војску која се бори на свом терену и у близини своје операциске основице. Ако би се француска војска упустила у некакав утврђени логор на Елби, онда би била изложена поразу чим би непријатељ заузео територију између Елбе и Рајне. Али, ако би се она, макар моментано, нашла опкољена у утврђеном логору код Штрасбурга, онда би јој и најмања

помоћ омогућила да поврати своју надмоћ и да истраје у борби. Непријатељска војска, која би је опкољавала, налазећи се сама усред Француске између војске која долази у помоћ и посаде логора, морала би да се на сваки начин спасава преко Рајне.

Довде смо логоре посматрали чисто са стратегиског гледишта. Међутим, многи су немачки генерали тврдили да је задатак утврђених логора да осигуравају утврђена места и да спречавају њихову опсаду. Ово ми изгледа прилично софистичко тврђење. Нема сумње да ће бити теже опсести једно место ако на његовим гласијама логорује војска, иако се места међусобно помажу. Но, по моме мишљењу, прави и главни задатак утврђених логора биће увек да служе као привремени ослонци за војску, или офанзивно средство за прелаз преко велике реке на неком важном месту. Зар не би било лудо закопати своју војску под зидине једне тврђаве и изложити је обиласку и отсецању само ради отежања једне опсаде? Можда ће се навести Вурмзеров пример, који је, кажу, продужио отпор Мантове више месеци. Али је зато његова војска ту и пропала. Да ли је то било корисно пожртвовање? Мислим да није. Јер, када је тврђава била једном ослобођена и опсадни парк пао у руке Аустријанаца, напад је морао бити претворен у блокаду. Дакле, тврђава је морала бити натерана на предају само глађу. Боље је било да се Вурмзер одмах предао него што је одуговлачио.[1]

Утврђени логор, који су Аустријанци имали пред Мајнцом 1795, спречио би истина опсаду овога града, да су за то Французи имали средстава, бар до преласка Рајне. Али чим се и поред овог логора Журдан појавио на Лану, а Моро у Шварцвалду, логор је напуштен, а место остављено да се само брани. Дакле, само ако би се тврђава налазила на тако ванредном положају, који се без заузећа не би дао обићи, онда би се ту могао поставити утврђени логор са специјалним задатком да тај напад онемогући. А која се тврђава у Европи може похвалити таквим положајем? Чак ни страховити Мец са својим утврђеним логором.

Дакле, не само да не могу да се сложим са мишљењем ових немачких писаца, но чак настаје важно питање у погледу израде утврђеног логора пољске фортификације пред местима у близини реке: да ли је боље поставити логор на истој обали на којој је и место ,или на супротној. У случају потребе да се морам одлучити за једну од ових двеју солуција, због немогућности да сама тврђава обухвати обе обале, ја бих се без предомишљања одлучио за ову другу солуцију.

Ако утврђени логор служи као наслон, и ако треба да потпомаже прелаз реке, потребно је да утврђење буде преко реке, тамо где је непријатељ. Једина опасност у томе случају може настати ако непријатељ изврши прелаз реке негде даље и појави се у позадини логора. Ако се у том случају утврђено место

[1] Пример Базена у Мецу 1870 још је запрепашћујући. — Ф. Л.

не налази на истој обали на којој је и логор, већ на супротној, онда је напад на логор из позадине скоро немогућ. Тако руска војска није била у стању да брани утврђени логор Дриса ни 24 сата (1812). Али да је на супротној обали Двине била једна тврђава која би чувала позадину логора, онда би се логор могао дуго одупирати непријатељу. Тако је Моро пуна три месеца пркосио надвојводи Карлу код Кела. Али да није било утврђеног Штрасбурга на другој обали, онда би логор преласком преко Рајне био лако обијен.

За логор је потребно да буде заштићен и на истој обали. У том погледу би тврђава, која је саграђена на обема обалама, испуњавала оба задатка. Недавно саграђена тврђава Кобленца изгледа да чини епоху новог система, који су Пруси усвојили. Она даје и користи утврђеног логора и сталне тврђаве, ствар коју треба дубље проучити. Довољно је констатовати да се и поред понеких недостатака може тврдити да ће ова тврђава учинити огромне услуге војсци која буде одређена да оперише на Рајни.

Дакле, незгода је привремених утврђених логора постављених на реци, што су само тако корисни, ако се налазе преко реке, како смо то напред рекли. Но у том случају су изложени опасности, ако се прекину мостови и буду доведени у исти положај у коме је био Наполеон код Еслинга. Логор би био лишен и намирница и муниције, а и изложен нападу живе силе, којем се објекти пољске фортификације не могу увек да одупру. Систем истакнутих форова сталне фортификације, какав је примењен код Кобленца, има преимућство да парира те опасности. Њиме се осигуравају градски магацини који се налазе на истој обали на којој и војска, штитећи и град од напада бар док се мостови не подигну. Ако би град био на десној обали Рајне, а на левој био само утврђен логор пољског типа, онда ту не би могло бити позитивне сигурности ни за магацине ни за војску.

А ако би Кобленц био обична добра тврђава, без истакнутих форова, онда се у њој не би могла удобно сместити јача војска. Нарочито би јој излазак био знатно отежан у присуству непријатеља. Но, ма да је Кобленц врло јако постројење, ипак му се може учинити замерка у погледу тврђаве Еренбрајтштајна, која треба да га штити на десној обали. Она има тако тежак прилаз, да је тиме олакшана блокада, а дебушовање јаче војске може бити доведено у питање.

Од неког времена много се говорило о неком новом систему, који је употребио надвојвода Максимилијан, за утврђивање логора код Линца помоћу зиданих кула. Пошто о томе знам само оно што сам чуо и прочитао у нотици капетана Алара унетој у »Spectateur Militaire«, то не бих могао ништа тачно рећи. Знам само толико да изгледа да је за то коришћен и усавршен систем кула који сам видео да је саградио умешни пуковник Андреис код Ђенове, и да изгледа да је надвојвода у томе имао успеха. Уверавали су ме да су куле, које су саграђене код Линца, уграђене у рововима и наткривене гласијама. Због тога имају ра-

зантну и концентричну ватру, а заклоњене су од директне непријатељске артиљериске ватре. Такве куле, ако су добро фланкиране и повезане заклонима, могу да образују врло погодан логор, но са свима недостацима затворених линија. Ако су те куле усамљене, па заштићене привременим заклонима подигнутим у моменту самога рата, оне ће вредети више него логор који је осигуран само стрељачким заклонима и обичним редутима. Но, ипак, оне не изгледају тако корисне као велики истакнути форови код Кобленца. Тих кула има 32 или 36, од којих су 8 на левој обали, са једним четвртастим фором који доминира Перлинсбергом.[1] Од 24 куле, које се налазе на левој обали, седам или осам су само полу-куле. Обим линије износи отприлике 10.000 хвати,[2] односно пет поштанских миља. Куле су на растојању око 250 хвати, и на случај рата биће повезане путем, који ће бити опасан палисадама. Оне су зидане и троспратне, и поред тога имају терасу која чини главну одбрану, јер на њој има 11 топова калибра 24. Поред тога су постављене две хаубице на горњем спрату. Ове су куле практичне при копању дубоког и широког рова, од чије се земље ствара узвишена гласија, која, како кажу, штити куле од директних артиљериских метака. То ми изгледа тешко, нарочито што се тиче артиљерије, која се налази на платформи.

Уверавају да је овај велики рад коштао три четврти од онога колико би коштао цео појас бастиона, којима би се од Линца направила тврђава првога реда. Други опет веле да није коштао ни четвртину цене једног таквог појаса, и да служи сасвим другом циљу. Ако се узме да је овакво утврђење израђено у циљу да одоли правилној опсади, сигурно је да би зато било веома слабо. Али, ако се сматра за утврђени логор, који би служио као прибежиште и за излаз на обе обале Дунава, онда би испунио улогу. А то би било врло важно за случај рата какав је био 1809. Да је он у то време постојао, можда би спасао престоницу.

Ради стварања потпуног и великог система, било би можда боље ако би се Линц опасао линијом правилних бастиона, а затим линијом од 7—8 кула између источног испадног угла и Трауна, на ширини од 2000 хвати. На тај би начин за утврђени логор остао само дуги појас који образује Дунав са Линцом и Трауном. Тиме би се добила двострука корист: првокласна тврђава, и њоме затворен утврђени логор. Ако тај логор и не би био много простран, ипак би био довољан за једну армију, поготову ако би се 8 кула резервисало за леву обалу, са фором Перлинсбергом.

Нећу говорити о манама овог логора, за шта би ми био потребан тачан план обеју дунавских обала, јер ма да сам био више пута у Линцу, не сећам се тачно његове околине, да бих о томе могао судити. Само ми је чудно да око Линца нема бар један редви, који би омогућио повлачење посаде на случај пробоја. Мо-

[1] Према једном плану који сам ја видео има две куле више него по плану капетана Алара.

[2] 1 хват има 1,949 м. — Прим. ред.

жда ће се рећи да се не може продрети међу ове куле, чак иако би неке од њих биле ућуткане. О томе бисмо могли разговарати. У том случају суседне куле биле би у незгоди у погледу дејства према двема војскама, јер би подједнако наносиле губитке и својима као и непријатељу. Најзад, ако сам добро обавештен, батерије не могу ни да дејствују у правцу унутрашњости тврђаве. Према томе, ако се ућуткају четири куле, од броја 7 до броја 10, онда јаке снаге могу продрети до Линца. Бог зна какав би се русвај направио, ако би се имало посла са једним Суворовом или Нејом, и са војницима са Исмаила или Фридланда.

Нисам могао да разумем ни чему служе девет кула (од бр. 21 до 29) поређаних уз Дунав. Није ваљда то због бојазни укрцавања усред 100.000 људи? Да то није за контрабатирање непријатељских пољских топова пласираних на левој обали? За то би биле довољне батерије израђене у земљи у моменту потребе, јер их штити велика дунавска препона.

По интересантним подацима капетана Аларда о тим кулама, изгледа да су ове куле намењене за то да произведу што обилнију ватру на целој нападној периферији, а са што мањим бројем артиљераца, ма да су му се омакле неке јаче погрешке у његовом срачунавању. Оне би биле драгоцене у планинским утврђеним местима, као што је Ђенова (где је првипут учињена примена по другом моделу), или Безансон, Гренобл, Лион, Белфор, Бријансон, Верона, Праг и Салцбург, и код форова који затварају излазе из планинских теснаца. Што се тиче нацрта логора, он изгледа нешто пространији јер има 9—10.000 хвати. За његово потпуно поседање требало би бар 150 батаљона. То ће бити ређе, и то у случајевима када треба бранити обе дунавске обале, а не само страну која иде дуж Дунава. Према томе, стварна одбрана неће заузимати више од 4.000 хвати, тј. од утока Трауна па до горњег Дунава. На тај начин, логор би се могао добро бранити и са 80 батаљона. У обично време морало би се имати стално 5.000 људи који би држали куле. Но тај број растурен на 32 мала одељења не би био у стању да чини испаде.

Кад би Беч имао још своје старе бедеме, и кад би његов гарнизон био одлучан у њиховој одбрани, непријатељ би се морао двапут промислити пре него што би ударио на такво постројење, и не би смео безбрижно наступати ка овој престоници долином Дунава. То би се могло само путем од Крањске или ако је војска сасвим потучена као код Улма, Јене и Ватерлоа, односно ако је свладан утврђени логор Линца.

Мостобрани

Од свих радова пољске фортификације најважнији су мостобрани. Да се ово разуме, довољно је помислити на тешкоће прелаза река пред непријатељем. Може се рећи да су мостобрани потребнији и од утврђених логора, јер се њима штите мостови.

Они су и најсигурнији ослонац на случај да се због неуспеха мора повлачити преко реке.

Они су још кориснији ако служе као редви у једном већем утврђеном логору. Но, најкорисније је ако су при том постављени на супротној обали од оне на којој је логор. У том случају се та два постројења узајамно помажу, штитећи обе обале. Није потребно нарочито наглашавати да су овакви радови од највеће користи ако смо у непријатељској земљи и на фронтовима на којим нема утврђених логора. Још ћу додати да се мостобрани разликују од утврђених логора, што је код логора боље имати одвојене и затворене објекте, док мостобран треба да чини целину, али не затворену. Утврђени логори који би претстављали такву целину морали би бити брањени јаким снагама, којима би се потпуно posела цела просторија логора. Но, ако би се логор састојао од мањих и затворених објеката, онда би се и слабијим снагама могао успешно бранити.

Како ова утврђења спадају у исту врсту у коју и логори, а напад и одбрана мостобрана припада тактици, то ћемо о њима говорити у чл. 35 главе IV. Овде смо само истакли њихов стратегиски значај.

Члан XXVIII

Планинске стратегиске операције

Били бисмо непотпуни у излагању стратегије ако не бисмо поменули њен значај у планинском рату. Није нам намера да се упуштамо у испитивање локалних незгода, које стварају чувене и скоро неосвојиве тврђаве, чинећи романтичну страну борбене тактике. Ми ћемо само изнети односе између једне планинске земље и одредаба оних чланова из којих је састављено ово поглавље.

У ратним комбинацијама планинска земља може се посматрати са четири разна гледишта. Она може у једном рату претстављати цело војиште или само један део војишта. Једна земља може бити цела планинског карактера, или само опасана планинама, а кад војска пробије тај планински појас, избија у просторне и богате равнице.

Ако се изузму Швајцарска, Тирол, северне области[1], и неке покрајине Турске, Мађарске, Каталоније и Португалије, сви други крајеви Европе имају, углавном, само планинске појасеве[2]. А то је обично само један дефиле који је тешко прећи, а кад се

[1] Под овим називом подразумевам Крањску, Штајерску, Корушку и Илирију.

[2] Овде нисам помињао Кавказ, јер ова земља, у којој се стално води мали рат, није довољно испитана. На њу се увек гледа као на споредну територију, која не може играти важну улогу у великим сукобима, нити бити бојиште за велике стратегиске операције.

једном пређе, онда служи више од користи војсци која га је заузела, него што би јој могао нашкодити. Јер када се таква планинска препона пређе, и рат пренесе у равницу, онда тај пређени ланац постаје у неку руку евентуална основица, која може послужити као прихват на случај повлачења. У таквом случају главно је, да нас непријатељ не претекне при повлачењу на ту основицу.

Ни Алпи не чине изузетак у овом правилу у оном свом делу који раздваја Француску од Италије. У исту категорију спадају и Пиринеји, који су нешто нижи, али исто тако пространи. Они само у Каталонији испуњавају целу територију до Ебра, и ако би се ту водио рат, то би, због планинске природе војишта, морао и начин бити различан од онога где се ради само о савлађивању једног планинског појаса.

У том погледу се и Мађарска мало разликује од Ломбардије и Кастиљије. У њој Карпати претстављају на истоку и северу појас сличан Пиренејима, али када се пређе та препона, онда се избија или у долину Вага и Њитре, или у долину Тисе или равнице Мункача, преко којих воде правци ка решавајућој равници између Дунава и Тисе.

У своме северном делу овај је појас нешто нижи, али заузима шире пространство, тако да у неком погледу личи на војиште које спада у потпуно планинска војишта. Но пошто тај појас чини само део општег војишта, и како би његова евакуација могла бити проузрокована одлучним операцијама у долинама Тисе и Вага, то се и он може уврстити у пролазне препоне. Уосталом, мора се признати да напад и одбрана ове земље потребују двоструко стратегиско проучавање, које је врло интересантно.

Планински ланци Чешке Шуме, Вогеза, Шварцвалда, ма да су знатно мање важни, такође спадају у категорију планинских појасева.

Ако би једна сасвим планинска земља, као што је Тирол или Швајцарска, образовала само део једног војишта, онда би важност њених планина била само релативна. У том случају било би довољно да се оне маскирају као нека тврђава док се велика питања не реше у равници. Друкчије ствар стоји ако је та земља главно војиште.

Дуго се двоумило, да ли се заузећем планина господари равницом, или се овлађивањем равница узимају и планине. Надвојвода Карло, који се узима као јасан и компетентан судија, више је наклоњен овом другом схватању. Он је указао да је долина Дунава била кључ јужне Немачке. Међутим, треба имати на уму да све зависи од односних снага и стања у земљи. Ако 60 хиљада Француза крене на Баварску и према себи има исту снагу Аустријанаца, који би бацили 30 хиљада у Тирол с тим да их по доласку на Ин замене појачањима, онда Французима не би било лако да продру до те линије. Ово зато што би на својим боковима имали снагу која господари прелазима Шарница, Фусена, Куфштајна и Лоферса. Али, ако би та француска војска имала 120

хиљада бораца и имала довољно успеха за осигурање своје надмоћи над противником, онда би била у стању да одвоји довољно јак деташман за затварање тиролских прелаза, а са главном снагом да надире ка Линцу, као што је урадио Моро 1800 г.

Довде смо разматрали планинске земље као помоћне зоне. Али, ако их посматрамо као главни део војишта, онда се ствар мења и стратегиске комбинације постају сложеније. Ратови из 1799 и 1800 пуни су интересантних поука ове врсте. У релацијама које сам објавио, трудио сам се да их објасним самим излагањем историских догађаја. Зато мислим да је најбоље ако на њих упутим моје читаоце.

Треба се потсетити на моје тврђење, које сам тамо учинио у погледу резултата неразумне инвазије, коју је учинио француски директоријум у Швајцарској. То је имало жалосне последице, јер је војиште двапут увећано, протежући се од Тексела до Напуља. Не може се честитати владама Беча и Париза на трансакцијама којима су кроз три столећа гарантовале неутралност Швајцарске. У ово ће се сваки уверити ако пажљиво прочита интересантна ратовања надвојводе, Суворова и Масене у 1799, као и Наполеонова и Морова у 1800. Први рат је управо модел за ратовање на потпуно планинском војишту. Други рат је опет узор како се судбина планинских покрајина одлучује у равници.

Покушаћу да овде изнесем неколико поука, које се могу извести из ових проучавања.

Ако је земља по целој површини избраздана планинама, и као таква главно је војиште за две војске, онда се стратегиске операције не могу прилагодити правилима која важе за отворене земље.

Трансверзални маневри ка крилима непријатељског операциског фронта су тежи, а често и немогући. У таквој земљи може се оперисати јачим снагама само кроз мали број главних долина. А непријатељу је довољно да тамо истури довољна осигурања, којима ће занимати непријатеља дотле, док се маневар не изигра. А пошто су те долине раздвојене планинским ланцима, преко којих постоје само стазе за кретање војски, то се трансверзална кретања могу вршити само са лаким дивизијама.

На таквом земљишту сама природа обележила је важне стратегиске тачке саставима долина, односно утоцима река које њима протичу. Треба бити слеп, па их не уочити. Пошто таквих тачака нема много, то их одбранбена војска поседа главним снагама, а нападач је принуђен да их осваја директним нападима живом силом.

Но, иако су тамо стратегиски покрети и ређи и тежи, то не значи да су мање важни. Напротив, ако нападач успе да се докопа једног од ових комуникациских чворова на саставима великих долина и у непријатељској позадини, онда је губитак отступнице сигурнији него у равници. А ако се на тој линији заузме више од једног прелаза, онда то може проузроковати пропаст целе војске.

Ако нападач има да савлађује многе тешкоће, има их и бранилац, због потребе да затвори све правце који воде ка одлучујућој тачки, као и због тешкоће трансверзалних покрета, на случај пружања помоћи једној од угрожених тачака. Да бих употпунио оно што сам рекао о тешкоћама управљања код ових планинских маршева, поменућу маршеве које је извршио Наполеон 1805 ради отсецања Мака од Улма. Ма да су путеви, којима је била избраздана Швапска у свима правцима, олакшавали кретање, а недостатак трансверзалних путева у планинама отежавао дуги пут Донаверт—Аугсбург—Меминген, треба признати да су ти многи путеви користили и Маку при његовом повлачењу више него да је ишао долинама Швајцарске и Тирола, из којих се може изаћи само једним путем.

С друге стране, војсковођа, који је принуђен да се брани, може у равном терену сачувати велики део здружених снага. Јер, ако непријатељ подели своје снаге у циљу заузимања свих путева које бранилац има за своје повлачење, онда ће браниоцу бити лакше да нападне ове издвојене делове. Али, ако се ради о врло планинском земљишту, где обично постоји само један до два главна пролаза, у које се стичу више других долина заузетих од стране непријатеља, онда је прикупљање снага теже. Јер, ако се занемари ма која од тих важних долина, онда то може довести до крупних последица.

Колико је тешка стратегиска одбрана у планинама види се најбоље по томе, што је не само невоља у стварању правила те одбране, но и у давању ма каквог савета команданту коме је поверена таква дужност. Одбрана би била знатно лакша, ако би се радило о мањем и ограниченом стратегиском фронту, који се састоји из четири-пет долина или праваца који се конвергентно стичу у један централни чвор ових долина, са два-три планинска врха. Ту је довољно препоручити израду по једног доброг фора на сваком од ових праваца, и то на оној тачки теснаца која је најужа и најтеже се обилази. Под заштитом ових форова треба распоредити неколико пешадиских бригада за одбрану пролаза. Половину снаге целе армије треба као резерву поставити у онај централни чвор у коме се стичу долине. Одатле ће она моћи и да прихвати истакнуте делове, који буду озбиљно угрожени, и да се баци на нападача, када буде хтео да избије у циљу сједињавања својих колона. Ако се буду дала добра упутства командантима истурених одреда, било у погледу најбољег прикупљања на случај пробоја, било да из истог распореда дејствују на бокове непријатеља, онда се, благодарећи многим локалним тешкоћама, може веровати у непобедивост. Али, када се са стране таквог операциског фронта налази још један сличан њему на десном крилу и још један на левом, а треба их све истовремено бранити, ризикујући да се један од њих занемари, онда се теза мења. Забуна браниоца је утолико већа, уколико је одбранбени фронт шири. Кордонски систем се појављује у свој својој незгоди, па ипак нема начина да се узме неки други систем.

Нема бољег доказа овим тврђењима него што је Масенин положај у Швајцарској 1799. После битке код Штокаха, коју је изгубио Журдан, он је држао линију Бал—Шафхауз—Рајнек—Св. Готхард, и одатле од Фурке до Монблана. Пред собом је имао непријатељске снаге испред Бала, Валдсхута, Шафхауза, Фелдкирха и Гоара. Белгардов корпус је грозио Св. Готхарду, а војска из Италије Симплону и Св. Бернару. Како да се одбрани периферија једног таквог круга? Како оставити отворену тако велику низију ризикујући да се све изгуби? Од Рајнфелда до Јуре и Солера има само два слаба марша, а тамо је био излаз из мишоловке у коју је ушла француска војска. Тамо је био пивô одбране. Али, како да се остави Шафхауз незаштићен, напусти Гајнек и Св. Готхард, како да се отвори Вале и пут ка Берну, а да се цела Хелвеција не преда савезницима? А ако се хоће све да одбрани, макар и простим бригадама, где би се дела војска кад почне отсудна битка са непријатељском силом која се појави? Било би природно ако би се снаге прикупиле у равницама. Али то би код земаља са тешким теснацима значило дати непријатељу кључ од земље. Онда се не би знало на којој би се тачки могла прикупити макар и мања армија, а да не буде компромитована.

У ситуацији, у којој се налазио Масена после принудног напуштања линије реке Рајне и Цириха, изгледало је да је једина погодна стратегиска тачка за одбрану положај Јуре. Масена је имао одважности да се одупре на линији Албиса, која је била краћа од оне на Рајни, но тиме је био ипак изложен ударима Аустријанаца на огромној линији. И место да упути Белгарда у Ломбардију преко Валтелина, ратни савет би га упутио да наступа ка Берну или у сусрет надвојводи, што је и Масена учинио. Према томе, може се рећи да су земље високог планинског карактера погодне за тактичку одбрану. Али то се не може рећи и за стратегиску одбрану, која мора да буде растурена, и која мора да тражи спас из ове незгоде повећањем покретљивости прелазећи често у напад. У сваком случају, иницијатива је корисна у планини исто као и у равници. Ако би се у то посумњало, Масенина војна то би потврдила. Он је успевао да се одржи у Швајцарској само зато, што је нападао непријатеља кад год му се дала прилика. Чак и онда кад је требало ићи за њим до Гримсега и Св. Готхарда. Тако је радио и Наполеон у Тиролу 1896 против Вурмзера и Алвинција.

Што се тиче детаљних стратегиских маневара, о њима се добија појам читањем оних несхватљивих догађаја који су пратили Суворовљеву експедицију ка Мутенхалу преко Св. Готхарда. Похваљујући маневре које је прописао руски маршал ради тучења Лекурба у долини Рајса, човек се мора дивити присебности, активности и несаломљивој чврстини којом је овај генерал спасао себе и своју дивизију. Доцније ћемо видети како се и Суворов био нашао у истој ситуацији као и Лекурб, и то код Шахентала и Мутентала, из које се извукао са истом вештином. Ни лепи десетогодишњи поход генерала Молитора није ништа

мање интересантан. Он је тамо са четири хиљаде људи био опкољен од преко тридесет хиљада савезника и успео да се одржи позади Линта после дивна четири боја. У проучавању ових догађаја може се разазнати сва ништавност детаљних теорија, и уверити се да у планинском рату начелно јака воља и хероизам имају више успеха од свих прописа на свету.

После ових лекција, да ли бих смео рећи да је једно од главних правила: не ризиковати улазак у долину, док се не овлада висовима. Доста просто правило, које треба да зна и сваки командир чете. Могу ли још рећи да у овом рату, више него у ма ком другом, треба ићи ка непријатељским комуникацијама. Најзад, важно је имати добре привремене основице у овим тешким пределима, као и одбранбене линије у центру састава великих долина, осигуране стратегиским резервама. Ако се оне употребе са великом брзином за извршење повратних напада, онда ће се на тај начин најбоље бранити земља.

Не бих хтео да завршим овај члан без напомене да су планински предели добри за одбрану земље када је у питању чисто национални рат; када се побуњени народ дигне у одбрану својих огњишта са упорношћу коју ствара одушевљење за једну свету ствар. У тим приликама освајач мора сваку стопу откупити са много жртава. Али, да би борба била крунисана успехом, потребно је да народ има подршку у дисциплинованој војсци било мањој или већој. Без тога ће храбри становници убрзо подлећи као јунаци Станца и Тирола.

*

Офанзива против планинске земље претставља такође двоструку претпоставку: да ли се ради о нападу на планинску зону иза које настаје равница, или је у питању напад на територију која је сва планинска?

У првом случају скоро се може дати само једно упутство: демонстрирати на целом фронту, да би се принудио непријатељ на растурање снага на великој просторији, а затим извршити пробој ка правцу који обећава највеће резултате. Онда се ради о пробоју кордона са слабим снагама, али са јаким теренским објектима. Ако пробој успе на једном месту, онда то значи успех на целој линији. Треба прочитати историју о Бардском фору у 1800 или о заузећу Лојташа и Шарница 1805 где је Неј ударио са 14 хиљада људи на Инсбрук усред 30 хиљада Аустријанаца. Заузевши ту централну тачку, он их је принудио да се повлаче на свима правцима. Може се рећи да храбра војска, вођена смелим командантима, обично успева да пробије ове планинске појасеве.

Историја прелаза преко Алпа, кад је Франсоа I обишао војску која га је ишчекивала код Сузе, прешавши преко стрмих планина између Мон Сениса и долине Квејера, пружа нам доказ

да се *све ове непрелазне препоне увек прелазе.* Да би се то спречило, мора се прибегавати кордонском систему, а већ смо рекли шта се тиме постиже. Ни положај Швајцараца и Италијана код Сузе, прикупљених у једној долини, није био паметнији од кордона. Чак је био гори, јер је војска била ухапшена у клопку без осигурања долина које се у њу стичу. Треба упутити лаке снаге ради борбе око провалија које се тамо налазе, а поставити главну снагу око Турина или Карињана. Тако саветује стратегија.

Кад се посматрају тактичке тешкоће планинског рата и огромне користи које он пружа одбрани, онда се може помислити како би то била велика смелост ако би се груписала велика армија на једном месту, у циљу да се са њом прође само кроз једну долину. Зато ће свако бити склон да је дели на онолико колона колико има могућих прелаза. То је по мом мишљењу једна од најопаснијих илузија које се могу замислити. Довољно је видети судбину Шампијонетових колона у бици код Фосана, па да се у то уверимо. Ако постоје пет-шест практичних прелаза на фронту коме прети инванзија, треба свакоме загрозити, али ланац треба прећи највише у две групе. Поред тога, треба водити рачуна, да се изаберу за пролаз оне долине, које немају дивергентне правце. У противном, колоне ће бити осуђене на неуспех, ако непријатељ макар мало буде у могућности да их сачека при дебушовању. Најпаметнији изгледа онај начин који је Наполеон употребио при прелазу преко Св. Бернарда. Он је образовао најјачу групу у центру са по једном дивизијом десно и лево, које су ишле преко Мон-Сениса и Симплона. Оне су привлачиле на себе пажњу непријатеља и вршиле осигурање бокова на маршу.

Много је теже и дуже освајање оне земље која нема само један планински појас, већ јој је цела територија непрекидно планинска. Јер се ту не може рачунати на решење једне битке у равници. Пошто нема бојишта на коме би се могле развити велике снаге, то се рат састоји из почесних бојева. У том случају можда не би било ни упутно упустити се целом снагом кроз једну једину долину, која је дубока и узана, а чији излаз непријатељ може затворити и армију довести у незгодну ситуацију. Али може се наступати крилима на два-три споредна правца, чији излази нису удаљени. При томе треба маршеве тако комбиновати, да се све колоне истовремено састану, чистећи контрфорове којима су раздвојене долине кроз које пролазе. Од свих потпуно планинских земаља несумњиво је најлакше бранити Швајцарску, јер су њене милиције задахнуте једним истим духом. Благодарећи тим милицијама, може се добра и дисциплинована војска одупрети три пут јачој сили.

Било би скоро апсурдно прописивати правила у овом погледу услед многих компликација, које долазе због месних прилика, средстава, вештине, стања народа и стања војске. Само историја... али историја која је добро проучена и добро претстављена, то је права ратна школа за планинско ратовање. Релације, које је

дао надвојвода Карло о рату из 1799, и моје релације о истом рату, које сам изнео у „Критичкој историји ратова револуције“; релација коју је дао Сегир и Матија Дима о Гризонском рату, и Сен-Сир и Суше о рату у Каталонији; ратовање војводе од Рохана у Валентини; прелаз преко Алпа од Гајара (Историја Франсое I), то су добри извори за ову студију. Исто тако су добри и мемоари које је објавио генерал Лекурб.

Уосталом, скорашња стварања алпинских трупа у Италији и Француској, код којих је усавршен аустриски модел, показују да захтеви планинског ратовања нису занемарени од европских сила.

Члан XXIX

Неколико речи о великим инвазијама и далеким експедицијама

Већ смо поменули удаљена ратовања и инвазије у односу на државну политику. Остаје нам да их укратко испитамо у војничком погледу. У приличној смо недоумици где би овој теми било место у овом „Кратком прегледу”. С једне стране, изгледа да ови походи спадају више у хомеровске епопеје и фикције него у стратегиске комбинације. С друге стране, може се рећи да и поред многоструко повећаних удаљења и сумњивих изгледа на успех, ове авантуристичке експедиције садрже оне исте операције које срећемо и код осталих ратова. И у њима постоје битке, бојеви, опсаде и операциски правци. У том погледу и ти ратови спадају у разне гране ратне вештине које чине садржину овог дела. Но услед усавршавања модерних саобраћајних средстава, поморских и железничких, ове експедиције су постале мање опасне него некад. Али, пошто се овде говори о укупном разматрању ових експедиција, које се разликују од осталих ратова у погледу операциских праваца, то ћемо их и ставити у поглавље коме припадају.

Има више врста далеких експедиција. Прве су оне које се врше преко континента и то као помажуће, о којима смо говорили у чл. 5, као о ратовима за интервенцију. Друге су велике континенталне инвазије, које су вршене преко великих, више или мање пријатељских, неутралних, сумњивих или непријатељских покрајина. У треће долазе исте експедиције, али извршене делом копном, а делом морем уз сарадњу великих флота. Четврте су прекоморске експедиције ради оснивања, одбране или напада на далеке колоније. Најзад, у пете долазе велики десанти који нису много далеко, али се ради о нападу на велику силу.

Ми смо већ у 5 члану навели незгоде којима се излажу помоћне снаге, које се упућују у помоћ силама по уговору о узајамној помоћи или савезу. Ако руска војска дође на Рајну или у Италију, ради садејства са немачким снагама, она ће у страте-

гиском погледу бити у повољнијој ситуацији и јача, него кад би тамо продирала преко непријатељских, па и неутралних територија. Она ће имати исте основице, исте операциске правце, па и исте евентуалне ослоне тачке као и њени савезници. Она ће наћи прибежиште на њиховим одбранбеним линијама, намирнице у њиховим магацинима и муницију у њиховим арсеналима. У противном случају, она би све своје изворе имала тек на Висли и на Њемену, односно у неком недовољно сигурном поморском пристаништу, и могла би имати судбину свих грандиозних инвазија које нису успеле.

Но, и поред те главне разлике између тог помажућег рата и далеког продирања у сопственом интересу, не могу се пренебрегнути све опасности којима се излажу помажуће снаге и незгоде које поглавито осећају главнокомандујући, који припадају војсци са помажућом улогом. Наводимо један јак доказ из рата 1805. Генерал Кутузов са 30 хиљада Руса био је допро до реке Ина на границама Баварске. Армија генерала Мака, са којом је он требао да се састане, буде потпуно потучена осим 18 хиљада људи, које је довео Кинмајер од Донаверта. На тај начин руски генерал нашао се изложен са непуних 50 хиљада бораца према дрској активности Наполеоновој, који је располагао са 150 хиљада. Да би невоља била потпуна, Кутузов је био удаљен од својих граница неких 300 миља. Положај би био очајан, да није пристигла још једна армија у Оломуц да га прихвати. Међутим, погрешком начелника штаба Вајротера догодила се битка код Аустерлица, којом је руска војска доведена у нову неприлику далеко од својих граница. Она замало није постала жртвом далеког савеза, и само благодарећи закљученом миру, успела је да се докопа своје границе.

Суворовљева судбина после победе код Новог, а нарочито швајцарска експедиција и она са Хермановим корпусом у Холандији код Бергена, догађаји су о којима треба да размишља сваки командант ове врсте. Генерал Бенингзен имао је мање тешкоћа 1807, јер се борио између Висле и Њемена и наслањао на сопствену основицу, а операције нису нимало зависиле од његових савезника. Још се памти и судбина коју су дочекали Французи у Чешкој и Баварској 1742 које је Фридрих Велики натерао на сепаратан мир. Уосталом, они су ратовали као савезници, а не као помагачи. У овом последњем случају политичке везе нису никако довољно чврсте да се не могу наћи тачке неслагања, којима се компромитују војне операције. Ми смо већ цитирали примере у чл. 19 у погледу политичких објеката.

Што се тиче далеких инвазија, преко пространих континената, у томе нам само историја може пружити поуку.

У временима када је половина Европе била покривена шумама и пашњацима са стадима, и када је било довољно имати

коња и железа па испремештати читаве народе с једног краја Европе на други, онда су се догађале силовите најезде Гота, Визигота, Хуна, Вандала, Алена, Варега, Франака, Нормана, Арабљана и Татара. Али откада су пронађени барут и артиљерија, организоване огромне и сталне војске, а нарочито откада су политика и цивилизација приближиле народе и упутиле их на међусобну потпору, такви се догађаји више не могу претпоставити.

Независно од великих померања народа, запажене су у средњем веку експедиције, које су имале војнички значај. Експедиције Карла Великог догодиле су се скоро истовремено са експедицијама кнезова Ољега и Игора које су допирале скоро до врата Цариграда, и најезде Арабљана до обала Лоаре. Ови покрети дали су специјално обележје IX и X столећу. Ми их овде само помињемо, јер су ти догађаји далеко од нас и по времену, а и по елементима из којих су се састојале војске и народи. Из њих се, уосталом, може више извући моралних поука него стратегиских рецепата.

Од проналаска барута догодили су се само походи Карла VIII на Напуљ и Карла XII у Украјину. Само се они могу урачунати у удаљене експедиције, што није случај са ратовима Шпанаца у Фландрији и Швеђана у Немачкој, који имају посебан карактер. Први спадају у грађанске ратове, а други су се појавили поглавито као помоћ протестантизму. Но све те експедиције вршене су са незнатним снагама.

У модерним временима само се Наполеон усудио да крене регуларне трупе половине Европе од обала Рајне до обала Волге. Нико скоро неће пожелети да га подражава. Требаће неки нови Александар са новим Македонцима против Даријевих руља, да би се тако што постигло. Уствари, могло би се догодити да разнежена наклоност модерних друштава према луксузним уживањима привуче некакве војске као што су биле оне Даријеве. Али где ће се онда наћи и Александар са својим фалангама.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Неки утописти верују да би Наполеон, као неки нови Мухамед, постигао свој циљ, да је стао на чело једне војске са политичком догмом, и да је обећао масама, на место раја, сласти слободе, које су тако лепе када се о њима говори и пише, а тако тешке и лако злоупотребљиве на пракси. Ма да се може веровати да политичке догме много помажу — као што смо видели у члану који говори о ратовима из убеђења — не треба губити из вида да се данас ни Кораном не би више могла заузети ниједна покрајина. За то су потребни топови, бомбе, гранате, барут и пушке. При таквим приликама даљина игра велику улогу, и време за номадске шетње је сасвим минуло.

Поход на даљину од 200 миља од своје основице данас је веома тешко подузеће. Наполеонове експедиције успевале су без

помоћи доктрина. Али оне су вођене против пограничних сила, наслањајући се на јаку препону Рајне. У првом реду, оне су се сукобиле са мањим државама, које су биле у лабавој међусобној вези, те су се морале сврстати под његове заставе. Тиме је његова основица одједаред пребачена са Рајне на Ин. У походу на Пруску он је заузео Немачку због недостатака оклопа. А после Улма и Аустерлица дошао је Шенбрунски мир који је ставио Берлин под пуну његову власт. Што се тиче првог рата у Пољској, који се већ може убрајати у удаљене походе, раније смо рекли да у том има више да захвали оклевању својих противника него својим комбинацијама, ма како да су оне биле и веште и дрске.

Мање су срећни били походи на Русију и Шпанију. Но, код тих похода нису лоши политички изгледи били узрок његовом неуспеху. Ово доказују значајни Наполеонови говори, које је одржао депутацији у Мадриду 1808, и његове прокламације руском народу.

Већ у Немачкој, која је показивала пуно поверење према његовом новом политичком уређењу, он се добро чувао да поремети друштвени поредак ради задовољења народних маса. Ипак је изгубио поверење тих маса услед пустоши коју за собом оставља сваки велики рат, као и због жртвовања континенталног система. То је утицало горе него његова одвратност према радикалним доктринама.

Што се тиче Француске, он је на своју штету стекао 1815 сазнање, да је опасно рачунати са политичким теоријама као са елементима који сигурно воде успеху. Ако се њима могу изазвати покрети, не могу се помоћу њих ти покрети управљати. Његове слободне беседе нису одушевиле народне масе, већ су послужиле као оружје да буде срушен.

Али сувише се удаљисмо од предмета. Вратимо се војничким комбинацијама код удаљених експедиција.

Уосталом, ако занемаримо утицај великих даљина на исход експедиције, сваки поход када стигне на војиште на коме треба да се изводе операције, врши операције по истим начелима као и све друге. Тешкоћа је, дакле, поглавито у даљинама. Могу се препоручити правила о дугим операциским правцима, са стратегиским резервама и евентуалним основицама као једина корисна средства, нарочито када је њихова примена неопходна. Но и она нису у стању да парирају све опасности.

Рат од 1812, који је био тако фаталан за Наполеона, мора се ипак навести као модел ове врсте. Кад се има у виду да је Наполеон водио рачуна да остави принца Шварценберга и Рејнијеа на реци Бугу, Макдоналда, Удиноа и Вреда да чувају Двину, Белуна да осигурава Смоленск, а Ожероа између Одре и Висле, онда се види да он није занемарио ниједну меру која је у границама људске моћи, у циљу осигурања своје основице. Но, баш то доказује, да највећа предузећа пропадају баш због величине припрема које се чине ради осигурања успеха.

Наполеон је при овом гигантском предузећу погрешио што је сувише занемарио политичке мере, што није ставио под једног команданта делове на Двини и Дњепру, што се десет дана непотребно задржао у Вилни, што је команду над својим десним крилом поверио свом неспособном брату, и, најзад, што је принцу Шварценбергу поверио задатак, који он није могао извршити са оним поуздањем, са којим би то учинио један француски генерал. Да не помињем погрешку што се задржавао у запаљеној Москви, јер је зло тада било можда већ неизлечиво. Али то зло би било знатно мање да је одмах предузео повлачење. Осуђују га такође што је мало водио рачуна о даљинама, о тешкоћама и о људима истичући се неразумно до зидина Кремља. Да би се могао осуђивати и критиковати, потребно је знати праве разлоге који су га руководили или принудили да иде даље од Смоленска, место да ту стане и презими, као што је и намеравао. Најзад, намеће се питање, да ли је могао и остати на положају између Смоленска и Витебска а да претходно не потуче руску војску.

Далеко од тога да се намећем за судију једне тако велике акције; тврдим, да и сви они који присвајају то право нису увек на висини такве једне улоге, и немају чак ни података да би је могли вршити. У целој ствари једно је сигурно, да је Наполеон сувише заборавио на осећање којима су против њега биле загрејане Аустрија, Пруска и Шведска. Он је сувише полагао на развој догађаја између Вилне и Двине. Ма да је добро уочио храброст руске војске, он није имао исто сазнање о националном духу и народној енергији. Но изнад свега, он није себи обезбедио потпору неке незаинтересоване и искрене војне силе, којој би пограничне државе послужиле као сигурна основица, док би се он носио са колосом кога је хтео сломити. Једина потпора био му је један народ, који је био храбар и одушевљен, али лакомислен и без икаквих средстава потребних за једну солидну силу. Па није извукао све користи ни из тог пролазног одушевљења, већ га је упропастио предугим ћутањем.

Исход свих предузећа ове врсте показује да је главна ствар за осигурање успеха, па и једино правило које се ту може дати, оно што смо рекли у гл. I чл. 6: „да их не треба никад подузимати без осигуране потпоре, засноване на сродности интереса, и то од једне јаке силе, која се налази доста близу војишта, да би му могла послужити као основица. То је потребно како због благовременог прикупљања свих врста намирница, тако и ради стварања наслона на случај неуспеха и прикупљања нових средстава за евентулно предузимање офанзиве."

Што се тиче правила вођења, која би се хтела тражити у одредбама стратегије, било би смелије на то рачунати него на наведене политичке предострожности. Само предузеће било би уствари флагрантна повреда свих стратегиских закона. Уосталом, у том погледу могу се навести само мере сигурности изложене у чл. 21 и 23 за дуге операциске правце и за стварање унутрашњих

основица. То су, понављамо, једине војничке мере, којима се могу ублажити опасности предузећа. Томе ћемо још додати и тачну процену даљина, тешкоћа, сезона и крајева. Једном речи, потребно је доста тачности у прорачунима и умерености у победи, да би се знало на време зауставити.

Уосталом, далеко је од нас мисао да се могу дати прописи којима би се осигурали успеси великих удаљених похода. Кроз четири хиљаде година та су подузећа донела славу петорици или шесторици завојевача, а били сто пута несрећа за народе и војске.

Пошто смо скоро исцрпли све што је главно о континенталним завојевањима, остаје нам да учинимо нешто мало напомена о експедицијама које су пола континенталне и пола поморске. Те операције чине трећи део од оних које смо већ поменули.

Овакве предузећа су постала веома ретка откад је пронађена артиљерија, и мислим да ће крсташки ратови остати последњи пример који је у том погледу виђен. Можда се ово има приписати и томе, што је превласт на морима прешла са неколико мањих држава на једну острвску силу, која има много ескадри, али не и војске која је потребна за ову врсту експедиција.

Из оба ова здружена узрока неминовно произилази да више нисмо у добу када је Ксеркс маршевао копном у циљу заузећа Грчке, и пратило га четири хиљаде бродова разне величине, или када је Александар Велики ишао из Македоније преко Мале Азије у Тир, док је његова флота пловила уз обалу.

Ма да се ови излети више не чине, ипак не може бити сумње да је помоћ ратне ескадре и транспортног бродовља врло потребна увек када се ради о великој континенталној експедицији која има да се врши уз припомоћ тако моћних средстава.[1]

Међутим, ни на то не треба сувише рачунати. Ветрови су ћудљиви. Довољна је понекад једна бура па да растури, или чак и уништи, ту флоту на коју су положене све наде. Поступна транспортовања мање су изложена опасностима, ма да нису увек сигуран извор.

Мислим, да овде не треба да помињем инвазије вршене против суседне државе, као што су оне које је Наполеон вршио против Аустрије и Шпаније. То су обични ратови у којима се ишло некад даље некад ближе, но који немају у себи ничега посебног. О тим ратним комбинацијама било је довољно говора у разним члановима ове књиге. Једине варијанте које би могле изазвати измене у обичном начину вођења операција јесу: мање или више рђаво расположење становништва, дужина операциског правца и велика удаљеност главног објекта.

[1] Можда ће се рећи да сам најпре осуђивао војске које су базирале на море, а сад препоручујем такве операције. Ради се само о средствима за поступно снабдевање посредних основица које би узела једна војска, а никако о војним операцијама на морским обалама.

Ма да су походи на суседне државе мање опасни од далеких експедиција, ни они не пролазе без незгодних последица. Француска војска, која би кренула на Кадикс, могла би да заглави на Гвадалкивиру и поред солидног базирања на Пиринеје и помоћних основица на Ебру и Тагу. Исто тако и војска, која је 1809 опседала Коморан у центру Мађарске, док су се друге бориле од Барцелоне до Опорта, могла је подлећи у равницама Ваграма без потребе да иде до Березине. Претходни догађаји, број расположивих трупа, постигнути успеси и стање земље, све то утиче на обрт који треба дати својим потхватима. Велики таленат војсковође састоји се у томе да доведе у склад средства са приликама. Што се тиче утицаја које може политика произвести код овако блиских операција, они су несумњиво мање неопходни него код далеких операција, али, ипак, не треба заборавити правила која смо изнели у чл. 6: да не постоји тако мали непријатељ кога не би било препоручљиво добити за савезника. Сетимо се какав су утицај на догађаје имале промене у политици које је извршио дука од Савоје 1706, па изјава Мориса Саксонског 1551 и у Баварској 1813. Све то довољно показује, да је важно придобити све државе које се налазе у близини једног ратишта, ако не као савезнике, а оно бар као строге неутралце.

Остаје нам још само да говоримо о прекоморским операцијама. То ћемо учинити, али изоставићемо све што се односи на укрцавање и искрцавање, пошто те операције припадају више логистици и тактици него стратегији, и то чл. 40 који говори специјално о десантима.

Напомена о главним прекоморским експедицијама[1]

Најстарије поморске снаге које историја памти јесу: египатске, феничанске и родоске. Када су Персијанци покорили ове народе, онда су они постали најстрашнија сила на копну и на мору.

Међутим, истовремено су Картагињани, господари маварских обала, прешли канал по позиву становника Кадикса, колонизовали Бетику, освојили Балеарска Острва и искрцали се на Сицилији.

Као што је познато, Грци су се борили против Персијанаца са неочекиваним успесима, премда је земља била више зашти-

[1] Овај интересантни део постојао је у последњем издању само као додатак на крају II књиге. Био је изведен из поглавља претходног издања, које је генерал Жомини рачунао да допуни сличним делом о великим континенталним експедицијама. Пошто до тог последњег издања није дошло, то смо ми ставили напомене о прекоморским експедицијама на своје нормално место, на завршетку чл. 29. гл. III. — Ф. Л.

ћена природом, са својих 50 острва и дугим обалама, него флотом.

За свој напредак Атина има да захвали трговачкој флоти, којој је Грчка дуговала своју независност. Њене флоте, сједињене са острвским флотама, задавале су под Темистоклом страх Персијанцима, и постале арбитар Истока. Али оне нису никад вршиле десанте, јер снага војске није одговарала величини поморске силе. Да је Грчка била уједињена царевина на место федеративних република, и да су биле сједињене флоте Атине, Сиракузе, Коринта и Спарте (место што су се стално тукле међу собом), Грци би можда пре Римљана освојили царство света.

Ако се може веровати претераним традицијама старих грчких историка, чувена Ксерксова војска имала је ништа мање него 4 хиљаде бродова. А овај број зачуђава и кад се чита номенклатура коју је дао Херодот. Али се још теже може веровати да су истовремено Картагињани са 5 хиљада бродова искрцали 300 хиљада Картагињана у Сицилији, где су били потучени од Гелона истовремено када је Темистокле уништио Ксерксову флоту код Саламине. Друге три експедиције под Ханибалом, Имилконом и Хамилкаром требале су пренети нека 100, а нека 150 хиљада. Узети су Агриђенто и Палермо, основана Лилибеја, а Сиракуза двапут узалудно опседана. Трећи пут Ханибал побеже са 15 хиљада људи, искрца се у Африци и зададе страх самој Картагини! Ова је борба трајала једно и по столеће.

Александар Велики прешао је Хелеспонт само са 50 хиљада људи. Пошто је његова ратна морнарица бројала свега 160 једрилица, док су Персијанци имали 400 ратних бродова, то је он своју флоту послао у Грчку, да се не излаже.

Александрове војсковође, које су водиле распру пола века око његовог царства, не учинише ниједну знатну поморску експедицију.

Пирус је по позиву Тарентчана искрцао у Италији помоћу њихове флоте 25 хиљада пешака, 3 хиљаде коња и прве слонове који су се појавили на полуострву (280 године пре наше ере). Не може се знати зашто је победилац Римљана код Хераклеје и Асколија одјурио на Сицилију, да на молбу Сиракужана протера оданде Картагињане. После неколико успеха позвали су га Таренћани и он пређе мореуз узнемираван од картагинске флоте. Затим је, ојачан Калабрезима и Самнитима, донео закаснелу одлуку да крене на Рим. Тамо је потучен и одбачен ка Беневенту, одакле се пребацио у Епир са 9 хиљада преосталих људи.

Картагина, која је већ од дужег времена напредовала, искористила је пропаст Тира и персиског царства. Пунски ратови између република Африке и Рима, који је већ освојио превласт у Италији, били су најславнији у поморским аналима старога века. Нарочито је вредно пажње наоружање, које су створили Римљани и Картагињани и необична брзина којом су Римљани усавршили и повећали своју флоту. У години 488 (264 године пре наше ере) они су имали само чамце за прелаз у Сицилију, а све-

га 8 година касније они су под Регулусом извојевали победу код Екноне. Тада су имали 340 великих бродова са по 300 веслача и 120 бораца, образујући у свему армију од 140 хиљада људи. Кажу да су Картагињани били јачи од њих за неких 12 до 15 хиљада људи и 50 бродова.

Ова велика екнонска победа можда је превазишла и победу код Акцијума. Она претставља први корак Римљана ка освојењу света. После ње уследио је десант у Африци са 40 хиљада људи. Али победиоци су учинили погрешку враћањем највећег дела снаге у Сицилију. Остатак снаге је савладан, а Регулус заробљен. Својом смрћу он се исто тако прославио као и својом чувеном победом.

Послата је велика и наоружана флота да га освети. Но, она је после победе код Клипе разорена буром при своме повратку. И флота која је после ње дошла, доживела је исту судбину код рта Палинуре. Римљани су тучени код Дрепане (у 249 години) где су изгубили 28 хиљада људи и више од 100 бродова. Друга њихова флота потпуно је пропала исте године код рта Пактире, када је хтела да опседне Лилибеју.

Услед толиких несрећа Сенат је испрва донео одлуку да се одрече превласти над морем. Али када се увидело да владање Сицилијом и Шпанијом зависи од превласти на мору, одлучено је да се понова наоружава. Године 242 кренуо је Литациус са 300 галија и 700 транспортних бродова за Дрепану. Код Егатских Острва он је добио битку над Картагињанима који ту изгубише 120 лађа. Овим догађајем завршен је Први пунски рат.

Други пунски рат започео је Ханибаловом експедицијом у Италију, код које је било мање поморских операција. Међутим, Сципион пренесе римске орлове пред Картагину и заузећем тога места учини крај једном за свагда картагинској владавини у Шпанији. Он затим пренесе рат у Шпанију и то флотом која је била мања од Регулусове, но то му није сметало да победи Картагињане код Заме, и да им наметне срамам мир, запаливши им 500 бродова. Доцније је брат овог великана прешао Хелеспонт са 25 хиљада људи, однавши код Магнезије славну победу, услед које падоше под римску власт краљевина Антиохија и цела Азија. Овом успеху припомогла је поморска победа, коју су однеле удружене флоте Рима и Родоса над антиохиском флотом код Мионезије у Јонском Мору.

Отада Римљани више нису имали супарника. Они повећаше утицај своје моћи превлашћу над морем. Године 168 пре наше ере извршио је Павле Емилио десант код Самотраке са 25 хиљада људи, и, победивши Персијанце, подвластио је Македонију.

Двадесет година касније дошао је Трећи пунски рат, којим је решена судбина Картагине. Пошто се важно пристаниште Утике предало на милост и немилост Римљанима, кренула је огромна флота из Лилибеје преносећи одједаред 80 хиљада пешака са 4 хиљаде коња. Извршена је опсада Картагине. Син Павла Емилија, кога је усинио Сципион, прославио се победом којом је

довршена победоносна акција његових отаца. Он је разорио ову упорну супарницу Рима.

После овога триумфа Рим је загосподарио и Африком као и Европом. Његова превласт у Азији би уздрмана једно време од Митридата. Овај велики краљ најпре је свладао мале суседне државе, и успео да сакупи војску од најмање 250 хиљада људи са 400 бродова, од којих су 300 били са мостовима. Он је потукао тројицу римских војсковођа, који су управљали у Кападокији, и овладао целом Малом Азијом. Ту је извршио покољ над 80 хиљада римских поданика и чак кренуо једну јаку војску на Грчку.

У Грчкој се онда искрца Сула са 25 хиљада појачања, те поврати Атину. Али Митридат упути две војске, једну за другом, преко Босфора и преко Дарданела. Но, прва војска од 100 хиљада би уништена код Херонеје, а друга од 80 хиљада доживе исту судбину код Орхомене. Истовремено је Лукулус прикупио све поморске снаге малоазиских градова и острва, нарочито Родоса, и са њима кренуо да прими Сулину војску у Сестосу да је води у Азију. Застрашен овим, Митридат закључи мир.

У другом рату, што га је водио Мурена, и трећем под вођством Лукулуса, није више било извршених десаната. Митридат је био потиснут постепено до Колхида. Пошто више није имао мора, он се решио да преко Кавказа обиђе Црно Море да би доспео у Тракију против Римљана. Такав пројекат тешко је разумети када долази од човека, који није био кадар да одбрани своје државе од 50 хиљада Римљана.

Цезар се искрцао у Енглеској по други пут са 40 хиљада људи транспортованих на 600 лађа. У цивилним ратовима он је пребацио 35 хиљада људи у Грчку. Антоније му је кренуо из Бриндеса са 20 хиљада људи у сусрет. Дошавши усред поморских снага Помпеје, Цезара је послужила и његова срећа, а и рад његових помоћника.

Доцније, кренуо је Цезар 60 хиљада људи у Африку, али тај транспорт морао је пристизати по деловима и у више наврата.

Највећа флота, којом су обележени последњи дани Римске Републике, била је она којом је Август транспортовао 80 хиљада људи и 12 хиљада коња против Антонија у Грчку. Ту је било поред многобројних транспортних бродова још 260 ратних, који су вршили осигурање транспорта. Антоније је имао јачу копнену војску, а пренео је судбину света на поморску битку. Он је имао својих 170 ратних бродова и 60 Клеопатриних галија из Египта. На свим тим лађама било је 22 хиљаде елитне пешадије, поред посаде бродских веслача.

Доцније, Германикус је кренуо ка утоку Емса велику експедицију од хиљаду бродова, која је пошла од утока Рајне са најмање 60 хиљада људи. Половина ове флоте разорена је буром при њеном повратку. Непојмљиво је, зашто је Германикус, који је владао обема обалама Рајне узео рискантан пут преко мора за тако малу даљину, кад је то могао извршити сувим за неколико дана.

Када је Римско Царство проширило своје границе од Рајне до Еуфрата, онда су поморске експедиције постале ретке. Када су после поделе Царства настале велике борбе са северним народима, онда су главне снаге упућене у Германију и Тракију. Источно Царство ипак је чувало велику морнарицу. Његова флота била је потребна због острвља Архипелага, које јој је пружало и средства и потпору.

Првих пет векова хришћанства пружају мало интересантности у поморском погледу. Једини су Вандали, који су, овладавши Шпанијом, прешли у Африку под Гензерихом са 80 хиљада људи. Њих је победио Велизар, али њихова морнарица, која је држала Балеарска Острва, одржа једно време превласт на Средоземном Мору.

У времену када су народи са Истока наваљивали на Европу, појавише се скандинавски народи на обалама Енглеске. Њихове операције нису скоро ништа познатије од оних које су вршили Варвари. Оне се губе у Одиновим мистеријама. Барди из Скандинавије дали су Шведској 2.500 бродова. По мање поетичним рачунима излази да су Данци имали 970 бродова, а Норвежани 300. Они су често заједно дејствовали.

Природно је да су Швеђани ширили свој утицај до краја Балтичког Мора, потискујући Вареге у Русију. Данци, који су се налазили више према Северном Мору, упутише се обалама Енглеске и Француске.

Ако су тачни подаци које даје Депинг, онда је сигурно да су највећи део овог бродовља чиниле рибарске барке са посадом од око двадесетину људи. Постојали су сем тога снекари са 20 клупа за веслаче, што чини 40 весала за обе стране брода. Команданти су се налазили на драгонима са по 34 клупе за веслаче. Пошто су данска продирања ишла далеко уз Сену и Лоару, то се може претпоставити да су им бродови били врло мали.

Но, како је Хенгист, по позиву Бретонца Вортигера 449, одвео пет хиљада Саксонаца у Енглеску на свега 18 лађа, то се може закључити, да су имали и већих бродова, или да је морнарица са обала Елбе била јача од скандинавске.

Три нове експедиције, које су извршене од 527 до 584 под Идом и Кридом, ставише Енглеску под власт Саксонаца. Тек после три века (833) сједињена је ова хептархија[1] у једну државу под Екбертом.

Народи из Африке дођоше на југ Европе сасвим супротним начином од онога који су узели Вандали. Под вођством Тарика пређоше Маври преко Гибралтарског Мореуза 712 године. Њих је био позвао гроф Јулијан, и у почетку их је прешло само пет хиљада. Они не само да нису наилазили на јак отпор, но су били помагани и од Визигота. То је било добро калифско доба, и Арабљани су се могли сматрати ослободиоцима у сравњењу са за-

[1] Владавина седморице. — Прим. ред.

војевачима са севера. Наскоро је Тарикова војска нарасла на 20 хиљада и, победивши краља Родрига и Ксереса од Фронтере, покорила је краљевину. Поступно пређоше преко мора и населише се по Шпанији више милиона Мавара. Ма да њихово тако бројно насељавање не даје података о десантима, оно даје ипак најимпозантнију и најчуднију слику у историји, која се налазила између вандалских похода на Африку и крсташких на Исток.

На северу се у то време одиграла не мање важна револуција, која је оставила дубоке трагове појавом једног пространог царства које се данас зове Русија. Новгорођани су позвали варешке принчеве, од којих је први био Рурик. Они посташе наскоро познати по многим експедицијама.

Веле да се Ољег укрцао 902 на Дњепру на 2 хиљаде барки са 80 хиљада људи, који пређоше речне водопаде и појавише се у Црном Мору. За то време њихова је коњица, идући поред морске обале, допрла пред Цариград. Тиме је натеран Леон Филозоф да им плаћа данак.

После четрдесет година кренуо је Игор истим путем и то на баркама чији број хроника диже на 10 хиљада. У близини Цариграда флота је била заплашена дејством грчке ватре и отступила ка азиској обали. Њене трупе, које се искрцаше на копно, бише и одатле протеране и експедиција се врати у своју земљу.

Игор није услед тога изгубио храброст, већ је понова уредио и флоту и војску и са њима се спустио на утоке Дунава, где му цар Роман понуди мир и поновно плаћање данка (943).

После непуног четврт столећа Свјатослав искористи распру између Нићифора и бугарског краља и 967 укрца 60 хиљада људи, са којима изађе из Црног Мора, крене уз Дунав и заузе Бугарску. У томе га позваше Печенези, који су ишли на Кијев. Он са њима склопи савез и поврати се у Бугарску. Тамо прекиде савез са Грчком, и уз припомоћ Мађара пређе преко Балкана и нападе на Једрене. Тада је Константинов престо држао Зимицес, који га је био стварно достојан. Он се није погађао као његови претходници, већ крену војску од 100 хиљада са јаком флотом, одби Свјатослава од Једрена и натера га да се повуче ка Силистрији и на јуриш заузе бугарску престоницу. Руски кнез крену у сусрет своме непријатељу и заметну са њим битку недалеко од Силистрије, али би принуђен да се поврати у тврђаву, где издржа најчувенију опсаду која се памти у историји.

У дугој још крвавијој бици Руси су, у пркос великог пожртвовања, морали подлећи бројној надмоћи. Зимицес, који је знао да цени храброст, потписа са Русима повољан уговор о миру.

Истовремено Данци су почели да насрћу на Енглеску ради пљачке. Тврди се да је и Лотер позвао у Француску њиховог краља Огијера да би се осветио својој браћи. После првих успеха, његови пирати добише само још веће расположење за пљачку. Сваке пете или шесте године насртале су њихове банде на обале Француске и Бретање и немилосрдно их пустошиле. Огијер, Ха-

стинг, Регнер и Сигефрој су их водили некад ка ушћу Сене, а некад на уток Лоаре, док нису допрли и до Гароне. Чак се тврди да је Хастинг ушао у Средоземно Море и током Роне допро до Авињона, што изгледа невероватно. Није позната снага њихових флота, изгледа да је највећа имала око 300 једрењача.

Почетком X столећа, Ролон се искрца у Енглеској, али је тамо нашао у Алфреду супарника који му је осујетио наде на успех. Он са њим онда склопи савез и искрца се у Нестију, кренувши преко Руана на Париз, а други корови су наступали од Нанта на Шартр. Пошто је од ове вароши одбивен, то је Ролон направио пустош по околним покрајинама. Карло Смерни није видео начина да се ослободи ове напасти која је стално расла, до да уступи Ролону лепу покрајину Нестрију, под условом да се ожени његовом ћерком и покрсти. Ролон је на то одмах пристао.

Када је тридесет година доцније Ролонов унук почео да се прибојава од Карлових наследника, он је позвао у помоћ данског краља. Дански краљ искрца велике снаге, потуче Французе, зароби њиховог краља, и заувек обезбеди Нормандију Ролоновом сину.

У истом раздобљу, од 838 до 950, Данци се показаше насртљиви и према Енглеској, са којом су поступали горе него и са Француском, ма да су и по начину живота и по језику били ближе Саксонцима него Французима. Ивар је, после опустошења краљевине, васпоставио своју расу у Нортемберланду. Алфред Велики, који је био најпре побеђен од Иварових наследника, успео је да поврати свој престо и да принуди Данце да се потчине његовим законима.

Но, настаде нови преокрет ствари. Свенон је имао више среће од Ивара. Он пређе у Енглеску више ради пљачке него због господарства, и продаде Енглезима мир по цену злата, а он се врати у Данску, оставивши у земљи део своје војске.

Етелред, који је без много умешности хтео да сачува саксонску превласт, дошао је до закључка да ће се најбоље отарасити тих немилих гостију наређујући једновремени покољ свих на острву заосталих Данаца (1002). Али се идуће године Свенон појави поново са великом војском. Три флоте су сукцесивно радиле од 1003 до 1007 искрцавајући се једнако и пустошећи несрећну Енглеску.

1012 Свенон се искрца на утоку Хумбера и још једном се сручи као олуја. Енглези су већ били сити служећи кнежевима, који нису били кадри да их заштите, те признадоше Свенона за краља северних покрајина.

Његовом сину Кануту Великом поче оспоравати престо Едмонд Гвоздена Стена, који је био и достојнији од њега. Канут се врати из Данске са великом војском и помогнут вероломним Едриком опустоши јужне крајеве и загрози Лондону. Би извршена нова подела земље, но пошто је Едрик убио Едмонда, то Канут би признат краљем целе Енглеске. Он се одатле упути у Норвешку да

и њу покори, а затим крену против Шкотске где га и смрт затече. Своју краљевину поделио је на своје троје деце, према обичајима оног времена.

После пет година Енглези повратише круну својим англосаксонским кнежевима. Али је Едуард, коме је при подели припала круна, био више створен за калуђера него да спасава земљу од страшне несреће у коју је била запала. Он умре 1066, оставивши круну Харолду, коју му оспораваше вођа Нормана, који се налазио у Француској. Веле да му ју је сам Харолд био уступио. За несрећу по Харолда, тај његов супарник био је и амбициозан и велики човек.

Те, 1066 догодише се две ванредне експедиције. Виљем Освајач припремао је у Нормандији огромну флоту против Харолда. Истовремено Харолдов брат, који је био протеран из Нортумберланда због својих злочина, затражи помоћ од Норвешке. Заједно са норвешким краљем он крете 30 хиљада људи на 500 бродова, које искрца на ушћу Хумбера. Њих потуче Харолд скоро до ноге у бици у близини Јорка. Али се истовремено сручи на њега још страшнија олуја. Виљем је искористио моменат када се краљ англо-саксонски борио са Норвежанима, да се баш тада појави од Св. Валерија са најјачом флотом (Хум тврди да је имао 3 хиљаде транспортних бродова, а по другима, имао их је 1.200, носећи 60 до 70 хиљада бораца). Харолд дојури највећом брзином од Јорка, заметну код Хастингса одлучну битку, у којој краљ Енглеске нађе часну смрт, а његов срећни супарник стави наскоро целу земљу под своју власт.

У времену ових догађаја други један Виљем, названи Гвоздена Рука, са Робертом Гискаром и његовим братом Рожеом покорише са шаком јунака Калабрију и Сицилију (од 1058 до 1070).

Није прошло ни тридесет година од ових значајних догађаја, када један егзалтирани поп загреја целу Европу фанатичним заносом и гурну је у Азију ради освајања Свете Земље.

Петар пустињак крете најпре са 100 хиљада људи, а потом са 200 хиљада пробисвета који су били слабо наоружани. Они успут страдаше од Мађара, Бугара и Грка, но успеше да пређу Босфор и стигну до Никеје са 50 или 60 хиљада људи. Тамо их побише и поробише Сарацени.

После ове експедиције ходочасника, кренула је друга, која је имала више војнички карактер. Она је била састављена од 100 хиљада Француза, Лоренаца, Бургунђана и Немаца, под вођством Готфрида Булоњског. Она је ишла преко Аустрије на Цариград. Друга експедиција, сличне јачине, кренула је под вођством грофа од Тулузе преко Лиона, Италије, Далмације и Македоније. Најзад је и трећа, под Боемондом, кнезом од Таранта, састављена од Нормана, Сицилијана и Италијана, кренула морем преко Грчке и Галипоља.

Овај велики покрет потсећа на фабулозне Ксерксове експедиције. Удружиле су се флоте Ђенове, Венеције и Грчке да пренесу ове ројеве крсташа у Азију, прелазећи преко Босфора или

Дарданела. Више од 400 хиљада људи се згомилало на Никејским пољима, где осветише пораз својих претходника. Победнички Готфрид одведе их затим преко Азије и Сирије до Јерусалима, где основа краљевину.

Била су употребљена сва поморска средства Грчке и цветајућих република у Италији било за транспортовање ових војсака или за њихово снабдевање. И можда су велики покрети, које због овога извршише италијанске приморске државе, били највећа корист овог крсташког похода.

Овај моментални успех проузрокова велике поразе. Поцепани муслимани увек су се удруживали када је била у питању борба против неверника. Међутим, појави се поцепаност међу крсташима. Била је потребна нова експедиција, да притекне у помоћ краљевини, којој је грозио храбри Нуредин. Ка Цариграду путем својих претходника кретоше се Луј VII и цар Конрад сваки са по 100 хиљада крсташа (1142), али Грци, заплашени честим посетама ових опасних гостију, припомогоше њиховој пропасти. Конрад, који је хтео да буде први, паде у клопку Турцима, које је обавестио Манојло Комнен. Њих у више сусрета потуче конијски султан. Луј је имао више среће, и потуче Турке на обалама Меандре. Али, пошто више није имао Конрадову помоћ, а био је узнемираван од непријатеља и делимично тучен при пролазу кроз теснаце и лишен свих намирница, то се он нађе опкољен у Аталији на обали Фамфилије, где је тражио средства за укрцавање. Грци му дадоше недовољно тих средстава, те он једва успе да са 15 до 20 хиљада људи пређе у Антиохију. Остали падоше у руке Сараценима.

Слабе потпоре страдале су од климе и свакодневних борби, ма да су стално пристизале у мањим деловима из Европе помоћу италијанске морнарице. Све би то пропало под Саладиновим ударцима, да римски двор није успео да уједини снаге цара Фридриха Барбаросе са краљевима Француске и Енглеске за спас Свете Земље.

Цар крену први са 100 хиљада Немаца. Он прокрчи себи пут преко Тракије упркос сада формалног отпора Грка, којима је тада владао цар Исак Анђел. Победнички, Фридрих пређе Дарданеле и заузе Конију, али тамо умре због неразмишљеног купања у некој реци за коју се мисли да је река Циднус. Син његов, војвода од Швапске, врати се Птоломају са свега 6.000 људи, пошто је остале изгубио услед муслиманских нападаја и болештина.

Једновремено су кренули и Ричард Лавово Срце и Филип Август. Они су срећније изабрали пут. Са великим флотама кренули су из Марсеја и Ђенове (1190).[1] Ричард је заузео Кипар и оба се искрцаше у Сирији. Тамо би вероватно имали успеха, да

[1] Ричард је кренуо из Енглеске са 20 хиљада пешака и 5 хиљада коњаника, које искрца у Нормандији. Одатле је сувим отишао преко Гујане у Марсеј. Непознато је која га је флота пренела у Азију. Филип се укрцао у Ђенови на италијанске бродове са приближно истим снагама.

се међу њима не појави супарништво, услед чега се Филип врати у Француску.

Дванаест година доцније одлучено је да се крене у нови крсташки рат (1203). Један део крсташа се укрцао у Провансн или у Италији. Други, под вођством фландриског грофа и маркизом од Монферата, кренуше из Венеције. Но ови други под упливом вештога Дандола сјединише се под његову команду у циљу напада на Цариград, а под изговором да тиме обезбеде права Алексија Анђела, сина оног Исака, који је напао Фридриха, и наследника оног Комнена, који је помагао уништење војски Конрада и Луја VII.

Двадесет хиљада људи усудише се да нападну стару светску престоницу, која је имала најмање 200 хиљада бранилаца. Они је нападоше и са мора и са копна и заузеше је. Узурпатор побеже, али ни повраћени на престо Алексије Анђел не могаше на њему да се одржи. Грци се побунише у корист Мурзуфа, али се Латини одупреше. Наста још крвавија битка него она прва, у којој они поново посташе господари Цариграда. Сада на престо наместише свога вођу грофа Бодоена од Фландрије. Његова је владавина трајала пола века. Остаци Грка побегоше у Никеју и Трапезунт.

Шесту експедицију водио је преко Египта Јован Бријенски. Он је постигао успех при страшно крвавој опсади Дамијете, али је ипак морао да попусти пред све већим снагама муслимана. Остаци ове сјајне војске замало се не подавише у Нилу и били су врло срећни да купе дозволу за укрцавање у Европу.

Римски двор, коме је било у рачуну да подржава расположење хришћана за ове експедиције, и од којих је само он вукао користи, наговорио је немачке владаре, да подрже пољуљану краљевину Јерусалима. Цар Фридрих и хесенски ланд-граф укрцаше се у Бриндесу 1227 са 40 хиљада одличних војника. Али се они успут обадвојица разболеше и у Таренту напустише флоту. Фридрих се нађе увређен насилничким држањем папе Гргура IX, који се усудио да га анатемише због недовољне и споре послушности. Али доцније крену са 10 хиљада људи, попуштајући на тај начин утицају понтификалних муња.

Луј IX био је надахнут истим идејама, а ако је веровати Анселоу, он је имао и виших политичких разлога. Он је кренуо из Мртвог Егеја 1248 са 120 великих и 1.500 малих бродова. Бродове је закупио од Ђеновљана, Млечана и Каталонаца, јер Француска у оно време није имала своју морнарицу, ма да се простирала на два мора. Краљ се искрца на Кипру где прикупи још неке снаге. Према писању Жоенвила он је кренуо са Кипра у Египат са 1.800 бродова. Његова војска морала је имати око 80 хиљада људи, јер, ма да пола војске би разбијено и бачено ка обалама Сирије, он је ипак доцније кренуо на Каиро са 60 хиљада људи, од којих је било 20 хиљада коњаника. Зна се да се искрцао тако и гроф од Поатијеа који је дошао из Француске.

Познато је какву је жалосну судбину доживела ова сјајна војска, па то ипак није сметало истом краљу да окуша срећу у новом крсташком походу 1270. Овог пута он се искрца код развалина Картагине и опседе Тунис. Но, тамо куга покоси за неколико недеља половину његове војске, па и њега. У помоћ му дође сицилијански краљ са јаким снагама баш када је Луј умирао. Трудећи се да остатак његове војске пребаци на своје острво, он успут пострада од буре, која прогута 4 хиљаде људи и 20 великих лађа. И овај владар сматрао је да је боље и корисније заузети грчку цариградску империју. Са тим предлогом није се сложио Филип, син и наследник Св. Луја, који се журио да се врати у Француску. То је био и последњи покушај. Хришћани у Сирији пропадоше у славним нападима на Триполис и Птолемају. Неки остаци верских редова побегоше на Кипар и настанише се на Родосу.

Муслимани пређоше Дарданеле код Галипоља 1355 и постепено овладаше покрајинама Источног Царства, којем су Латини задали последњи ударац.

Кад је Мухамед II опседао Цариград (1453), кажу да је своју флоту пренео сувим, да би је увукао у канал и затворио пристаниште. Чак се мисли да је она била и доста велика, кад је могла да прими на себе 20 хиљада одличне пешадије. Када је Мухамед по заузећу престонице прикључио својој флоти и целу грчку морнарицу, он је своју царевину поставио међу најјаче поморске силе. Он упути своје нападе на Родос и чак на Отрант на италијанској обали, а за то време сам је наступао ка Мађарској, тражећи себи достојнијег супарника (Хуњадија). Пошто је био од бијен и рањен код Београда, султан крете са великом флотом на Трапезунт. Пошто је покорио тај град, отпловио је са 400 једрењача да се искрца на острву Негрепонту, који заузе на јуриш. Други покушај био је на Родосу, који је извршио са 100 хиљада војника, под вођством једног од најбољих својих помоћника, али је одбијен са великим губицима. Мухамед се спремао да крене понова и то лично на челу једне огромне војске. Војску, коју је сакупио на обалама Јоније, цени Верто на 300 хиљада. Услед његове изненадне смрти, није дошло до извршења овог подузећа.

У томе добу почела је и Енглеска да постаје све опаснија по своје суседе на копну и на мору. Исто тако и Холандија, која је своје земље отимала од океана, почела је да се претвара у силу, која је била још необичнија од Венеције.

Едуард III искрца се у Француској и опседе Кале са 800 бродова и 40 хиљада људи.

Хенрик V извршио је два десанта, 1414 и 1417. Кажу да је имао 800 лађа, а само 30 хиљада људи, од којих 6 хиљада коњаника.

Но, до ове епохе и заузећа Цариграда, сви поменути догађаји одиграли су се пре проналаска барута, ма да се помиње да је Хенрих V имао неколико топова код Алинкура, ситурно је да на бродовима још није била употребљена артиљерија. Али отада се

све комбинације са бродовљем променише, и та револуција би извршена истовремено са проналаском бусоле и открићем рта Добре Наде и Америке. Тиме би измењен и цео систем поморске трговине и створен сасвим нови колонијални систем.

Овде нећемо говорити ни о шпанској експедицији у Америку, ни о експедицијама Холанђана, Португалаца и Енглеза у Индију, проширујући свој утицај преко рта Добре Наде. Поред генијалности коју показаше Гама, Албукерик и Кортез, ове мале експедиције са снагама од по 2 до 3 хиљаде људи, против приморских народа, који нису познавали ватрено оружје, нису нимало интересантне као ратне операције.

Шпанска флота је учињеним открићем новог света достигла велики ступањ и кулминирала под Карлом V. Међутим, слава коју је стекла његова експедиција на Тунис, који он заузе са 30 хиљада војника и 500 лађа, би уздрмана поразом што га претрпе експедиција исте јачине против Алжира (1541). Та експедиција била је предузета у невреме и супротно умесним опоменама адмирала Дорија. Тек што се цар био искрцао, видео је како 160 његових бродова са 6 хиљада војника прогуташе таласи. Остатак је спасен умешношћу адмирала Дорија и прикупљен код рта Метафуза, где се Карло V састаде са њима по цену великих напора и опасности.

У томе времену Мухамедови наследници запазили су већ све згоде које им пружају лепе поморске земље које су освојили, као и превласт на морима. У то време и код Турака била је позната артиљерија и војничка вештина као и код осталих народа Европе. Њихова величина достиже свој врхунац под Сулејманом I који заузе Родос (1552) опседнувши га флотом која је на себи носила 140 хиљада бораца копнене војске.

1565 искрца се Мустафа са чувеним Драгутом на Малти, где су витези са Родоса били створили нову установу. Турци су довели 32 хиљаде јаничара на 140 бродова. Познато је како се ту прославио Јован од Ла Валете који их је одбио.

Још већа флота била је упућена ка острву Кипру 1527. Она је бројала 200 галија са 55 хиљада људи. Тамо би заузета Никозија и опседнута Фамагуста. Страховита свирепства која је вршио Мустафа узбудише још више народе против његове инвазије. За одбрану Кипра удружише своје поморске снаге Шпанија, Венеција, Напуљ и Малта. Али Фамагуста била је већ подлегла у пркос Барберигове херојске одбране. Мустафа је учинио ниско обесивши Барберигу живог, да би осветио смрт 40 хиљада Турака који су у току две године пали на томе острву.

Међутим, комбинована флота под вођством двају јунака, Дон Жуана Аустриског (брата Филипа II) и Андрије Дорија, стиже турску флоту на улазу у Лепантски Залив, баш у близини оног предгорја, где се одлучило господарство света између Антонија и Августа. Они је скоро потпуно уништише. Више од 200 бродова

и 30 хиљада Турака бише заробљени или потопљени (1571). Овом победом није учињен крај турској надмоћи, али јој је заустављен полет. Турци ипак следеће године учинише велике напоре да створе исто тако јаку флоту. Закључењем мира спречено је даље крвопролиће.

Лоши успеси Карла V против Алжира нису спречили Себастијана Португалског да покуша освајање Марока. Тамо га је позивао један марокански владар, кога су отерали из својих земаља. Искрцао се на обалама овог краљевства са 20 хиљада људи. Но, млади владар погибе, а његова војска би исечена на комаде у бици код Алказара од Мулеја Абделмелека 1578.

Филип II после поморске битке код Лепанта постао је осион. Благодарећи успесима свог макијавелизма и заслепљености лигаша у Француској, мислио је да се његовом оружју не може више нико одупрети. Он поче да сања о заузећу Енглеске. Непобедива армада, која је требало да изврши овај задатак, кренула је из Кадикса. По Хумовим подацима она је имала 137 лађа наоружаних са 2.630 бронзаних топова и са 20 хиљада војника поред 11 хиљада морнара. Овој сили имала се придружити још једна армија од 25 хиљада људи, које је водио војвода од Парме из Холандије преко Остенде. Овој флоти судише Енглези и бура. Она је за оно време била јака, али далеко од тога да заслужује помпезни назив који јој је био дат. Изгубила је 13 хиљада људи и половину свога бродовља, не успевши ни да се приближи обалама Енглеске.

Прва експедиција после ове, био је поход Густава Адолфа против Немачке (1630). Војска није бројала више од 15 до 18 хиљада људи. Доста јака флота имала је око 9 хиљада морнара, но сигурно је погрешно тврђење Анцијаново да је имала 8 хиљада топова. Искрцавање у Померанији није много спречавано од царске војске, а шведски краљ нађе моћну потпору међу народима Немачке. Његов наследник извршио је експедицију необичније природе, која у историји претставља усамљен пример. Реч је о маршу шведског краља Карла X, који је прешао преко леда мореуз Белт, да би из Шлезвига дошао до Копенхагена преко острва Фионије (1658). Он је имао 25 хиљада људи, од којих је било 9 хиљада коњаника, са одговарајућом артиљеријом. Предузеће је било утолико смелије, што лед није био сигуран, јер је више топова и кола потонуло, међу њима и краљева кола.

После 75 година мира понова је избио рат између Млетака и Турске (1615). Турци су кренули војску од 55 хиљада са 350 галија и лађа на Кандију. Тамо заузеше важан положај Кану, пре него што је република мислила да му притекне у помоћ. Ма да су Млечани већ били почели да губе оне одлике које су чиниле њихову величину, они су ипак имали неколико јунака. Морозини, Гримани и Мочениго водили су више година борбу против Турака, који су имали велику бројну надмоћ и још су се ојачали заузећем Кане.

Млетачка флота била је знатно нарасла под Гриманијем, док јој страховита бура није разорила две трећине бродовља заједно са адмиралом.

1648 почела је опсада Кандије. Сусуф ју је бесно нападао са 30 хиљада војника. Два јуриша су била одбијена, али огромна бреша која је била направљена нагонила је и на трећи. Турци продреше у тврђаву. Тражећи смрт Мочениго се баци на њих. Његово јунаштво би крунисано сјајним успехом. Он одби Турке и напуни ровове њиховим телима.

Млеци би могли отерати Турке, да су могли послати помоћ од 20 хиљада људи. Али их је Европа тако слабо помагала, да је Република ставила на коцку све ратнике који су јој још остали.

Опсада, која је после извесног времена настављена, трајала је дуже него опсада Троје. Свака акција обележена је покушајем Турака да пошаљу помоћ својој војсци и поморском победом Млечана. Према прогресу поморске тактике у Европи, Млечани су имали знатну надмоћ над турским бродовима, који су скупо плаћали сваки покушај изласка из Дарданела. У овој дугој борби истакоше се три Морозина и више Моченига.

Најзад славни везир Ћуприли, који је својим заслугама дошао на чело турске владе, одлучи да лично поведе рат који се тако дуго отеже. Он дође на острва, где му бродови поступно пренеше снагу од 50 хиљада људи са којом предузе снажне нападе (1667).

Турци развише у овој чувеној опсади више вештине него икад дотада. Њихова артиљерија огромног калибра добро је употребљена. Они првипут изградише ровове, које је измислио неки италијански инжињер.

Млечани су опет били усавршили минску одбрану. Никад није виђено толико упорности у борби између мина и нападача. Овај огорчени отпор омогућио је гарнизону да дочека зиму. На пролеће Млеци послаше појачања, а војвода од Фејаде доведе и неколико стотина француских добровољаца.

Турци су такође добили моћна појачања и удвостручили енергију. Кад се опсада ближила своме концу, стигоше 6.000 Француза под командом Бофора и Наваја (1669). Но због једног рђавог испада ова надмена омладина изгубила је храброст, а и додијале су им тешкоће опсадног живота. Зато после два месеца борбе Навај узе на себе да остатке својих трупа врати у Француску. Морозини остаде тада са свега три хиљаде исцрпљених људи, који више нису били кадри да бране тврђаву отворену са свих страна, те пристаде да је евакуише под уговором који се претвори у уговор о миру. Кандија је коштала Турке двадесет пет година. Више од 100 хиљада људи убијено је у 18 извршених напада и више стотина испада. Број хришћана свих народа, који падоше у овој часној одбрани, цени се на 35 хиљада.

Борба између Луја XIV, Холандије и Енглеске обележена је великим поморским операцијама, али без иједног значајног десанта. Десант Јакова II у Енглеској састојао се само из 6.000 Француза (1660), ма да је флота од Трувила бројала 73 бојна брода са 5.800 топова и 29 хиљада морнара. Била је велика погрешка што са толиком флотом није пребачено у Ирску бар 20 хиљада људи. Две године доцније Трувилова флота побеђена је знаменитог дана код Хуга. Остаци трупа искрцани су ради повратка на основи уговора о евакуацији.

Почетком XVIII столећа извршише Швеђани и Руси две сасвим различне експедиције.

Карло XII, који је хтео да помогне војводу од Холштајна, искрцао се у Данској са 20 хиљада људи пренетих на 200 транспората, које је штитила јака ескадра. Уствари, њега је пратила енглеска и холандска морнарица. Ова експедиција значајна је и по детаљима искрцавања. Исти владар хтео је извршити десант у Ливонији да би помогао Нарву, али пристао је у једном шведском пристаништу.

Петар Велики, коме су досађивали Персијанци, хтео је да искористи раздор међу њима, па се 1722 навезао на Волгу и ушао у Касписко Море са 270 лађа и 20 хиљада пешадије. Он се искрцао у Агракану на утоку Хојше, где га је чекала његова коњица од 9 хиљада драгона и 5 хиљада козака, који су стигли сувим преко Кавказа. Цар заузе Дербент и опседе Баку. Затим се упусти у преговоре са партијама, које су цепале царство Софа, и које му уступише Астрабад, кључ од Касписког Мора, а донекле и од персиске монархије.

Век Луја XV обележен је само споредним експедицијама, не изузимајући ни ону Ришељеву против Минорке, која је славна по своме пењању, а мање значајна као десант.

Шпанци су, међутим, извршили 1775 године десант са 15 до 16 хиљада људи ради напада на Алжир и кажњавања пиратства које су вршили ови дрски гусари. Али у експедицији није владала сагласност између ескадре и копнених трупа, због тога пропаде под ватром турских и арапских стрелаца распоређених у шипражју око вароши. Трупе које су биле искрцане на копно вратише се на бродове, изгубивши 2.000 људи.

Амерички рат (1779) претставља доба највећих напора француске морнарице. Европа је са чуђењем посматрала како ова сила истовремено пребацује грофа д'Естенга у Америку са 25 линиских бродова, док је Орвилије са 65 француско-шпанских линиских бродова имао да штити десант који су вршили са 300 транспортних бродова уједињени војници код Хавра и Сент Малоа.

Та нова армада шетала се два месеца не предузимајући ништа. Коначно је ветар отерао у њене луке.

Д'Естенг је имао више среће. Он је у Антилима задобио превласт и искрцао у Сједињеним Државама 6 хиљада Француза под командом Рошамбоа. Он је доцније добио још једну дивизију и

са том снагом помогао опкољавању мале енглеске војске под командом Корнвелса и Јорктауна (1781). Тиме је утврђена независност Америке. Француска би можда за увек триумфовала над својим непомирљивим супарником, да је у вези са парадирањем по Ламаншу упутила 10 бродова са 7 до 8 хиљада људи више са намесником Индије Сифреном.

У Француској револуцији било је мало десаната. Француска морнарица пострадала је у тулонском пожару, емиграцији и бици код Уесана.

Ошов покушај против Ирске, предузет са 25 хиљада људи, био је ветром осујећен и остао без сваког резултата (1796).

Доцније, Наполеон је предузео експедицију у Египат са 23 хиљаде људи. Његова флота бројала је 13 бојних бродова, 17 фрегата и 400 транспортних лађа. Она је најпре имала успеха, али су иза тога дошли тешки неуспеси. Познато је да су Турци укрцали у Абукиру 15 хиљада људи са намером да га одатле потисну. Поред тога што је ово полуострво било погодно за одбрану у вези са утврђивањем, где би се могла сачекати појачања, Турци ипак бише нападнути и сви бачени у море или похватани. Ово је редак пример одбране, који се може подражавати у сличном случају.

Велика експедиција упућена 1802 против Сан Доминга била је значајна као десант, али је пропала услед заразе жуте грознице.

После своје победе над Лујем XIV, Енглези су сву пажњу посветили разарању супарничких морнарица и освајању колонија, не бавећи се великим десантима. Њихови десанти, који су вршени у XVIII столећу код Бреста и Шербура са коровима од 10 до 12 хиљада људи, нису могли ништа нахудити једној снажној држави као што је Француска. Нечувена освајања која су им донела хиндуску империју вршила су се постепено. Најпре су заузели Калкуту па Бенгал, где су слали сукцесивна појачања, и створили војску од 150 хиљада из дисциплинованих Сипојаца.

Енглеско-руска експедиција против Холандије извршена је 1799 са 40 хиљада људи, но то је извршено уз више узастопних искрцавања. Она је интересантна само по својим детаљима.

У 1801 Аберкромби са 20 хиљада Енглеза најпре је узнемирио Ферол и Кадикс, а затим се искрцао у Египту. Резултати су свакоме познати.

Експедиција генерала Стјуарта у Калабрији (1806) имала је нешто успеха код Мајде, па се морала вратити на Сицилију. Експедиција против Буенос Аиреса била је несрећнија и завршила се капитулацијом.

1807 искрцао се лорд Карткарт са 25 хиљада људи код Копенхагена, који је опсео и бомбардовао. Запленио је тамо данску флоту што је био циљ његове експедиције.

Велингтон се искрцао 1808 у Португалији са 15 хиљада људи. Познато је како је он после победе код Винијера и уз помоћ

побуне, која је избила у целој Португалији, натерао Жиноа да напусти ову краљевину. Иста војска, повећана је на 25 хиљада и стављена под Мурову команду, хтела је да продре у Шпанију, у помоћ Мадриду, али је одбачена ка Корољи уз велике губитке и натерана да се спасава на бродовље. Велингтон је осветио овај пораз, искрцавши се са 30 хиљада Енглеза и појачан са толико исто Португалаца. Он је најпре напао Сулу код Опорта (у мају 1809) и продирући до капија Мадрида тукао Жозефа код Талавере.

Највећа експедиција, коју су Енглези извршили после Хенрика V била је она против Анверса (Антверпена). Она је бројала преко 70 хиљада људи, од којих је било 40 хиљада копнених трупа и 30 хиљада морнара. Она није постигла свој циљ само због лошег вођења од стране њеног команданта.

Руси су извршили један десант који је по начину личио на чувени прелаз Швеђана под Карлом X. Они су са 30 батаљона извршили прелаз Ботниског Залива, идући преко леда у пет колона. Циљ им је био заузеће Аланских Острва, сејући страх до капија Штокхолма, док је друга дивизија прешла залив код Умеа (у марту 1809).

Генерал Мирej извршио је 1813 добро комбиновани десант око Тарагона у циљу отсецања Сушеа од Валенције. Но и поред постигнутих успеха морао је да се поврати на бродове.

Флота, коју је Енглеска створила 1815 против Наполеона, који се био вратио са острва Елбе, била је значајна по огромној количини материјала искрцаног у Остенди и Анверсу. И трупе које је довела достизале су број од 60 хиљада Енглеза и Хановеранаца. Али, пошто су неке трупе дошле сувим, а друге постепено искрцаване на савезничком терену, то је овај транспорт имао више изглед мирне експедиције него војничке операције.

Најзад, Енглези извршише исте 1815 једно предузеће које може стати у ред најнеобичнијих. Хоћемо да говоримо о њиховом походу против престонице Сједињених Држава у Америци. Сви су се не мало зачудили кад се шака људи од 7 до 8 хиљада Енглеза искрцала усред државе од 10 милиона становника и отишла доста далеко у дубину земље да би заузела престоницу и разорила њене јавне установе. То су резултати којима се не може наћи упоређење у историји. Могло би се то донекле приписати републиканском и антимилитаристичком духу становника. Али су сличне милиције у Грчкој, Риму и Швајцарској умеле боље да бране своје огњиште и то против много јачих завојевача. Поред тога, баш исте године потпуно је уништена једна енглеска експедиција, већа од ове, од стране милиције из Лујзијаније под командом генерала Џексона.

Али пројекат који је имао Наполеон за поход на Енглеску може наћи можда упоређења у фабулозним флотама Ксерксовим и крсташким. Он је хтео да пребаци у Енглеску 150 хиљада војника помоћу 3 хиљаде чамаца или великих шалупа са топовима, под заштитом 60 бојних бродова.

Из тога се види каква је разлика између покушаја таквих десаната, код којих се ради о прелазу једног морског рукава од неколико миља, и оних који се отискују далеко на широко море. И оне многе операције преко Босфора објашњавају се овом разликом, која је одлучујућа у овој врсти операција.[1]

Чини нам се да би било згодно додати овом „Прегледу" неколико гледишта о истом питању која су једном приликом изнета 1856 у публикацији под насловом: „Писмо генерала Жоминија директору „Војног посматрача" (Spectateur Militaire), односно расправе о његовој брошури у којој се говори о формацији трупа за борбу". Пустимо нека говори писац „Прегледа": — (Ф. Л.).

„Господине Директоре, у Вашем броју од 15 јула има један чланак од г. Боно ди Мартреја, генералштабног мајора, о једној малој брошури коју сам сматрао за потребно да прикључим свом „Кратком прегледу о ратној вештини" у циљу потпуности одељка о формацији трупа за борбу.

Критика је опште право и добро за развитак наука и ја сам врло захвалан на похвалама које г. ди Мартреј хоће да ми изрази, да би ублажио замерке које ми је упутио. Ипак, мислим, морам да му одговорим на две главне тачке његове критике.[2]

Изгледа да ми г. Мартреј пребацује што занемарујем користи паре и брзину транспорта која из тога произилази, као и релативну надмоћ оних који су знали да себи осигурају њену велику примену. Напомињем да се моја брошура односи поглавито на континенталне војне операције, а никако на обалске или на прекоморске операције. Уосталом, не могу се ја сумњичити како не познајем важност тих операција пошто сам један главни одељак, у свом првом „Аналитичком приказу ратних комбинација", посветио приказу те важности. Тај одељак писан је 1829, дакле, у времену када пара није још била достигла свој огроман развој. Но, баш та околност иде у мој прилог.

Да ми је било допуштено да објавим бар једну од мојих успомена, које сам писао за време рата 1854, онда би г. ди Мар-

---

[1] Шест месеци по објави овог дела, извршили су 30 хиљада француза десант из Тулона у Алжир. Они су били срећнији од Карла V, јер су у току мало дана заузели и град и целу област. Ова експедиција вођена је добро и од стране морнарице и од стране трупа, те чини част и војсци и њеним командантима.

[2] Ми овде износимо само оно што се односи на прву тачку, која се односи на поморске експедиције. Оно што је ушло у другу тачку, наћи ће се у изводу у следећем члану, пошто то спада у стратегију. — Ф. Л.

треј увидео да нико у Европи није пре мене ни боље од мене оценио користи, које ће у будуће давати пара оним државама, које имају велике морнарице.

Но и поред тих простих уверења мислим да се треба чувати прецењивања тих преимућстава, а на основу онога што се догодило у Црном Мору.

Пре свега, ретко ће се кад догодити да се две морнарице, мањевише једнаке, удруже против једне слабије. Вероватно је, да ће у борбама, које у будуће избију у Европи, једна од великих поморских сила стајати на једној страни теразија, а друга на супротној. Отада ће велике експедиције средствима трговачке морнарице бити, ако не немогуће, а оно врло рискантне у случају сусрета са непријатељском ратном флотом.

Уствари, изгледа да се спрема нова револуција у пловидби изградњом оног чувеног колоса (Great Eastern), којим је француски инжињер Бринел обогатио енглеску морнарицу. Кажу да тај брод сам може да понесе целу пешадиску дивизију са њеном артиљеријом. На тај начин десет таквих бродова могли би да пребаце целу једну армију на непријатељске обале.

Треба бити без општих појмова па не разумети све већи пораст користи које ће због тога наступити за прекоморске експедиције. И убудуће биће немогуће спречити искрцавање на једној дугој обали коју треба чувати. Али, најзад, каквог ће то утицаја имати на једну континенталну борбу? Узмимо да се 150 или 200 хиљада људи искрца око Бреста, или Одесе или Ревала, па чак и око Лондона и Кронштата, зар они неће морати да се одвоје од обала и да продиру у дубину земље и тамо победити или ризиковати потпун пораз? Дакле, за победу ће требати поглавито веште комбинације стратегије и велике тактике. Јер, начела која су довела до победе код Риволија, Аустерлица, Регенсбурга и Ваграма, вршиће увек свој утицај. Ја сам то хтео да истакнем, а то историја боље доказује него и најбоља резоновања.

Сем тога, то није само ствар данашњице, да се надмоћ једне морнарице осећа код операција на континенту чије обале запљускује море. Масена не би морао капитулирати у Ђенови, да није било флоте адмирала Кемпа. Познато је колико је користило Енглезима што су могли да наизменично преносе своје снаге на Лисабон, Корону, Кадикс и Валенцију, благодарећи брзини коју њихови противници нису били у стању да развију. Исто тако, сигурно је да поред велике помоћи побуњеног народа, Велингтон се не би усудио да продире у срце Иберског Полуострва да је макар и најмања француска флота могла да се појави на ушћима Таја и Дура.

Али да би се могле уздићи на висок ступањ, уистину велике експедиције из 1854 и 1855, потребно је следеће:

1. — да су две најјаче поморске силе на земљи вечно везане заједничким циљем, подједнако корисним за обадве;

2. — да са њима буду увек у сагласности две главне континенталне силе, и да све раде сагласно у истом циљу. Оваква два услова можда се никад неће наћи заједно.

Ако десет бродова као „Great Eastern" искрцају 150 хиљада Енглеза или Немаца на обалама Француске, они ће бити убрзо протерани вештим и енергичним маневрима. Ако се место тога искрца у Ливонији, а у тој борби Француска остане неутрална, онда ће они тамо имати жалосну улогу, ма да у почетку могу постићи и неке успехе. Акција ових колоса постаје скоро ништавна на два три дана марша далеко од обала. Тамо већ стратегија и копнена надмоћ преузимају сва своја права. Но, изгледи би се свакако променили ако би Француска и друге силе, које имају и јаке морнарице и јаке војске, једног дана сакупиле двадесет оваквих колоса на обалама Ламанша. Можда би онда Енглези зажалили што су усавршавали овако јака агресивна средства, која се коначно могу окренути и против њих.

— — — — — — — — — — — — — — —

Мало сам се удаљио од циља који сам себи поставио узимајући перо. Време је да се ствар резимира.

Сматрао сам за потребно да констатујем да ће у погледу рата који се води у унутрашњости једне континенталне земље начела стратегије и велике тактике сачувати сав свој утицај, и да ће скоро увек триумфовати. Остајем при томе да рат на истоку није ни издалека демантовао ово уверење.

Г. де Мартреј треба да има на уму циљ моје брошуре и скроман обим на који сам се морао ограничити, да бих написао само један додатак уз свој „Кратак преглед ратне вештине". Свакако би се могло пожелети да сам место овог додатка разрадио цео одељак о новим изгледима прекоморских експедиција. Но, то би ме одвело сувише далеко, а предмет је сувише неодређен и изложен разним случајним утицајима, да га је тешко свести у неке сталне одредбе. А те одредбе не би стварно ни у чем измениле начела континенталног ратовања.

Види се, дакле, да нисам оспоравао важност парне пловидбе за све обалске операције.

Познато ми је сасвим добро да смо далеко од Ролонових експедиција на утоку Сене, и од норманских и саксонских на свима европским обалама. Благодарећи будућим Левијатанима имаће Лондон, Лењинград, Напуљ, Цариград и све престонице у близини мора да стрепе од ових огромних завојевачких инструмената. Али престонице не сачињавају целу државу, осим ако нису истовремено и географски центри и стратегиске и политичке основице државне снаге. У том погледу већа је бојазан за Лондон него за Лењинград, који је за Русију, у војничком погледу, од споредног значаја.

Нећемо ићи даље у овој расправи из бојазни да не изазовемо деликатна питања, чија решавања не би била ни дозвољена или би могла бити сувише незгодна. Време је да дотакнемо главни циљ овог одговора.[1]

Члан XXX

Стратегиски закључци и упутства како да се добије сопствена сигурност у стратегиској процени

Изгледа да сам постављени задатак прилично испунио учињеним излагањем начела и историских примера.

Као што смо видели из дефиниције која се налази на челу овог поглавља, већина важних ратних операција припадају и стратегији и тактици. Стратегији у погледу правца у коме треба дејствовати, а тактици у погледу извођења самог дејства. Пре него што уђемо у расправу о тим мешовитим операцијама, потребно је да претставимо комбинације велике тактике и битака, као и начине на које се могу постићи примене основних ратних начела. На тај начин лакше ће се разумети ове пола стратегиске пола тактичке операције у њиховој целокупности. Нека ми је само дозвољено да прво изнесем садржину поглавља које сте сад прочитали, а уколико се односи на стратегиске комбинације.

Из разних чланова, из којих се састоји ово поглавље, може се, по моме мишљењу, закључити да се начин примене општих ратних начела на свима могућим војиштима састоји из следећег:

1. — Знати извући користи које могу понудити реципрочни правци две операциске основице, онако како је то речено у чл. 18 у корист праваца који су истакнути и управни на непријатељску основицу.

2. — Од три зоне, из којих се обично састоји свако војиште, изабрати ону на којој се могу непријатељу задати најтежи удари, а где се сами излажемо најмањем ризику.

3. — Добро изабрати и добро упутити операциске правце. Код одбране узети концентричне примере, које је дао надвојвода Карло 1796, Наполеон 1814 или Сула 1814 за паралелно повлачење ка границама. Код напада, напротив, треба се управљати по начинима, који су осигурали Наполеонове успехе у 1800, 1805 и 1806, упућујући своје снаге на једно крило непријатељског стратегиског фронта или у центар, што му је донело тако добре успехе у 1796, 1809 и 1814 г. Све ово према односним положајима армија и сходно разним упутствима изнетим у чл. 21.

4. — Добро изабрати своје евентуалне стратегиске правце за маневар, дајући им тако погодан правац који омогућава дејство већег дела својих снага, а непријатељу отежава прикупљање његових снага и њихово узајамно помагање.

---

[1] Видети наставак ових одговора на странама 221—223.

5. Добро комбиновати у духу целине и централизације све стратегиске положаје, као и све велике делове војске, који се морају издвајати у циљу заузимања неопходних делова војишта.

6. — Улити својим трупама највећу активност и покретљивост у циљу њихове узастопне или наизменичне употребе на тачкама које треба притиснути. Но главно је да се јачом снагом дејствује против слабијих непријатељских делова.

Брзином маршева повећава се дејство својих снага и неутралише велики део непријатељских. Поред тога, што је ова живост често довољна да осигура успехе, њени резултати постају сто пута већи, ако се њеним напорима даде правац, који вешто изводи ка одлучујућим тачкама на операциској зони, где се непријатељ најтеже погађа.

Но, пошто се увек неће бити у могућности да се одреди та одлучујућа тачка између свих других, може се задовољити делимичним постигнућем циља целога задатка, умејући при том комбиновати брзу и сукцесивну употребу својих снага на изолованим деловима, чији би пораз тада био неизбежан. Ако се сједине двоструки услови брзине и живости у употреби војсака у добром правцу, онда се добија већа сигурност за победу и за што веће резултате.

Ово најбоље доказују операције, на које смо се тако често позивали, из 1809 и 1814, као и оне које је вршио Карно крајем 1793, које смо поменули у чл. 24, а чији се детаљи налазе у IV свесци моје „Историје о ратовима револуције". Око четрдесет битака преносиле су се једна за другом од Денкерка ка Менену, Мобежу и Ландауу појачавајући војске које су се тамо већ налазиле, и одлучиле четири победе којима је спасена Француска. Сва наука о маршевима може се наћи у овој мудрој операцији, да се овој комбинацији могла додати и способност за одлучну примену на одлучујућој стратегиској тачки на војишту. Но тога није било. Пошто је аустриска војска образовала главну савезничку снагу, а њена отступница водила је ка Келну, то треба главном француском снагом дејствовати у правцу Мезе. То би био најјачи ударац.

Комитет је спречио најдиректнију опасност, и примедба, коју сам себи допустио, ништа не умањује вредност његовог маневра. Тај маневар садржи половину стратегиских начела. Друга половина састојала би се у давању одлучнијег правца сличним напорима, као што је чинио Наполеон код Улма, Јене и Регенсбурга.

Сва ратна вештина садржана је у ове четири разне примене. Неће ми се замерити што се тако често враћам на исте примере, ја сам већ рекао зашто тако чиним.

Мислим, да је непотребно додавати да је један од главних циљева стратегије да се осигура својој војсци корист избором најпогоднијег војишта, ако се операције изводе на сопственом земљишту, и то постављањем тврђава, утврђених логора и мостобрана и стварањем комуникација у главним и одлучујућим прав-

цима. Све то долази у не мање интересантну страну ове науке. Ми смо указали по чему се лако могу познати ови одлучујући правци и одлучујуће тачке, било сталне или евентуалне. У том погледу Наполеон нам је дао поуку друмовима преко Симплона и Мон—Сениса. Тиме се Аустрија мудро користила после 1815 стварајући путеве у Тиролу, Ломбардији, Стелвиу, Шплигену и другим крајевима, као и разним тврђавама, које је пројектовала и подигла.

После свега што смо рекли, може се узети да је главно упознати се добро са свим тим како у погледу војне науке, тако и у сваком другом. Проучавање детаља постаје лако за онога, који је умео да упозна оне главне тачке из којих све друго произилази. У своме „Кратком прегледу ратне вештине" ја сам се баш највише посветио развоју ових водећих принципа. Треба се постарати да се они добро разумеју и добро примене.

Морам стално да понављам: да је теорија великих и умесних ратних комбинација сама по себи ствар прилично проста. Она само захтева интелигенцију и пажљиво размишљање.[1]

Но, и поред те једноставности маса школованих војника тешко схвата њену садржину. Њихов дух растура се на споредне детаље, место да се окрене ка основним узроцима. Они обично траже врло далеко оно што могу наћи на дохвату, када би само хтели.

Талент једног војсковође садржи у себи две веома различне ствари: знати добро судити о операцијама и добро их комбиновати; и умети их сам руководити ка добром циљу. Први таленат може бити природан дар, али се он може добити и развити учењем, док други много више зависи од индивидуалног карактера. Науком се тај талент може проширити и усавршавати, али никад не може створити ону умешност, која је лични дар.

За владаоца или шефа владе нарочито је важно да зна процењивати и комбиновати операције. Јер, ако му недостаје дар извршења, он ће бар бити у стању да расправља и уочава добре и рђаве стране плана који ће му се поднети. Поред тога, знаће да суди о способности генерала које му буду предложили. А ако они поред талента за стварање доброг плана буду имали и карактер чврст и сталожен, он ће моћи са сигурношћу да им повери командовање војскама.

Ако пак шеф државе буде један од способних извршилаца, но који имају само борбени инстинкт на терену без природног дара за припрему мудрих војних комбинација, он ће бити изло-

---

[1] Ови редови, као и они на крају чл. XXX, чине закључак војне наставе коју је генерал Жомини давао престолонаследнику у 1836. Они нису били штампани са „Кратким прегледом" доцније, 1849, као 1 додатак друге књиге „Кратког прегледа" издате у 1855. Ми смо преместили ову убедљиву лекцију на њено природно место, тј. на крају поглавља о стратегији. — Ф. Л.

жен свима оним погрешкама, које су чинили најславнији војсковођи који су били прави војници, и то сваки пут кад на њих спадне вођење целог рата, а за који њихова храброст није нимало расветљена студијом.

Помоћу начела која сам поставио и њихове примене у многим славним ратовима, добија се уверење да теорија о великим и умешним ратним комбинацијама може да се резимира у следећа правила:

Стратегиском науком у првом реду постиже се знање за добру припрему свога ратишта и познавање непријатељског. И код једног и код другог треба знати процењивати одлучујуће тачке, а то није тако тешко као што се мисли, ако се узму у помоћ упутства која сам дао нарочито у члановима 18—22.

Затим, вештином се постиже добра употреба својих снага на одлучујућем војишту, које је припремљено за дочек непријатеља или на војишту које треба заузети. Ако су добро схваћени изгледи који нуде та војишта сходно чл. 17, онда остаје само да се добро употребе расположиве снаге. Стављање тих снага у дејство претставља две главне комбинације. Једна од њих чини основу самог стратегиског начела: да се покретљивошћу и брзином добије предност за сукцесивно упућивање главног дела своје војске ка слабијим деловима непријатељског положаја. Други је: да се дејствује у најпресуднијем правцу, тј. у оном где се непријатељу наноси највише штете, не излажући себе поразном ризику, например, губитку сопствених комуникација.

Сва наука о великим ратним комбинацијама своди се на ове две основне истине. Према томе, сви издвојени покрети, или кретања растуренија од непријатељских, као и сваки растурен положај, претстављају озбиљне погрешке као и свако излишно издвајање великих одреда. Напротив, сваки систем, сјеђињен и добро стегнут, сваки централни стратегиски правац, сваки стратегиски положај који је прикупљенији од непријатељског, спадаће у мудре операције.

Што се тиче примене, сва су правила, такође, проста. Ако имате 100 батаљона према сличној снази непријатељској, ви можете покретљивошћу и иницијативом довести 80 батаљона на одлучујућу тачку, остављајући осталих двадесет да занимају половину непријатељске војске. На тај начин сте извели својих 80 батаљона према 50 непријатељских тамо где главно решење има да падне. То се постиже брзим маршевима, по унутрашњим правцима, или општим покретом ка једном непријатељском крилу. Ја сам навео случајеве за које је једно од ових начела више препоручљиво. (Видети чл. XXI).

Кад треба да се изради један операциски план, онда је важно потсетити се, „да свако војиште исто онако као и сваки положај војске, има само један центар

и два крила", као и да војиште има обично три зоне: једну десну, једну средњу и једну леву.

Избор најбоље операциске зоне зависи од тога:

1. — која зона нуди сигурнију и кориснију основицу;

2. — на којој се мање излаже опасности, а може да се највише нашкоди непријатељу;

3. — каква је била претходна ситуација обеју страна;

4. — какво је политичко расположење сила које се налазе у близини ратишта.

Једна од три зоне биће бесумње незгодна и опасна, док друге две могу бити мање или више погодне, према приликама.

Када су одређене зона и основица, онда треба одредити циљ првих предузећа. Дакле, бира се један објекат. Њих има две врсте, и то сасвим различне. Једни се могу назвати територијални или географски објекти. Ту се ради обично о некој непријатељској одбранбеној линији која се жели заузети, или о утврђењу или о утврђеном логору, који треба разорити. Други се састоје искључиво у ништењу или разбијању непријатељских снага, без обзира на географске тачке и њихову важност. То је био Наполеонов омиљени рат.[1]

Немам ништа да додам ономе што сам већ рекао у том погледу (в. стр. 105). Пошто је избор објеката најважнија тачка у операциском плану, то препоручујемо да се прочита цео чл. 19, који о томе говори.

Када је циљ устаљен, онда од основице треба наступати ка циљу по једном или два операциска правца. При томе треба водити рачуна да се никако не оштети начело и не предузму двоструке операције, осим ако смо на то принуђени самом природом ратишта, или имамо знатну надмоћ над непријатељем у броју људи или броју трупа. У том погледу чл. 21 садржи све што је потребно. Ако се иде по два територијална правца, онда оним главнијим треба да иде главна снага, а оним другим само деташирани делови. Но и њима треба, колико је могуће, дати концентричан правац према главној снази.

Када војска наступа ма коме циљу, онда пре сусрета са непријатељем и почетка битке, она заузима дневне или привремене стратегиске положаје. Фронт, који они обухватају, односно онај на коме је непријатељ може напасти, јесте њен операциски фронт. Правац операцискот фронта нуди једну важну комбинацију — промену стратегиског фронта, коју сам разрадио у члану 20.

[1] Некипут се може узети за циљ и политички објекат, нарочито кад се ради о интервенцијама у унутрашњим приликама код непријатеља, али и то улази у врсту географских објеката.

Опште начело захтева да се и при једнаким снагама узима фронт који је мање развучен од непријатељског, нарочито ако се на томе положају има да задржи дуже време. Ако су ваши стратегиски положаји прикупљенији од непријатељских, онда сте у могућности да брже и лакше прикупите снагу и одговорите постављеном начелу. Ако су ти положаји унутрашњи и централни ,онда непријатељ може прикупљати своје снаге само преласком преко ваших делова или вршењем дугих обилазака. Он је, дакле, у немогућности да примени начело, док ви то можете учинити без бојазни.

Али, ако сте врло слаби и налазите се према врло јаком непријатељу, и централни положај може бити обухваћен са свих страна непријатељским снагама, које би на свима тачкама биле јаче од ваших, онда не би било изгледа на одржање положаја, сем ако су непријатељски делови много удаљени један од другог (као што је био случај са савезничким војскама у Седмогодишњем рату); или, ако је та централна зона наслоњена са једне или обе стране на препоне, као што су Рајна, Дунав или Алпи, које онемогућавају истовремену акцију непријатеља. У случају знатне бројне слабости према непријатељу, боље је маневровати према једном од крила непријатељске линије него улетети у центар, нарочито ако су непријатељске снаге довољно прикупљене да вас угрозе.

Напред смо рекли да се стратегиском науком не одређују само одлучујуће тачке једног ратишта, него се наслања и на две комбинације: 1) да се главна снага своје војске упућује сукцесивно ка непријатељским деловима, нападајући их једне за другим и 2) да се за то дејство бирају правци, тј. да се прво удара на главне, а затим на споредне тачке.

Да бисмо ову основну стратегиску тачку објаснили необоривим доказом, навешћу понова француску операцију крајем 1793, која је претстављена на провизорној скици 8.

Познато је да су савезници имали десет главних корпуса на француској граници од Рајне до Северног Мора:

војвода од Јорка нападао је Денкерк (бр. 1);

маршал Фрајтаг осигуравао је опсаду (бр. 2);

принц од Оранжа код Менена држао је везу (бр. 3);

принц од Кобурга са главном војском нападао је Мобеж и јаким одредима чувао просторију између ове тврђаве и Ескоа (бр. 4);

Клерфајт је осигурао опсаду (бр. 5);

Бењуски је осигуравао Шарлероа и Мезу око Тена и Шарлероа чија су се утврђења подизала (бр. 6);

једним корпусом осигуравани су Ардени и Луксембург (бр. 7);

Пруси су опседали Ландау (бр. 8);

војвода од Брунсвика осигуравао је опсаду у Вогезима (бр. 9);

Вурмзер је био у осматрању према Штрасбургу и Рајнској армији (бр. 10).

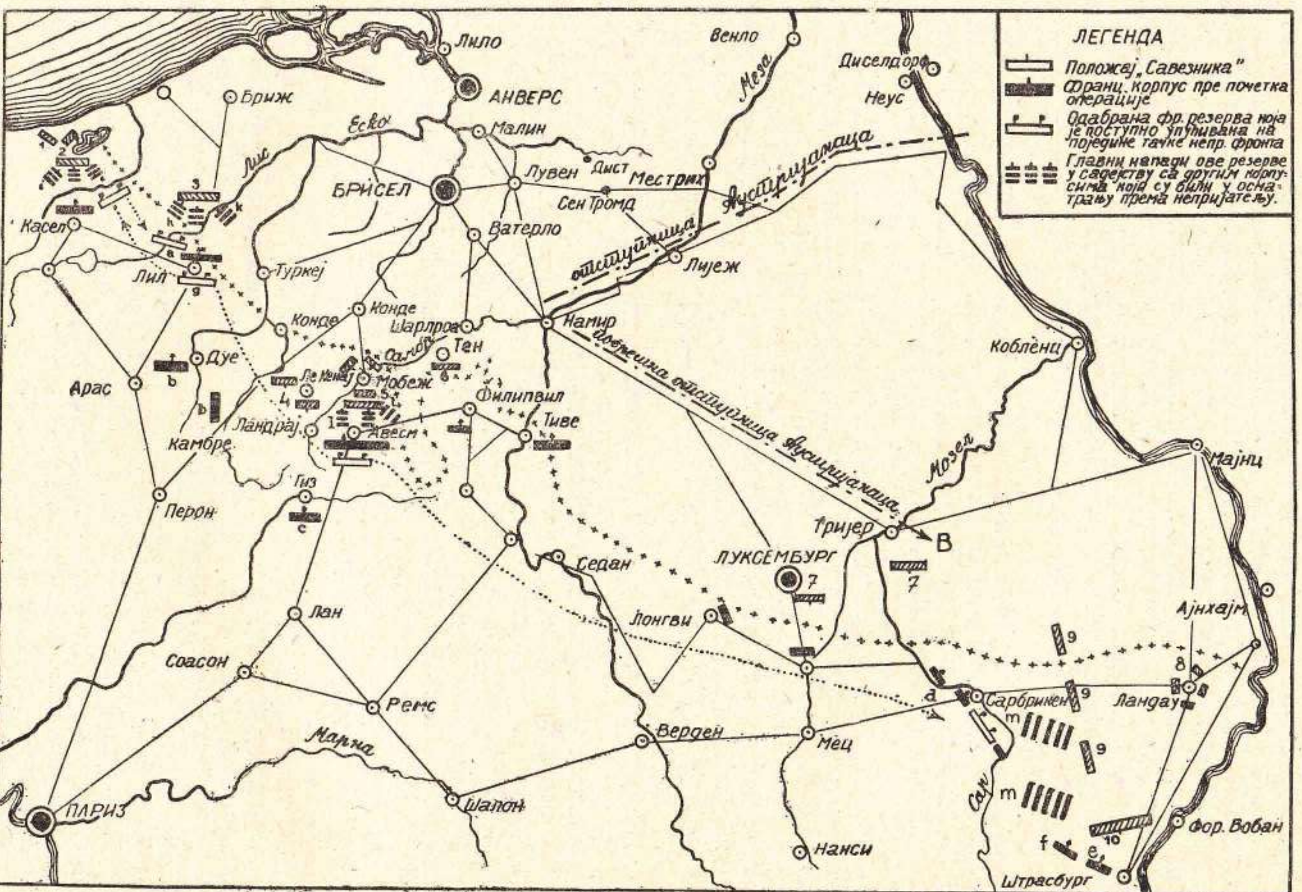
ЛЕГЕНДА
Положај „Савезника"
Франц. корпус пре почетка операције
Одабрана фр. резерва која је поступно упућивана на поједине тачке непр. фронта
Главни напади ове резерве у садејству са другим корпусима који су били у осматрању према непријатељу
Лило
Анверс
Бриж
Еско
Лис
Малин
Брисел
Лувен
Дист
Местрих
Сен Тронд
Ватерло
Венло
Меза
Диселдорф
Неус
отступница Аустријанаца
Лијеж
Касел
Лил
Туркеј
Конде
Шарлроа
Намир
Арас
Дуе
Мобеж
Тен
Филипвил
Тиве
Ландрај
Авесн
Камбре
Гиз
Перон
Кобленц
Мозел
Мајнц
Тријер
В
Луксембург
Седан
Лонгви
Ајнхајм
Лан
Соасон
Ремс
Сарбрикен
Ландау
Марна
Верден
Мец
Сар
Париз
Шалон
Нанси
Штрасбург
Фор. Вобан

Скица 8

Французи су, поред одреда који су се налазили према овим непријатељским корпусима, имали шест главних група у логорима око Лила, Дуеа, Сарлуја и Штрасбурга (види a, b, c, d, e). Поред тога су имали јаку резерву (g) састављену од најбољих трупа, повучених са северне границе. Та резерва имала је да се баца на све тачке непријатељске линије, садејствујући трупама које се тамо налазе (i, k, l, m).

Ова резерва стварно је почела дејство против корпуса бр. 1 и бр. 2, који су били под командом војводе од Јорка, а уз припомоћ делова из Каселског логора у близини Денкерка. Затим, ударила је на Холанђане код Менена (бр. 3), затим на Клерфајта (бр. 5) испред Мобежа. Најзад се прикључила Мозелској армији око Сарлуја, тукла војводу од Брунсвика у Вогезима и уз припомоћ Рајнске армије протерала Вурмзера са положаја код Висембурга.

Бесумње је опште начело било добро примењено, и свака слична операција била би сама по себи изврсна. Али пошто су Аустријанци сачињавали половину савезничких снага, и како су од тачака 4, 5 и 6 њихови отступни правци водили ка Рајни (А и В), онда је јасно да су Французи требали три своја велика корпуса да баце на Беһуског код Тена (бр. 6), а потом да се оборе на лево крило принца Кобурга, путем ка Шарлероа. Они би на тај начин набацили царску војску на Северно Море и тиме постигли огромне резултате.

Комитет народног спаса много је полагао на то да Денкерк не падне у руке Енглеза. Осим тога, Јорков корпус логоровао је на динама и могао је бити отсечен и одбачен ка мору, а расположиве француске снаге налазиле су се код Дуеа, Лила и Касела. Због тога, било је оправданих разлога да се прво нападну Енглези. Но, тиме је промашен главни циљ, јер Ушар није умео да цени своја стратегиска преимућства, те није знао да дејствује на отступницу англо-хановерску. Њега су због тога гиљотинирали, ма да је спасао Денкерк, али није отсекао Енглезе, као што је био у могућности.

Приметиће се да је овом сукцесивном шетњом дуж целог фронта француска резерва однела пет победа, но чији су резултати били само упола постигнути, зато што су то били ф р о н т а л н и н а п а д и. Тврђаве су ослобођене, али непријатељске војске нису биле оштећене, а пошто је француска резерва настављала своју шетњу даље, то није искоришћен до краја ниједан од постигнутих успеха. Да су Французи, наслоњени на својих пет тврђава на Мези, смелим и брзим маршевима, прикупили 100 хиљада људи и ударили на центар растурених снага, сломили Беһуског код Шарлероа, подухватили принца Кобурга с леђа, потукли га и гонили до краја као што је Наполеон учинио код Ратисбона и хтео учинити 1815 код Лињија, резултат би био сасвим друкчији.

Наведох овај случај као један од најубедљивијих за доказивање два начина стратегиске употребе маса, тј. сукцесивне употребе и употребе на одлучујућој тачки.[1]

После тога изгледа да имамо права да закључимо да свако оперативно стратегиско начело почива на двострукој примени, коју сам извео из ове две комбинације.

Ако је убеђен у ове истине, онда ће сваки школован војник знати да и добри маневри у биткама зависе апсолутно од истог начела. То значи да треба главни притисак управити на једно крило или на центар, сходно положају непријатељских војсака. Но, мора се приметити, да у биткама треба тачно рачунати са дистанцама. Јер, пошто су дејства ближа и непосреднија, треба избегавати да непријатељ не узме маха, нарочито ако је његов распоред збијенији. Додајмо томе још мирноћу у акцији, избор положаја за битку који нуди најповољније услове за активну одбрану (чл. 31), једновремену употребу снага, да се непријатељ ухвати за гушу, како сам рекао код офанзивних битака (види чл. 32 у књизи II), и умешност да се сопствени војници одушеве и правилно искористе. Тако смо изнели све оно што може послужити као залога победе и што сачињава талент извршења.

Скоро је увек лако одредиди пресудну тачку на бојишту, али је теже изабрати моменат за удар. Ту се огледа природни геније и искуство, ту теорија скоро ништа не помаже.

Потребно је пажљиво проучити чл. 43 којим се, уз мали број примера шта може предузети непријатељ, указује шта треба један војсковођа да сам предузме у тим приликама. Тако ће се добити ситурна и брза схватања о свима евентуалностима, и створити унапред одлука, којом ће се изиграти све што би непријатељ могао предузети.

Исто тако морам да препоручим чл. 37, о великим деташманима. То је једно нужно зло, но ако се са њим не ради пажљиво, онда оно може проузроковати пораз најбоље војске. Мало их употребљавати, дати им што већу покретљивост, вратити их брзо себи чим то буде могуће, и дати им паметна упутства за избегавање катастрофе. То су главна упутства за једног паметног војсковођу.

Немам ништа да кажем за прва два поглавља, која се односе на војну политику. Она су само врло кратак резиме тог дела ратне вештине, који се тиче државника, но, које треба добро познавати. Ипак ћу скренути пажњу на чл. 14 који се односи на командовање војскама и на избор главнокомандујућег. То је предмет који заслужује свеколику пажњу мудре земаљске вла-

---

[1] Операција коју наводим доказује преимућство употребе на одлучујућој тачки и то не што се она догодила, већ што се није догодила у 1793 год. Да је на место Карноа био Наполеон, он би се бацио свом снагом на Шарлероа, одакле би се окренуо према левом крилу Кобурговом и отсекао га од његове отступнице. Нека се упореде зналачки маневри са Св. Бернара и Јене, са упола вештим маневрима Карноа, и суд је лако донети.

де, јер од њега зависи спас земље. Добром стратегу може се са пуним поверењем дати положај начелника штаба Врховне команде, али за главног команданта потребан је, пре свега, искусан човек, који је обдарен великим карактером и доказаном енергијом. Са оваква два човека, обдарена тако различним особинама, може се, у недостатку једног првокласног војсковође, повести војска ка сјајнијим подвизима.

Ни овом стратегиском резимеу не бих могао више ништа да додам, као ни закључку II књиге, јер бих се упустио у вечита понављања. Остаје ми само да овај резиме завршим указивањем на најпростија средства, како се треба учити да се на пракси искористе упутства која су овде садржана. То је циљ упутстава која из овога следују.

Упутство како да се добије сопствена сигурност у стратегиској процени

Само проучавање стратегиских начела неће користити, ако се ограничимо на то да се она запамте, не улазећи у све њине комбинације, и без честих вежби у процени и личној примени на карти било са претпоставкама о земљишном рату, или претресањем најбољих операција великих војсковођа. Помоћу таквих вежбања добија се сигуран и брз стратегиски поглед. А то је најдрагоценија одлика за једног војсковођу, без које он не може извести на пракси ни најбоље теорије на свету.

Ако је он убеђен у корисност коју даје покретљивост једне војске сукцесивно уведене у дејство против делова непријатељских снага; нарочито ако је уочио сву важност упућивања својих напора против одлучујућих тачака на војишту, онда ће, свакако, један образован војник тражити да једним погледом распозна које су те одлучујуће тачке. У III глави „Кратког прегледа ратне вештине" указао сам на просте поступке за анализу, којом се долази до овог сазнања.

Уствари, постоји веома просто начело, но, које доминира у свима великим комбинацијама, а то је: „у ма ком се положају налазио војсковођа, он има само да се одлучи, да ли треба да оперише десним или левим крилом, или право пред собом".

Да бисмо се уверили у исправност овог уверења, замислићемо најпре команданта у своме кабинету на почетку рата. Прва његова брига биће да изабере операциску зону која му може пружити највише изгледа на успех и најмање опасности на случај неуспеха. Пошто свако војиште не може имати више од три зоне: десну, централну и леву, а навео сам у члановима 17 до 22 начине како ће се оценити преимућства и незгоде тих зона, то избор неће бити тежак.

Кад се командант дефинитивно одлучи у погледу избора зоне којом ће дириговати своје главне снаге, кад те снаге буду распоређене, оне ће имати свој операциски фронт према непријатељској војсци, која ће такође имати свој операциски фронт. Ови операциски фронтови имаће подједнако три одговарајућа правца: десни ,леви и централни. Остаће само да се одлучи којим се правцем може непријатељу нанети највише штете, а тај ће бити увек најбољи, поготову ако се њиме не излажу сопствене комуникације. У „Кратком прегледу ратне вештине" изнео сам све услове које треба тражити, као и оне које треба избегавати.

Најзад, кад се на бојишту нађу две војске једна према другој, тамо где има да се изврши одлучан судар, оне ће опет имати своје десно и лево крило и центар. Према свакоме од њих наћи ће се мање или више добрих страна за извршење главног удара.

Сводећи тако целу операцију рата на три тако просте основне комбинације, онда ће се лако доћи до закључка који правац треба узети од она три показана. И кад се изабере најзгоднији, онда ће се погрешити ако се ипак крене једним од друга два. То би значило драговољну замену сигурног успеха за нежељене последице.

Рекли смо да, после свршеног избора зоне, има само да се примене оне три претпоставке на операциски фронт, на коме ће морати да се маневрује.

Да бисмо ово доказали, узмимо оно исто војиште између Рајне и Северног Мора, које смо већ помињали и које се налази претстављено на скици 9.

Ма да ово војиште претставља у неку руку четири географска отсека, и то: отсек између Рајне и Мозела, отсек између Мозела и Мезе, интервал између Мезе и Ескоа, и најзад отсек између Ескоа и мора, ипак ће војска, чија је основица АА, а операциски фронт BB, имати да бира само три општа правца, јер обадве просторије у центру припадају једној централној зони, поред које постоје само крилне зоне десна и лева.

Када војска BB хоће да нападне војску CC, чија се основица налази на Рајни, она има да изабере један од три правца. Ако маневрује својим десним крилом низ Мозел (ка D), извесно је да ће угрозити непријатељску отступницу која води на Рајну. Али непријатељ може прикупити своје главне снаге око Луксенбурга и нападнувши на лево крило војске D, принудити је да мења фронт и да прими битку паралелно реци Рајни. У том случају његов неуспех се може претворити у пораз.

Но, ако војска B упути своју главну снагу кроз зону која је супротна левој зони, ка E, да би искористила помоћ коју јој пружају добре тврђаве Лила и Валансијена за маневар против десног крила непријатељског операциског фронта, онда ће се изложити још већим незгодама. Јер, ако војска CC групише своје снаге око Однарда и нападне његово десно крило, обухвати га борбом и набаци у ћор-сокак који прави Анверс са доњим Ескоом и

морем, онда му не остаје друго него да положи оружје или да се пробија по цену половине својих снага.

Из ова два закључка види се да би лева зона била најгора за војску В, а да десна, поред неких изгледа на успех, има и прилично озбиљних незгода. Дакле, остаје централна зона. Она има

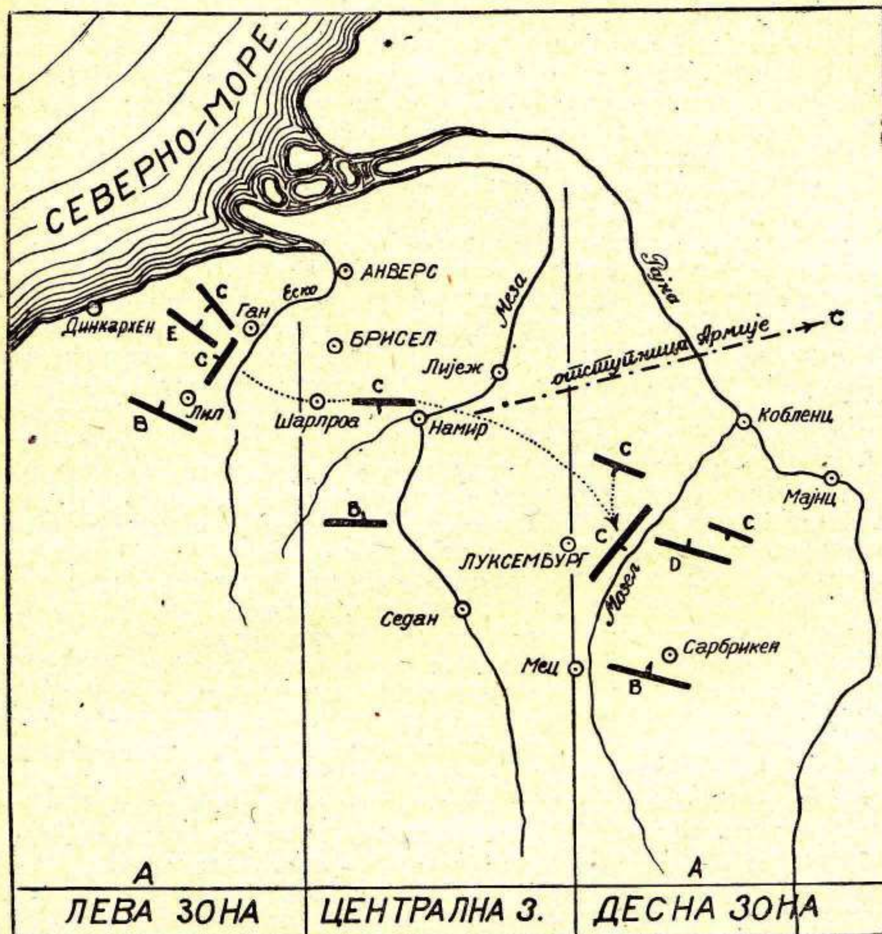

Скица 9

све погодности које се желе. Јер, ако војска В упути своју главну снагу ка Шарлероу у циљу пресецања огромног непријатељског операциског фронта, онда она може сломити центар и набацити десно непријатељско крило на Анверс и доњи Еско, не излажући нимало своје комуникације.

Када су главне снаге прикупљене на најпогоднијој зони, онда ће се оне упутити на онај део непријатељског операциског фрон-

та, који најбоље одговара главном циљу предвиђених операција. Дакле, ако хоћете да маневрујете својим десним крилом против непријатељског левог, са намером да већи део његове војске отсечете од њене основице на Рајни, јасно је да у том смислу морате доследно и оперисати. Ако се, и поред намере да нападнете непријатељско лево крило, окренете против његовог десног крила, онда ћете, разуме се, изгубити све плодове операциског плана, који је најбоље израђен.

Ако пак одлучите да кренете ка левој зони, у циљу да непријатеља набаците на море које се у томе правцу налази, онда је сигурно да морате стално маневровати својим десним крилом, да бисте непријатеља одбацили ка непремостивој препони. А ако ви маневрујете левим крилом, онда ћете се ви наћи прибивени уз море, а не непријатељ.

Примењујући иста начела на војиште Маренга, Улма и Јене, наилазимо увек на комбинације са троструком зоном, са том разликом што у тим биткама није била централна зона најпогоднија. У 1800 леви правац је водио право ка левој обали реке Поа, ка отступници Меласовој. У 1805 је опет лева зона изводила на Донаверт, на десно крило и на отступницу Макову. Најзад, у 1806 Наполеон је кроз десну зону могао да угрози отступницу Пруса, наступајући од Бамберга ка Гери.

У 1800 Наполеон је имао да бира између десног операциског правца који је водио ка Ници и Савони, средњег који је са фронта Мон-Сениса водио на Турин и левог преко Св. Бернара или Симплона ка Меласовим комуникацијама. Прва два правца нису нудила ни добре изгледе, чак је и десни могао бити и опасан, као што је био Масени, када је одбачен и опкољен у Ђенови. Према томе, отсудни правац несумњиво је био онај леви.

Ево, више него што је потребно за доказ моје идеје.

Код битака ствар је двапут сложенија, јер треба довести у склад стратегиско гледиште са тактичким. Битачни положај стоји у нужним односима са отступним правцем и операциском основицом и имаће потпуно одређен стратегиски правац. Али, он ће бити у зависности и од природе земљишта на коме ће се водити борба и положаја војсака обеју страна што све сачињава његове тактичке односе. Ма да обично свака војска узима онај положај за битку којим се најбоље чува њена отступница, ипак се врло често догађа да она мора да се бори и паралелно са отступним правцем, тако да се отступница налази у продужењу њеног једног крила... Код оваквог случаја, ако ви са јачом снагом нападнете на то крило, онда непријатељска војска може бити отсечена, уништена или натерана да се пробија са мачем у руци.

За пример ћу навести славну битку код Лојтена 1757, коју сам описао у „Историји Фридрихових ратова" и славне дане код Красноја при отступању од Москве 1812.

Скица 10 објашњава ситуацију са Красноја:

Линија АА претставља правац Наполеоновог отступања, који води ка С. За оситурање свога марша посео је положај ВВ.

Свакако је требало да се главна снага Кутузовљева DD постави у положај ЕЕ против француског десног крила. Француска војска. одвојена од правца С, била би утолико више изгубљена, што се она иначе налазила у тешком положају, удаљена 600 миља од своје праве основице.

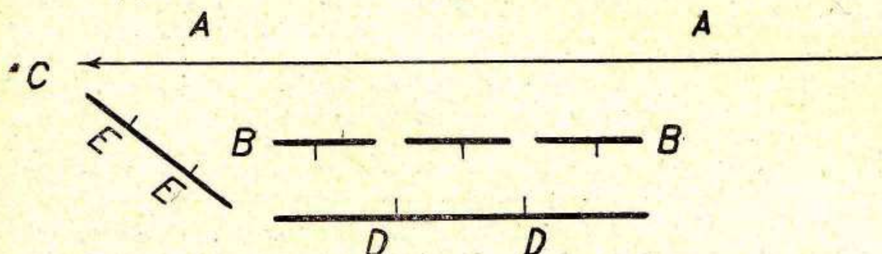

Скица 10

Пред сличном ситуацијом налазио се Димурије код Жемапа, наткриљивши лево крило Аустријанаца, место да је ударио на њихово десно крило и потпуно их одвојио од Рајне.

У бици код Лојтена Фридрих је напао лево крило Аустријанаца, које се налазило у истој линији са отступним правцем. Због тога је цело десно крило морало да се склони у Бреславу, и да тамо, после неколико дана, капитулира.

У таквим случајевима не сме бити колебања. Одлучујућа тачка је на оном непријатељском крилу, које лежи ближе његовог отступног правца. А тој отступници треба тежити не излажући се губитку своје отступнице. Ако непријатељска битачна линија има један или два отступна правца, који воде управо од ње, онда настају тактичке комбинације како да се та линија заузме. У том случају природно је да ће се тежити ка центру или оном крилу, где је земљиште најнепогодније за непријатељску одбрану. Прво треба добити битку, па макар се увек и не уништио непријатељ. То ће зависити од бројног односа снага, моралног стања обе војске и од утицаја који се не могу отклонити.

Дешава се да једна војска успе, да још пре битке пресече непријатељску отступницу, као што је урадио Наполеон код Маренга, Улма и Јене... Кад је на тај начин достигнута велика и одлучујућа тачка, и то умешним маршевима пре битке, онда се борба своди на спречавање непријатеља да се пробије. Ту је једини маневар да се образује паралелна битачна линија, јер више није у питању хоће ли се ићи ка једном или другом крилу. Док за непријатеља, који је на тај начин отсечен, ствар стоји сасвим друкчије. Његов је једини спас да пронађе крило кроз које би се најлакше пробио ка својој отступници. Тамо он треба да баци све што може, да би спасао већи део своје снаге. Цео рачун своди се ту на питање: на које крило треба напасти?

Од ових општих правила има изузетака код речних прелаза, када се они врше у присуству целе једне непријатељске војске. Код ових деликатних операција главна је ствар да се сопствени мостови осигурају од сваке опасности. Ако се војска по извршеном прелазу реке групише на једном крилу у циљу заузећа главне тачке или набацивања непријатеља на реку, а овај буде груписан на супротном крилу у циљу напада на мостове, онда та војска, у случају неуспеха, долази у најкритичнију ситуацију. У том нам погледу битка код Ваграма пружа најпотпунију поуку. У чл. 38 у књизи II, говорећи о речним прелазима, постарао сам се да изнесем разне случајеве који се појављују у тим операцијама, а који спадају у показана општа правила.

Ако један војник има у виду све ове ствари, онда он добија сигурност у тачну и брзу процену ситуације. Разумљиво је да командант, који се често вежбао и проучавао ратну историју, или вршио вежбе на карти, неће лако доћи у забуну, шта у току једног случаја треба да предузме. Чак и онда кад непријатељ изненади својим брзим и изненадним покретима, он ће свагда знати да процени шта је најбоље предузети да се непријатељски маневри изиграју. При томе ће се стално држати наведених комбинација, из основног плана, чији су основи тако прости.

Нека ме бог сачува да тиме хоћу да унизим узвишену ратну вештину и да је сведем на неколико концепција. Ко би могао боље од мене оценити разлику између водећих принципа са кабинетских комбинација и неопходне умешности за вођење сто хиљада људи у истом циљу усред бојне хуке? Мени су познати таленти и карактер, којим мора бити обдарен један човек, да би могао руковати масама, ангажовати их једновремено ка најбољој тачки и у најзгоднијем моменту, загрејати их оданошћу и осигурати снабдевање муницијом и храном. Али ако се умешношћу у вођењу одликује ратник, не може се спорити да је мудро дириговање војскама на најбољим стратегиским тачкама најузвишенија одлика великог војсковође. И колико је добрих војски под командом ваљаних извршилаца изгубило не само битку, но и државу, зато што су неумно дејствовали десним када је требало маневровати левим крилом? Таквих примера има много. Ограничићу се да само поменем Лињи, Ватерло, Бауцен, Деневиц и Лојтен.

Морам да се зауставим да не бих стално понављао. Да бих се унапред одбранио од прекора, да сам дао сувише важности примени тако малог броја начела наведених у овом свом делу, напоменућу да сам први изјавио: „да је рат једна страсна драма, а не егзактна наука .....[1] и да морал, таленат, умешност и велики карактер команданата и страсти маса имају у рату огроман утицај". Али нека ми је допуштено и то, да после описа тридесет ратова, и свог личног суделовања у

---

[1]) „que la guerre était un drame passionné et non une science exacte"..

дванаест најславнијих, могу потврдити да нисам нашао ни један једини случај да није добивена победа, ако су начела добро примењена.

Што се тиче умешности и тачног и убедљивог духа, по чему се разликује практичан човек од оних који знају само оно што су од других научили, признајем да никаква књига не може улити једној глави оно за шта није способна. И морам да признам да сам видео много генерала, па чак и маршала, како погрешним тумачењем начела која нису у стању никако да схвате, оспоравају разне репутације и кад дођу на положај главнокомандујућег, онда праве неке чудне планове; планове којима недостаје потпуно образложење, а на основу необјашњивих предубеђења.

Моја дела нису ни намењена тим настраним појмовима. Ја сам хтео да разумним људима олакшам тешку ратну студију, пружајући им главна упутства. И мислим да сам у том погледу учинио велике услуге оним официрима, који имају амбицију да постану чувени у својој војничкој каријери.

Завршићу најзад овај кратак резиме, помињући последњу поставку из четвртог издања своје „Расправе о великим војним операцијама", штампане у Паризу крајем 1847:

„Први од свих услова за добро вођење рата јесте имати вољу да се бије. Кад је војсковођа загрејан ратним духом, и кад то може да пренесе и на своје војнике, он ће и поред погрешака односити победе и брати ловорике".

Ризикујући да падне у понављања, која генерал Жомини хоће да уштеди читаоцима — ма да понављања из таквог пера и са таквом садржином нису никад сувишна — усуђујем се, да овај резиме допуним размишљањима која је он изнео у напред поменутом писму упућеном листу »Spectateur Militaire«.

Ф. Л.

Главни циљ овог одговора, каже генерал, јесте да укажем на предлог, који је г. ди Мартреј изнео устајући против моје реченице: „да рат није никако егзактна наука, већ вештина заснована на неколико начелâ, којих нема много, и једна страшна и страсна драма, чији су резултати подложни маси моралних и физичких компликација."

Он налази да би сва војничка дела и студије били излишни, ако би моје тврђење било тачно. Такав закључак је, по моме мишљењу, парадоксалан. Јер, ако би рат био егзактна наука, онда би сви маневри које она прописује морали донети сигурну победу. Или, ако би две противничке војске једног дана примениле исти маневар, зар не би једна била ипак потучена? Да ли би из тога требало закључити, да дотични маневар није добар нити препоручљив уопште? Да ли би било боље сукобити се онако на

срећу, без комбинација, или чак супротно начелима̂ и најпотребнијим стратегиским схватањима? Сигурно је да нико неће озбиљно прихватити такву једну доктрину. Да бисмо то побили навешћемо факта која су убедљивија од сваког резоновања.

„У месецу мају 1809 Наполеон је, маршујући, журио ка Бечу десном обалом Дунава и, одмах по доласку, донео један смео закључак да се, не губећи ни часка, пребаци на леву обалу да би се докопао комуникација надвојводе Карла са Мађарском, која је била његово последње прибежиште. На тај би начин аустриски принц, долазећи од Регенсбурга преко Чешке, био одбачен на Праг, ако не и на Баварску. Тиме би дошао у исту ситуацију као и пруска војска на Јени, јер би најмањи неуспех проузроковао уништење његове војске. Међутим, провиђење је одредило друкчије.

„Још није прелаз преко Дунава био ни упола извршен, када је Дунав почео нагло да надолази услед изненадног топљења снега на Алпима. Ноћу, 21 маја, Дунав је био нарастао за 22 стопе и однео понтонске мостове. Наполеон се нашао прибивен уз реку, имајући да се са пола своје снаге бори против целе надвојводине армије. Његов положај био је скоро очајан.

„Крваве борбе код Еслинга и њене последице сваком су познате. Те би последице биле још страшније да Масена и његове трупе нису показали онако херојске напоре, а нарочито захваљујући погрешкама надвојводиним, који није умео да искористи своју победу."

Зар се може спорити да ови славни дани не значе једну од оних страшних и страсних драма, које сам ја поменуо? Зар због тога, што је провиђење хтело да Дунав надође, треба закључити, да Наполеонов маневар за отсецање непријатеља од његове основице није била једна вешта комбинација, која му чува и његове везе са Баварском и Италијом? Да ли се због таквог случаја може оспоравати Наполеону слава великог војсковође, а овај случај огласити недостојним за војничка проучавања?

Изгледа да је ди Мартреј сувише тачан кад не може да прими такве истине. Нека ми онда опрости, што ћу и ја изразити своје чуђење на његове мисли изнете на крају његове прве стране: „Стратегија и тактика, каже он, биће из основа измењене, пошто се више заснивају на материјалним околностима, које су углавном променљиве, него на филозофским начелима сталне природе".

Признајем да слабо схватам шта би могла филозофија имати заједничког са стратегијом, али ми изгледа сигурно да споредне околности, које имају великог утицаја на исход великих војних операција, припадају више моралној него материјалној страни. Нема сумње да је доласком Блихеровим на Ватерло добијен један материјални чин, којим је осигурана материјална надмоћ и победа на страни савезника. Но, ипак је одважни марш Пруса био потпуно морална комбинација, код

које је правилно процењена важност централних или унутрашњих операциских праваца. А то је све засновано на начелима која ја излажем већ педесет и две године (1804).

Осим ове примене начелâ, што је први услов успеха, на успех имају више утицаја талент и карактер војсковође, дух трупе и њено поверење у старешине, него разни материјални утицаји. Поред једног случаја однетог моста код Еслинга има у ратовима царства сто примера где су триумфовале само моралне комбинације и морални узроци.

Пошто ми се г. ди Мартреј захвалио што сам и нехотично изазвао полемику по овом предмету, то ми неће узети за зло овај одговор. Њиме ће бар бити принуђен да тражи решење о великим променама које он предвиђа за будућност. У том погледу му потпуно уступам сву славу, јер сам сувише стар да се вратим у гимназију. Ма шта се догодило ја остајем у чврстом уверењу да ће будућа столећа, као и минула, увек потврдити следеће:

1. — Да је рат далеко од тога да буде егзактна наука, већ вештина која се заснива на неколико општих принципа и, поред тога, он је страшна и страсна драма, чији је исход често подложан и споредним утицајима.

2. — Због тога ће најбоља средства за развој и регулисање војничких инстинката код команданата и најсолиднија подлога за услове победе бити увек: проучавање ратне историје, а нарочито дубока студија разних комбинација, код којих су примењени поменути принципи.

3. — Знати и умети се снаћи то су две различне ствари, те ако нема природне обдарености, онда све учење неће вредети ништа. Ако неког младог песника посветите механичким и математичким студијама, никад од њега неће постати ни Ват, ни Брунел. Уосталом, већ сам једном рекао: ако је проучавање ратних начела главни услов за успех у рату, има још један који вреди бар исто толико, то је расположење да се добро бори (Увод у четврто издање моје „Расправе о великим војним операцијама”).

Завршавам молећи Ваше читаоце и уваженог официра, који се занимао за мене на тако ласкав начин, да не суде строго ове ретке, бачене на брзу руку.

22 јула 1856 ГЕНЕРАЛ ЖОМИНИ

КРАТАК
ПРЕГЛЕД РАТНЕ ВЕШТИНЕ

ДРУГИ ДЕО

Глава четврта

О ВЕЛИКОЈ ТАКТИЦИ И БИТКАМА

Битке су отсудни судари двеју војсака, које се боре око великих политичких и стратегиских питања. Стратегијом се доводе војске на одлучујуће тачке операциске зоне, припрема успех битке и унапред делује на њене резултате. Тактиком се сједињује храброст, умешност и срећа за добитак битке.

Велика тактика је, дакле, вештина доброг комбиновања и доброг вођења битака. Водеће начело за тактичке комбинације исто је као и у стратегији. И овде је циљ да се главном снагом удари на слабије делове непријатеља, а на месту где се могу постићи најбољи резултати.

Каже се да су битке, уствари, биле главна и одлучујућа ратна акција. Такво тврђење не одговара увек стварности, јер се догађало да су војске уништаване стратегиским операцијама, а да до битака није ни долазило, већ само до малих борби. Но, исто тако је тачно да се потпуна и отсудна победа може постићи и без неких великих стратегиских комбинација.

Резултати битке зависе обично од скупа узрока, који не припадају увек ратној вештини. У те узроке спадају: начин распореда за битку, мудрост у погледу мера за извршење, да ли је сарадња потчињених одана и свесна, узрок борбе, одушевљење, бројни однос и вредност трупа, надмоћ у артиљерији и коњици и њихова умешна употреба. Али изнад свега је морално стање војсака и народа. То је оно што доводи до вишемање одлучних победа, и одређује резултате битака. Зар није софистичко тврђење генерала Клаузевица, да се без обухватних маневара не може постићи потпуна победа? Зар код Заме нису пропали у року од неколико сати сви плодови Ханибалове двадесетогодишње славе и успеха, ма да нико није ни мислио да га обухвати. Код Риволија су баш они који су вршили обухват били потпуно потучени. Ти нису били боље среће ни код Штокаха 1799, ни код Аустерлица 1805. Као што ће се видети у чл. 33, ја никако нисам противник маневара којима је циљ да се наткрили и обухвати једно крило, напротив, ја сам их стално препоручивао, али је по-

требно да се тај обухват изврши правовремено и вешто. Мислим да је стратегиски маневар који има за циљ да се дочепа непријатељских комуникација, а да притом не изложи опасности своје, сигурнији него тактички маневар.

Има три врсте битака. Једне су одбранбене битке, односно оне, које води једна војска, која чека непријатеља на положају који је за њу повољан. Друге су нападне битке, које војска замеће нападом на непријатеља који се налази на познатом положају. И, треће су непредвиђене битке, које се догађају у току наступања обеју страна. Ми ћемо редом проучавати разне комбинације из којих се оне састоје.

Члан XXXI

Положаји за одбрану и одбранбене битке

Кад једна војска очекује борбу, она заузима положај и образује своју борбену линију. Видели смо из општих одредаба о операцијама, које смо дали на почетку ове књиге, да сам правио разлику између борбених линија и распореда за борбу. Пре тога су се ови појмови бркали.

Борбеном линијомназваћу развијен поредак или поредак батаљона у нападним колонама, које употребљава једна војска ради заузимања земљишта, где рачуна да прими борбу без одређеног циља. То је прави назив за трупу која је формирана извршном заповешћу у једној или више линија, о чему ће бити нарочито говора у чл. 44, а распоредом за борбу назваћу, напротив, поредак трупа са одређеним маневром, например, паралелни поредак, коси поредак и управни поредак на крила.

Иако је ово нов назив, он је ипак неопходан, да би се избегла пометња између две различите ствари.[1] Из природе обеју ствари види се да борбена линија више припада одбранбеном систему. Јер војска која чека непријатеља, а не зна шта ће он предузети, образује уистину неодређену борбену линију и без циља. Битачни поредак који, напротив, показује распоред трупа с обзиром на борбене намере и на одређене маневре, припада поглавито офанзивном делу. Тиме не тврдим да је борбена линија искључиво дефанзивна, јер трупа може и са положаја кренути

[1] Никако не чиним ово из жеље за исправком старих назива и стварања нових. За развој једне науке важно је да једна иста реч не означава две сасвим различите ствари. Ако се хоће да назове борбеним поретком подела трупа на линије, онда треба и важне маневре обележити именима као коси или угнути борбени поредак. У том случају би се ови маневри морали допунити називима система косе битке итд. Зато претпостављам називе које сам дао: борбени поредак на папиру могао би се назвати организациским прегледом, (Ordre de Bataille) а сам распоред на земљишту добио би назив борбене линије.

у напад у истом поретку. Исто тако одбранбена војска може узети кос поредак, или ма који други, који се предвиђа за напад. Говорим овде само о случајевима који се најчешће догађају.

И поред онога што се назива позициским ратовањем, може настати случај да војска често чека непријатеља на погодном положају, на положају који је по природи јак и унапред изабран да се на њему прими одбранбена битка. Тај се положај заузима и кад се хоће да заштити некакав важан објекат, као што је престоница са великим слагалиштима, или нека стратегиска тачка која доминира целом облашћу и, најзад, када се штити опсада.

Положаја има различних, и то стратегиских, о којима је говорено у чл. 20, и тактичких. Тактички положаји се такође деле на разне врсте. Има положаја који су утврђени и одређени да се на њима дочека непријатељ у утврђеном месту, односно утврђеном логору. Њихов однос према стратегиским операцијама расправљали смо у чл. 27, а о нападу на њих и њиховој одбрани говорићемо у чл. 36. Други су по природи јаки положаји, на којима се војска задржава неколико дана ради добитка у времену. Последњи су, најзад, отворени положаји, али унапред изабрани да се на њима прими битка.

Особине које се од ових положаја траже могу бити различите, према постављеном циљу. Важно је да се не наседне предрасудама које су сувише ушле у навику, и које иду за тим да се траже положаји стрми и тешко приступачни. Они могу понекад бити врло погодни за привремену употребу, али нису увек најбољи да се на њима прими битка. Јер, стварно, не значи да је положај јак, ако је састављен из стрмих падина, већ ако по свом облику одговара задатку и најбоље се прилагођава оној врсти трупа које чине главну снагу војске. Најзад, важно је да теренске препоне више шкоде непријатељу него војсци која поседа положај. Тако би, например, Масена учинио велику погрешку ако би узео јаки положај Албиса на случај да је био јачи у коњици и артиљерији. Али за његову одличну пешадију то је био баш положај који се тражи. Исто тако, Велингтон, чија је сва снага почивала на његовом ватреном дејству, учинио је добар избор положаја на Ватерлоу, чије је прилазе брисао ватром са великог отстојања. Уосталом, Албис је био више стратегиски положај, док је Ватерло био положај за битку.

За ове последње могу се поставити следећа правила:

1. — да има лакше излазе за испад против нападача у погодном моменту, него што су прилази нападача за продирање ка главној одбранбеној линији;

2. — да се артиљерији осигура најјачи изражај ватре;

3. — да земљиште заклања покрете који се врше од једног крила ка другом како би се омогућило груписање на погодној тачки;

4. — да се, напротив, непријатељски покрети могу лако осматрати;

5. — да има лаку отступницу;

6. — да су крила добро наслоњена тако да је немогућ крилни напад, и да се непријатељ принуди на напад на центар, или бар на фронтални напад.

Овај последњи услов је тешко остварљив. Јер, ако се армија наслања на реку, планину или шуму које су непролазне, па претрпи неуспех, онда се тај неуспех може претворити у потпун пораз, пошто би пробијени фронт био набачен на оне препоне, које треба да му укажу заштиту. Ова неоспорна опасност наводи на размишљање да нису бољи положаји за лаку одбрану, у току једног дана борбе, од непрелазних препона, пошто су обично довољни они на којима се може одржати неколико сати помоћу обичних одреда.[1]

7. — Некипут се недостатак наслона за бокове надокнађује повијањем крила у назад. Овај начин је опасан зато што повијени део крила који је спојен са фронтом омета кретање и што непријатељ постављањем топова према углу прелома фронта може да проузрокује тешке губитке. Боље је од тога ако се иза угроженог крила, које се хоће да заштити, постави двострука резерва по дубини. Месне прилике одређују који ће се од та два начина употребити. Ми о томе дајемо најопсежније детаље у опису битке код Прага (II глава књиге Седмогодишњи рат).

8. — Не ради се само о осигурању бокова одбранбеног положаја, већ се често догађа да се испред појединих делова фронта налазе такве препоне, које натерују непријатеља да напад упути на центар. За одбранбену армију такви су положаји најповољнији, као што доказују случајеви у биткама код Малплакеа и Ватерлоа. За такву сврху нису потребне неке велике препоне, некипут је довољна и најмања теренска сметња. Тако је незнатни Папелотски Поток нагнао Неја да напада на Велингтонов центар, место да му хвата лево крило, као што му је било наређено.

Кад се такав положај брани, онда се треба постарати да се заштићена крила покрену и узму учешћа у акцији, а не да бескорисно посматрају борбу.

Ипак се не може прикрити да су ово све палијативне мере и да је за војску, која у одбрани чека непријатеља, најбоље ако уме да у погодном моменту преузме са успехом иницијативу.

Међу добрим странама положаја поменули смо и погодну отступницу. Ово нам даје повода да се упустимо у питање покренуто битком код Ватерлоа. Ако једна војска има иза леђа шуму,

---

[1] За Неја су биле озбиљније препоне Хонгомонски парк, Ај-Сентска колиба и Папелотски Поток, него чувени положај Елхинген где је извршио насилни прелаз преко Дунава преко остатака изгорелог моста 1805. Могло се догодити да храброст браналаца не буде апсолутно иста у оба случаја. Али и поред ове среће, мора се признати да тешкоће земљишта кад су добро искоришћене не морају бити непрелазне да би се одбио један напад. Узвишеност Елхингена и његове стрме падине сасвим су ослабили ватрено дејство, те су више шкодили одбрани него што су јој могли користити.

са по једним добрим путем иза центра и оба крила, да ли ће она на случај губитка битке бити изложена опасности, као што тврди Наполеон? По моме мишљењу, такво је земљиште повољније за повлачење од отвореног терена. Јер, тучена војска излаже се највећим опасностима ако мора да се повлачи преко отвореног земљишта. Свакако, ако се повлачење претвори у потпуно расуло, онда ће можда један део артиљерије који је остао на положају испред шуме бити изгубљен, док ће се пешадија, коњица и остатак артиљерије повући кроз шуму исто тако лако као и преко отвореног земљишта. Али, ако се повлачење врши у реду, онда му је шума најбоља заштита, разуме се ако кроз њу има бар два добра пута, који иду иза линије одбране. Не треба се сувише груписати ако нису осигуране мере за повлачење. Најзад, не сме се дозволити да неким бочним покретом непријатељ избије пре нас на задњу ивицу шуме, као што се догодило код Хоенлиндена. Отступање ће бити још сигурније ако ивица шуме образује издубљену линију позади фронта. Та издубина постаје право збориште за прикупљање трупа и добијање времена за њихово излажење на главни пут. Тако је нешто било код Ватерлоа.

Ми смо већ приликом говора о стратегиским операцијама указали на добре и рђаве стране офанзивног и одбранбеног система. Том приликом смо установили да, нарочито у стратегији има веће користи онај који узме иницијативу и групише се тамо где сматра да је најбоље са гледишта његових интереса да зада отсудан удар. Међутим, онај који чека на положају, мора да пази на све, па ипак да буде изненађен. Он је увек осуђен да своје покрете потчињава непријатељским. Али смо исто тако рекли, да су у тактици ове користи мање позитивне, јер се операције своде на ужи простор. Онај који има иницијативу, теже прикрива своје намере од непријатеља. Ако их овај уочи благовремено, може резервом да му их осујети. Осим тога, онај који наступа ка непријатељу, има против себе све теренске незгоде на које наилази и преко којих мора прећи да би се примакао непријатељу. И у најравнијем крају се нађе увек неравнина, јаружица, жбуња, мајура и села, који се морају или отимати или прелазити. Ако се тим природним незгодама додаду још непријатељске батерије које имају да се освоје и неред који настаје вишемање увек код трупе која је дуже времена изложена ватреном дејству артиљерије или пешадије, онда почиње да се увиђа да је бар у тактици преимућство иницијативе несигурно.

Ма колико да су несигурне ове истине, има једна која их све надвишава и која је доказана највећим историским догађајима. Најзад, свака војска, која остаје да чека непријатеља на једном сталном положају, бива коначно потиснута. Међутим, ако она искористи све добре стране одбране да би се дочепала иницијативе и њених добрих страна, она може да се нада највећим успесима. Онај војсковођа, који чека непријатеља као аутомат, не предузимајући ништа друго осим доброг одбранбеног дејства, увек ће подлећи добром нападу. То неће бити случај са војсковођом, који

на положају чека са чврстом намером да комбинује велике маневре против свог непријатеља да би се докопао моралних користи које се постижу нападом. Нарочито, ако је сигуран да ће своје главне снаге употребити на најважнијој тачки. У простој дефанзиви тако што није никад могуће.

Заиста, ако се онај који чека налази на добро изабраном положају, где су његови покрети слободни, он има и ту предност што може да осматра приближавање непријатеља. Његове трупе су рационално распоређене на земљишту и помагане батеријама на најефикаснији начин. Све то чини да његов противник мора скупо да плаћа земљиште које их раздваја. И када нападач, који је већ пољуљан тешким губицима, буде сам снажно нападнут у моменту када је мислио да је близу победе, онда надмоћност није на његовој страни. Морални ефекат таквог противнапада од стране непријатеља, за кога се веровало да је потучен, најбоље је средство да се и најсмелији нападач поколеба.

Дакле, војсковођа може употребити у бици и напад и одбрану са успехом, али му је за то неопходно потребно следеће:

1. — да се не ограничи на пасивну одбрану и да уме да пређе из одбране у напад када за то наступи погодан моменат;

2. — да има сигурно око и много хладнокрвности;

3. — да командује трупама на које се може сигурно ослонити;

4. — да приликом преласка у напад никако не губи из вида примену главних начела, којих би се морао држати у свом борбеном распореду да је од почетка био у улози нападача;

5. — да своје ударе управи на одлучујуће тачке.

За ово нам могу као доказ послужити примери Бонапарте код Риволија и Аустерлица и Велингтонови код Талавере, Саламанке и Ватерлоа.

Члан XXXII

О офанзивним биткама и разним распоредима за борбу

Под офанзивном битком подразумева се она, коју предузима једна војска нападом против друге војске која се налази на неком положају.[1] Често ће се догодити да војска, која је принуђена на стратегиску одбрану, пређе у току судара у напад, као што и нападнута војска може у току битке да преузме иницијативу и преимућства која јој она нуди.

У историји има пуно примера за све врсте ових битака. Пошто смо у предњем члану говорили о дефанзивним биткама и о користима које се имају ако се непријатељ чека на положају, то ћемо овде говорити о нападним биткама.

[1] Пошто у свима биткама постоји нападач и нападнути, то ће и свака битка бити за једног офанзивна, а за другог дефанзивна.

Не може се прикрити да су ове битке уопште израз осећања моралне надмоћи и самопоуздања, и да нападачи скоро увек знају боље шта хоће и шта чине.

Чим је донета одлука да се непријатељ нападне, мора се усвојити план саобразан са овом одлуком по коме ће се напад извести. Сматрао сам за потребно да то назовем распоредом за битку. Али, догађа се често и да се битка заметне без плана услед непознавања непријатељских положаја. У сваком случају, треба увек и унапред имати на уму да у свакој бици постоји одлучујућа тачка, којом се добија битка боље него сваком другом, ако се на њу сигурно примене начела ратне вештине. Зато треба предузети мере да се на ту тачку сасреде сви напори.

Одлучујућа тачка на бојном пољу одређује се — као што смо већ рекли — конфигурацијом земљишта, комбинацијом месних прилика са стратегиским циљем војске и, најзад, распоредом обостраних снага.

Узмимо један пример. Ако је једно непријатељско крило наслоњено на висове са којих он уздуж туче цео положај, онда заузимање тих висова изгледа најбоља тактичка тачка. Али, може се, ипак, догодити да су ти висови тешко приступачни и да леже на најмање важној тачки у стратегиском смислу. У бици код Бауцена лево крило савезника наслањало се на стрме планине Чешке, која је у то време била више неутрална него непријатељски расположена. Према томе, изгледало је да је у тактичком погледу било главно овладати тим падинама. Међутим, било је сасвим обрнуто, јер је на том месту земљиште врло погодно за одбрану. Поред тога, савезничка војска је имала само један отступни правац ка Рајхенбаху и Герлицу, а Французи су, нападом на десно крило у равници, заузели тај отступни правац и савезничку војску одбацили у планине, где је изгубила сав материјал и велики део људства. Овакво решење било је теренски лакше, са мање препрека и дало далеко веће резултате.

Из свега овога могу се извести следећи закључци:

1. — да топографски кључ једног бојишта не мора бити увек и његов тактички кључ;

2. — на бојном пољу је одлучујућа тачка свакако она, која уз стратегиска преимућства има и најповољније земљиште;

3. — ако теренске тешкоће нису сувише страшне, на стратегиској тачки бојишта, онда је обично та тачка и најважнија;

4. — ипак се догађа да одређивање те тачке зависи нарочито од распореда обостраних снага. Тако ће, на врло широком фронту са ретким и групним поседањем, центар бити најосетљивија тачка за напад. Код прикупљених положаја центар је, напротив, обично најјача тачка. У том случају, и кад се резерва не налази у близини, центар је успешно брањен дејством са крила. Према томе, у овом случају осетљиве тачке налазе се на крилима. Са великом бројном надмоћи може се извршити напад истовремено на оба крила, али не са равним или слабијим снагама. Види се из свега да се све комбинације у бици састоје из употребе снага

тако да оне добију најјаче могуће дејство на једну од три тачке која нуди најповољније изгледе на успех. А та тачка се одређује анализом коју смо овде изложили.

Циљ офанзивне битке може само да буде, да се непријатељ отера са положаја и да му се нанесу губици, сем ако стратегиским маневрима није припремљен потпуни слом његове војске. Непријатељ се потискује са положаја заузимањем неке од тачака на његовом челу или обухватом с бока и из позадине, или пак једновременом комбинацијом ова два начина, тј. нападом с чела у исто време док би се једно крило савило и обухватило непријатељску линију.

За постигнуће овако различитих циљева, треба пронаћи распоред за битку који најбоље одговара одређеном начину напада.

Рачуна се да има најмање дванаест начина распореда за битку: 1. — прост паралелни распоред (скица 11); 2. — распоред паралелан са офанзивним или дефанзивним повијањем једног крила (скица 12); 3. — распоред са груписањем на једном или оба крила (скица 13); 4. — распоред са груписањем на центру (скица 14); 5. — коси распоред или распоред са груписањем на нападнутом крилу (скица 15); 6 и 7. — распоред управан према једном или другом крилу (скица 16 и 17); 8. — издубљени распоред (скица 18 и 18а); 9. испупчени распоред (скица 19); 10. — ешелонирани распоред према једном или оба крила (скица 20); 11. — ешелонирани распоред према центру (скица 21); 12. — комбиновани распоред за истовремени јак напад на центар и на једно крило (скица 22).

Сваки од ових распореда може бити употребљен просто или у комбинацији, маневрујући једном јаком колоном одређеном за обухват непријатељске одбранбене линије, као што смо то већ рекли. Да би се могло судити о ваљаности сваког распореда, треба проверити њихов однос са општим начелима које смо истакли.

Види се, например, да је распоред по скици 11 најгори, јер није никаква вештина ако се у борбу уведе батаљон против батаљона са подједнаким изгледима на успех. То је потпуно отсуство тактике. Има пак један важан случај за који је и овај распоред погодан. То је када једна војска, узимајући иницијативу за велике стратегиске операције, успе да нападне на комуникације свог противника, и да му пресече отступницу, штитећи истовремено своју позадину. Тада, кад дође до главног судара, она војска, која је продрла у позадину, може да води паралелну битку. Јер она је отсудни маневар извршила пре битке, и сад се сви њени напори своде на то да онемогуће непријатељу пробој. Изван овог случаја паралелан распоред је најнезгоднији. То ипак не значи да се и у таквом распореду не може добити битка, јер битку неко мора добити. Изгледи су на оној страни која има бољу трупу, која погоди моменат, боље маневрује резервама и, најзад, којој срећа буде наклоњена.

Паралелан распоред са повијањем ка боку по скици 12 узима се обично на одбранбеном положају. Он може доћи и као после-

дица неке офанзивне комбинације. Али, у том случају се лук повијања налази испред линије, док је у одбрани повучен уназад. У бици код Прага имамо ванредно убедљив пример како тај повијени фронт може бити опасан, ако је добро нападнут.

БОРБЕНИ РАСПОРЕД ЗА НАПАД. И ОДБРАНУ

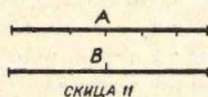

СКИЦА 11

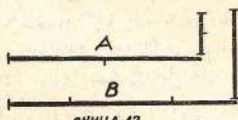

СКИЦА 12

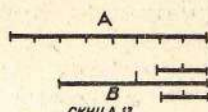

СКИЦА 13

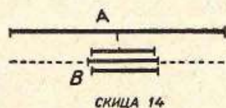

СКИЦА 14

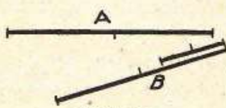

СКИЦА 15

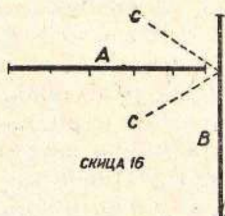

СКИЦА 16

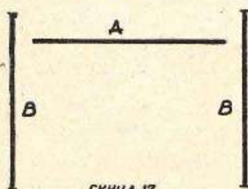

СКИЦА 17

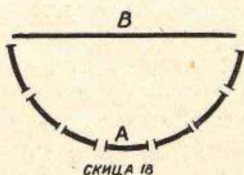

СКИЦА 18

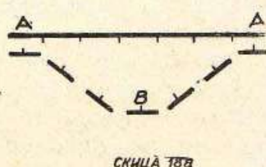

СКИЦА 18а

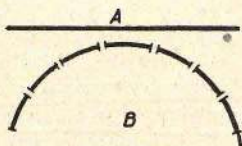

СКИЦА 19

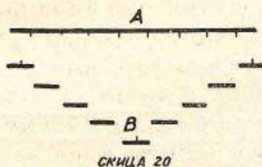

СКИЦА 20

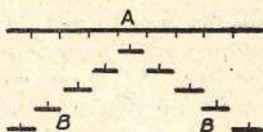

СКИЦА 21

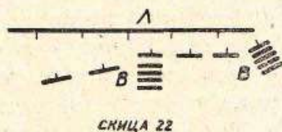

СКИЦА 22

Паралелни распоред по скици 13, са ојачањем једног крила, и скици 14, са ојачањем центра, ради пробоја непријатељског центра, много су бољи од ова два које напред изложисмо. Они боље

одговарају напред изнетим начелима. И код једнаких снага може бити компромитован део фронта, који је ослабљен ради ојачања другог дела, ако се ово врши у паралелној бици према непријатељу.

Коси распоред по скици 15 најбоље одговара слабијој војсци која напада на јачег непријатеља. Он не само што омогућава пробој непријатељског фронта на једној тачки, него се њиме добијају и две друге користи исто тако важне: измичући, слабије се крило не само држи изван удара непријатеља, већ испуњава још и двоструку улогу: занима део непријатељског фронта који се неће нападати и, на случај потребе, служи као резерва активном делу фронта. Овај распоред је употребио прослављени Епаминонда у биткама код Леуктре и Мантинеје. Али најсјајнији пример корисности овог начина дао је Фридрих Велики у бици код Лојтена. (Видети 7 главу „Расправе о великим биткама“).

Распоред управан на једно или оба крила, онако како је претстављен на скицама 16 и 17, може се разматрати само као теориска формула, да би се указао тактички правац којим треба дејствовати. Иначе се две војске неће никад наћи у положајима који су један према другом управно постављени, као што је на скици нацртано. Јер, ако би војска B и узела за свој почетни правац линију управну на једно или два крила војске А, ова би одмах променила линију једног дела свога фронта. Чак и војска B, чим би достигла или прешла крило, не би пропустила да своје колоне упути десно и лево, да би се примакла непријатељском фронту, тако да га делом C подухвати из позадине. Из тога би настале две косе линије, као што су претстављене на скици 16. Из свега се види, да ће само један део нападачеве војске нападати управно на крило, док ће се остала војска приближити фронту, да би га угрозила. А то на концу испада један од косих распореда приказаних на скицама 15 и 22.

Уосталом, напад на оба крила, у ма ком облику, може бити веома користан, али само тако ако је нападач бројно знатно надмоћнији. Јер, ма да се основно начело састоји у груписању главних снага према одлучујућој тачки, слабија војска ће радити против тог начела вршећи двоструки напад против једне једине снаге. У даљем току овог дела ми ћемо то доказати.

Распоред са удубљеним центром по скици 18 добио је своје присталице од онда, када је Ханибал помоћу њега однео значајну победу код Кане. И стварно, такав распоред може бити врло добар, када дође као последица догађаја у бици, тј. када се непријатељ ангажује на центру који пред њим попушта и због тога буде обухваћен са крила. Али, ако се такав положај узме пре битке, онда непријатељ, место напада на центар, има само да се баци на крила, која би сама по себи претстављала своја крила, и тако била у истом положају као кад би била нападнута на бок. Зато се овај положај узима само против непријатеља који би сам

био распоређен у испупченом распореду за битку, као што ће се видети мало после.

Уствари, ретко ће кад једна војска формирати полукруг, већ ће пре узети преломљену линију са упадним углом у центру (као што је показано на скици 18а). Ако се може веровати тврђењу неких писаца, помоћу сличног распореда Енглези су триумфовали у славним данима Кресија и Азинкура. Несумњиво је овај распоред бољи од полукружног, само ако му бокови нису сувише изложени. Њиме се омогућава наступање по ешелонима, одржавајући при томе концентрацију ватре. Ипак, ове добре стране ишчезавају, ако се непријатељ, место да се баци лудо у удубљени центар, ограничи да га осматра издалека, а да се главном снагом баци само на једно крило. Битка код Еслинга 1809 пружа још један пример о користи удубљене линије. Али, одатле се не може закључити да је Наполеон рђаво радио напавши центар. Не треба судити о раду једне војске, која се борила имајући Дунав иза леђа, и није могла вршити слободне покрете да не би открила мостове, онако као кад би располагала пуном слободом маневра.

Испупчени распоред, са истакнутим центром по скици 19, узима се у борби непосредно по прелазу реке, када се морају повити крила ради наслона на реку и ради чувања мостова. Поред тога, овај се распоред узима и кад се врши одбрана испред реке преко које треба да се пређе и брани теснац као код Лајпцига. Најзад, такав се фронт узима и за отпор према непријатељу који има издубљену линију. Ако непријатељ упути свој напад на истакнути део или на једно крило, онда ће такав распоред проузроковати пораз.[1] Французи су имали такав распоред код Флерија 1794 и имали су успеха зато, што је принц Кобург, место да напада на центар или једно крило, поделио своје снаге у неких пет или шест дивергентних нападних колона, нападајући нарочито на оба крила истовремено. У сличном испупченом распореду су се они тукли и код Еслинга, као и другог и трећег дана лајпцишке битке. У овим последњим случајевима он је имао као резултат оно што је било неминовно.

Распоред са ешелонирањем на крилима по скици 20 јесте исте врсте као и управни распоред по скици 17. Ипак, треба имати на уму, да би такав распоред са ешелонима ближе центру, где се налази резерва, био бољи од управног, пошто би непријатељу било теже и не би имао времена да се баци у интервал на центру и изврши опасан противнапад.

Распоред са ешелонирањем у самом центру по скици 21 може се успешно употребити против војске са развученим и групним

[1] Под нарочитим околностима могао би имати успеха и напад на оба крила, било с тога што се има довољно снаге за такав подухват, или зато што непријатељ није у стању да открије центар да би помогао крила. Но, уопште узев, најбоље је ако се демонстрира према центру, а јаким снагама изврши удар на једно крило.

поседањем. У том случају центар се налази у слабој вези са крилима и нападом на њега војска се дели на два дела и излаже поразу. Но ако се исто основно начело примени против војске која се груписала на једном прикупљеном положају, онда су изгледи на успех знатно мањи. Јер резерве се обично налазе недалеко од центра, а крила могу садејствовати или концентрацијом ватре или нападом на прве ешелоне.

Иако ова формација има неке сличности са фамозним триангуларним луком, односно са старинским caput porci[1] и Винкелридовом колоном, ипак се од њих у основи разликује. Јер, место да се образује једна компактна маса, што је данас неостварљиво због јаког артиљериског дејства, она, напротив, има у средини велику празнину, којом се омогућавају лакши покрети. Ова формација, која је, као што рекосмо, згодна за пробој центра на једном развученом фронту, може се корисно применити и против фронта који би био осуђен на некретљивост. Али, ако крила нападнутог положаја буду дејствовала у прави час на бокове првих ешелона, то може проузроковати тешкоће за нападача. Можда би био бољи паралелан распоред са знатним ојачањем у центру (скица 14 и 22), јер ће у овом случају паралелан распоред моћи да обмане непријатеља о главном правцу напада и да омете крила да не дејствују против бока ешелона у центру.

Овај ешелонирани распоред применио је Лаудон за напад на Бунзелвицки утврђени логор („Расправа о великим операцијама", гл. 28). То је за овакве случајеве стварно погодно, пошто је одбранбена војска присиљена да се држи у рововима, то нема опасности од њеног напада на бокове ешелона. Ипак, пошто се оваквим распоредом открива намера о правцу главног напада, то је потребно да крила врше снажне демонстрације, да би се та намера прикрила.

Нападни распоред са колонама истовремено према центру и једном крилу (скица 22) бољи је од овог који смо напред изложили, нарочито ако се употреби према непрекидној линији непријатељског распореда. Може се чак рећи да је ово најрационалнији борбени распоред. Јер нападом на центар, у вези са наткриљавањем непријатеља, онемогућава се овоме да предузме ону акцију, коју су предузимали Ханибал и принц Саксонски, тј. да нападну на један бок нападачев. Непријатељско крило, које се буде нашло притиснуто нападима и на центру и на крилу, имаће да се бори скоро са целом нападачевом снагом, биће преоптерећено и вероватно уништено. Са таквим маневром Наполеон је триумфовао код Ваграма и код Лињија. Он је покушао исти маневар и код Бородина, али тамо није потпуно успео услед херојске одбране руских трупа на левом крилу њиховог распореда, односно дивизије генерала Паскијевића у чувеном централном редуту, а затим због доласка Багавутовог корпуса на оно крило, које је

---

[1] Глава свиње

Наполеон хтео да обухвати. Наполеон је, осим тога, употребио исти маневар и код Бауцена. Ту би постигао нечувене резултате, да се није догодио инцидент који је омео маневар његовог левог крила, а којим се имао пресећи пут за Вуршен, и у том погледу биле су осигуране све мере.

Морамо нагласити да се разни распореди не могу применити буквално онако како је то претстављено у геометриским фигурама. Војсковођа, који би хтео да изведе онакав распоред, како се црта на папиру или врши на вежбалишту, несумњиво би се преварио у својим очекивањима и био потучен, нарочито с обзиром на садање ратне методе. У времену Луја XIV и Фридриха, када су војске логоровале скоро увек прикупљено под шаторима, када су непријатељи по више дана стајали једни према другима, када се могло предузимати маршевање и бирати симетрични путеви за пристизање својих колона на подједнаким растојањима, у тим временима било је могуће и стварати распореде за битку скоро исто тако правилне као што су нацртани на папиру. Али данас, када војске бивакују, и њихова подела на више делова чини их покретљивијим, када се нападају према издатим наређењима а да се узајамно не виде, а често чак и без сазнања где се непријатељ налази и, најзад, када се разне војске налазе измешане на битачној линији, сви распореди израђени по компасу биће немогући. Сликама се показује само приближно стање, односно претставља систем.

Кад би војске претстављале компактне масе, које би се једном вољом могле целе померати како се хоће и истом брзином којом и мисли теку, онда би се вештина да се добије битка свела на избор најбољег поретка, и онда би се и пре борбе могло рачунати са резултатима овако комбинованих маневара. Али ствар стоји сасвим друкчије. Увек ће у тактици бити најтежа ствар да се сви многобројни делови одређени за акцију уведу у њу једновремено и на оном делу на коме се највише рачуна на успех, или боље речено, за извршење главног маневра којим се има осигурати успех основног плана.

Али то једновремено увођење снага у борбу, не рачунајући случајности, које могу непредвиђено задржати долазак једног дела, зависи од тога како се преносе наређења и од начина како их потчињени чувају и извршавају; неки од њих су претерано ревносни, док су други спори, или немају око да уоче моменте.

Из тога се могу извести два сигурна закључка: први, уколико је одлучни маневар простији, утолико ће сигурније успети; други, да изненадне одлуке донете у згодном моменту за време борбе имају више изгледа на успех него унапред искомбинован маневар, сем ако те одлуке, на основу претходних стратегиских покрета, не одведу главне колоне које имају да одлуче битку, на оне тачке, где им је успех обезбеђен. Ватерло и Бауцен потврђују ове истине. Од момента када су Билов и Блихер избили у висину Фришермона, Французи више нису били у стању да спасу губи-

так битке, и својом борбом могли су само учинити пораз више мање потпуним. Исто тако и код Бауцена. Чим је Неј стигао на Кликс, савезници су се могли спасавати само повлачењем ноћу 20/21 маја, јер би 21 маја то било већ касно. Да је још Неј боље извршио оно што му је било саветовано, победа би била огромна.

Што се тиче маневара за пробој фронта, рачунајући на садејство колона, које су пошле са истог фронта као и остали део армије у циљу да изврше велике кружне покрете око једног непријатељског крила, њихов успех је увек неизвестан, јер зависи од тачности прорачуна и извршења, које се ретко остварује. О томе ћемо касније говорити (в. чл. 33).

Поред тога што је тешко рачунати на тачно извршење унапред израђеног плана за битку, догађа се да битка почне и без одређеног циља. То се догађа чак и код нападача, ма да је судар био предвиђен. Ова неизвесност је или последица догађаја пре битке, или последица непознавања непријатељског положаја и његових намера, или, најзад, због очекивања једног дела војске који треба да стигне из позадине.

Из тога су многи извели закључке против могућности да се формирања поретка за битку могу свести на разне системе и против мишљења да би усвајање једног или другог система могло утицати на исход битке. То је, по моме мишљењу, погрешан закључак баш и за напред наведене случајеве. Заиста, у овим биткама започетим без плана, вероватно је да ће се, у почетку акције, армије наћи у готово паралелним линијама, вишемање ојачане на појединим тачкама. Бранилац, не знајући с које ће стране доћи напад, држаће добар део својих снага у резерви да би се противставио евентуалности. Онај, који се одлучио да напада, радиће слично томе, да би имао главну снагу при руци. Али, чим нападач уочи тачку на којој ће бити тежиште борбе, његова маса биће упућена или на центар, или на једно крило, или истовремено на једно и друго. Али, ма шта се догодило, испашће увек приближно једна од оних слика које су нацртане на напред поменутој скици. То ће се догодити чак и код непредвиђених случајева, што је довољно да нас увери да класификација разних система или распореда за битку није ни шимерична ни корисна.

До Наполеонових битака није се никад могло посумњати у ово тврђење, ма да су оне мање способне да буду претстављене нацртним плановима него све друге битке. Код Риволија, Аустерлица и Регенсбурга, например, Наполеон је груписао своје снаге у центру вребајући моменат за удар у непријатељски центар. Код пирамида образовао је косу линију са ешелонираним карама. Код Еслинга, Лајпцига и Бријена иставио је неку врсту испупченог распореда, који је, без мало, као онај на скици 17. Код Ваграма видимо га да усваја распоред сасвим сличан скици 22, образујући два груписања — на центру и на десном крилу са забаченим левим крилом, дакле, оно исто што је хтео поновити на Бородину и на Ватерлоу пре доласка Пруса. Код Ејлауа, ма да је судар

испао скоро изненадно због неразмишљене руске противофанзиве, он је лево крило обухватио скоро управно, док је на другој страни вршио пробој центра. Али v тим нападима није било једновремености. Већ у 11 сати био је одбијен напад у центру, док је Даву стигао да изрази своје дејство на лево крило тек око једног сата.

Код Дрездена је нападао са оба крила, и то можда првипут у своме животу, јер је његов центар био заштићен утврђеним местом и утврђеним логором. Осим тога, напад левим крилом изведен је у вези са нападом на Вандама, односно на савезничку отступницу.

Код Маренга, ако се можемо ослонити на тврђења самога Наполеона, њега је коси поредак са наслоном десног крила на Кастел Сериол спасао од скоро неминовне пропасти. Битке код Улма и Јене биле су добијене стратегиски, пре него што су биле и заметнуте; тактика је ту веома мало суделовала. Код Улма није уопште дошло до битке.

Ја мислим, дакле, да из овога могу закључити да би била управо бесмислица стварати на земљишту оне правилне фигуре како су на папиру нацртане. Вешт војсковођа може лако прибећи мерама које би дале готово исту расподелу дејствујуће војске као што је била у једном или другом означеном распореду битке. У овим мерама, било да су предвиђене или импровизоване, он ће морати добро да процени значајну тачку бојишта, а то се постиже проценом односа између линије непријатељског положаја и главних стратегиских праваца. Тада треба сву пажњу и сав напор упутити ка тој тачки. Остављајући трећину снаге за задржавање и осматрање непријатеља, са две трећине треба ударити на ону тачку, која претставља залогу победе. Таквим радом би осигурао све услове које наука велике тактике може пружити најспособнијем војсковођи. Тиме би извршио и најбољу примену начела ратне вештине. У претходном поглављу (у чл. 19) указали смо на начин како ћемо најлакше пронаћи ове главне и одлучујуће тачке.

Пошто сам дао дефиницију за напред поменутих дванаест врста распореда за битку, сетих се да одговорим на неколико тврђења из Наполеонових мемоара, које је објавио генерал Монтолон, а која се баш односе на ову ствар.

Велики војсковођа као да сматра коси поредак једном модерном концепцијом, која је непримењљива утопија. Тврдим да то није тачно, јер је коси поредак исто тако стар као Теба и Спарта, а мојим очима сам видео да га је и он сам употребљавао. Ова Наполеонова тврђења испадају још чуднија после његовог хвалисања да је код Маренга употребио баш тај распоред који пориче.

Ако би се коси поредак узео у оном апсолутном смислу, како га је дао генерал Рихел у Берлинској академији, онда би Наполеон збиља имао право да га третира као хиперболу. Али понављам, да битачна линија није никад претстављала правилну гео-

метриску слику. Тим се сликама ипак користимо у тактичкој настави само да бисмо створили појам и симболички га објаснили. Неоспорно је, међутим, да свака линија, која није паралелна или управна на непријатељски фронт, мора бити коса. Дакле, ако једна војска врши напад на једно непријатељско крило, ојачавши нападно крило, а повлачећи оно слабије, онда правац њене нападне линије мора бити стварно мало кос, јер ће једно крило бити ближе, а друго даље од непријатељске линије. Кос поредак није шема, и сваки распоред са ешелонирањем на једном крилу неће бити увек кос (скица 20). Видео сам више борби са таквим ешелонирањем.

Што се тиче осталих скица, неоспорно је, да је и код Еслинга и код Флерија био општи распоред Аустријанаца издубљен, а код Француза испупчен. Али ова два распореда могу образовати паралелне линије исто тако као и две праве линије. Према томе, и такви распореди припадају паралелном систему, ако ниједан део линије није више ојачан или више примакнут непријатељу него други део.

Уосталом, пустимо све те геометриске линије и признајмо да се права научна теорија битака окреће око следећих тачака:

1. — Распоредом за нападну битку треба настојати, да се непријатељ свима рационалним средствима отера са положаја.

2. — Маневрима које препоручује ратна вештина, иде се само на то да се сломи једно крило или истовремено и центар и крило. Тако се маневром може отети непријатељски положај вршећи обухват или обилазак.

3. — У овим подухватима успеће се утолико боље, ако се постигне да се од непријатеља прикрије намера све до почетка напада.

4. — Ако би се вршио напад истовремено и на центар и на оба крила, а не би се имала велика надмоћ снаге, то би значило потпуно отсуство сваке вештине, сем ако би се знатно ојачао напад на једном правцу без ризика по друге.

5. — Коси поредак значи, уствари, груписање половине своје снаге ради напада на једно крило, држећи остале делове борбеног поретка изван дохвата непријатељског, било ешелонирањем било повијањем (скице 15 и 22).

6. — Испупчене, издубљене, управне и друге формације претстављају све двоструке комбинације паралелног поретка или поретка ојачаног према једном делу непријатељског фронта.

7. — Код одбране, која је супротна нападу, распоредом се тежи да се непријатељу што више отежа приближавање, а да се при том сачувају јаке резерве, којима би се у отсудном моменту прешло у напад, и то тамо где је непријатељ најслабији.

8. — Тешко је одредити на апсолутан начин како се најбоље може непријатељ избацити из положаја. Онај је распоред за битку савршен, којим се постиже сједињавање ватреног дејства са на-

падним полетом и моралним ефектом. Умешном комбинацијом развијених стројева са колонама, и њиховим наизменичним дејством сходно приликама, добија се најбољи начин напада. Што се тиче практичне примене тог начина, то зависи од процене командантове, од морала официра и војника, од њихове извежбаности у свима врстама маневровања ватром и покретом, од месних прилика и од природе земљишта.

9. — Пошто је главни циљ офанзивне битке да се непријатељ избаци из његовог положаја, и да се његова жива сила колико је могуће више ослаби, то се мора рачунати са материјалном снагом као најефикаснијим средством за постигнуће тих циљева. Ипак, дешава се да су изгледи на успех помоћу материјалне силе сумњиви и да се може лакше успети ако се врши маневар у циљу наткриљивања и обухвата оног непријатељског крила које се налази ближе отступном правцу непријатеља. Из бојазни за своју отступницу непријатељ ће бити принуђен да због тога предузима повлачење.

Историја је пуна примера о успесима сличних маневара, нарочито против војсковођа слабијег карактера. Ма да су победе постигнуте само тим маневрима мање отсудне и наносе непријатељској војсци мање штете, ипак се тим полу-успесима довољно наглашава да се о тим маневрима мора водити рачуна и да умешан војсковођа треба да зна да их правовремено употреби. Нарочито треба да их уме комбиновати колико је год могуће са нападима живом силом.

10. — Заједничко дејство ова два средства, тј. употреба материјалне силе са фронта, помогнуто обилазним маневром, довешће сигурније до победе него ако се употреби само један од та два начина. Али, у сваком случају, мора се пазити да се и пред најслабијим непријатељем не врше сувише слободни маневри.

11. — Има више средстава која се употребљавају да би се материјалном силом отео непријатељски положај, односно да би се пробојем његове одбранбене линије натерао да га напусти. Прво га треба поколебати надмоћном артиљериском ватром, уносећи затим забуну коњичким јуришима упућеним у згодним моментима и, најзад, доћи са пешадиским масама позади стрељачког строја, на чијим боковима треба имати по неколико ескадрона.[1]

Али, иако се успе да се овако добро комбинованим нападом савлада прва линија, треба освајати другу, па и резерву. Баш у томе настају праве тешкоће за нападача, осим ако морални ефекат услед губитка прве линије не повуче непријатеља да напусти и другу, што се често дешава, односно ако и командант одбране не изгуби због тога присуство духа.

И поред свог првог успеха нападачеве трупе биће такође мало у нереду. Често ће бити тешко да се другим борбеним редом

[1] У времену када сам прештампао овај члан, примио сам једну брошуру од генерала Окунијева о употреби артиљерије при пробоју непријатељске одбранбене линије. О томе ћу проговорити неколико речи у чл. 47.

замени први, јер други борбени ред не иде увек за првим до пушчане ватре. Поред тога, увек је тешка ствар да се у току борбе један део снаге замени другим, нарочито у моменту када непријатељ чини све напоре да напад одбије.

Из свега тога може се закључити да ће код другог удара успех прећи на страну браниоца, ако су само командант одбране и његови војници подједнако свесни дужности и прибрани, и ако њиховим боковима и позадини не прети никаква опасност. Али зато је потребно уочити брзо и сигурно прави моменат кад треба бацити други борбени ред и коњицу на противничке победне батаљоне. Ако се изгуби само неколико минута, онда ствар може бити непоправиво изгубљена, и трупе другог борбеног реда збрисане истовремено са првим редом.

12. — Из овог напред намеће се за нападача ово правило: „Најтежи је али и најсигурнији начин за успех, ако се другим борбеним редом помаже ангажовање линија, а други борбени ред помаже резервом. Затим треба добро прорачунати употребу коњичке масе и батерија ради олакшања и помагања главног напада против друге непријатељске линије, јер то је највећи од свих проблема у тактици битака".

У овом важном акту теорија постаје тешка и несигурна. Она ту постаје недовољна и не може никад доспети на висину природног ратничког генија, нити дати ону сигурност погледа коју само искуством у борби добија храбар и хладнокрван војсковођа.

Једновремена употреба највећег дела снага, са комбиновањем свих родова, изузев малих резерви које сваки треба да има под руком[1], претстављаће, дакле, у одлучујућем моменту битке, проблем који ће сваки вешт војсковођа настојати да реши и то треба да буде правило за његово руковођење. Одлучујући моменат обично наступа онда, када је на једном делу фронта пробивена прва линија, и када се оба противника боре, и то један за довршавање, а други за преотимање успеха. Није потребно нарочито напомињати да ће удар бити сигурнији и ефикаснији ако се непријатељ истовремено нападне у бок што јачом снагом.

13. — Код одбране пешачка ватра ће играти знатно већу улогу него код напада, где се треба кретати ради заузећа положаја. Покрет и ватра су две ствари, које само стрелци могу вршити истовремено. За главну масу то ће бити тешко, ако не и немогуће. Пошто браниоцу није задатак да осваја положај, већ да ломи и растројава трупу која се против њега креће, то ће артиљерија и мускетари (стрелци) бити природни родови војске прве линије. Затим, кад се непријатељ сувише приближи, онда треба на њега бацити трупе друге линије са делом коњице. Ако се тако ради, онда су сви изгледи да ће се напад одбити.

---

[1] Разуме се, да и велике резерве морају бити ангажоване кад за то наступи потреба, али је добро ако се увек имају под руком два-три батаљона и пет-шест ескадрона. Генерал Моро је одлучио битку код Анжена са четири чете из 58 пука. А зна се шта је учинио 9 лаки пук са Келермановом коњицом код Маренга.

Не бих о биткама могао ништа више рећи без бојазни да се изгубим у теорисању и изађем из оквира предмета. Место тога скренућу пажњу на комбинације и начин употребе три рода војске, о чему ће бити говора у VII поглављу.

Што се тиче примене и извођења разних поредака за битку, не може се ништа потпуније препоручити него што је дело маркиза од Тернаја. То је важан део његове књиге. Ма да се не може веровати да ће се све оно моћи извести на пракси и у присуству непријатеља, ипак се мора признати да је то најбоље дело из тактике, које је досада изашло у Француској.

Члан XXXIII

Обилазни маневри и веома широки покрети у биткама

У предњем члану говорили смо о маневрима који се врше да би се непријатељ обишао у току битке и о користима које ти покрети пружају. Остаје нам још да кажемо неколико речи о покретима у току битке који су сувише удаљени, а који се чине баш ради обилазних маневара. Због њих често пропадају многи пројекти који су изгледали добро састављени.

Начелно, сваки доста удаљени покрет, који пружа непријатељу могућност да половину снаге почесно туче у току његовог извршења, сматра се као слабо везан и опасан маневар. Али, кад се зна да та опасност зависи од непријатељске брзе и сигурне одлуке и од његовог уобичајеног начина ратовања, онда је лако разумети зашто многи од тих маневара пропадају према једном противнику, а успевају према другом. Удаљени покрети под Фридрихом, Наполеоном и Велингтоном имали су потпун успех против слабијих војсковођа, јер су они пропуштали моменат да предузму иницијативу, или су и сами навикли да се крећу без везе.

Према томе, изгледа нам да је доста тешко дати у том погледу некакво апсолутно сигурно правило. Скоро би се само ово могло рећи: „Да треба држати гро снаге под руком како би она могла бити пуштена у дејство у правом моменту. Али не сме се пасти у другу крајност и сувише нагомилати трупе. На тај начин ћемо се осигурати да можемо увек парирати евентуалности. Али, ако се има посла са невештим противником, и који је склон растурању својих снага, онда се могу предузимати и смелије акције".

Ако узмемо неколико историских примера, они ће нам најбоље потврдити оправданост овог правила и учинити разумљивим разлике у резултатима таквих покрета с обзиром на војску и војсковођу са којима се има посла.

У Седмогодишњем рату Фридрих Велики је добио битку код Прага због незнатне празнине од 1.000—1.200 м коју су Аустријанци оставили између трупа на десном крилу и остале снаге. И када је то крило било нападнуто, остале трупе се нису ни по-

кренуле. Ова неактивност била је утолико значајнија, што је лево крило царске војске могло брже стићи у помоћ нападнутој снази него што би Фридрих доспео да јој се приближи, јер је лучна линија положаја десног крила нагонила Фридриха да врши полукружне покрете.

Супротно томе, Фридрих замало није изгубио битку код Торгауа зато, што је својим левим крилом предузео сувише широк покрет који је био у лабавој вези (растојање је било скоро две миље), а у циљу обиласка десног крила маршала Дауна.[1] Али, ствар се поправила концентричним покретом краљевог десног крила, које је Молендорф извео на висове Сиптица ради приближења левом крилу.

Битка код Риволија спада у класичне примере ове врсте. Као што је познато, Алвинци и његов начелник штаба Вајротер имали су намеру да обиђу малу Наполеонову војску, која је била груписана на платоу код Риволија. Исто тако, познато је да је њихов центар био потучен, док им је лево крило било згомилано у клисури Адиџе и да је Лузињан десним крилом извршио један кружни марш и дошао у позадину француске војске, где је био опкољен и заробљен. Онај лепи план и релације које сам ја објавио најбоља су поука за ову врсту битака.

Остаће незабораван онај дан код Штокаха, када је генерал Журдан дошао на несрећну мисао да са три мале дивизије од по 7—8 хиљада људи, растурене на растојању од више миља, нападне прикупљену војску од 60 хиљада бораца, док је Сен Сир са трећином војске (око 13 хиљада људи) имао да јури око деснога бока на 4 миље, да би дошао у позадину те војске од 60 хиљада. Разумљиво је, да је тиме та велика војска дошла у могућност да сигурно победи ове растурене делове. Напала је прво на онај део који је претио да је отсече, на Сен Сира који се неким чудом спасао.

Познато је и како је исти генерал Вајротер, који је хтео да обиђе Наполеона код Риволија, покушао да то исто учини и код Аустерлица у пркос тешке лекције коју је раније добио. Као што се зна, савезници су својим левим крилом хтели да обиђу Наполеоново десно крило да би му пресекли везу са Бечом (где се он није ни мислио враћати). Они су то вршили кружним маршем по луку од 2 миље. Тиме су створили празнину на фронту широку пола миље. Наполеон је то искористио и напао усамљени центар, а затим опколио непријатељско лево крило, које је било притешњено између језера Телница и језера Мелница.

Као што је познато, и Велингтон је на сличан начин добио битку код Саламанке. На левом крилу Мармоновом, којим је хтео пресећи везу Велингтона са Португалијом, отворила се бреша широка око пола миље, коју је енглески генерал искористио да потуче то крило лишено наслона.

[1] Ове две операције наћи ћете у 2 и 25 поглављу „Расправе о великим операцијама".

Релације из десет ратова, које сам објавио, пуне су сличних примера. Било би излишно да и друге овде додајемо, јер се не би стварно ништа више могло додати за процену опасности како у погледу обилазних маневара, тако и у погледу празнина које се појаве на фронту према противнику који има навику да скупно делује целом снагом.

Да је Вајротер имао посла са Журданом на Риволију као и на Аустерлицу, онда би се могло претпоставити да би он, можда, потукао француску војску, место што је сам доживео потпун пораз. Јер, војсковођа који је код Штокаха нападао масу од 60 хиљада људи са четири мале одвојене групе, које нису биле у стању ни да се узајамно помажу, није умео да користи сувише широке покрете покушане против њега.

Исто тако је и Мармон имао несрећу код Саламанке да се бори против противника великих способности, који је знао да добро и брзо уочава тактичке моменте. Да је према себи имао војводу од Јорка или Мура, он би, вероватно, успео.

Међу обилазне маневре нашег доба, који су имали најсјајније успехе несумњиво спадају Ватерло и Хохенлинден. Код првога је то био скоро стратегиски покрет омогућен многим срећним околностима, што се ретко дешава. Међутим, што се тиче случаја код Хохенлиндена, у ратној историји немогуће је наћи још један пример, где би једна једина бригада ризиковала да гурне у шуму, у којој се налазило 50 хиљада људи, и да направи она чуда која је Ришпанс починио у оном кркљанцу код Матанпоета, тамо где би се могло мислити да ће морати положити оружје.

Код Ваграма је Давуово обилазно крило много допринело успеху тога дана. Али да није било оног снажног напада у центру, који су вршили Макдоналд, Удино и Бернадот, и који га је помогао у правом часу, питање је да ли би и он успео.

Из толиких супротних примера могло би се закључити да се у том погледу не може поставити никакво правило. Али и то не би било тачно, јер мени ипак изгледа јасно: — „Да, ако се уопште усвоји начин добро прикупљених и добро повезаних битака, онда ће се бити у могућности да се осујети сваки покушај, и да се сведу случајности на најмању меру. Важно је, међутим, да се, пре свега, непријатељ, са којим се има посла, добро познаје како би се могло ценити о смелости подухвата који одговарају његовом карактеру и познатом начину његове борбе.

— Да се и на случај бројне као и моралне надмоћи могу покушати такви маневри, који би били неразумни при подједнаким снагама с обзиром на способности војсковођа.

— Да маневар за обухват и обилазак једног крила мора стајати у вези са нападима осталих снага и од њих на време бити помогнут таквим напором какав ће остатак армије учинити на фронту непријатеља, било против обухваћеног крила, било против центра.

— И, најзад, да стратегиски маневри у циљу пресецања комуникација једној војсци пре битке, и напади из позадине без

опасности по своје комуникације, дају сигурније и веће резултате. Они осим тога не проузрокују у току борбе никакве раздвојене маневре".

Сматрамо да је ово довољно што се тиче комбинованих битака, и да је време да пређемо на непредвиђене битке.

Члан XXXIV

Сусрет две војске на маршу

Један од најдраматичнијих случајева у рату јесте непредвиђени сусрет две војске.

У већини битака догађа се да једна страна чека свог противника на унапред изабраном положају, а друга врши напад на тај положај, пошто га је претходно, уколико је то могуће, извидела и оценила. Но, често се дешава, баш код модерног ратовања и код повратних напада једне стране, да се обе војске крећу једна против друге свака са намером да напада, без познавања намере свог противника. Тада се дешава нека врста обостраног изненађења, јер су обе стране поремећене у својим комбинацијама, налазећи непријатеља тамо где га нису очекивале. Најзад, има случајева да једна страна пушта да буде на маршу нападнута од свог противника који јој припрема изненађење, као што је био случај са Французима код Розбаха.

У овим великим приликама долази до изражаја геније војсковође и ратника који је у стању да овлада елементима. Ту се испољава црта великог војсковође. Са ваљаним трупама може се увек добити битка и без имало заслуженог удела њеног команданта у успеху тога дана. Али једна од оних победа какве су биле на Луцену, код Луцара, на Ејлау, и Абенсбергу може бити само резултат великог карактера у вези са присебношћу и мудрим комбинацијама.

У овим врстама сусрета има превише случајног и поетичног да би се они могли свести у нека правила о овим изненадним биткама. Али, ипак, важно је бити баш у овим приликама потпуно сигуран у основна начела ратне вештине и разне начине њихове примене. Онда је могуће да се моментано и усред борбене хуке предузме један од маневара, који може корисно послужити у створеној ситуацији. Једино правило које овде можемо дати јесте оно које смо изнели у чл. 32 у погледу импровизованих маневара. Довољно је ако се они комбинују са оним претходним и са физичким и моралним стањем обеју страна.

Две војске, које би као некад маршевале уз привлачност логорског живота, и које би се сусреле изненада, не би стварно могле ништа боље учинити него да своју претходницу развију десно или лево од путева по којима се крећу. Али свака од њих мора истовремено груписати главнину својих снага да би их могла бацити у погодном правцу према изабраном циљу дејства. Учиниће

се велика погрешка ако се буде хтело да се развије цела снага иза претходнице, јер, баш ако се тај развој и успе да изврши, добиће се само крњ паралелан распоред, а ако непријатељ буде снажно притиснуо својом претходницом, онда се може догодити да трупе буду разбијене у току престројавања. (Види битку код Розбаха у „Расправи о великим операцијама“).

У модерном начину ратовања, са покретљивијим војскама, које за своје покрете користе више путева, крећући по свакоме одреде способне за самостално дејство, овакви порази су мање могући, али начела остају увек иста. Треба увек зауставити и формирати претходницу и прикупити главну снагу на погодној тачки сходно циљу који се поставио у почетку марша. На тај начин моћи ће да се осујети сваки непријатељски напад, ма какав да је.

Члан XXXV

Изненађење војсака

Овде не мислимо да испитујемо она мала изненађења разних делова, из којих се састоје партизанска ратовања или дејства лаким трупама, за која су нарочито способне руска и турска коњица. Ми хоћемо да говоримо о изненађењима целих војски.

Пре проналаска ватреног оружја изненађења су била лакша, јер данашња пуцњава топова и пушака онемогућава изненађење целе војске, сем ако она није заборавила на своје прве службене дужности и допустила непријатељу да продре у њене редове, због нехата својих предњих делова. Седмогодишњи рат нам пружа чувено изненађење код Хохенкирха, пример који заслужује да се о њему озбиљно промисли. Тај случај доказује, да се изненађење не састоји само у нападу на трупе које спавају без довољног осигурања, већ да може бити срачунат на једно од њихових крила, тако да оно буде истовремено и изненађено и обухваћено. Дакле, није никако реч о томе да се нађе тако неопрезан непријатељ, чији би војници појединачно били изненађени под својим шаторима, већ о томе да се неопажено изврши груписање главне снаге на тачки на којој се мисли напасти непријатељ, пре него што би он имао времена да предузме противмере.

Од како војске не логорују више под шаторима, постала су унапред припремљена изненађења и ређа и тежа, јер, да би се она припремила, мора се тачно познавати ситуација непријатељског логора. Код Маренга, Луцена и Ејлауа догодила су се у неку руку изненађења, али то су уствари били неочекивани напади, који се не би могли крстити именом изненађења. Једино велико изненађење, које бисмо могли овде навести, јесте оно код Тарутена 1812, када је Бенингсен напао и потукао Миру. Да би оправдао своју несмотреност, Мира се изговарао на прећутно при-

мирје. Али, пошто није постојао никакав сличан уговор, то је он уствари био изненађен услед своје неопростиве немарности.

Најзгоднији начин за напад на једну војску јесте, ако се упадне у њен логор пре почетка дана, у моменту кад она тако што најмање очекује. Неред је у том случају неминован. Ако се уз то буде добро познавало земљиште, и трупама дао погодан тактички и стратегиски правац, онда се може рачунати са сигурном победом, осим ако се не догоди нешто непредвиђено. То је ратна операција коју никако не треба потцењивати, ма како она била ређа и мање сјајна од оних стратегиских комбинација, којима се непријатељ савлађује такорећи пре борбе.

Из истих разлога, који нам налажу да изненадимо своје противнике, треба предузети и све мере сигурности, да се нама тако што не догоди. Правила свих земаља то су предвидела, само их треба тачно извршавати.

Члан XXXVI

О нападу живом силом на тврђаве и утврђене логоре или линије. О препадима уопште

Има више ратних тврђава, које, иако нису правилна утврђења, ипак важе као заштићене од препада, али која ипак могу бити освојена нападом, било одједном било продирањем кроз још тешко пролазне бреше, уз које се може пењати само помоћу степеница или других средстава да би се дошло до грудобрана.

Напад на ове врсте положаја има мањевише исте комбинације као и напад на утврђене логоре и спада, као и он, у велике препаде.

Ове врсте напада мењају се, природно, према околностима, тј. према: 1) снази утврђења; 2) природи терена на који су постављена; 3) њиховој вези или усамљености; 4) обостраном моралном стању. Историја је пуна примера за све ове случајеве.

Тако утврђени логори Кела, Дрездена и Варшаве; утврђени појаси Турина и Мајнца и, најзад, јака утврђења око Фелдкирха, Шарница и Асијете све су то догађаји који су различни као и њихови резултати. Код Кела (1796) утврђења су била и боље повезана и потпуније изграђена него код Варшаве. То је био скоро мостобран са сталном фортификацијом. Надвојвода је сматрао за дужност да им укаже почаст правилном опсадом. Стварно, он није могао ни помислити на напад живом силом без великог ризика. Код Варшаве су постојала изолована утврђења, али која су имала јаке профиле, а усто се наслањала на редви саме Варшаве опасане наоружаним бедемима, које је бранила трупа очајника. Дрезден је у 1813 имао као редви појас са бастионима, али чији је већ начети фронт био заштићен само пољским заклонима; а логор у правом смислу састојао се само из простих редута, који

су били врло далеко један од другог, тако да се нису могли узајамно помагати. Сва снага је управо почивала на редвију.[1]

Код Мајнца и Турина постојале су непрекидне линије са редутима. Но само су прве линије биле јако утврђене. За оне последње то се већ не може рећи, јер су имале само слабе, три стопе високе грудобране, са одговарајућим рововима. Шта више, код Турина, линије су дошле под унакрсну ватру услед обухвата споља, јер их је напао јак одред са супротне стране, док је принц Евгеније нападао у правцу њихове отступнице. Код Мајнца је вршен фронтални напад, са наткриљавањем десног крила једним слабим одредом.

Има мало тактичких мера које би се могле предузимати код ових врста напада против пољских утврђења. Ако се мисли да би се имало успеха нападом пред зору, онда ништа природније него то. Али, ма да се таква операција нарочито препоручује за неку усамљену тачку, тешко се може претпоставити да ће једна војска, која поседа велики утврђени логор у близини непријатеља, дозволити да буде изненађена. Ово утолико пре што сва правила прописују да трупа од зоре буде под оружјем. Пошто је вероватно да ће увек доћи до удара живом силом, онда се у погледу нападних операција природно намећу као најпростије и најрационалније следеће предострожности:

1. — пре свега ућуткати ватру из утврђења снажном артиљериском ватром, чиме ће се истовремено поколебати и морал бранилаца;

2. — снабдети трупе свима потребним средствима (фашинама, малим мердевинама, итд.) да би се олакшало испуњавање ровова и омогућио узлаз на грудобран;

3. — упутити три мале колоне на део утврђења који се хоће да заузме, помажући их стрелцима и држећи под руком потребну резерву као прихват и потпору;

4. — искористити сваку теренску неравнину за заклон трупа, из кога треба да се што касније појаве;

5. — издати главним колонама прецизна упутства шта треба да раде кад заузму један објекат, и када прилазе непријатељској трупи која поседа логор. Најзад, одредити коњичке делове који ће суделовати у нападу са овим трупама, ако то земљиште дозвољава. Кад се све те мере предузму, онда остаје само да се трупе крену са што већим одушевљењем на утврђења, предузимајући одмах делом снаге обухват ка гркљану утврђења. Оклевање у овом случају не може се поправити ни најсмелијим напорима.

Додаћемо још да је врло корисно ако се војници вежбањем и гимнастиком навикну на пењање и савлађивање барикадираних

[1] Број бранилаца код Дрездена био је првог дана (25 августа) око 24.000 људи, сутрадан их је већ било 65.000, а трећег дана је број прешао 100 хиљада.

положаја. Вежбе ове врсте користиће им као и сваке друге. Модерна балистика натераће господу инжињере да напрегну мозгове и да створе носиве машине за прелаз преко пољских ровова и за пењање уз грудобране.

Од свих заповести, које сам у овом погледу прочитао најбоље су састављене диспозиције за напад на Варшаву и на Мајнц. Тилке нам је приказао једну Лауданову заповест за напад на Бунзелвиц, до чијег извршења није дошло, али која се ипак може препоручити као добар пример.

Напад на Варшаву нарочито се може истаћи као једна од најлепших операција ове врсте, која чини част и маршалу Паскијевићу и трупама које су вршиле напад. Ето једног примера како треба радити. Што се тиче лоших примера, најгора је заповест којом је наређен напад на Дрезден 1813. Њени аутори, или редактори, нису могли боље урадити ако су хтели спречити заузимање тога логора. Те се заповести могу прочитати у Плотовом делу, ма да су тамо ревидиране и исправљене.

У ову врсту напада могу се урачунати напади, односно чувени упади код Порт Махона 1756 и код Бергопзома 1747. Ма да је и једном и другом од ова два напада претходила опсада, ипак су ту извршени сјајни препади, јер није било бреше за извршење правилног напада. У исти ред долазе и напади на Праг, Очаков и Исмаил. Ма да су код ових места грудобрани били од земље, која је делом била растресена, те је било олакшано пењање, ипак се не може спорити део заслуге у њиховом заузећу.

Још је лакше освајати непрекидне утврђене линије, ма да изгледају боље повезане од издвојених утврђења. Оне су обично израђене на просторији од неколико миља тако, да је скоро немогуће спречити непријатеља да их негде не пробије. У том погледу наћи ћемо велике поуке у заузећу Мајнца и Вајсенбурга, које смо описали у „Историји ратова револуције" (чл. 21 и 52) и заузећу утврђених линија код Турина од стране принца Евгенија Савојског године 1706.

Овај фамозни турински догађај тако смо често помињали да је сувишно потсећати на околности, али ипак не можемо да пропустимо а да не подвучемо, да никад победа није тако јевтино однета ни била тако тешко схватљива. Уствари, стратегиски план био је изврстан. Марш од Адиџе преко Плезанце ка Астију левом обалом реке Поа, остављајући Французе на Минчију, био је веома добро комбинован, ма да је извршен са неразумљивом спорошћу. Али, што се тиче самих операција око Турина, мора се признати да су победиоци имали више среће него памети. Принц Евгеније није морао много напрезати свој геније за састављање заповести коју је издао својој војсци, и морао је страшно потцењивати своје противнике кад је предузео марш са 35 хиљада савезника, састављених од неких десет разних нација између Алпа и 80 хиљада Француза, обилазећи око њиховог логора неких 48 сати. То је био најфамознији бочни марш који је икад извршен. Осим тога, запо-

вест за напад била је тако кратка и са тако мало података, да би сваки данашњи генералштабни официр знао бољу написати. Наређено је да се образује осам пешадиских колона од по једне бригаде, са задатком да се пробију ка утврђењима и на њима створе отворе, кроз које ће коњица моћи да продре у логоре. То је сва мудрост принца Евгенија, коју је употребио у циљу остварења свог смелог предузећа. Истина је да је учинио добар избор осетљивих тачака које су тако јадно биле утврђене, да су имале грудобране високе само три стопе, који су тела бранилаца само упола штитили.

Што се тиче команданата који су командовали у туринском утврђеном логору, о њима је написао панегирик један од историчара принца Евгенија. Господин де M***, не зазирући да умањи славу свог јунака, окомио се наивно на француски двор з а т о ш т о ј е д в о р п о х в а л и о в о ј с к о в о ђ е ч и ј е ј е д р ж а њ е б и л о т а к в о, д а и х ј е т р е б а л о п о г у б и т и. Свакако, он је мислио да говори само о Марсену, јер је свима познато да је војвода од Орлеана протестовао против намере да се непријатељ чека у рововима и био одмах у почетку борбе рањен на два места и избачен из борбе. Прави кривац неоправдане погрешке искупио је своју кривицу часном смрћу.[1]

Много сам се забавио око ових ствари, а треба да се вратимо најбољим мерама за нападање утврђених линија. Ако су оне тако јаке, да је напад на њих опасан, и, напротив, ако има могућности да се наткриле или обиђу стратегиским маневром, то ће увек бити боље од несигурног напада. Али у супротном случају, ако постоје разлози за несигуран напад, онда треба изабрати тачку на једном од крила, јер је природно претпоставити да ће се центар најбоље држати. Па ипак је било случајева, да се демонстративним нападом на крило, који се увек сматра као највероватнији бранилац обмане тако, да главни напад на центар потпуно успе баш зато, што се тамо није очекивао. Овим комбинацијама месне прилике и дух команданата пружају најбољи начин извршења.

У погледу извршења напада не могу се препоручити нека друга средства него она која смо навели за утврђене логоре. Ипак, пошто су ове линије бар раније биле увек и по јачини и по димензијама сталног типа, може се догодити да им приступ буде тежак. Од овога се изузимају мало старији земљани радови, које је време начело и учинило приступачнијим за умешну пешадију. Као што смо поменули, такви су били грудобрани код Исмаила и Прага. Таква је била и тврђава Смоленск коју је генерал Паскијевић онако славно бранио против Неја. Он је сматрао да је боље бранити провалије испред линија него се заклонити иза рђавог грудобрана чији је спољни нагиб износио једва 30°.

---

[1] Алберготи је био исто толико крив као и Марсен, јер је са својих 40 хиљада остао на десној обали Поа, и ма да га нико није нападао, није пристао да крене у помоћ Марсену. Ово се догађа увек, ако се сваки брине само за ону тачку коју он држи.

Ако је крило наслоњено на неку већу реку, било би погрешно и мислити да се продре ка том крилу. У том случају могао би бранилац, који се груписао на центру, одбацити нападне колоне и поставити их између себе и реке, и њихов пораз учинити неизбежним. Догађало се, ипак, да и тако погрешан рад може да успе, јер бранилац који седи у заклону ретко кад мисли на повратни напад иако су му изгледи повољни. Војсковођа и војници који траже спасење у заклонима упола су већ унапред побеђени, па им ретко кад и пада на памет да пређу у напад баш онда кад су им ровови већ заузети. Ипак је немогуће препоручити покушај таквог маневра. Војсковођа који би га предузео нема права да се жали ако доживи судбину Талара и Хохштета.

У погледу одбране утврђених логора и утврђених линија не може се дати много правила. Неоспорно, првенствена је потреба осигурати себи добре резерве, постављене између центра и оба крила, или, боље рећи, на левој страни десног крила и на десној страни левог крила. На овај начин може се најбрже прићи у помоћ угроженој тачки, али се то не би могло учинити само једном резервом у центру. Чак се мисли да ни три групе резерве не би биле сувише ако је утврђени фронт широк. Лично сам наклоњен да не буде више од две групе резерве. Исто тако важна је ствар, да трупе буду прожете уверењем да ситуација није очајна ако фронт буде пробијен на једном месту. Ако се има добра резерва, која узме иницијативу у правом моменту, онда ће се ипак добити победа. Треба сачувати присуство духа и ангажовати је онда кад треба и тамо где треба. Трупе које ће бранити ров и грудобран треба да се придржавају инструкција које дају инжињери саобразно постојећој пракси код опсаде. Ипак, треба признати да добро дело о појединостима пешадиске службе у опсадама и утврђеним логорима, које би било на домашају официра овог рода оружја, тек треба да се напише. Такав подухват не стоји у вези са овим прегледом, јер то треба да буде правило, а не догматичка књига.

Препади

Препади су смела предузећа која извршава део војске ради заузећа важног и јаког положаја.[1]

Они припадају у неку руку и изненађењима и ударима живом силом, јер се оба ова елемента користе за постигнуће циља. Ма да на први поглед изгледа да оваква подузећа припадају искључиво тактици, ипак се не може оспорити да њихова важност зависи од односа које има освојена тачка у односу на стратегиске

---

[1] Треба разликовати важност и јачину нападнуте тачке, јер јака тачка није увек и важна тачка.

комбинације. О томе ћемо по дужности говорити у чл. 37, говорећи с одредима. Али, ма како да је ово понављање незгодно, ми овде морамо рећи своје мишљење, уколико се односи на само извршење. А то потпуно улази у опсег напада на утврђења.

Ми не сматрамо да ово треба потчинити правилима тактике, пошто је препад сам по себи предузеће изван обичних правила. Хоћемо само да га наведемо овде ради знања, упућујући наше читаоце на разне историске и поучне списе који о томе говоре.

Већ смо говорили да се од ових подузећа могу очекивати врло важни резултати. Тако је било: заузеће Сизипоља 1828, пропали напад генерала Петраша на Кел 1796, значајна изненађења код Кремоне 1702, код Гибралтара 1704 и код Бергопзома 1814, затим упади у Порт-Махон и Бадајос. Сви ти случајеви могу дати појам о разним врстама препада. Једни су израз изненађења, други се врше живом силом: умешношћу, лукавством, терором или дрскошћу. Све су то елементи успеха за ову врсту подузећа.

При данашњем начину вођења рата, заузеће једног положаја, ма како он био тактички јак, не би имало ону некадању важност, ако не би давало и стратегиске користи, које утичу на исход једне велике операције.

Да би једно такво предузеће оправдало ризик коме се излаже трупа, оно треба и да нуди одговарајућу корист, као, рецимо: заузеће или рушење једног утврђеног моста, заузеће или уништење неког великог транспорта, освојење фора којим је затворен неки важан пролаз, као што су били напади на фор Луцијенштајг у Гризонима 1799 и Нејово заузимање Лојташа и Шарница 1805, и, најзад, заузимање положаја који и није утврђен, али који би служио као велико склониште животних намирница и муниције неопходних за непријатеља.

Козаци су понекад покушавали препаде у непријатељској позадини. У нападу који је вршио принц Лапукин на Лаон и у нападима на Касел и Шалон постигнути су успеси, но све то, ипак, спада у ред помоћних операција, чији је најпозитивнији циљ растројство и узнемирење непријатеља.

Каква би се упутства могла дати уопште за ове врсте подузећа? О томе се може више сазнати из успомена Монтлукових и стратегиских разматрања Фронтенових него од мене, а то су старе историје које изгледају као да долазе са другог света. Пустоловине, изненађења и терорисања не могу бити прописана као правило.

Неки су освајали ровове испунивши их фашинама, вуненим врећама, па чак и ђубретом. Неки су постизали успех употребом мердевина, ма да се то ретко практикује. Други су употребљавали куке, везујући их за руке и ципеле војника у циљу прелаза преко стена које надвишују неко утврђење. Неки се провлаче кроз канале, као што је урадио принц Евгеније код Кремоне.

Читањем ових примера треба тражити, ако не рецепте, а оно бар инспирације. Оно што је успело једном, тешко може послу-

жити као правило другоме. Било би пожељно да неки вредан официр прикупи у један извод оне најинтересантније препаде у историји. Тиме би се учинила знатна услуга не само командантима него и свима потчињенима, који би имали да суделују у сличним подузећима, где се често разборитошћу појединца може постићи успех.

С наше стране учинили смо толико, што смо указали на утицаје препада у вези са осталим операцијама. То има везе са оним што је речено на почетку овог члана о начину напада на пољска утврђења, што је једина војничка операција, која има сличности са препадима који се врше живом силом.

Глава пета

О РАЗНИМ МЕШОВИТИМ ОПЕРАЦИЈАМА КОЈЕ ПРИПАДАЈУ И СТРАТЕГИЈИ И ТАКТИЦИ

Члан XXXVII

О диверзијама и разним самосталним одредима[1]

Самостални одреди, које једна војска буде принуђена да употреби у рату, стоје у тесној вези у погледу успеха свога рада тако да се морају сматрати као врло важне, али и деликатне ратне гране.

Заиста, ништа није корисније него одред образован у прави час и добро комбинован, и, напротив, ништа није опасније него кад је несмотрено образован. Фридрих Велики сматрао је као једну од најбитнијих особина војсковође његову способност да наведе противника на самосталне одреде како би их затим тукао или напао армију у њиховој отсутности.

Са самосталним одредима су чињене толике неумесности, да се једно време почело мислити, да се може без њих. Нема сумње да је и згодније и сигурније ако је војска сва груписана у једну целину. Но, пошто је то на пракси тешко изводљиво, мора се помирити са истурањем одреда, ако је то потребно за успешно извршење постављеног задатка. Важно је да то буде што је могуће ређе.

Самосталних одреда има више врста. Они могу бити:

1. — велики одреди бачени далеко изван операциске зоне ради диверзије на неким вишемање битним тачкама;

---

[1] Пуковник Вагнер, у своме преводу који смо већ поменули, изволео је дати своје оправдане примедбе на овај члан. То ме је руководило да овом члану дам сасвим нову редакцију. Ако је међу нама остало још које разилажење у гледишту, склон сам да верујем да то неће бити тако важно.

Двоумио сам се, да ли да овај члан уврстим у стратегију или у мешовите операције, јер ми изгледа да по својој природи више припада стратегији. Али је ипак сигурно, да ако један самосталан одред треба да се бори, да ће радити чисто по тактичким начелима. Зато мислим да је овде место овом члану.

2. — велики одреди створени у операциској зони, ради осигурања важних тачака те зоне, образовања неке посаде, чувања помоћне основице или осигурања операциског правца коме прети опасност;

3. — велики одреди створени на самом операциском фронту према непријатељу, у циљу непосредног садејства у неком заједничком задатку;

4. — мали одреди истурени далеко у циљу покушаја препада на неке тачке чијим би се заузећем постигао повољан утицај на успех.

Под диверзијама подразумевам помоћна дејства предузета далеко изван главне операциске зоне, на крилима једног ратишта. У те операције се понекад полажу претеране наде, да се њима може постићи одлучујући успех рата. Такве диверзије могу бити корисне само у два случаја: ако је одред због своје удаљености немогуће друкче и на другом месту употребити, или ако је упућен на неко место где ће имати велику потпору од самог становништва. Ово друго спада више у политичке него у војничке комбинације. Неће бити сувишно ако ради разумевања наведемо неколико примера.

Цео свет још памти холандску експедицију, коју су извршили Англо-Руси, као и експедицију надвојводе Карла, које су имале тако несрећне резултате по савезнике крајем 1799. Пошто смо о њима говорили у чл. 19 то нема потребе да их понављамо.

1805 Наполеон је заузео Напуљ и Хановер. Савезници су мислили да га истерају из Италије помоћу једног енглеско-руског корпуса, а да га из Хановера потисну деловима енглеско-руске војске уз припомоћ Швеђана. За ове две центрифугалне операције било је одређено око 60 хиљада људи. У току прикупљања тих снага на два супротна краја Европе, Наполеон је наредио евакуацију и Напуља и Хановера. Сен-Сир се састао са Масеном у Фурландији, а Бернадот је, напустивши Хановер, узео активног учешћа у догађајима код Улма и Аустерлица. После ових поражавајућих успеха и Напуљ и Хановер су олако понова заузети. Тиме смо дали један пример који говори против диверзија, а сад ћемо навести један који иде у њихову корист.

Да су савезници у грађанским ратовима 1793 одвојили од својих војсака 20 хиљада људи прекаљених - рату и искрцали их у Вандеји, постигли би већи успех него што су гомилали трупе и узалуд се бактали око Тулона, на Рајни, и у Белгији. Ово је случај код кога би диверзија била не само корисна, већ и одлучујућа.

Рекли смо да се независно од далеких диверзија и лаких одреда употребљавају често велики самостални одреди и у операциској зони војске.

Рђава употреба ових самосталних одреда у помоћним улогама разне важности може бити још опаснија него што је случај са рђаво упућеним диверзијама. Али се мора признати да су ти самостални одреди често не само корисни но и неопходни.

Постоје две главне врсте ових самосталних одреда. Првој врсти припадају корпуси који су морали бити стално упућени на правац често супротан ономе на коме се оперише, и који тамо имају да дејствују у току целог рата. У другу врсту спадају одреди, који су привремено деташовани ради извршења неке акције која би корисно утицала на успех операције.

У прву групу долазе пре свега издвојени делови војске, било ради формирања стратегиске резерве, о чему смо већ говорили, или ради осигурања операциског, односно отступног правца, ако ти правци према конфигурацији ратишта могу бити угрожени од непријатеља. Тако је, например једна руска армија, која је хтела да пређе преко Балкана, морала оставити део својих снага за осматрање према Шумли, Рушчуку и дунавској долини, чији правац води управно на операциски правац армије. Ма како биле операције успешне, мора се увек оставити довољно снаге, било око Ђурђева или око Крајове, па чак и на десној обали реке око Рушчука.

Овај једини пример довољан је да докаже како се дешава да се мора имати двоструки стратегиски фронт. А то само нагони на издвајање знатних снага према делу непријатељских снага, који остаје позади нас. Можемо навести и друга места и прилике код којих су се ове мере показале потребне. Тако имамо двоструки стратегиски фронт француске војске у Тиролу и Фурландији када је прелазила преко Адиџе. Ма на коју страну да окрене свој главни напор, она не би могла то учинити ако не би оставила одговарајући део снаге на оном другом фронту, због непријатељских снага, које би се тамо могле наћи. Иначе би јој све комуникације биле угрожене. Трећи пример је шпанска граница, која омогућава Шпанцима образовање двоструког фронта: једног за осигурање правца који води директно Мадриду и другог који би базирао на Сарагосу или Галицу. Ма на којој страни се оперисало, на супротној се мора оставити део снаге који одговара снази непријатеља.

Једино се у том погледу може овде препоручити да је боље што више проширити поље дејства, а снаге у осматрању учинити што покретљивијим, кад год се може лако извршити груписање за отсудан удар. У том погледу дао нам је Наполеон најбољи пример у рату 1797. Требало је оставити један одред од 15 хиљада људи у долини Адиџе, да држе Тирол док он оперише у северним Алпима, али сматрао је за боље да тај одред привуче себи, ризикујући радије да му једно време отступница буде неосигурана него да са поцепаним снагама буде почесно тучен. Уверен да ће са уједињеним снагама победити, сматрао је да му моментано присуство неких непријатељских делова у близини комуникација не може много нашкодити.

Велики покретљиви и привремени самостални одреди одређују се из ових разлога:

1. — принудити непријатеља на повлачење грозећи његовим операциским правцима, или заштитити своје;

2. — да би се истурањем одреда према једном делу непријатељске снаге осујетило његово спајање са другим делом, или да би се олакшао долазак појачања која се очекују;

3. — ради осматрања и задржавања једног великог дела непријатељске снаге, за време док се напада други део његове снаге;

4. — у циљу заузећа великог транспорта са намирницама или муницијом, од кога зависи продужење опсаде или извршење неког стратегиског задатка, или ради заштите сопственог транспорта који се очекује;

5. — ради извршења демонстрације којом би се хтела привући пажња непријатеља у правцу на који се жели навући, а ради олакшања операција предузетих на другој страни;

6. — ради маскирања, па и опкољавања једне или више великих тврђава за потребно време, било ради напада на њих или ради држања њихове посаде затворене иза грудобрана;

7. — ради заузећа неке важне тачке на комуникацијама непријатеља који врши повлачење.

Ма како изгледали привлачни циљеви које смо овде навели, треба знати да су то ипак помоћни циљеви, и да је главно тријумфовати на одлучујућим тачкама. Зато се треба чувати искушења о упућивању многих самосталних одреда, јер су многе војске баш зато настрадале што нису знале да се одрже прикупљене.

Потсетићемо на више таквих подухвата, да бисмо показали како њихов успех или неуспех зависи некад од правовремености, некад од генија онога који их диригује, а најчешће од погрешака у самом извршењу. Познато нам је шта је Петар Велики урадио пре него што је срушио Карла XII, узевши му једним јаким самосталним одредом чувени транспорт који је водио Левенхаупт. Исто тако знамо како је Вилар потпуно потукао велики самостални одред принца Евгенија код Денена, којим је командовао Албермал 1709 год.

Лаудон је натерао Фридриха Великог да напусти Моравску тиме, што му је за време његове опсаде Оломуца уништио један велики транспорт. Судбина која је постигла самосталне одреде Фукса и Ландсхута 1760 и Финков самостални одред код Максена 1759 такође потврђују како је тешко одолети искушењу издвајања великих одреда и поред опасности које из тога произлазе.

Нама је ближи по раздобљу пораз Вандама код Кулма. И то је једна крвава лекција за одреде који се авантуристички смело удаљују. Но код овог случаја мора се ипак признати да је маневар био умешно смишљен. Погрешка је мање у излагању самосталног одреда него у слабој подршци. А она му је могла бити лако указана. Финков самостални одред код Максена био је уништен скоро на истом земљишту и из истих разлога.

У погледу демонстративних диверзија, које се врше у рејону дејства саме војске, може се рећи да оне имају једну позитивну корист. То је у случају када се непријатељ жели привући ка једној тачки, којом је потребно привезати његову пажњу, да би се за то време извршило груписање главних снага на другој

тачки, која може бити сасвим супротна првој, и на којој се мисли извршити главни удар. У том случају треба не само избегавати сувишно ангажовање деташованог одреда у његовој демонстрацији, већ што пре привући оном одреду који је заметнуо битку. Навешћемо два примера који потврђују оправданост оваквих мера.

Када је Моро 1800 хтео да превари Креја у погледу правца свог марша, он је своје лево крило кренуо од Кела ка Раштату, док је са армијом гурао ка Штокаху. То његово лево крило само се појавило на путу своме привидном циљу, па се одмах кренуло ка центру армије преко Фрибурга у Бризгау.

У 1805 Наполеон, који је био господар Беча, упутио је Бернадотов одред ка Иглау, да би застрашио Чешку и укочио надвојводу Фердинанда који је тамо прикупљао свој корпус. На другој страни, кренуо је Давуа ка Братислави као претњу Мађарској. Али он је обојицу брзо кренуо ка Брну ради суделовања у догађајима којима се имао одлучити исход рата. Његова позната победа дошла је као резултат ових маневара. Ови маневри нису ни у каквој супротности са начелима, а потребни су баш ради примене тих начелâ.

Лако је из свега напред реченог разумети да је тешко дати апсолутна правила за тако разнолике операције, чији успех зависи од толико разних прилика да се правилом тешко могу обухватити. Зависи од талента и брзе процене војсковође кад треба ризиковати самосталне одреде. Једина упутства, која би се могла прихватити, ми смо већ поменули. То је, да се употреба самосталних одреда сведе на најмању меру, али с тим да буду позвани у састав чим испуне свој задатак. Штавише, треба имати на уму све незгоде па дати добра упутства онима који их воде. У томе се баш састоји највећи талент једног генерала из генералштаба.

Има још једно средство којим се могу спречити незгодне последице ових самосталних одреда. Треба водити рачуна да се не занемари ниједна мера коју прописује тактика, постављајући самостални одред у најповољнији положај, а нарочито не губити из вида да се он не ангажује у озбиљну борбу против надмоћнијих снага. У таквом случају покретљивост је најбоље средство за њихов спас. У веома ретким случајевима самостални одред имаће да се одлучи на борбу за победу или смрт, на положају који је заузео или му је наређено да га заузме.

Ма како било и ма како се претпостављало, имају се код самосталних одреда, као и код саме армије, примењивати мере које прописује тактика и пољска фортификација.

Пошто смо, као корисне, поменули мале одреде који имају да врше препаде, то ћемо навести неколико примера, на основу којих се може о њима судити. Познат је онај случај који су извршили Руси 1828 ради заузећа Сизипоља у Бургаском Заливу. Заузећем овог слабо утврђеног залива, чије је осигурање на брзу руку предузето, добила би се на случај успеха једна важна ослона тачка са оне стране Балкана, на којој би се могао унапред створити депо за армију која би имала да пређе преко планина. На

случај неуспеха не ризикује се ништа, чак ни онај мали одред који је искрцан, јер има сигурну отступницу ка бродовима.

Исто тако, у рату 1796 препад, који су покушали Аустријанци ради заузећа Кела и рушења моста на повратку Моровом из Баварске, могао је имати велике последице да није осујећен.

У оваквим подухватима мало се ризикује да би се добило много. Пошто се њима никако не компромитује акција главне снаге, то се могу само препоручити.

У исту категорију долазе и лаки одреди који се убацују у саму непријатељску операциску зону. Није никад велики губитак ако се неколико стотина коњаника изложе ризику, али се често тиме могу нанети непријатељу велике неприлике. Лаки одреди, које су употребљавали Руси 1807, 1812 и 1813 веома су шкодили Наполеоновим операцијама, а често су их и онемогућили пресецањем веза и комуникација.

За ову врсту операција најрадије се употребљавају лукави и смели официри, познати под именом партизана. То су изгубљени синови, који могу много зла учинити непријатељу, а да сами не пострадају. Несумњиво, када дође до судбоносног судара они могу и заглавити, али обично се вештином и присуством духа избегну некорисне опасности, а то су — више него срачуната одважност — главне особине потребне једном партизану. Уосталом, позивам се на оно што сам рекао у „Расправи о великим операцијама” гл. XXXV, чл. 46, о лакој коњици.

Члан XXXVIII

Прелази преко малих и великих река

Прелази преко малих река, на којима већ постоји мост, или се може лако направити, не припадају комбинацијама велике тактике ни стратегије. Али прелази преко већих и пловних река, као што су: Дунав, Рајна, По, Елба, Одра, Висла, Ин, Тесин итд., то су већ операције које захтевају посебну студију.

Вештина постављања мостова претставља специјално знање, којим се баве понтонирски и пионирски официри. Ми не мислимо да у том смислу говоримо о овим прелазима, већ као о нападу на војнички положај и као ратном маневру.

Сам прелаз је тактичка операција, али у погледу избора места на коме ће се он извршити, то стоји у вези са великим операцијама, које обухватају цело ратиште. Прелаз преко Рајне који је извршио генерал Моро 1800, а о коме смо већ говорили, може нам и овде послужити за што боље проучавање овог питања. Наполеон, који је био бољи стратег од свог потчињеног команданта, имао је намеру да изврши прелаз у маси код Шафхаузена, да би обишао целу Крајову војску, стигао пре ње на Улм, отсекао од Аустрије и одбацио на Мајну. Моро, који је већ имао мостобран код Бала, више је волео да изврши лакши прелаз на непријатељ-

ском фронту него да обилази око његовог левог крила. Њему је изгледала сигурнија тактичка корист од свих стратегиских изгледа. Он је сигуран осредњи успех претпостављао изгледу на једну потпуну победу, али ради које се излаже великим опасностима. У истом рату, Наполеон нам је пружио други пример преласком преко реке Поа. Код тога прелаза истиче се стратегиски избор тачке прелаза. Резервна армија могла је после борбе код Кјузела да наступа левом обалом Поа ка Турину, или да пређе реку код Крешћентина и иде право у Ђенову. Наполеон је више волео да пређе Тесин, уђе у Милано и тамо се састане са Монсејем, који је са 20 хиљада људи долазио од Св. Готхарда, па онда да пређе По код Плезанце. Рачунао је да ће сигурније претећи Меласа на тој тачки него ако сувише рано удари на његов отступни правац. Прелаз преко Дунава код Донаверта и Инголштата у 1805 претставља операције исте врсте. У избору правца лежао је главни узрок пораза Макове армије.

Није тешко изабрати тачку коју нам диктује стратегија, а на основу онога што смо рекли у чл. 19. Треба стално имати у виду да и код речних прелаза, као и код свих других операција, постоје сталне одлучујуће тачке или сталне географске тачке, а да је важност осталих тачака релативна и евентуална јер стоје у зависности од места где се налази непријатељ.

Најбоље је ако изабрана тачка одговара и стратегиским условима и тактичким погодностима. Али, често пута се наилази на месне тешкоће које су скоро несавладиве. Онда се мора тражити друга тачка узимајући ипак ону која је најближа стратегиском правцу који се има следовати. Независно од ових општих комбинација, о којима се мора водити рачуна при избору тачке прелаза, има још један обзир који стоји у вези са самим местима. Најбоље је ако војска по извршеном прелазу може да заузме операциски фронт и битачну линију, која је бар у прво време управна на ток реке, и да се не мора снага делити на више разних праваца у току марша. Ако ово постигне, онда ће избећи опасност да прими битку на положају који има реку иза леђа, као што се догодило Наполеону код Еслинга.

Ово је довољно у погледу стратегиских комбинација које одлучују о месту прелаза. Да пређемо сад на извршење. Историја је најбољи учитељ у погледу проучавања мера којима се осигурава успех. У стара времена имамо пример преласка преко Граника, који је скоро поток. У том погледу модерна историја пружа нам боље примере.

Прелазак преко Рајне, који је извршио Луј XIV код Толхујса није довољно запажен, ма да заслужује пажњу.

У нашим временима генерал Дедон је овековечио два прелаза преко великих река, и то прелаз Рајне код Кела и Дунава код Хохштета у 1800. Његово дело може се сматрати као класично у погледу детаља, а код ових операција све лежи у прецизности и детаљима.

Најзад, друга три прелаза, који су извршени преко Дунава, и за увек прослављени прелазак Березине, превазилазе све што се до сада у овом погледу могло видети. Прва два је извршио Наполеон код Еслинга и Ваграма у присуству једне армије од 120 хиљада са 400 топова, и преко једног од мостова где је корито реке најшире. О томе треба прочитати релацију коју је написао генерал Пеле. Трећи је прелаз који је руска војска извршила код Сатунова 1828. Ма да се он не би могао поредити са прва два, ипак је значајан због великих тешкоћа које су се на месту прелаза појавиле и због употребљених напора да се оне савладају. А прелаз код Березине био је у сваком погледу за дивљење. Пошто није моја сврха да улазим у историске детаље, то нека их читаоци потраже у специјалним релацијама тих догађаја, а ја ћу из њих извући само општа правила.

1. — Главно је обманути непријатеља о месту прелаза, да не би тамо могао извршити прикупљање средстава за одбрану. Поред стратегиских демонстрација, потребно је вршити и демонстративне нападе у близини места прелаза у циљу цепања непријатељских снага које се тамо налазе. Ради тога треба употребити пола артиљерије да прави ларму на свима тачкама где се не мисли прелазити. За то време на месту стварног прелаза треба да влада највећа тишина и ту да се изводе припреме.

2. — Пребацивањем трупа преко реке пловним средствима треба на супротној обали образовати мостову заштиту. Она треба да потисне непријатељске делове, који би могли ометати подизање моста. Заштитне трупе треба да заузму оближња села, шуме и друге ослоне тачке у близини.

3. — Важно је још поставити јаке батерије тешке артиљерије не само ради чишћења супротне обале, већ ради ућуткавања непријатељских батерија, које би непријатељ могао привући да туку мост у току његове израде. Ради тога добро је да обала са које се предузима прелаз буде нешто виша од супротне обале.

4. — Ако у близини непријатељске обале има неко велико острво, оно ће пружити знатне користи искрцаним трупама као и радницима. Исто тако, ако у близини утиче нека мања притока, она може послужити да се у њој припреме и прикрију понтони.

5. — Добро је ако се изабере место где река прави испупчену кривину или лакат, да би се трупама осигурао сигуран излаз под заштитом батерија које би на излазу створиле унакрсну ватру и онемогућиле непријатељу напад на трупе које се искрцавају.

6. — Место, на коме треба подићи мост, треба изабрати тако да се на обема обалама налазе у близини добри путеви, тако да се по прелазу осигура комуникативност и олакша прикупљање. Ради тога треба избегавати стрме обале, нарочито на непријатељској страни.

У погледу одбране прелаза, правила произлазе из правила напада. Њима треба спречити оно што је овде препоручено за успешно извршење прелаза. Главно је да се ток реке стално осматра помоћу лаких одељења, без претензија да се свуда од-

брани. Затим треба омогућити лако и брзо прикупљање ка угроженој тачки са циљем да се непријатељ баци натраг у времену када је само један део његове снаге прешао реку. Треба радити онако како је учинио војвода од Вандома код Касана или још боље онако како је поступио надвојвода Карло код Еслинга 1809. То је чувени пример који је за највећу препоруку, ма да победилац није из победе извукао оне користи које је могао.

Већ смо у чл. 21 нагласили утицај који могу имати речни прелази на почетку једног подухвата или једног рата у погледу избора операциског правца. Остаје нам да испитамо тај утицај на стратегиске покрете који следују одмах по извршеном прелазу.

По извршеном прелазу једна је од највећих тешкоћа осигурати мостове од непријатеља с тим да то не смета сувише извршењу постављеног задатка. То неће бити тешко ако војска која врши прелаз располаже знатном бројном надмоћи, или ако је прелаз последица једне већ добивене победе. Али, ако се прелаз врши на почетку ратних дејстава и према непријатељу који располаже нама равним снагама, онда је случај сасвим друкчији.

Ако би рецимо 100 хиљада Француза прешло Рајну код Штрасбурга или Манхајма у присуству 100 хиљада Немаца, онда првенствено Французи треба да одбаце Немце у три правца: прво, право пред собом ка Шварцвалду, затим, десно ради заштите мостова са стране горње Рајне и, најзад, лево ради осигурања од Мајнца и доње Рајне. Због те потребе излажу се врло незгодном цепању снага. Да би се та незгода умањила, не треба сматрати да је за сваку од те три стране потребна снага исте јачине, као ни да се они тамо задржавају више него што је неопходно потребно ради сазнања о месту непријатељског груписања.

Али, при свем том мора се признати да је то једна од најделикатнијих ситуација за војсковођу. Јер, због те поделе на три дела, може му се догодити да један од тих делова буде нападнут од целе непријатељске снаге. Ако се групише само на једном правцу, а непријатељ успе да га обмане о месту свог груписања, онда може доживети да му мостови буду нападнути и уништени, и на тај начин да претрпи неуспех пре него што је и дошао у могућност да однесе победу.

Најсигурније је ако се мостови поставе у близини неке вароши, која се може лако организовати за одбрану мостова, а затим да своје операције спроведе са што већом силином и брзином, ударајући сукцесивно на непријатељске делове тако, да они не могу ни да мисле о нападу на мостове. Понекад се може овај начин извести у вези са ексцентричним операциским правцима. Ако непријатељ буде своју снагу од 100 хиљада растурио на многе делове у циљу осматрања, а прелаз буде извршен целом снагом негде у средини овог кордонског распореда одбацивши део снаге према себи, онда се могу без ризика образовати две групе од по 50 хиљада и са њима кренути дивергентним правцима. Тиме би били растурени непријатељски делови одбачени ка спољ-

ним правцима, онемогућујући им спајање и удаљујући их све више од мостова. Ако би се прелаз извршио ближе једном непријатељском крилу, окрећући се затим према фронту, тукући га жестоко уздуж, као што је Фридрих Велики тукао тактички Аустријанце код Лојтена, онда би та војска имала своје мостове иза себе, штитећи их самим својим напредовањем. Тако је и Журдан по прелазу код Диселдорфа 1795 на десном аустриском крилу могао сигурно да наступа ка Мајни. Догодило се ипак да је био потиснут али зато, што су Французи, идући по двоструким и спољним операциским правцима, оставили 120 хиљада људи на просторији Мајнц-Бал, који су остали потпуно неактивни када је Клерфајт потискивао Журдана ка Лану. Али таква околност не може ниуколико побити користи које пружа прелаз извршен на једном крилу непријатељског стратегиског фронта. Главнокомандујући ће знати да се прилагоди овом начину, или оном о коме смо напред говорили, тј. да прелаз изврши груписан, а затим да се ексцентрично дели према приликама, стању граница и стању база. Мислим, да није неумесно говорити и овде о овим комбинацијама о којима смо већ говорили у члану о операциским правцима, јер однос тих праваца према месту мостова и чини главну тачку расправе.

Догађа се да виши разлози диктују двоструки прелаз на просторије једног истог фронта, као што се догодило Журдану и Мороу у 1796. У том је случају добра страна што се имају за случај потребе два отступна правца, али оперисањем на непријатељским крилима непријатељ се такорећи збија у центар и поставља у могућност да целом снагом посебно туче оба дела. Таква операција има увек несрећне последице ако се има посла са војсковођом који је способан да искористи ту повреду начела.

За тај случај може се препоручити само ублажавање незгода двоструког прелаза на тај начин, што ће се гро снага пребацити на важнији правац, а затим обе снаге што пре примаћи ка унутрашњем правцу, те да се избегне почесно тучење од стране непријатеља. Да су се Журдан и Моро држали овог правила и сјединили се око Донаверта, место што су вршили ексцентрично надирање, они би можда у Баварској постигли велике успехе, уместо да буду одбачени на Рајну.

Уосталом, ово спада у двоструке операциске правце, на које немамо потребе да се враћамо.

Члан XXXIX

Повлачење и гоњење

Од свих ратних операција несумњиво су најтежа повлачења. Има истине у ономе што је кнез од Лиња својом уобичајеном духовитошћу рекао: да не може да схвати како једна армија успе да се повуче. Кад се помисли на физичко и морално стање у ко-

ме се налази војска која отступа после изгубљене победе, како је тешко одржати ред, и како могу бити поразне последице и због најмањег нереда, онда је лако разумљиво зашто се и најискуснији команданти тешко решавају на повлачење.

Какав се начин може препоручити за извршење повлачења? Треба ли се упорно бранити до ноћи, да би се повлачење извршило под окриљем мрака? Да ли је боље не чекати крајњи моменат но се повући са положаја док се то још може извршити у бољим приликама? Да ли је боље удаљити се форсираним ноћним маршем што даље од непријатеља, или се у добром реду задржати негде на пола тог пута, правећи се као да желимо да ту наставимо борбу? Сваки од ових начина може понекад бити спасоносан, а понекад поразан, и, ако је ратна теорија на неким тачкама немоћна, то је највише у погледу повлачења.

Ако хоћете да се најупорније борите да бисте сачекали ноћ, можете се изложити потпуном поразу пре пада ноћи, и ако се затим принудно повлачење започне у помрчини која својим велом почиње све да покрива, како се може избећи расуло војске која нити зна нити види шта се ради? Ако се, напротив, напусти бојно поље по дану, не чекајући на крајњи израж борбе, онда се може догодити да се изгуби игра у моменту када би можда и непријатељ одустао од даљег гоњења и напада. Тиме би се изгубило поуздање трупа, које су увек расположене да осуде команданта што се повлачи пре него што је на то био приморан. И напослетку, ко може јамчити, да се повлачење, предузето у току дана пред непријатељем који је предузимљив, не преокрене у пораз?

Кад је повлачење предузето, онда се долази у недоумицу да ли да се оно пожури те да се одмакне што даље од непријатеља, јер се том журбом војска може и упропастити, а и спасти. Овде се може само препоручити да је код већих војски боље вршити лагано повлачење, почињући га пред зору и по уређеним ешелонима. Онда се има начина да се образују довољно бројне заштитнице, које ће за један део дана успети да задрже чела непријатељских колона. Ми ћемо се на ово питање још једном осврнути.

Има разних повлачења, а према узроцима због којих се врше.

Својевољно повлачење, пре завршене борбе, предузима се у циљу да се непријатељ доведе на тачку која је за њега неповољнија од оне на којој се налази. То је више један опрезан маневар него повлачење. На тај се начин и Наполеон повукао 1805 од Вишоа ка Брну да би савезнике навукао на тачку која је за њега била повољна. Тако се и Велингтон повукао од Катрбра на Ватерло. Најзад сам и ја исто то предлагао пред напад на Дрезден чим се сазнало о доласку Наполеоновом. Изложио сам потребу да се предузме покрет ка Диподисвалду ради избора бољег бојног поља. Ову идеју погрешно су схватили као узмак и витешка част спречила је да се врши отступање пре него што се извуче

мач. Међутим, тиме би се избегла катастрофа која се сутрадан догодила (26 августа 1813).

Повлачење се предузима без пораза кад треба бранити неку тачку која је угрожена са бока, или ако је сама отступница угрожена. Када се маршује далеко од својих магацина, у земљи без средстава, често ће се морати вратити натраг ради примицања магацинима. Најзад се врши принудно повлачење после изгубљене битке или због неког неуспелог задатка.

Нису ово једини узроци који утичу на начин повлачења. Тај начин зависи и од природе покрајине, од даљина које се имају превалити и од сметњи које може непријатељ иставити. А ти узроци опаснији су ако се догађају на непријатељском земљишту. Уколико је полазна тачка удаљенија од границе и од операциске основице, утолико је повлачење теже и мучније.

Од чувеног повлачења Десет хиљада, које носи заслужену славу, па до страшне катастрофе, којом је 1812 погођена француска војска, историја не обилује значајнијим примерима повлачења. Повлачење Антоаново са Медије било је више мучно него славно. Повлачење цара Јулија под притиском Парћана претставља пораз. У новијим временима Карло VIII је извршио повлачење да би се повратио ка Напуљу, прешавши преко италијанског корпуса код Форнује. Оно се може сматрати као једно од славнијих. Белислово повлачење од Прага није заслужило оне хвале којима се обасипа. Повлачење које је извршио пруски краљ после дизања опсаде Оломуца било је врло добро уређено, али оно не спада у повлачење на велике даљине. Моровљево повлачење у 1797 било је изазвано партиским расположењем. Оно је извршено часно, али није ништа особито.[1] Руско повлачење од Њемена до Москве, на даљину од неких 240 миља, може се узети као једно од најславнијих, нарочито кад се има у виду, да је војска остала неначета, ма да је према себи имала за непријатеља једног Наполеона и такву коњицу каквом је командовао предузимљиви и неустрашиви Мира. Истина је, да су том повлачењу ишле на руку многе околности, што ипак не умањава његову вредност, ако не у погледу стратегиског талента команданата који су га у првом периоду изводили, а оно у истрајности и одличном држању трупа које су се повлачиле.

Наполеоново повлачење од Москве било је за њега крвава катастрофа ,али се не може оспоравати славно држање трупа при повлачењу, нарочито на Красноју и Березини, где су спасени читави кадрови када је изгледало да се не може извући ниједан човек. У овом славном догађају обе стране су се покриле подједнаком славом, разлика је била само у срећи и резултатима.

[1] Повлачење Лекурбово од Ангадине до Алторфа, повлачење Макдоналдово преко Понтремолија после неуспеха код Требија и Суворовљево повлачење од Мутентала до Коаре спадају у славна војничка дела, али почесног и краткотрајног карактера.

На то повлачење утицали су многи неповољни узроци, као: велике даљине и незгодни крајеви које је требало прећи, несташица средстава, непријатељска угрожавања од којих се зазирало у правцу бокова и позадине, коњичка надмоћ или слабост и дух трупе. Ти су утицаји често били изван моћи вештог управљања од стране команданата.

Војска, која се при повлачењу примиче својој домовини и линији слагалишта, може очувати јединство и ред код трупе. Она се повлачи сигурније од оне војске која тражи средства за издржавање у кантонману и мора због тих кантонмана да се растури на велике просторије. Не може се ни замислити да би једна француска армија, која се повлачи од Москве на Њемен без средстава, без коњице и коморе, могла да се повлачи у оном реду и оном расположењу као руска војска, која је имала свега у изобиљу и повлачила се кроз своју земљу и под заштитом огромне лаке коњице.

Повлачење се може вршити на пет разних начина:

— прво, маршујући ускупно по једном истом путу;

— друго, на једном истом путу поделити се на два три ешелона у отстојањима од једнодневног марша, ради избегавања нереда, нарочито у погледу комора;

— треће се састоји у кретању истим фронтом и ка истом циљу, али по више паралелних путева;

— четврто је да се пође са две удаљене тачке ка ексцентричном циљу;

— пето је супротно четвртом, тј. да се маршује по више концентричних путева.

Овде нисам узео у обзир рад заштитнице. Разуме се, да се мора имати добра заштитница коју треба још појачати делом коњичке резерве. Упутства за рад заштитнице иста су за све врсте повлачења, ради се само о стратегиској тачки гледишта.

Војска која се повлачи неоштећена, са задатком да прими борбу чим добије очекивано појачање или чим дође на неку стратегиску тачку којој тежи, треба да се држи првенствено оног првог начина, јер се на тај начин трупа најбоље држи у руци и готова је да увек ступи у борбу. Има само да се зауставе чела колона и да се под њиховом заштитом развију остали делови, како који пристигне. Разуме се, војска која маршује на овај начин не мора бити сва на оном главном путу, ако може наћи са стране споредне путеве, који ће њено кретање скратити и учинити сигурнијим.

Наполеон је при свом повлачењу од Смоленска узео онај други начин, крећући се у ешелонима на отстојању једног марша. То је била грешка утолико већа што га непријатељ није у стопу гонио, већ је са бокова нападао његове изоловане корпусе.

Последица тога била су она три дана код Красноја, који су за његову војску били тако фатални. Ешелонирање по истом путу може бити само ради што мањег гомилања трупа. Довољно је ако се време поласка појединих делова тако одреди, да се ар-

тиљериске колоне могу потпуно испружити. Није потребно растављати ешелоне са по једним даном марша. Трупа се може поделити на два дела са заштитницом, са пола дана марша отстојања између делова. Та два дела маршују један за другим са по 2 сата разлике у погледу поласка. Под обичним приликама на овај начин неће бити гомилања трупа. Наравно, на маршу преко Св. Бернарда и преко Балкана мора се узети други прорачун.

Примењујем овај начин за армију од 120 до 150 хиљада људи са заштитницом од 20 до 25 хиљада на отстојању од пола дана марша. Остатак армије биће подељен на два дела, сваки по 60 хиљада, ешелонирана на отстојању од три до четири миље. Два или три корпуса, из којих се састоји сваки од ових делова, могу такође бити ешелонирани у правцу пута или формирани у две упоредне колоне. У сваком од ова два случаја, ако један корпус од 30 хиљада крене на марш у 5 часова изјутра, а други у 7, неће бити бојазни од закрчености. Ако не буде неких непредвиђених сметњи, други део армије, који полази са тачке која се налази 4 миље позади, ако крене у исти час, неће стићи пре 2 сата по подне на положај, који је већ одавно напустио први део.

Ако има споредних путева, који су прелазни бар за пешадију и коњицу, тиме ће се отстојања знатно смањити. Није потребно напомињати да за такав начин маршевања трупа мора бити снабдевена намирницама, и да је маршевање по трећем начину боље, јер се маршује управо у борбеном распореду. Најзад, када су дуги дани, а покрет се врши у топлим пределима, треба наизменично маршевати ноћу и у зору. Уосталом, најтежи део логистике јесте баш у овом комбиновању покрета и задржавању за време повлачења.

Многи команданти узимају олако регулисање начина и времена застанака. А баш је узрок нереда на маршу најчешће у томе, што поједини команданти дивизија или бригада мисле да могу зауставити своју колону чим примете замор код својих војника или наиђу на згодно место за бивак. Уколико је војска већа, утолико ред мора бити бољи, и питање покрета и заустављања боље регулисано. Ово нарочито ако се одлучимо на ноћно маршевање. Неумесно задржавање једног дела на маршу може проузроковати исте последице као и неуспех.

Ако је заштитница притиснута, онда се војска задржава да би је појачала свежом снагом из другог дела армије, који се ради тога задржава на погодном положају. Када непријатељ осети пред собом снагу од 80 хиљада, он мора да застане да би прикупио своје колоне. Тада покрет треба наставити по ноћи, да би се понова одмакло.

Трећи начин кретања, по више паралелних путева, биће врло погодан ако су ти путеви на мањем растојању један од другога. Али, ако су растојања велика, онда би се могло догодити да усамљена крила војске буду угрожена у случају ако према њима непријатељ упути већи део снаге и принуди их на борбу. Као

доказ може нам послужити пруска војска из 1806 приликом свог повлачења од Магдебурга на Одру.

Четврти начин, који се састоји у кретању концентричним путевима, без сумње је најзгоднији за трупе, које се налазе далеко једна од друге у моменту предузетог повлачења. Тако се најбоље постиже сједињавање снага и успева се само концентричним кретањем.

Пети показани начин уствари је онај фамозни систем ексцентричних праваца који сам ја приписао Билову и тако ватрено осуђивао у првим издањима својих дела. Изгледало ми је, да је несхватљив и у погледу смисла његовог текста и у погледу сврхе овог система. Према његовој дефиницији, закључио сам да он препоручује повлачења која полазе са дате тачке на правце који се дивергентно разилазе, како ради лакшег одољевања непријатељском притиску, тако и ради његовог задржавања, грозећи његовим боковима и његовом операциском правцу. Ја сам оштро осуђивао тај начин због тога, што је једна тучена војска и онако ослабљена, те није упутно још више је слабити цепањем њених снага пред победничким непријатељем.

Билов је нашао браниоце који су тврдили да сам рђаво схватио смисао његових речи, тј. да он под ексцентричним повлачењем није мислио на повлачење у више дивергентних праваца, већ уместо да се повлачи ка центру операциске основице или центру земље, да се иде правцем који скреће од овог операциског извора ширећи се дуж границе.

Могуће да сам се преварио у погледу његових намера, у том случају ће моја критика сама по себи отпасти. Ја сам снажно подвукао ове врсте повлачења које сам стварно назвао паралелним повлачењима. Мени изгледа, да ће војска, која напушта правац који конвергентно води са граничне линије у центар земље, да би скренула десно или лево, стварно ићи правцем који је мањевише паралелан граничној линији или његовом операциском фронту, односно основици. Према томе, изгледа ми да би било рационалније назвати паралелним повлачењем ово повлачење које се врши по показаним правцима, остављајући назив ексцентричног повлачења за она повлачења, која полазе са стратегиског фронта у дивергентним правцима.

Ма како се окончала ова полемика око речи, којој је једини извор нејасност Биловљевог текста, ја осуђујем само дивергентна повлачења извршена у више праваца под изговором да се покрије што већа гранична просторија и да се угрозе непријатељски бокови.

Овим великим речима о боковима даје се важност појединим дејствима која стоје у пуној опреци са начелима ратне вештине. Војска која отступа слабија је увек и физички и морално, јер се повлачи или због неуспеха или због своје бројне слабости. Треба ли је растурањем још више слабити? Не осуђујем повлачења која се врше у више колона. То се врши ради угодности, само ако су те колоне у стању да се међусобно помажу. Осуђујем само она

повлачења, која би се вршила по дивергентним операциским правцима. Узимам једну армију од 40 хиљада људи која отступа испред армије од 60 хиљада. Ако се прва подели на четири изоловане дивизије од по 10 хиљада људи, непријатељ ће маневровати за њима са две масе од по 30 хиљада. Зар их он не може обићи, обухватити, разбити, па и уништити једну за другом? На који би начин могле да се од тога очувају? Ј е д и н о к о н ц е н т р а ц и ј о м. Пошто је тај начин супротан начину дивергентног цепања, то тај систем дивергентности мора сам по себи да отпадне.

Да бих поткрепио своја тврђења, позваћу се на велике поуке искуства. Када је Вурмзер потиснуо прве дивизије италијанске армије, Наполеон их је све прикупио код Ровербеле, и ма да није имао више од 40 хиљада људи, он је тукао војску од 60 хиљада, јер је имао да се бори са усамљеним колонама. Да је вршио дивергентно повлачење, шта би било и са његовом војском и са његовим завојевањима? После овог првог неуспеха Вурмзер је предузео ексцентрично повлачење, упућујући крилне колоне ка крилима свог одбранбеног положаја. И шта се догодило? Десно крило било је тучено код Трента упркос планинског терена који га је штитио. После тога, Наполеон се упутио у позадину његовог левог крила, разбивши га код Басана и Мантове.

Када је надвојвода Карло попустио под првим притиском двеју француских армија 1796 да ли би спасао Немачку ексцентричним маневром? Зар Немачка није, напротив, спасена његовим концентричним маневром? Најзад, Моро, који је маршевао на врло широком фронту са одвојеним дивизијама, осетио је да је то најбољи начин да буде уништен ако дође до борбе, а нарочито до повлачења. Зато је прикупио своје растурене делове, и сви напори непријатеља су се сломили пред његовом масом, коју је требало осматрати на свима тачкама огромног фронта од осамдесет миља. Мислим, да се такви примери не могу ничим оспоравати.[1]

Једва има два случаја, код којих би се могло прибећи дивергентном повлачењу као крајњим мерама. Први је, ако је војска претрпела велики неуспех у сопственој земљи, па њени делови морају да траже моћна склоништа у утврђеним местима. Други је у националном рату, када сваки растурени део има да послужи као језгро побуне у некој области. У чисто војничком рату, то би било апсурдно.

Постоји други један начин повлачења, који се односи поглавито на стратегију. Код њега се треба определити, да ли је боље узети правац који полази управно са границе ка центру земље

[1] Десет година после ове прве Биловљеве тезе Барклај и Багратион су спасли руску војску концентричним повлачењем. Ма да тиме нису непосредно осујећени Наполеонови успеси, ипак је ово био први узрок његовог пораза.

или паралелно граничној линији[1]. Тако је маршал Сула, напуштајући Пиринеје 1814, имао да се определи, да ли да се повлачи ка Бордоу, што би га одвело у центар Француске, или ка Тулузи, паралелно граници Пиринеја. Исто је тако Фридрих при повлачењу из Моравске ишао у Чешку уместо да се повлачи ка Шлезији.

Ова паралелна повлачења понекад су погодна да се њима непријатељ скрене од марша ка престоници државе, односно ка центру своје моћи. То зависи и од облика границе, тврђава које се на њој налазе, и од величине просторије по којој ће војска имати да се креће и на којој ће да успостави директне везе са центром земље. Све су то разматрања која утичу на умесност ових операција.

За овакав начин Шпанија пружа врло велике погодности. Ако једна француска армија продре преко Бајоне, Шпанци могу да бирају да се ослоне на Пампелуну и Сарагосу или на Леон и Астурију. Тиме би својим противницима онемогућили марш на Мадрид, како не би свој узани операциски правац оставили на милост и немилост Шпанаца.

Исту би погодност пружила гранична линија Дунава турској царевини, кад би само она умела да је искористи .

Француска је такође погодна за ову врсту ратовања, нарочито ако у земљи нема политичких странака, које рачунају да овладају престоницом и да тим заузимањем произведу отсудан утицај на непријатеља. Ако непријатељ продре преко Алпа, Французи могу дејствовати правцем Роне и Соне, обухватајући границу до Мозела на једној страни или Провансе на другој. Ако непријатељ продире преко Штрасбурга, Мајнца или Валансијена, биће исто тако. Заузеће Париза биће ако не немогуће, а оно врло рискантно догод се француска војска наслања на појас утврђења. Исто важи за све крајеве који имају двоструки операциски фронт.[2]

Аустрија већ не би имала исту погодност због правца пружања Алпа и дунавског тока. Лојд је, уствари, сматрао Чешку и Тирол као два бастиона, између којих се линија реке Ина пружа као опасна куртина. Зато је ову границу сматрао као најзгоднију за одбрану маневровањем паралелно фронту. Овакво схватање је, као што смо већ рекли, сурово демантовано догађајима из ратова од 1800, 1805 и 1809. Но, пошто као бочна одбрана није

---

[1] Ово паралелно повлачење, ако је веровати Биловљевим браниоцима, не би било ништа друго већ повлачење, које је, према њиховом казивању, препоручио Билов под именом ексцентричног повлачења.

[2] Код свих ових прорачуна узимао сам случај када су снаге мање-више једнаке. Ако је освајачка војска двоструко јача, она може са половином снаге гонити војску која се паралелно повлачи, а другу половину кренути на престоницу. Код једнаких снага ово није могуће. Први такав случај се догодио у рату 1870 услед велике бројне надмоћности Немачке. — Ф. Л.

стварно ни испробана, то се може још увек сумњати и у супротне могућности.

По моме мишљењу, све зависи од створене ситуације и догађаја који су јој претходили. Ако француска армија, која је кренула са Рајне преко Баварске, нађе савезнике на Леху и Изеру, а и сама буде јака, онда ће бити прилично деликатна ствар избацивање целе аустриске војске на Ин ради заштите престонице. Тиме ће бити наметнуто незгодно цепање снага. А ако се цела војска концентрише у Тиролу, остављајући отворен пут ка Бечу, то би био врло опасан начин, нарочито ако се има посла са предузимљивим непријатељем.

У Италији, с оне стране Минчија, бочна одбрана са стране Тирола била би тешка, као и у Чешкој у односу на војску која долази из Саксонске, јер војиште не би било довољно пространо.

Но највише разноликости пружа паралелно повлачење, ако се примени на Пруску која је у том погледу осетљива. За војску, која из Чешке улази у долину Елбе и Одре, тај би начин био савршен, док би био управо немогућ према француској армији која би долазила од Рајне, или руској од Висле, осим ако Пруска не би била у савезу са Аустријом. Ова разлика потиче услед географске конфигурације земље, којом се не само омогућавају, већ и помажу попречна кретања у велику дубину (од Мемела до Мајнца), а поразна су на кратким правцима и узаним просторијама, као што су јужне и северне покрајине (од Дрездена до Штетина).

Кад нека војска почне да се повлачи ма из којих разлога, настаје за њом неопходно гоњење.

Повлачење које се врши и у најбољем реду и са неначетом војском пружа ипак користи ономе који гони. Али када се оно врши после пораза и на велике даљине, онда постаје најопаснија ратна операција, код које се тешкоће умножавају саобразно вештини коју непријатељ покаже при гоњењу.

Дрскост и активност при гоњењу зависиће, наравно, од карактера и предузимљивости команданата, али и од физичког и моралног стања обе војске. Тешко се могу дати апсолутна правила за све случајеве који се могу код гоњења догодити, али се мора водити рачуна о следећем:

1. — Уопште је боље управити гоњење ка боку колоне него ка њеном зачељу. Нарочито кад се гоњење врши у сопственој земљи, где се без ризика може узети дијагонални, па чак и управни правац у односу на операциски правац противника. Но, ипак, не треба се упуштати у сувише широке покрете, којима се може изгубити додир са непријатељем.

2. — Исто тако, уопште је препоручљиво да се у гоњење унесе што више дрскости и активности, нарочито када је гоњење резултат добивене битке, јер деморализација може тучену војску довести до потпуног расула.

3. — Редак је случај где би било упутно испустити непријатеља и пружити му мост спасења, упркос старој римској пословици. То се ретко може догодити у случајевима када је слабија војска пожњела неочекиван успех.

Не бисмо могли више ништа важније додати поред довде реченог, у погледу крупних комбинација за повлачење. Остаје нам још да укажемо на тактичке мере којима се олакшава извршење.

Једно од најсигурнијих средстава за добро извршење повлачења биће, ако се официри и војници сроде са идејом, да, ма са које стране непријатељ долазио, неће бити разлике у ризику ако се са њим води борба са фронта или зачеља. Поред тога, треба их уверити да се одржавањем реда може најсигурније очувати трупа која је принуђена на отступни марш. Баш у тим случајевима може се најбоље осетити важност јаке дисциплине, која је у свима временима била најсигурнија гаранција за одржање реда. Но да би се могла тражити дисциплина, мора се трупа добро снабдевати, иначе ће се растурити ради пљачке.

За команданта заштитнице треба тражити хладнокрвног човека и генералштабне официре, који ће знати унапред да оцене погодне тачке на којима се заштитница може зауставити у циљу успоравања непријатељског марша, и како би тамо извршили поседање главном трупом заштитнице и артиљеријом.[1] Повлачење треба вршити сукцесивно и са прихватом, повлачећи позадње делове на време, да се не би сувише ангажовали.

Пошто коњица може брзином лако да сустигне своју главнину то се њеним ангажовањем у већим масама може омогућити лагано и методично повлачење. Она истовремено извиђа пут и дејствује на бокове те тако спречава непријатеља да изненађује и узнемирава поједине делове и да их отсеца.

Уопште узев, довољно је ако заштитница успева да непријатеља држи на пола дана марша далеко од главнине. Више од тога може бити рискантно и некорисно. Ипак, ако се позади налазе неки теснаци, који су осигурани сопственим трупама, онда она може узети дубљи рејон дејства и задржати се и на читав дан марша далеко од главнине. Јер теснацима се осигурава повлачење ако су потпуно у нашој власти, али се отежава ако их се непријатељ дочепа. Ако је армија врло велика и има по снази одговарајућу заштитницу, онда се заштитница може држати на дан марша далеко од главнине. Све ће зависити од њене снаге, природе земљишта и од непријатеља са којим се има посла. Ако непријатељ сувише притискује, онда се треба обазриво извлачити из његовог загрљаја, поготову ако се војска налази још у добром стању. У оваквим приликама треба се заустављати с времена на време, нападајући изненадно на непријатељску прет-

[1] Нису обичне особине које одликују доброг команданта заштитнице, нарочито код јужњачких војски. Маршал Неј био је у том погледу оно што се може најбоље пожелети за ту сврху. Руска војска се тиме одликује, јер постоји потпуно разумевање и подједнако душевно расположење код старешина и код војника.

ходницу, као што је радио надвојвода Карло 1796 код Нересхајма, Моро код Бибераха и Клебер код Укерата. Такав маневар успева скоро увек, јер противнападом изненађује трупе, које су рачунале само на лаке ловорике.

Прелаз река при повлачењу може такође довести до интересантних комбинација. Ако се ради о мањим рекама са сталним мостовима, онда је то исто што и пролаз кроз теснаце. Али ако се ради о некој великој реци преко које се мора подизати понтонски мост, онда је маневар знатно деликатнији. Све мере које се могу прописати треба предузети за заштиту мостовог трена, како не би дошао у опасност. Самим тим је довољно наглашено, да се војска мора зауставити најмање за пола дана марша испред реке. У овом случају и заштитница мора узети знатно веће отстојање од главнине него обично, само ако то дозвољавају месне прилике и непријатељске снаге. На тај начин војска би се могла пребацити преко реке без непосредног узнемиравања. Треба само тако комбиновати покрете заштитнице, да она дође на положај испред мостова онда, када се последњи делови главнине пребаце. Изгледа, да би за тај пресудни моменат било добро, ако би се заштитница сменила свежом трупом, која би се унапред развила на познатом земљишту. Онда би заштитница прошла кроз ту трупу и пребацила се пре ње преко реке, а непријатељ би био изненађен ударивши на свежу трупу спремну за борбу, те би морао да успори своје гоњење. Тиме би се успело да сачека ноћ без штете, под чијим би окриљем нова заштитница прешла реку и порушила мостове.

Разуме се да трупе по преласку реке треба да се развију испред мостова и поставе артиљерију како би заштитиле прелаз делова заосталих на супротној страни.

Опасности којима се при овим прелазима излаже, у вези са мерама предострожности, јасно указују да је најбоље ако се унапред предузму мере за израду утврђеног мостобрана на месту где се имају поставити мостови. На случај да прилике не допуштају израду правилног мостобрана, може се бар на земљишту израдити неколико добро наоружаних редута, који ће много користити за заштиту прелаза последњих трупа.

Уколико су изгледи прелаза преко велике реке деликатни када непријатељ дејствује само у правцу зачеља, утолико ће бити сасвим тешки, ако се то дејство буде проширило од чела до зачеља, а сама река буде поседнута јачом снагом.

Најзначајнији пример ове врсте јесте прелаз Француза преко Березине, који је двоструко славан. Никада се једна војска није нашла у очајнијој ситуацији, нити се из ње извукла славније и умешније. Притиснута од глади и од студи, удаљена неких 500 миља од своје базе, обухваћена од непријатеља са чела и зачеља на баровитим обалама реке и усред огромних шума, како се могла и надати на извлачење? Неоспорно, она је ову своју част скупо платила, а и погрешка адмирала Чичагова јој је помогла да се извуче из невоље, али тим није умањена част хе-

ројске одбране коју је извршила. Човек не зна чему више да се диви, да ли операциском плану којим су руске армије прикупљене из дубине Молдавске, од Москве и од Полоцка на Березину као на састанак у миру, а којим је француска војска могла бити доведена до капитулације пред страховитим непријатељем, да није било снаге гоњеног лава који је успео да себи пробије излаз.

Не треба дозволити да нас непријатељ сувише притисне и треба га обманути о месту прелаза разбијајући делове који ометају повлачење пре него што се гонећи делови са њима споје. То су једине препоруке за ове прилике. Додаћемо још да не треба, пре свега, дозволити да се западне у такву неприлику, јер се из ње тешко извлачи.

Као год што се војска у отступању труди да осигура мостове подизањем мостобрана или редута, тако ће и војска која гони гледати да предузме све мере за рушење тих мостова. Ако се повлачење врши низ ток реке, онда ће непријатељ бацити дрвене сплавове, гореће барке и воденице, као Аустријанци против Журданове армије 1796 код Неувида на Рајни, где за мало нису довели у питање армију са Самбре и Мезе. Исто је то радио и надвојвода Карло 1809 приликом злогласног прелаза код Еслинга. Он је прекинуо мост на Дунаву и довео Наполеона до ивице пропасти.

Слаба су средства којима би се могао подићи мост заштићен од таквих напада, осим ако се има времена да се израде запреке са пилотима. Исто тако може се помоћу каблова повезати неколико бродова, који би задржавали низ воду бачени материјал и погасили гореће барке.

Члан XL

О маршевским кантонманима и зимском настањивању

О овом предмету писано је врло много, а он стоји у тако слабој вези са нашим делом, да ћемо му посветити само неколико речи.

Кантоновања у току самог рата претстављају доста деликатну операцију. Ма колико кантонмани били збијени, ипак су толико широки да се лако излажу нападу непријатеља. У земљама које имају доста великих вароши, као у Ломбардији, Саксонској, Холандији, Швапској и старој Пруској, кантоновања су много лакша него што је случај са земљама где су вароши ретке. У њима се лакше налазе и намирнице, а што је главно, добијају се склоништа која су близу једно до другога тако, да је омогућен скупни смештај великих јединица.

Зимско настањивање теже је извести у Пољској, Русији, једном делу Аустрије и Француској, у Шпанији и Јужној Италији.

Некад је крајем октобра свака страна улазила у кантонмане, сводећи зимске акције на узајамна хватања понеког изолованог батаљона са претстража. То је било партизанско ратовање.

У 1674 извршио је Тирен препад на зимски кантоман Аустријанаца у горњем Алзасу. Та операција најбоље показује шта се све може предузети против непријатељских кантонмана, и шта, с друге стране, треба предузети да себе заштитимо од таквих непријатељских подухвата.

По моме мишљењу у томе се погледу могу дати ова правила: да се трупа распореди у кантонман на што мањој просторији, која има приближно једнаку ширину и дубину, како не би била сувише развучена што је тешко и у погледу прикупљања људства ,а лако се и пробија; да је кантонман заштићен неком реком или предњом линијом трупа под баракама и ојачаним пољским заклонима; да се одреде зборишта тако, да се на њих може увек стићи пре непријатеља; да се прилази ка војсци поседну сталним коњичким патролама; и, најзад, да се устале сигнали за узбуну на случај озбиљног напада.

У зиму 1807 Наполеон је укантоновао своју војску позади Пасарге према непријатељу. Само су претстраже биле под баракама у близини градова Гутштата, Остерода итд. Та војска имала је више од 120 хиљада људи и била је велика вештина да се толика снага издржи и исхрани до јуна месеца. Истина, земља је за ту сврху била погодна да се тако што ретко може наћи.

Као што смо напред рекли, војска од 100 хиљада може се сместити у један прикупљен кантонман само у крајевима који обилују варошима. Уколико је она већа, утолико расту и тешкоће. Али, уколико се смештајна просторија повећава услед повећања бројног стања, утолико се повећавају и средства за отпор сваком непријатељском продирању. Главно је омогућити прикупљање 50 до 60 хиљада људи у року од 24 сата. Са толиком снагом, и сигурношћу да ће се она убрзо још више појачати, може се истрајати у отпору до потпуног прикупљања целе војске ма како она била велика.

Поред свега тога, неоспорно, биће тешкоћâ, ако се према себи има непријатељ који се налази прикупљен и има намеру да нас узнемирава. Из тога излази да се на други начин армија не може мирно одмарати, у току зиме и у току рата, осим ако се са фронта осигура неком реком или закључи примирје.

На стратегиским положајима, које у току рата поседа војска било на маршу, на становању или у очекивању момента за предузимање офанзиве, она ће, вероватно, заузимати збијени смештај. Овакви начини кантоновања траже од команданта да предвиди све што се од непријатеља може очекивати. Војска мора заузети просторију која је довољно велика да јој омогући снабдевање за време становања и да дочека појаву непријатеља под што повољнијим условима. Та два услова није тако лако измирити. Најбољи је начин ако трупе заузму просторију мање-више квадратног облика, тј. исте ширине и дубине. На тај начин

ће се непријатељ моћи дочекати са подједнаком готовошћу па ма на којој се тачки ратишта појавио. Ако се девет дивизија распореде тако на растојањима од по пола дана марша, оне ће се моћи све прикупити у року од 12 сати око централне дивизије. У оваквим случајевима има се применити све оно што је прописано за зимско становање.

Члан XLI

О десантима

Десанти спадају у најређе ратне операције, које су и понајтеже ако се врше у присуству добро припремљеног непријатеља.

Откада је пронађена артиљерија и произвела оне велике промене у морнарици, транспортни бродови су толико зависни од бојних колоса са три палубе наоружане стотином ратних громова, да се десант једне армије не може ни замислити без помоћи многобројне флоте са оваквим бродовима, који господаре морем бар до искрцавања.

Пре тога изума транспортни бродови били су у исто време и ратни бродови. Они су се по потреби кретали веслањем и били су лаки тако да су могли ићи поред обале. Њихов број био је сразмеран броју трупа одређених за укрцавање. И, ако не би било буре, могло би се са њиховим операцијама комбиновати скоро исто тако као и са операцијама копнене војске. Зато је у старој историји било примера већих искрцавања него у савременој историји.[1]

Свима су познате велике флоте Персијанаца на Црном Мору, Босфору и Архипелагу и многобројне војске Ксеркса и Дарија које су транспортоване у Тракију и Грчку; затим бројне експедиције Картагињана и Римљана у Шпанију и Сицилију, Александрове експедиције у Малу Азију, Цезарове у Енглеску и Африку, Германикове на утоку Елбе, крсташке експедиције и експедиције северних народа у Енглеску, Француску и Италију.

После проналаска топа, била је преславна Армада Филипа II једини огромни подухват све до оног Наполеоног против Енглеске у 1803. Све друге прекоморске експедиције биле су делимичног карактера. Тако смо имали експедиције Карла V и Себастијана Португалског на обалама Африке. Затим неколико десанта, као што су били француски у Северној Америци, Египту и Св. Доминику и енглески у Египту, Холандији, Анверсу и Филаделфији, који долазе у исту категорију. Овде не рачунам Ошов покушај против Ирске, који није успео, и служи нам само као доказ са каквим су тешкоћама скопчане овакве операције.

Велике армије које се држе сада по великим државама не допуштају да буду нападнуте десантима од по 30 до 40 хиљада

[1] Треба видети у првом делу ове књиге главу III, члан 29, где су изнета главнија прекоморска искрцавања.

људи. Према томе, тако се нешто може предузимати само против другостепених држава, јер би било врло тешко укрцати 100 до 150 хиљада људи са огромном артиљеријом, муницијом, коњицом итд.

Ипак, умало што нисмо и у нашим данима видели решење огромног проблема о великим десантима, ако је тачно да је Наполеон имао ма кад озбиљну намеру да се са 160 хиљада ветерана пребаци из Булоње на Британска Острва. Пошто по несрећи није дошло до извршења овог колосалног пројекта, то је и ово важно питање остало под непрозирним велом.

Није било немогуће сакупити 50 француских линиских бродова у Ламаншу обманувши Енглезе. Ово прикупљање било је скоро извршено. Тада би при повољном ветру пребацивање могло бити извршено за два дана и предузето искрцавање. Али шта би било са армијом ако би некакав јак ветар растурио флоту са ратним бродовима и ако би се Енглези, ојачани, повратили у Ламанш и тамо је потукли или натерали да се повуче у своје луке?

Потомство ће жалити што овај подухват, који се може видети једаред у вековима, није био изведен до краја или бар покушан. Сигурно би се том приликом многи храбри упокојили. Али, зар они нису исто тако и са мање користи покошени у равницама Швапске, Моравске, Кастилије и у португалским планинама и литванским шумама? Који се смртни не би прославио ако би допринео просуђивању о највећем процесу који се икад појавио између две велике нације? Ипак ће у том покушају наши потомци наћи једну од највећих поука коју пружа наше столеће у погледу припрема које су за овај десант извршене и за студију војника и државника. Свеколики радови који су вршени на обалама у 1803 и 1805 биће најмаркантнији споменици Наполеонове активности, проницљивости и умешности. Немам доста речи да то довољно препоручим студијама младих војника. Ако претпоставимо и могућност да би успео један такав велики десант, предузет тако близу као што је од Булоње до Довера, да ли би слична армада успела ако би имала дужу пловидбу до свог циља? На који би се начин извршио покрет тих многобројних малих бродова у току од само два дана и две ноћи? И каквим би се све могућностима изложила та експедиција на широком мору са својим лаким лађицама? Осим тога, настаје питање опреме, артиљерије, муниције и снабдевања намирницама и водом, што се све мора на бродове укрцати.

Искуство је показало тешкоће удаљене експедиције чак и са снагама које не би биле веће од 30 хиљада људи. Према томе, десант са толиком снагом може се извршити само у ове четири претпоставке:

1. — против колонија и усамљених поседа;

2. — против другостепених сила које не би могле одмах да се одупру;

3. — ради извршења моментане диверзије или привременог заузећа неке важне тачке;

4. — ради диверзије која има и војничку и политичку сврху против неке државе већ ангажоване у великом рату, но чије се трупе боре далеко од места искрцавања.

Тешко је подвести под правила овакве врсте операција. Потребно је, углавном: обманути непријатеља о месту искрцавања; изабрати пристаниште где се искрцавање може вршити једновремено; искрцавање вршити што живље и што пре се дочепати ослоне тачке на обали, којом ће се омогућити поступни развој трупа, и што пре искрцати артиљерију на копно ради потпоре и заштите искрцаних трупа.

Код ових искрцавања постоји велика тешкоћа, јер велики транспортни бродови не могу да се примакну уза саму обалу. Услед тога мора се искрцавање вршити помоћу шалупа и чамаца, што траје дуго и сувише поступно. Ово је погодно за непријатеља ако само има мало средстава за одбрану. Ако је при том море макар мало узбуркано, трупе се излажу многим и великим незгодама, јер шта може пешадија, нагомилана у чамцима и изложена таласима и морској болести, при чему су војници скоро неспособни да употребе своје оружје?

Што се тиче браниоца, он има само да води рачуна да своје трупе сувише не растури због тога што би хтео све да заштити. Немогуће је поставити на сваком пристаништу обалске батерије и развити батаљоне за одбрану. Треба поглавито осигурати приступе ка тачкама којима се штите важни објекти. Треба усталити сигнале по којима ће се одмах сазнати место искрцавања, па тамо прикупити сва одбранбена средства пре него што непријатељ успе да чврсто стане ногом на обалу са својим снагама.

Од облика обала зависиће и десант и одбрана. Има крајева чије стрме обале не допуштају ни приближавање бродова, а ни приступ трупа на копно. Такве се тачке знају и пошто их нема много, лако се осматрају, те је десант на њих утолико тежи.

Десанти имају и стратегиску важност, која се мора истаћи. Начелно, континентална војска мора да се чува да јој главне снаге не дођу никад између непријатеља и морске обале. Супротно томе, војска која долази с мора, мора увек да води рачуна да јој главна снага буде у вези са обалом, јер је обала њен отступни правац и њена база за снабдевање. Из истих разлога ће њена главна брига бити да себи обезбеди једну утврђену луку, или бар неки земљоуз, чији се приступ може лако утврдити, а налази се у близини доброг пристаништа. На случај неуспеха, тиме се омогућава укрцавање без журбе и без губитака, благодарећи полуострву на коме су трупе заштићене за време ове операције.

Глава шеста

О ЛОГИСТИЦИ

или практичној вештини кретања армија

Члан XLII

Неколико речи о логистици уопште

Да ли је логистика искључиво наука о појединостима? Да није, напротив, наука општег карактера која чини један од најглавнијих делова ратне вештине? Или, најзад, да није то уобичајени назив којим се површно означују поједине гране генералштабне службе, односно разних средстава која се имају примењивати при ратним оперативним комбинацијама?

Ова ће питања изгледати чудна онима који су дубоко уверени да се о рату нема више шта говорити, и да нема смисла тражити неке нове дефиниције кад им изгледа све добро дефинисано. Што се мене тиче, ја сматрам да се добрим дефиницијама расветљавају схватања и признајем да сам скоро у забуни како да решим ова питања, која изгледају тако проста.

У првим издањима овог дела ја сам, по примеру многих војника, уврстио логистику у ред извршавања генералштабне службе у детаљима, који спадају у опште одредбе ратне службе са специјалним упутствима за команданте логора. Овакво уверење је последица предрасуда освештаних временом. Реч логистика постала је, као што знамо, од израза major général de logis (или на немачком Quartiermeister), а то је нека врста официра, којима је некада била дужност да врше смештај трупа по кућама или логорима ,да дају правац колонама и да их развијају на терену. У томе се састојала сва логистика, која је, као што се види, обухватила углавном обичну кастраметрију.[1] Али према новом начину ратовања без логоровања покрети су постали сложенији те се компликовала и генералштабна служба. Начелник штаба сада

---

[1] Подизање и уређење пољских логора. — Прим. ред.

има дужност да спроведе идеје главнокомандујућег до крајњих тачака ратишта и да му прибавља податке на основу којих ће руководити операцијама. Дужност му је постала да води рачуна о свим тим комбинацијама, да их спроводи и објашњава, па и да контролише њихово извршење како у целости, тако и у појединостима. Те дужности су, дакле, обухватиле вођење целога рата.

Према томе, и спрема једног начелника штаба мора да обухвати разне делове ратне вештине. И, ако се све то подведе под наслов логистике, онда не би била довољна ни оба дела надвојводе Карла, ни обимни уџбеници Гибера, Ларош-Ејмона, Бусмара и маркиза Тернеја, да се обухвати потпун садржај једне такве логистике. Јер, она, уствари, значи скоро целу науку о примењивању свих војних наука.

Из овога напред може се извести природан закључак да стара логистика није више довољна као ознака генералштабних знања. Садање дужности генералштаба, ако он треба да потпуно одговори своме задатку, треба да буду означене у делу о доктринама и правилским одредбама. На државним управама је да у том погледу узму иницијативу, и да издаду потпуно разрађене прописе, у којима се одређују дужности и права команданата и генералштабних официра и даду јасна и прецизна упутства у погледу метода, по којима ће најбоље одговорити својим дужностима.

Некад је аустриски генералштаб имао сличан упут, али, пошто је мало застарео, то више одговара старом него новом начину ратовања. То је, уосталом, једино дело ове врсте које је мени дошло до руку. Не сумњам да постоје и друга дела, било јавна или поверљива, али отворено признајем моје незнање у том погледу. Неки генерали, као Гримоар и Тиебо објавили су потсетнике из генералштабне службе. Нови краљевски генералштабни кор у Француској објавио је више појединих упутстава, али једно потпуно дело, које би одговарало овој сврси, не постоји још нигде. Мислим да генерал Бутурлин има намеру да ускоро изда за своје официре једно такво упутство као начелник позадине. Било би пожељно да он то изда без обзира када, јер ће њиме сигурно пружити нову светлост у погледу овог интересантног предмета, о коме се мора још много расправљати.

Пошто је стара логистика била само наука о појединостима за регулисање маршева, а дужности данашњег генералштаба обухватају највеће стратегиске комбинације, то се мора узети логистика само као део генералштабних наука. Зато јој се мора дати и други развој и из ње створити нова наука, која неће бити само наука генералштабне струке већ и највиших команданата.

Да бисмо се у то уверили, навешћемо главне тачке, које она треба да обухвати у погледу свега што се односи на покрете армија и на задатке који из њих проистичу:

1. — Припремити унапред сав материјал потребан за покрет армија, односно за почетак рата. Израдити заповести, упутства и маршруте за прикупљање и за почетак дејства. (Ово одговара

ономе што се сада назива мобилизацијом, о чему ће бити говора у завршном поглављу).

2. — Добро разрадити све наредбе главнокомандујућег у погледу разних подухвата, као и пројекте за напад и за борбе које се могу унапред предвидети и проучити.

3. — Са командантима инжињерије и артиљерије припремити све мере у погледу стварања депоа на појединим погодним тачкама и у погледу фортификациских радова потребних за помагање војних операција.

4. — Наредити и уредити извиђања свих врста и прибавити њиховом помоћу и помоћу шпијунаже што тачније податке о положајима и покретима непријатеља.

5. — Предузети све мере за добро извршење покретâ наређених од главнокомандујућег. Регулисати покрет разних колона тако да се изврши у реду и укупно. Настати да се припреме и искористе сва средства потребна за удобност и сигурност маршевања. Регулисати начин и време одмора и преданака.

6. — Одредити претходнице и заштитнице и засебне колоне, било као побочнице, било ради других сврха, и издати им добра упутства. Снабдети све те делове средствима потребним за извршење својих задатака.

7. — Усталити обрасце и упутства за команданте појединих корпуса и њихове штабове како у погледу поделе трупа на колоне у домашају непријатеља, тако и у погледу њиховог што лакшег развоја при прелазу у борбени поредак, према земљишту и непријатељу.[1]

8. — Одредити за претходнице и друге издвојене делове добро изабране тачке прикупљања на случај напада од стране јачег непријатеља и означити им на какву помоћ могу рачунати за случај потребе.

9. — Регулисати и контролисати покрет пртљажних, бојних и профијантских комора и завојишта како оних у саставу колона, тако и оних које маршују позади, тако да не ометају покрете трупа, а да ипак буду у близини. Предузети мере реда и сигурности како на маршу, тако и на одморима и у парку.

10. — Водити рачуна о правилном пристизању комора које имају да снабдевају намирницама и муницијом. Обезбедити прикупљање транспортних средстава како пописаних у земљи, тако и војних, и регулисати им употребу.

11. — Одредити постављање логора и вршење службе у њима у погледу мера сигурности, реда и полициске службе.

12. — Одредити и организовати операциске правце и етапне линије, као и комуникације за делове који маршују изван операциског правца. Одредити официре погодне за командовање позадином војске и за њено организовање. Водити рачуна о сигурности самосталних одреда и комора и издати им добра упутства.

---

[1] Ради се о општим упутствима и обрасцима који нису устаљени за сваки дневни марш.

Водити рачуна о добром одржавању комуникација између армија и основице.

13. — На линији основице уредити депое за конвалесценте, осакаћене или болешљиве, пољске болнице и трупне радионице, и све то осигурати.

14. — Имати тачне податке о свима самосталним одредима како на боковима, тако и позади, бринути се за њих и за њихово прикупљање када више не буду потребни. Према потреби одредити им центар прикупљања из кога створити стратегиску резерву

15. — Организовати маршевске батаљоне или чете за прикупљање растуреног људства и мањих одељења, која се налазе у покрету између фронта и позадине.

16. — На случај опсадне војне уредити и контролисати трупну службу по рововима. Споразумети се са командантом инжињерије у погледу радова који се имају прописати трупама, и о начину испада и јуриша.

17. — Код повлачења предузети мере предострожности за осигурање реда. Поставити прихватне делове који ће прихватити и заменити заштитне делове. Наредити интелигентним генералштабним официрима да извиде све тачке на којима би се заштитница могла задржати са успехом ради добитка у времену. Предвидети унапред Impedimenta[1] на маршу како се не би ништа оставило на путу.

18. — Извршити поделу кантонмана на трупе, одредити за сваки део знак за узбуну и место прикупљања, прописати мере предострожности и стално контролисати да се наређења тачно извршавају.

При испитивању ових прописа, који би се могли још повећати многим детаљним одредбама, свако мора доћи до закључка да су ово исто толико дужности главнокомандујућег колико и његовог штаба. То је истина коју смо ми малочас прокламовали. Зато је неоспорна потреба дати команданту добар штаб за извршење како би се он могао посветити искључиво дириговању операција. Према томе, њихове су дужности нераздруживе, и тешко војсци у којој ово јединство не постоји! А то се сувише често догађа прво зато, што су и команданти људи са манама, а затим и зато, што у војсци има увек интереса и намера које су наперене против начелника штаба.[2]

Не треба очекивати од овог нашег „Кратког прегледа“ да он дâ све тачке ове скоро универзалне генералштабне науке. Јер, пре свега, генералштабу свака држава даје шири или ужи дело-

---

[1] Сметње — Прим. прев.

[2] Команданти артиљерије и инжињерије и начелник интендантуре сматрају да треба да сарађују са командантом, а не са начелником штаба. Наравно, ништа не треба да омета њиховом директном општењу са главнокомандујућим, али само у присуству начелника штаба, предајући му сву њихову преписку. Друкчије настаће забуне.

круг рада, тако да би за сваку војску требало и други уџбеник. Поред тога, многи детаљи налазе се у делима која смо напред поменули, као и у делу пуковника Лалмана под насловом: „Расправа о помоћним ратним операцијама“, у делу маркиза од Тернеја и у првој књизи надвојводе Карла под насловом: »Grundsätze der höheren Kriegskunst«.[1]

Ограничићу се да наведем неколико мисли о првим члановима напред изложених одредаба:

1. — Мере, које треба да предузме један генералштаб у погледу припрема за рат, обухватају све оно чиме се омогућава успех првог операциског плана. Треба се прегледима различитих служби уверавати да ли је сав материјал у добром стању. Треба извршити преглед и попуну коња, кола, кара, запрега и запрежног материјала, и обуће. Даље, треба имати у реду и спремне за покрет: мостове тренове, пионирски алат, артиљериски и опсадни материјал, ако мора да се креће као и завојиште.

Ако рат почиње у близини великих река, треба унапред припремити понтоне и покретне мостове и привући их тамо где се мисли вршити прелаз. Треба одредити интелигентне официре, који ће извршити избор места која су погодна за укрцавање и прикупљање. При томе одабрати места која нуде повољне изгледе за успех у погледу објеката који се налазе на супротној обали.

Генералштаб ће припремити итинерере за све делове војске ради прикупљања на зборној тачки. При томе обратити пажњу да покрети буду тако упућени да по њима непријатељ не може никако назрети наше намере.

Ако је рат офанзиван, онда треба са инжињерским командантима извршити радове у близини операциске основице у погледу постављања потребних мостобрана или утврђених логора.

Ако је рат дефанзиван, онда ће се ови радови извршити између прве одбранбене линије и основице.

2. — Најглавнији део логистике је несумњиво онај, који се односи на састављање наређења за марш или напад, које је издао главнокомандујући, а разрадио његов штаб. Главна способност једног команданта је баш у томе, да на основу добро смишљеног плана олакша његово извршење давањем јасних наређења. Ма да је то посао његовог начелника штаба, ипак ће заслуга припасти команданту, ако је велики војсковођа. У противном, начелник штаба ће морати да допринесе оно што је у могућности, саветујући се са одговорним командантом.

Лично сам имао прилике да осетим употребу та два супротна начина у овој важној службеној грани. Први би се начин могао назвати: стара школа. Он се састоји у свакодневном издавању општих заповести за покрете војске. Те су заповести испуњене масом детаља, изражене донекле на школски начин. Ово није умесно, утолико пре што се заповести упућују обично командантима корпуса, који су довољно искусни људи, и није потребно

[1] Основе више ратне вештине. — Прим. ред.

да се воде за руку као потпоручници који су тек изишли из школе.

Други начин се састоји у издавању посебних наредаба, какве је Наполеон слао својим маршалима. У тим наредбама било је прописано само оно што се дотичнога тиче, дајући му још само податке о корпусима који са њим садејствују десно или лево. Никад им нису пружани подаци о операцијама целе војске.[1] Моје је уверење да је он оваквим начином или хтео да тајанственим велом прикрије своју комбинацију у њеној потпуности, или се бојао да општа заповест не дође непријатељу у руке и ода све његове намере.

Нема сумње да је врло добро ако се сопствене намере очувају у тајности. И Фридрих Велики говорио је с правом ако би његова спаваћа капа знала шта се кува у његовој глави, он би је бацио у ватру. Овакав начин је и могао да се примењује у доба Фридрихово, када је сва његова војска логоровала око њега. Али на начин како је маневровао Наполеон и како се данас ратује, да ли је могуће очекивати неку сарадњу од команданата, који не знају шта се око њих догађа?

Бољи је други начин; али могла би се узети средина између Наполеоновог лаконизма, који је понекад био увредљив, и оног ситничарења са којим се наређивало искусним генералима, као: Барклају, Клајсту и Витгенштајну, а које су они морали рашчлањавати и понова састављати по доласку на положај. Овај наивни начин утолико је био незгоднији што је при сусрету са непријатељем био неизводљив.[2] Мислим да ће бити довољно, ако се командантима издаду посебне заповести уколико се односе на рад њиховог корпуса, и да им се унеколико речи шифрира општи задатак и њихова улога у том задатку. За сваку сигурност, тај задатак може се поред шифре и саопштити усмено неком официру, који је у стању да га схвати и пренесе. На тај начин ће се и осигурати и тајност и јединство у раду.

У сваком случају, састављање заповести врло је важна ствар, ма да заповест не даје увек оно што се од ње с правом очекује. Сваки даје упутства према својим погледима, своме карактеру и својим способностима, и ништа не може дати тако сигурну слику о степену способности једног команданта, као лагано читање заповести које је он издао својим потчињеним. То је најбоља биографија која се може пожелети.

---

[1] Мислим, да је при преласку преко Дунава пре Ваграма и у почетку другог рата од 1813 Наполеон изменио тај свој начин издавши општу заповест.

[2] Можда ће ми се пребацити да овде забрањујем начелницима Главног генералштаба чак и оне детаље које сам напред навео као њихове главне дужности. То би било неправедно. Ови детаљи стварно спадају у надлежност само генералштаба, а то не значи да се они не могу поверити делегату који се придаје сваком корпусу који самостално дејствује. Генералштаб ће имати доста посла диригујући радом целине и да пази на кретање оног корпуса који иде са Врховном командом. Дакле, нема овде никакве контрадикције.

Али, треба да завршимо ово удаљавање од предмета да бисмо прешли на следећу тачку о маршевима.

3. — Кад се војска прикупи, и треба да приступи извршењу неког задатка, онда је треба целу покренути са прецизно издатим наређењима, предузимајући све мере да у свом покрету буде добро обавештена и осигурана.

Има две врсте кретања: једна, која се врше далеко од непријатеља, и друга, која се врше у близини непријатеља, било да се ка њему наступа или од њега отступа. Нарочито је код ових маршева било у последњим ратовима много промена. Раније су војске ступале у контакт тек после вишедневног бављења једне према другој. Тада је нападач почињао дејство помоћу пионира, који су предузимали израду путева за разне колоне. Данас се ступа у контакт много брже, и користе се само постојећи путеви. Али, у сваком случају, важно је да на маршу пионири и сапери буду придати претходници ради крчења пролаза, уклањања препрека, постављања мостића преко потока и одржавања комуникација између појединих делова војске.

Према данашњем начину маршевања, прорачун времена и даљина постали су компликованији. Пошто свака колона има да прелази различне даљине, то се мора комбиновати час њиховог поласка и упутства која им се дају у погледу: 1. — даљина које се имају прећи, 2. — материјала који свака колона носи собом, 3. — природе земљишта с погледом на веће или мање тешкоће, 4. — препрека које непријатељ може иставити, и 5. — степена важности марша од чега зависи да ли да се маршује отворено или прикривено.

С погледом на овакво стање ствари, изгледа да је најсигурнији и најпростији начин за наређење покрета како главним деловима, тако и оним који образују крила армије или не маршују у колони са штабом армиске команде, ако се детаљи регулишу према способности команданта дотичног дела армије, водећи рачуна да се сви навикавају на велику тачност. Дакле, према томе, треба само одредити тачку и циљ марша, пут и час у који се рачуна да трупа треба да буде на месту. Треба још означити и трупе које иду истим путем и оне које иду путевима са стране ради одржања везе. Најзад ће се дати подаци који се знају о непријатељу, и означити правац за повлачење на случај потребе.[1]

Што се тиче свакодневних детаља, како ће команданти корпуса формирати своје колоне и развити их на положају, мешање у то спадало би у ситничарење које може донети више штете него користи. Потребно је стално контролисати да ли се маршује према правилима или по устаљеним навикама, али ипак, оставити командантима слободу у погледу организације марша како би стигли у одређено време на означену тачку. Ако би они своју

[1] Ово Наполеон није никад чинио, јер није хтео дозволити да се унапред верује у могућност неуспеха. Код многих маршева то је стварно излишна предострожност, али има случајева где је неопходна.

дужност пренебрегли, било грешком или рђавом вољом, онда их уклонити из армије. Код повлачења, које се врши по ешелонима на истом путу, мора се тачно одређивати време поласка и време одмора.

Није потребно напомињати да свака колона треба да има претходницу и бочна осигурања. Поред тога, нужно је, чак иако јединица не иде на челу колоне, да на свом челу има потребне делове пионира и сапера са алатом, ради уклањања сметњи на маршу и спречавања незгода које би се могле догодити. По неколико од ових радника треба доделити и свакој коморској колони, па чак и једну лаку екипу ногара за подизање малих мостова, што може бити од велике користи.

4. — Пред армијом често иде општа претходница, или у модерном рату корпус за борбу, имајући на крилима посебне претходнице. Честа је појава да резерве и центар маршују заједно са штабом, а обично и општа претходница иде истим правцем тако да се половина армије налази на том средњем путу. У тим случајевима треба предузети нарочите мере да се спречи нагомилавање. Понекад се догађа да је тежиште ситуације на једном крилу, тада се и резерва и штаб, па каткад и сама општа претходница, премештају на ту страну. У том случају све оно што смо напред рекли у погледу кретања на централном правцу преноси се потпуно на дотични крилни правац.

Важно је да претходнице прате добри генералштабни официри, који су способни да процењују кретање непријатеља и да о томе обавештавају главног команданта, да би му пружили податке за његове одлуке, што ће са своје стране чинити и командант претходнице. Разуме се да ће општа претходница бити састављена из лаких трупа свих родова војске, а главна трупа мора бити састављена из најбољих трупа и драгона извежбаних за борбу пешке. Затим, треба да има товарну артиљерију, понтонире, сапере итд. са лаким ногарима и понтонима за прелаз мањих река. Није лоше ако се има и неколико карабинијера добрих стрелаца. Један топографски официр треба одока да крокира терен на пола миље са сваке стране пута. Најзад, неопходно је да се претходници додаду нередовни коњаници као извиђачи како ради поштеде добре коњице, тако и због погодности нередовних коњаника за овај посао.

5. — Уколико војска напредује и удаљава се од своје основице, закони добре логистике прописују организовања операциског правца по етапама, које ће служити за везу између војске и њене основице. Генералштаб ће те етапе поделити на зоне са по једном вароши као центром, која ће служити за настањивање и бити извор снабдевања. Ако се не може наћи утврђено место, онда се бира најзгоднија обична варош.

Ако узмемо да се ове етапе постављају на раздаљини од 5 до 10 миља, односно просечно око 7—8 миља, може се рећи да на отстојању од 100 миља треба око 15 оваквих етапа. За њихово формирање треба 3 до 4 етапне бригаде. Свака етапа имаће свога

команданта са делом трупа или војника конвалесцената. Они служе за одржање реда и заштиту земаљских власти (ако су ту остале). Они дају страже за релејне станице и спроводнике. Командант се стара о одржању путева и мостова.

Уколико је могуће треба створити и ручне магацине и парк од потребног броја кола за сваку етапу, односно за центре бригада.

Команде дивизиских области треба поверити мудрим и способним генералима, јер поглавито од њихових способности зависи сигурност војних комуникација.[1] Ове областне дивизије могу према потреби бити претворене у стратегиске резерве, као што смо већ поменули у чл. 23. За одржавање комуникација биће довољно неколико добрих батаљона ојачаних појединим деловима. Они би били стално у покрету од фронта ка основици и обратно.

6. — Што се тиче логистичких и тактичких мера, које предузима генералштаб за прелаз из маршевског поретка у разне поретке за борбу, то је исто толико важна колико и компликована студија. Поменули смо раније три дела у којима је ово питање доста расправљано, што нам даје могућности да се не упуштамо и ми у ту тешку област. Ова питања могу се расправљати само помоћу детаља из којих су састављена поменута дела, а то излази из оквира нашег дела. А шта би се још могло рећи после две свеске де Тернеја и његовог коментатора пуковника Коха, у којима су објашњене све логистичке комбинације кретања трупа и разни поступци формирања? Ма да су неки од ових поступака тешко остварљиви у близини непријатеља, ипак је корисност ових књига неоспорна, бар у погледу претходних покрета, који се врше изван непријатељског додира. Благодарећи овим делима, расправи Гиберовој и првом делу надвојводином (Grundsätze der höheren Kriegskunst), можемо се лако поучити о свима операцијама логистике. Преко њих не можемо прећи ћутке, а биће у складу и са нашим планом ако их означимо.

Пре него што се удаљимо од овог интересантног предмета, дужност ми је да поменем неколико значајних догађаја ради оцене целокупне важности добре логистике. Први је задивљујуће прикупљање француске војске у равницама Гере 1806, а други улазак у рат 1815.

Код оба ова догађаја Наполеон је умео са невероватном тачношћу да изврши прикупљање на одлучујућој тачки операциске зоне свих колона, које су кренуле са врло растурених тачака, и да тако осигура успех рата. Избор одлучујуће тачке је мудра стратегиска комбинација, а прорачун покрета је логистичка комбинација, која је изишла из његовог кабинета. Дуго се држало да

[1] Можда ће се рећи да су у националном ратовању ове етапе неостварљиве. Не велим да оне неће понекад бити јако изложене, али баш због тога морају бити још разгранатије, јер су врло потребне. На правцу Бајон—Мадрид била је линија таквих етапа, која је четири године успевала да одолева нападима партизана. Једно време је та линија продужена до Кадикса, ма да је заробљено неколико коморских делова.

је Бертије био редактор његових наређења, која су била рађена са великом прецизношћу и обично издата јединицама са пуном јасношћу. Имао сам стопут прилике да се уверим о погрешности таквог уверења. Сам цар био је прави начелник свога штаба. Он је имао шестар којим је обухватао простор од седам до осам миља у правој линији (што по кривинама пута чини око девет до десет миља). Нагнут или каткад и лежећи на карти, на којој су положаји његових корпуса и претпостављени положаји непријатеља маркирани чиодама разне боје, он је из тог положаја наређивао своје покрете са сигурношћу коју је тешко себи тачно замислити. Шарајући својим шестаром живахно по карти он је једним погледом процењивао по неколико маршева, који би били потребни његовим корпусима за пристизање на дату тачку у одређено време. Затим је постављао своје чиоде у та нова места, и сравњујући брзину марша коју треба означити свакој колони, и одређујући по могућству и време поласка, издавао је наређења, која сама за себе могу да му прибаве славу.

Тако је он довео Неја са језера Констанце, Лана из Горње Швапске, Сулу и Давуа из Баварске и Палатината, Бернадота и Ожероа из Франконије и царску гарду из Париза, прикупивши их све на три паралелна пута, који избијају на истој висини на просторију Салфелд-Гера-Плауен. А у том времену нико ни у војсци, као ни у Немачкој, није имао појма о овим покретима који су изгледали тако компликовани.[1]

Исто тако 1815, у времену када је Блихер спокојно кантоновао између Самбре и Рајне, а лорд Велингтон давао и примао свечаности у Бриселу, очекујући обојица налог за освојење Француске, Наполеон, за кога се мислило да је у Паризу заузет свечаним политичким церемонијама, јурио је као стрела ка Шарлероу, праћен својом тек реорганизованом гардом. Он је наступао ка Блихеровом распореду са колонама које су се појављивале са свих тачака на хоризонту. Те су колоне са ретком тачношћу стизале 14 јуна у равнице Бомона на обалама Самбре. (А сам Наполеон из Париза кренуо је тек 12 јуна).

Комбинација ових двеју операција заснивала се на вештом стратегиском прорачуну, а њихово извршење претставља ремек дело логистике. Да би се могло судити о важности тих мера, изнећу два супротна случаја, где логистичке погрешке замало нису постале фаталне. Наполеон је услед оружања Аустрије 1809 био сигуран да ће са том државом заратити, па је кренуо из Шпаније. Хитно је наредио Бертијеу у Баварској деликатан задатак да прикупи војску која је била растурена од Браунауа до Штрасбурга и Ерфурта. Даву се враћао из Ерфурта, Удино из Франкфурта, Масена, који је био на путу за Шпанију, вратио се преко Штрасбурга за Улм; Саксонци, Баварци и Виртембержани кретали су сваки из своје земље. Сви ти корпуси били су раздвојени

---

[1] Изузимам ипак мали број официра, који су били способни да ово схвате, према предњем примеру.

великим даљинама, а Аустријанци, који су одавно били прикупљени, могли су лако провалити у ту паучину и разбити или уништити њене делове. Наполеон је због тога био неспокојан, па је наредио Бертијеу да војску прикупи око Регенсбурга, ако рат не почне до његовог доласка, у противном, да се то прикупљање изврши више уназад, око Улма.

Није тешко погодити разлог овој двострукој алтернативи. Ако би рат започео, Регенсбург би био сувише близу аустриске границе, да би се код њега вршила концентрација снага, јер би се могло догодити да се усамљени корпуси баце усред 200 хиљада непријатељских војника. Одређујући Улм за концентрациску просторију, војска би се тамо раније сјединила, или би бар непријатељ морао да маршује шест до седам дана више да би до ње доспео. А то је у обостраној ситуацији била главна ствар.

Није било потребно бити геније да би се ствар разумела. Међутим, пошто су непријатељства почела тек неколико дана по доласку Бертијеовом у Минхен ,овај сувише прослављени генерал-мајор, имао је доброту да се буквално ухвати за примљену заповест, не трудећи се да схвати њене намере. Он је не само настојавао на прикупљању војске око Регенсбурга, него је вратио и Давуа ка тој вароши, који је правилно схватао да је боље ако се задржи код Амберга у правцу Инголштата.

Срећом Наполеон је био обавештен телеграфски на 24 сата пре преласка реке Ина, и као муња дојурио у Абенсберг у моменту када је Даву са растуреном војском био изложен опкољавању од непријатељске масе од 180 хиљада људи. Познато је са каквом је спретношћу Наполеон извршио прикупљање и створио петодневни славни триумф око Абенсберга, Сигенбурга, Ландсхута, Екмила и Регенсбурга, поправивши жалосне логистичке погрешке свога начелника штаба.

Ова излагања завршавамо догађајима који су се одиграли пре и за време преласка Дунава пред битку код Ватрама, о предузетим мерама за пристизање корпуса вице-краља Италије на тачку прикупљања на острву Лобау, при његовом доласку из Мађарске, са Мармоном који је долазио из Штајерске и Бернадотом из Линца. Ти су догађаји, ипак, мање необични од чувених царских одлука и декрета састављених из 31 члана, којима је регулисан у појединостима прелаз и формирање у равницама Енцерсдорфа, у близини 140 хиљада Аустријанаца са 500 топова, које је извршено као на каквој паради. Када су се све ове војске прикупиле 4 јула увече на поменутом острву, онда су одједном преко дунавског рукава бачена три моста од 70 аршина по највећој помрчини и великом пљуску. 150 хиљада људи дефиловали су у присуству страшног непријатеља, и до подне се уредили у равници, на једну миљу испред мостова, који су били осигурани променом фронта. Све је то извршено за краће време него што би се то дало на вежби, која је претходно била више пута испробана. Непријатељ је био одлучио да дâ само слаб отпор за спре-

чавање прелаза, али он није за прелаз ни сазнао, благодарећи предузетим мерама.

Но чудним случајем догодило се да генералштаб при експедицији десет примерака ове чувене директиве погрешно додели централни мост Давуу који је имао бити на десном крилу, а деснокрилни мост Удиноу, који је имао бити у центру. Због тога се та два корпуса укрстише по ноћи, и да пукови и њихови команданти нису били интелигентни, настао би најстрашнији неред. Благодарећи неактивности непријатеља, ствар се свршила на рачун неколико одељења, која су се умешала у корпус коме нису припадала. Али, најчудније је да је после такве омашке Бертије могао бити одликован титулом принца од Ваграма. То је био најкрвавији епиграм.

Грешка се бесумње омакла Наполеону приликом диктирања, али, зар је смео начелник штаба, који је експедирао двадесет копија ове заповести и имао дужност да контролише формирање трупа, пропустити незапажену такву једну омашку?

Један други исто тако необичан пример важности мера добре логистике нуди нам битка код Лајпцига. Примајући ову битку, наслоњен на теснац као што је лајпцишки, и у ливадама и шумарцима испресецаним малим речицама и баштама, било је потребно подићи много малих мостића са прокрченим прилазима и прокрчити путеве. То не би спречило губитак одлучне битке, али би се спасао велики број људства, топова и кара, који су морали бити остављени у недостатку заповести и излаза за повлачење. Неразумљива експлозија моста код Линденауа била је такође последица неопростиве небрижљивости штаба, који је у овој војсци управо само по имену постојао, благодарећи начину на који га је Бертије био образовао и њиме управљао. Уосталом, треба признати да Наполеон, који се одлично разумевао у логистици када је у питању неко продирање, није никад мислио на мере предострожности за случај неуспеха. А када је он био присутан, онда су се сви на њега ослањали, као да баш он мора да све нареди и све предвиди.

Мислимо да је ово довољно за оцену утицаја добре логистике на војне операције.

Да бих употпунио све оно што сам имао намеру да кажем у овом члану, хоћу да говорим и о извиђањима. Извиђања има две врсте: једна су чисто топографска и статистичка. Њихов је циљ да прикупе податке о земљи, теренским нагибима, путевима, теснацима, мостовима итд., затим, упознавање са изворима и средствима свих врста. Данас су географија, топографија и статистика учиниле толики напредак, да су извиђања ове врсте сада мање потребна него раније. Али, она ће увек бити од велике користи док се не изведе катастар Европе. А нема изгледа да ће се то катастрирање икада извести. О овим врстама извиђања постоје многа добра упутства, на која морам да упутим своје читаоце.

Друга извиђања наређују се ради сазнања о кретању непријатеља. Она се врше помоћу мањих или већих одељења армије.

Ако је непријатељ присутан, онда је то дужност команданата или њихових начелника штабова који морају ићи лично да то извиде. Ако се маршује, могу се истурити целе коњичке дивизије да се пробију кроз застор који заклања непријатељске положаје.

Има много елементарних дела у којима су операције ове врсте добро разрађене. Нарочито је добро дело пуковника Лалмана и правила ратне службе. Сматрамо за дужност да цео следећи члан овог дела резервишемо за ову сврху како бисмо изразили све што имамо у погледу разних начина сазнавања о раду непријатеља.

Члан XLIII

О извиђањима и другим средствима за прикупљање података о непријатељу

Да би се могао комбиновати добар маневар, мора се претходно добити сигурно сазнање о намерама непријатеља. Како би се, уосталом, могло и знати шта треба ми да радимо, ако не знамо шта непријатељ ради. Но, уколико је то сазнање потребно, утолико је и тешко, да не кажемо немогуће, доћи до њега. У томе и лежи главни узрок разлике између ратне теорије и праксе.

То је извор свих командантских погрешака, поготову оних команданата који нису оскудни у спреми, али им недостаје природни ратни геније, или немају сигурно око за оцену, што се добија искуством и навиком у вођењу војних операција. Чим се изађе из клупа Војне академије, радо се сања о обухвату једног крила ради грожења комуникацијама војске, разуме се ако се ради о двострукој вежби на карти или плану, са произвољном претпоставком о расподели обеју страна. Али, када се има посла са вештим и агилним непријатељем, чији су покрети саме загонетке, онда почиње забуна, и ту се испољава неспособност обичног команданта, који не познаје ратна начела.

У својој дугој каријери видео сам толико доказа ове врсте, да сам при избору команданата увек био више склон да ценим онога који уме да доноси правилне закључке о кретању непријатеља, него онога који разлаже теорисања, која се лако уче, али тешко добро примењују.

Постоје четири начина за процену операција код непријатељске војске. Први је добро организована и богато плаћена шпијунажа.[1] Други начин је извиђање које врше умешни официри или лаки одреди. Трећи је у обавештењима која се могу прикупити од заробљеника. Четврти је кад сами чинимо вероватне претпоставке на двострукој основи: ову ћу идеју објаснити мало

[1] За филантропске сањалице изгледа недостојно препоручивати шпијунажу, али их молим да имају на уму, да се ради о праћењу покрета једне војске, а не о денунцијацијама.

ниже. И, најзад, има пети начин, по знацима, из којих се може само закључити о присутности непријатеља, али не о његовим намерама. И тај начин рачунамо у ову категорију.

Изгледа да је шпијунажа најсигурније средство да се сазна шта се дешава у унутрашњости непријатељске армије, јер и најбоље изведено извиђање не може да пружи податке шта се иза непријатељских претстража догађа. То не значи да не треба извиђати, јер треба покушати сва могућа средства да се дође до података; али то не значи да се на резултате извиђања не може много рачунати. Исти је случај и са ратним заробљеницима. Некипут су њихови искази корисни, а некипут је опасно ако им се поверује. Али добар генералштаб увек ће имати да пробере спремне официре одређене специјално за ову службу, који ће између добијених одговора умети да уоче оно што је важно да се сазна.

Партизани, који се упућују као курири у непријатељске редове, могу свакако сазнати нешто о његовим покретима, али је скоро немогуће одржавати везу са њима и примати њихове извештаје. Много ће више успети шпијунажа предузета на широкој основи. Ипак је тешко да неки шпијун продре до самог командантовог штаба и успе да сазна његове намере. Шпијун ће јавити о кретањима која је видео или која је из разговора сазнао. Али и кад се прими извештај о тим кретањима, неће се ништа знати шта се догодило у међувремену, а ни о крајњим намерама непријатеља. Например, дознаће се да је неки корпус прошао кроз Јену у правцу Вајмара, а други кроз Геру у правцу Наумбурга, али куда иду и шта им је задатак — то ће се већ теже сазнати и од најбољег шпијуна.

Док су целе армије логоровале скупно под шаторима, могли су се о непријатељу имати сигурнији подаци. Тада су се поједини шпијуни примицали на домак логора и могли су тачно јавити шта се у логору догађа. Али при садањој организацији корпуса, који кантонују или бивакују, ствар је постала компликованија и замршенија, а резултати скоро никакви.

Шпијунажом се могу, ипак, добити драгоцени подаци ако противничком војском командује некакав велики војсковођа или велики владар, идући стално са главним делом својих снага и резерви. Такви су били, например, цареви Александар и Наполеон. Ако се дознало куда су они прошли и који су правац узели, онда се може унеколико донети закључак о њиховим намерама без познавања детаља.

У недостатку свих тих средстава способан командант може створити претпоставке унапред на основу правилног резоновања. Могу са задовољством да констатујем да сам се тим начином увек добро користио и ретко кад преварио. Ма да нисам имао срећу да будем на челу армије, био сам ипак начелник штаба за неких сто хиљада људи и позиван на саветовање код највећих суверена нашега доба, када се радило о дириговању војскама целе наоружане Европе, и само сам се два-трипут преварио у претпоставкама које сам давао и у решењима која су на основу њих доно-

шена. Чак сам се уверио да је свако добро постављено питање лако решити ако се има здраво расуђивање. Као што сам већ рекао, стекао сам стално уверење да се, пошто војска може оперисати центром или крилом, не могу ни стварати више од три до четири вероватне претпоставке. Према томе, проницљив дух, снабдевен добрим ратним начелима, знаће увек да се определи за ону одлуку која најбоље води успеху. Навешћу неколико примера из сопственог искуства.

Када се 1806 у Француској још није веровало у извесност рата са Пруском, ја сам поднео претставку о могућности тога рата и о операцијама које би биле у изгледу.

Поставио сам три следеће претпоставке: 1. — да ће Пруси сачекати Наполеона позади Елбе, водећи одбранбени рат до Одре у очекивању помоћи из Русије и Аустрије; 2. — у противном ће кренути ка Сали, наслањајући своје лево крило на чешку границу и бранећи излазе из планина Франконије; 3. — или ће, можда, под претпоставком да ће Французи наступати друмом од Мајнца, кренути непромишљено ка Ерфурту.

Мислим да други неки изгледи нису могли доћи у обзир. сем ако Пруси не би учинили погрешку па да своје снаге, које су и иначе слабије, још поделе на два правца: ка Везелу и Мајнцу. То би била погрешка, јер од Седмогодишњег рата ниједан се француски војник није појавио на везелском путу.

Па лепо, ако се запитамо која ће се од ове три претпоставке највише свидети Наполеону, може се лако закључити: пошто је гро француске војске већ био „прикупљен у Баварској, треба га бацити на лево пруско крило преко Гере и Хофа, јер ма коју одлуку узели, тамо се налазио Гордијев чвор целог рата."

А ако би Пруси кренули ка Ерфурту? Онда би надирањем ка Гери они били отсечени од своје отступнице и одбачени ка горњој Елби и Северном Мору. Ако траже наслон на Салу? Онда би нападом на њихово лево крило преко Хофа и Гере били почесно тучени, и можда би се могли претећи идући преко Лајпцига и Берлина. Иако би остали позади Елбе, опет би требало дејствовати преко Гере и Хофа.

Да ли је било важно у том случају познавати детаље њихових покрета, ако је тежња стално иста? Убеђен у ово, ја сам без оклевања објавио, на месец дана пре рата, да ће Наполеон туда упутити своје операције, а ако Пруси пређу Салу, онда ће се битка бити око Јене и Наумбурга.

А како су рачунали војвода од Брауншвајга и његови саветници у времену када сам ја тако јасно предвиђао? Да би се о томе уверили треба прочитати дела господе Ц. и В. и Рула Лиленштерна („Operationsplan" и „Bericht eines Augenzeugen").[1]

Ја не наводим ове случајеве из самохвалисања, јер бих за то могао наћи и друге наводе. Хтео сам само да покажем како се у рату може деловати са правилно постављеним проблемима, а да

[1] „Операциски план" и „Извештај једног очевица". — Прим. ред.

се не улази сувише у појединости непријатељских кретања. Да је г. генерал фон Клаузевиц био тако често у прилици као ја да постави ове проблеме и да види како се решавају, он не би толико сумњао у ефикасност ратних теорија заснованих на начелима, јер само теорије могу послужити као путоказ за правилна решења. Ове три књиге несумњиво потврђују, да би у ситуацији, у којој се налазио војвода од Брауншвајга 1806, сваки као и он дошао у неприлику шта да предузме. А неодлучност је особина оних чији дух у све сумња.

Враћајући се понова на наш предмет, морам да приметим да је шпијунажа у многим модерним војскама била чудно занемарена. Тако је било и са штабом кнеза Шварценберга, који за ту службу није располагао ниједном паром. Цар Александар морао је да му да од свога новца потребна средства за упућивање агената у Лузацију да сазнају где се налази Наполеон. Ни Мак код Улма, као ни војвода од Брауншвајга 1806 нису знали ништа боље. А француски генерали су у Шпанији много пута скупо плаћали немогућност држања шпијуна и непознавање онога што се око њих збива.

Што се тиче обавештења која могу да прибаве летећи одреди, у том погледу Руси боље стоје од свих других, благодарећи својим Козацима и умешности својих партизана. Историја нам пружа многе доказе за то.

У том погледу прави је историски споменик експедиција кнеза Худашева, који је после битке код Дрездена био упућен шведском престолонаследнику. Он је препливао Елбу и потом маршевао између француских колона све до Витемберга. Исто су тако учинили крупне услуге добровољци генерала Чернишева, Бенкендорфа, Давидова и Сеславина. Познато је да су Козаци ухватили Наполеонову депешу код Шалона, која је била упућена царици Марији Лујзи. Из те депеше савезници су сазнали за пројекат по којем је француски император имао намеру да са целокупним својим снагама нападне на савезничке комуникације, ослањајући се на појас утврђења у Алзасу и Лорену. На основу тог драгоценог обавештења донета је одлука да се армије Блихера и Шварценберга споје, међутим, није се никад постигла концентрација снага на основу лепих упутстава стратегије, осим код Лајпцига и Бријена.

Зна се, такође, да је генерал Докторов сачуван, да га Наполеон не сатре код Боровска при почетку повлачења од Москве, благодарећи извештају, што му га је дао Сеславин. Том извештају најпре се није хтело веровати, тако да је увређени Сеславин отишао и ухватио једног официра и неколико војника царске гарде из сред француског бивака, да би донео доказе за свој рапорт. Услед овог извештаја и Кутузов је одлучио да крене на Мало-Јаровск спречивши Наполеону повлачење преко Каљуге, где се могло наћи више средстава за живот, и где би избегао и онај неуспех код Краснојa и на Березини. Уосталом, тиме се катастрофа не би дала избећи, али би била умањена.

Такви примери, ма како они били ретки, довољни су да створе појам о томе шта се може очекивати од добрих партизана под вођством ваљаних официра.

Да бисмо дошли до закључка, резимираћу овај члан следећим одредбама:

1. — командант не сме ништа да пренебрегне да би се обавестио о кретању непријатеља, употребљујући за ту сврху извиђања, шпијуне, лаке одреде под вођством способних официра, разне знаке, и шаљући спремне официре да код предњих осигуравајућих делова врше испитивање заробљеника;

2. — имајући много обавештења, чак и противречних, често ће се успети да се пронађе истина баш из тих контрадикција;

3. — али не треба поклањати пуну веру ни тим подацима, нити на њима заснивати своје оперативне комбинације;

4. — у недостатку сигурних података, командант не сме кренути на пут ако није узео у обзир две или три вероватне претпоставке, по којима ће проценити обострану ситуацију војски, а одлука коју из тога ствара, треба да буде заснована и на начелима.

Могао бих гарантовати да у том случају ништа непредвиђено не би могло изненадити ни збунити команданта, као што се то често догађа. Јер, ако он баш и није сасвим способан да командује армијом, он мора бити способан да ствара највероватније претпоставке о могућим непријатељским намерама и да се унапред определи шта ће радити ако се догоди једна или друга претпоставка.[1] Стално понављам да се у добро постављеним и добро решеним претпоставкама налази прави израз војничког генија. Иако је број генија врло ограничен, ипак је неразумљиво зашто се у толикој мери занемарује то моћно средство.

Ради употпуњења овог члана рећи ћемо још шта се може постићи помоћу сигнализације.

Средстава за јављање има много, но испред свих треба истаћи телеграф. Благодарећи идеји постављања телеграфске линије између Врховне команде, Наполеон је постигао оне запрепашћујуће успехе код Регенсбурга 1809. Наполеон се још налазио у Паризу, када је аустриска војска прешла Ин код Браунауа ради освајања Баварске и пробијања њених кантонмана. Обавештен у року од 24 сата о догађајима који су се збивали 250 миља од њега, он је одмах ускочио у кола и после осам дана био победилац у двема биткама под зидинама Регенсбурга. Без телеграфа би рат био изгубљен. Довољна је ова једна црта да му се процени важност.

[1] Мислим, да ме због овога неће окривити да сам тврдио да се у рату не може догодити нешто изван свих вероватних претпоставки. Довољно је навести изненађења код Кремоне, Берг-оп-зома и Хохкирха, па да се то обеснажи. Мислим само да ће догађаји бити увек блиски једној од узетих претпоставки тако да се тим средствима може допринети и доношењу решења.

Мисли се још и на употребу носећег телеграфа, и, колико је мени познато, прва идеја у том погледу припада једном руском трговцу, који је ову идеју донео из Кине. Овим телеграфом може да рукује један човек на коњу. Ако он стоји на једном вису, онда изгледа да је у стању да за неколико минута достави наређења од центра до крила борбеног распореда, као и рапорте са крила до штаба. Биле су извршене две пробе, али је пројекат одбачен из мени непознатих разлога. Стварно би се овим средствима могла чинити само кратка саопштења, а по магловитом времену била би несигурна. Но пошто се речник рапорта може скратити на дваестак реченица, за које би се лако могли одредити уговорени знаци, то мислим да ово средство није за потцењивање, чак и онда, кад би се могли послати дупликати депеше по официрима способним да их усмено пренесу. У сваком случају ће се добити у брзини.

Извршена је проба друге врсте 1794 у бици код Флерија, где се генерал Журдан послужио аеростатом ради извиђања и сигнализања аустриских покрета. Не знам да ли се овај покушај може похвалити, пошто више није поновљен, ма да се у оно време веровало да је тим средством допринето победи, у шта ја врло сумњам. Вероватно се од овог средства одустало због тешкоће да се има аеростат приправан за дизање у погодном моменту, и тешкоће извиђања од стране оног који се усудио да се подигне у ваздух, као и због несталности правца ветрова. Ако се балон уздигне на осредњу висину, и на њега стави официр способан да цени покрете непријатеља, и да јавља знацима, онда има изгледа да би такав начин могао дати резултате. Ипак, због топовског дима и тешкоћа распознавања, којој страни припадају колоне које изгледају као Лилипутани, неће се моћи са сигурношћу рачунати на те рапорте. За једног аеронаутичара, например, било би тешко да у бици код Ватерлоа распозна: да ли је од Св. Ламберта долазио Груши или Блихер. Али у случају када су војске мање измешане и могу боље да се виде, онда би се могло користити ово средство. Сигурно сам се уверио са звонаре цркве у Гаучу, а приликом битке код Лајпцига, како се са такве једне осматрачке тачке може много користити. А ађутант кнеза Шварценберга, који је ишао самном, не може порицати да се на моје наваљивање кнез одлучио да се извуче из незгодног положаја између Плесе и Елстера. Нема сумње да се човек осећа сигурније на торњу него на несигурној висећој корпи балона, али нема свуда торњева који су тако постављени да се може осматрати цело бојиште, док се балони могу по вољи преносити. Остављам господи Грину и Гарнерину, да нам они кажу како се виде предмети са 5—600 м управне висине.

Сигурнији су знаци велике ватре, које се пале на узвишеним тачкама терена. Пре проналаска телеграфа помоћу тих ватри је јављано са једног краја земље на други о наиласку непријатеља. Швајцарци су на тај начин вршили позив својих милиција под оружје. То се средство користи и за узбуну у зимским кантонманима кад треба да људство брзо изађе на зборно место. Могу се овим средством учинити и две три комбинације, ради обавештења

којој страни кантонмана прети непријатељ, и да се тамо изврши прикупљање. Из истих разлога могу се ови знаци користити и на морским обалама, ради спречавања десаната.

Најзад, последња врста знакова су трубни знаци који се дају трупама у току дејства. Пошто ови знаци не улазе у предмет о коме говорим, напоменућу само да су ти знаци у руској војсци усавршенији него ма где на другом месту. Знајући колику важност може имати сигурно средство које би се пронашло за брзо стављање у спонтани и једновремени покрет масе трупа, сходно изненадној одлуци команданта, мора се признати да ће се на такво средство још дуго чекати. Осим случаја општег „ура!“ који се преноси стрелцима дуж целе линије свирањем јуриша, давање других знакова помоћу инструмената биће увек отежано. Па и ти спонтани знаци „ура!“ више су израз одушевљења трупа него резултат наређења. У току тринаест година ратовања успео сам да видим само два примера јуриша.

Глава седма

О ФОРМАЦИЈИ ТРУПА ЗА БОРБУ[1]

и о посебној и здруженој употреби три рода војске

Остаје нам да испитамо два главна члана борбене тактике: први је о начину распореда трупа, а други о употреби разних родова војске. Ма да ови предмети припадају логистици и помоћној тактици, ипак, улазе у главне комбинације војсковође пред битку. Према томе, улазе и у наш предмет.

У овом погледу доктрина није тако стална, те се мора прибећи разним системима. Баш због тога нас је немало зачудило, кад смо недавно видели како један од најславнијих модерних писаца сматра да је тактика стална, док то стратегија није. Међутим, ствар стоји сасвим обрнуто.

Стратегија се састоји из непроменљивих географских линија, чија се релативна важност цени према стању непријатељских снага. А то стање може да проузрокује само мали број варијација, пошто ће се непријатељске снаге налазити подељене или прикупљене било на центру или једном од крила. Тако просте елементе неће бити тешко потчинити правилима која проистичу из основних начелâ рата. У ово се не може сумњати ни после настојавања неких писаца ситничара, који науку компликују да би је учинили сувише апстрактном и превише тачном. Тако је и у погледу борбених распореда, који, такође, могу бити подвргнути општем начелу. Али, што се тиче начина извршења, односно тактике у правом смислу, она је подложна толиким утицајима, да је немогуће усталити правила вођења за све многобројне случајеве који могу наступити. Доказ за то су многа дела која стално и свакодневно излазе о разним деловима ратне вештине, и сва се разликују. Ако узмемо двојицу одличних генерала из пешадије или коњице, они ће се ретко кад потпуно сложити у погледу најбољег начина за

---

[1] Све што се односи на формацију трупа припада више логистици него тактици, али, мислим да је ова глава могла остати тамо где је била у првој редакцији (од 1829), јер формација војске зависи од њене употребе, а употреба опет зависи помало од формације која је најпогоднија за војску.

извршење једног напада. Ако томе додамо огромне разлике које постоје у спреми и енергији старешина и разлику у моралу трупа, онда смо уверени да ће се извршна тактика сводити на контрадикторне системе, и да ће бити доста ако се успе да постави неколико главних правила, којима ће се бар спречити да се не увуку лажне доктрине у усвојени начин ратовања.

Члан XLIV

О распореду трупа на борбеној линији

Пошто смо у чл. 31 установили шта се подразумева под борбеном линијом, треба сад да кажемо на који се начин она образује и како треба на њој распоредити поједине трупе.

Пре Француске револуције сва пешадија, састављена из пукова и бригада, образовала је једно борбено тело, које се делило на прву и другу борбену линију, а свака линија имала је своје десно и лево крило. Коњица је обично постављана на оба крила, а артиљерија, која је у то време била још врло тешка, постављана је дуж прве и друге борбене линије (вучени су топови од 16 палаца, а није било артиљерије са коњима). Војска је у то време увек скупно логоровала, и на марш је кретала по линијама логоровања или по крилима. И како је било два пешачка и два коњичка крила, кад би се маршевало по крилима, стварале би се на тај начин четири колоне. Када се кретало по линијама логоровања, што је било нарочито погодно код бочних маршева, онда су се образовале само две колоне, сем ако месне прилике нису налагале да коњица или један део пешадије буде улогорен у трећој линији, што се ретко дешавало.

На овај начин била је упрошћена логистика, пошто је за спрему за марш била довољна кратка заповест: „маршеваће се у том и том правцу, по линијама или по крилима — с десна или с лева". Ретко се кад отступало од овог једноставног шаблона. С обзиром на ондашњи прост начин ратовања ништа боље није ни одговарало.

Французи су код Миндена покушали да узму други логистички распоред, образујући онолико колона колико је било бригада, и отварајући путеве тако да би их могли водити поравнате на једној одређеној линији. Но, то им није никако ишло за руком.

Овим начином логоровања и маршевања у колонама олакшан је посао генералштабу. Али, ако би се он применио на армију од 100 до 150 хиљада људи, онда би се створиле бескрајно дуге колоне, што би могло да има поразне последице, као код Розбаха.

Са Француском револуцијом дошао је систем дивизија, који је испрекидао сувише велико јединство старе формације и створио делове способне да се крећу за сопствени рачун по свакој врсти терена. То је била несумњива добит, ма да се можда отишло из једне крајности у другу, враћајући се управо на римске организа-

ције легија. Дивизије, састављене из пешадије, коњице и артиљерије, могле су да маневришу и да се боре самостално. При том су се распоређивале на врло широким просторијама, ради лакшег издржавања на терену без магацина, или су шириле фронт у циљу наткриљавања непријатеља. Често се видело седам или осам дивизија, које су сачињавале једну армију, како маршују на толико исто путева, удаљене једна од друге четири до пет миља. У средини се налазио штаб са једном резервом од пет-шест слабих коњичких пукова од по 3—400 коњаника. На тај начин, ако би непријатељ, прикупивши главнину својих снага, напао и потукао једну од тих дивизија, фронт би био пробијен, а командант, немајући под руком никакву пешачку резерву, морао би да нареди повлачење у циљу прикупљања разбијених делова.

У свом првом рату у Италији, Наполеон је отклонио ове незгоде нешто покретљивошћу и брзином маневра, а нешто груписањем већег броја дивизија на тачки на којој је имало да падне решење.

Када је дошао на чело државе и осетио како сваког дана расте круг његовог утицаја и његових прохтева, Наполеон је схватио потребу јаче организације. Он је узео средину између старог и новог система, задржавајући поделу на дивизије као корисну. Већ у рату 1800 он формира корпусе од по две и три дивизије, које је ставио под команду потчињених му генерала, с тим да му они образују крила, центар или резерву армије.[1]

Овај систем потпуно је устаљен у Булоњском логору, када су формирани стални корпуси под командом маршала. Они су у свом саставу имали по три пешадиске дивизије, једну дивизију лаке коњице, по 36 до 40 топова са пионирима. То су, уствари, биле мале армије способне да самостално решавају поједине ситуације. Многобројна коњица образовала је резерву, која се састојала из две дивизије кирасира, четири дивизије драгона и једне дивизије лаке коњице. Све гренадирске јединице, прикупљене уједно са гардом, формирале су изврсну пешачку резерву. Доцније, у рату 1812, и коњица је организована у корпусе од по три дивизије како би се унело више јединства у снаге овог рода које су једнако расле.

Од овакве организације није се могло нешто боље пожелети, и Велика армија, која је починила толика велика дела, постаде наскоро тип коме се цела Европа прилагодила.

У намери да још више усаврше ратну вештину, неки су војници предлагали да се дивизија боље оспособи за самосталну акцију на тај начин, што би се састојала из три бригаде место дотадање двојне поделе, јер, тројна подела омогућава лаку поделу на центар и оба крила. То је боље него двојна подела која оставља празан центар, односно размак у центру. А крила без моћног о-

---

[1] Тако је у Рајнској армији Лекурб са три дивизије образовао десно крило, Сен Сир са друге три дивизије центар, а Сен Сизан са две дивизије лево крило. Главнокомандујући је поред тога имао три дивизије у резерви под непосредном својом командом.

слонца у средини распореда не би могла оперисати одвојено са истом сигурношћу. Осим тога, код тројне поделе могу се две бригаде ставити у први борбени ред, а трећа оставити у резерви, чиме је осигурана снага за отсудан удар. Ако 30 бригада вреде више кад су формиране у 10 него у 15 дивизија од по две бригаде, онда би требало, да би се добила ова права дивизиска организација, пешадију појачати за једну трећину или смањити број дивизија у корпусу на две, што би било горе, јер корпус ће радити више самостално него дивизија, зато њему треба првенствено осигурати састав од три дивизије.[1]

Уосталом, најбоља организација која се може дати армији која улази у рат биће још дуго проблем који ће логистика имати да реши. Она ће при том наилазити на тешкоће које увек постоје кад треба одржати једну организацију у сред ратних догађаја и сталних одвајања које ови догађаји вишемање захтевају.

Најбољи доказ за то је Велика булоњска армија, коју малочас поменусмо. Њена савршена организација била јој је најбоља заштита против свих незгода. Центром је командовао маршал Сула, десним крилом Даву, левим Неј, а резервом Лан. То је била уређена и страшна борбена јединица састављена од 13 пешадиских дивизија, не рачунајући гарду и здружене гренадире. Поред тога, били су упућени десно Бернадотов и Мармонов корпус, а лево Ожеров корпус, који су имали дужност да дејствују на бокове. Али се по прелазу Дунава код Донауверта све променило. Неј је био најпре појачан на пет дивизија, а потом смањен на две. Ова велика битачна јединица се растурила, нешто десно нешто лево, тако да је онај лепи почетни распоред испао бескористан.

Биће увек тешко да се створи колико толико стабилна организација. Међутим, ни догађаји нису увек тако компликовани као што су били у 1805, и Моровљево ратовање 1800 доказује да се првобитна организација може донекле очувати, бар у погледу главног дела снаге. Изгледа да је најрационалнија четворна подела код које се има по део за центар, за оба крила и за резерву. Састав појединих делова ће се мењати саобразно снази армије. Да би се тај састав могао одржати, потребно је имати известан број дивизија изван састава за потребе деташовања. У очекивању на деташовање те се дивизије могу користити за ојачање оног главног дела на који ће пасти улога највећег отпора или најјачег притиска. А могу се употребити и за заштиту бокова или за појачање резерве. Сваки од та четири главна дела може бити састављен само од једног корпуса од 3 до 4 дивизије, или подељен на 2 корпуса по 2 дивизије. У овом последњем случају имаће се седам корпуса, рачунајући за резерву само један корпус. Но тај

---

[1] Тридесет бригада формираних у 15 дивизија од по две бригаде ангажују у први ред само петнаест бригада, док ће тридесет бригада формираних у 10 дивизија од по три бригаде имати у првом реду 20, а другом 10 бригада. Ако би у том случају број дивизија у корпусу био смањен на две, било би горе, јер корпуси више маневрују самостално него дивизије.

корпус у резерви морао би бити састављен од три дивизије, тако да центар и крила имају свако своју резерву.

Образујући тако 7 корпуса, ако нема оних изван састава за самосталне одреде, догодиће се често да крилни корпуси испадну одвојени. Онда ће на крилима остати само по две дивизије, од којих ће се понекад морати још по једна бригада откинути за осигурање армиских бокова. Тада ће на крилима остати само по три бригаде, што не претставља довољно јак борбени поредак.

Према овом изгледа да ће се сталност борбеног поретка боље очувати ако у њему имамо 4 корпуса од по три пешадиске дивизије и са једном дивизијом лаке коњице, са још 3—4 дивизије резервисане за самосталне одреде, него ако имамо распоред од 7 корпуса са по две дивизије.

Пошто све ово зависи од снаге армије и јединица из којих је састављена и од природе задатка, то ће бити много варијанти које се не би овде могле све набројати. Зато ћемо се ограничити на то да означимо (види скице од 23—34) само главне комбинације једне формације у којој су дивизије састављене од по 2 или 3 бригаде, а корпуси од 2 или 3 дивизије. На скицама је нацртана формација за два пешачка корпуса распоређена један иза другог или један поред другог.

Ово нас наводи на питање да ли је згодно ма кад поставити два корпуса један позади другог, као што је често Наполеон чинио, нарочито код Ваграма. Ја мислим да ће изузев резерви, овакав распоред моћи да се примени само у очекујућем положају, а никако у борбеном распореду. Боље је да сваки корпус има свој други борбени ред и своју резерву, него да се групише више корпуса под разним командантима. Ма како био расположен један генерал да се стави под команду свога колеге, неће му бити пријатно да му се због тога цепа јединица, а у команданту прве линије, место друга, увек ће са завишћу гледати ривала. Пошто се то често догађа, може се догодити и да му нерадо пружа помоћ коју онај буде тражио. Осим тога, командант, чија се јединица развукла много у ширину, биће мање сигуран у своје дејство, него ако има упола краћи фронт, а двапут већу дубину из које ће имати потребну потпору.

Ради потпуности видеће се из доњег прегледа колико је питање добре формације подложно снази армије, и како је компликовано.[1]

---

[1] Свака армија има центар, крила и резерву, тј. свега четири главна дела, без евентуалних самосталних одреда.

Ево различитих формација које се могу дати пешадији.

1. У пуковима од 2 батаљона по 800 људи

— 4 корпуса по 2 дивизије = 8 више 3 дивиз. за самостал. одреде	11 див., 22 бриг., 88 бат. = 72 хиљ.;
— 4 корпуса од по 3 дивизије = 12 више 3 дивиз. за самостал. одреде	15 див., 30 бриг., 120 бат. = 96 хиљ.;
— 7 корпуса по 2 дивизије више осми корпус за самосталне одреде	14 див., 28 2 „ 4 бриг., 128 бат. = 103 хиљ.

РАЗНИ БОРБЕНИ ПОРЕЦИ ДВА ПЕШ. КОРПУСА

ДВА КОРПУСА ПОСТРОЈЕНА ЈЕДАН ПОЗАДИ ДРУГОГ

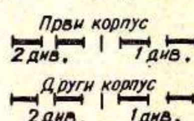

СК.23

ДВА КОРПУСА ЈЕДАН ПОРЕД ДРУГОГ

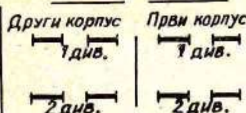

СК. 24

ДВА КОРПУСА ОД ДВЕ ДИВИЗИЈЕ ПО 3 БРИГАДЕ

СК.25

ДВА КОРПУСА ЈЕДАН ПОРЕД ДРУГОГ

СК.26

ДВА КОРПУСА ОД ДВЕ ДИВ ПО 3 БРИГАДЕ

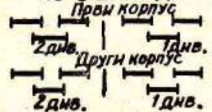

СК. 27

ДВА КОРПУСА ЈЕДАН ПОРЕД ДРУГОГ

СК.28

ДВА КОРПУСА ОД ПО ТРИ ДИВ. СА ПО ДВЕ БРИГАДЕ

ФОРМАЦИЈА ОД 3 ДИВ

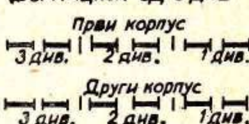

СК. 29

ФОРМАЦИЈА ОД 3 ДИВИЗИЈЕ У ДВА РЕДА

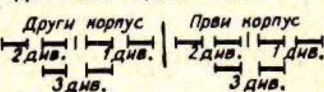

СК 30

ФОРМАЦИЈА У ТРИ РЕДА

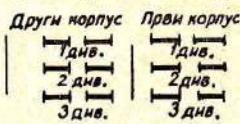

СК. 31

ЗА КОРПУСЕ ОД ТРИ ДИВИЗИЈЕ СВАКА ПО ТРИ БРИГАДЕ

ДВЕ ДИВИЗИЈЕ У ПРВОЈ И ЈЕДНА У ДРУГОЈ ЛИНИЈИ

СК. 32

ИСТИ РАСПОРЕД СА ТРЕЋОМ БРИГАДОМ У РЕЗЕРВИ И ДВА КОРПУСА ЈЕДАН ПОРЕД ДРУГОГ

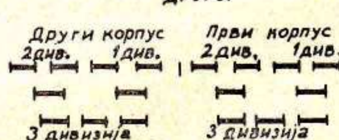

СК.33

НАЈПЛИЋА ФОРМАЦИЈА: 12 БРИГАДА У ПРВОЈ ЛИНИЈИ А 6 У ДРУГОЈ

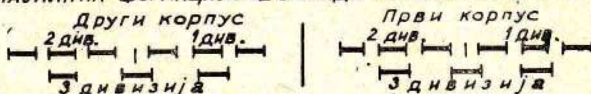

СК. 34

Тешко је данас определити се у погледу увођења у дејство огромних снага од 1812 до 1815, где смо видели да је само у једној армији бивало по 14 корпуса, који су у свом саставу имали 2 до 5 дивизија. Код таквих снага најбоље је имати корпусе од по три дивизије. Осам корпуса потребни су за борбени поредак, а шест остаје за самосталне одреде и за евентуалну потребу појачавања на појединим тачкама. Али, за примену овог система, и код армија које су достигле величину од 150 хиљада људи, једва ће се моћи употребити дивизије од по две бригаде тамо где су Наполеон и савезници употребљавали целе корпусе.

Ако се одреде 9 дивизија у борбени распоред, тј. за оба крила и центар, а других шест у резерву и за евентуалне самосталне одреде, биће потребно 15 дивизија или 30 бригада са 180 батаљона, претпостављајући пукове од по три батаљона. Дакле, то већ претставља једну масу од 145 хиљада пешака, односно армију од 200 хиљада бораца.

Ако би се имали пукови од по 2 батаљона, онда, истина, не би било потребно више од 120 батаљона или 96 хиљада пешака. Али код пукова са два батаљона треба јачину батаљона попети на хиљаду, тако се опет долази на 120 хиљада пешака, односно на армију од 160 хиљада људи. Из овог прорачуна види се колики утицај имају формације нижих јединица на стање великих јединица.

Ако армија не броји више од 100 хиљада људи, као што је било 1800, онда би можда боље било да се она и не дели на корпусе већ на дивизије.

После тражења најбољег начина за сталну организацију великих борбених јединица, добро је да се запитамо: да ли је сталност формације погодна, и неће ли се непријатељ боље обманути, мењајући често састав тих јединица и њихов распоред?

Не поричем корисност и оваквог начина, али постоји могућност да се оба та начина у потребној мери задовоље у погледу борбеног распореда. Ако се дивизије, одређене за самосталне одреде, споје са крилима и центром, тј. ако се ти делови распореда повећају од 3 на 4 дивизије, па се усто оном крилу, на које ће вероватно пасти тежиште ситуације, дода једна до две дивизије,

---

2. Пукови од 3 батаљона, бригаде од 6 батаљона

— 4 корпуса по 2 див. + самостал. одреди	11 дивизија, 22 бригаде, 132 батаљона = 105 хиљада;
— 4 корпуса по 3 див. + самостал. одреди	15 дивизија, 30 бригада, 180 батаљона = 144 хиљаде;
— 8 корпуса по 2 дивизије.	= 16 дивизија, 32 бригаде, 192 батаљона = 154 хиљаде.

Ако овом броју додамо још за једну четвртину коњице, артиљерије и сапера, онда ће се добити потпун рачун о снагама потребним за разне формације.

Треба знати да ће пукови од 2 батаљона по 800 људи бити врло слаби после два-три месеца ратовања. Ако већ не могу имати по три батаљона, онда батаљоне треба појачати на по 1.000 људи.

онда ће се имати крила са основним распоредом од 4 дивизије, али која ће због одвајања самосталних одреда обично имати 3 дивизије па понекад и само две. Међутим, друго крило, које је ојачано из резерве, често ће имати до пет дивизија. На овај начин створиће се код непријатеља забуна услед велике разлике у јачини крила, тако да по јачини појединих делова неће бити у стању да сазна јачину целе јединице. Тако ће бити више јединства у заповестима за покрете од стране генералштаба, биће олакшано свакодневно одашиљање заповести, па ипак све то неће изгледати тако сређено, да би непријатељ могао лако да се снађе шта треба да предузме. Али, почињем осећати да сам сувише забасао у област у коју нисам мислио ни да улазим. Ствар је државне управе да одлучује о овим питањима, која заслужују пуну пажњу, и треба да буду предмет инструкције за генералштаб. Но, та инструкција не сме окивати вољу главнокомандујућег, који мора увек бити у стању да регулише распоред снага по своме уверењу и према обиму задатка.

Најзад, ма колика била јачина и број саставних делова армије, вероватно је да ће подела на корпусе остати још дуго нормалан тип код свих великих континенталних сила. Због тога се и распоред за борбу мора увек према овоме подешавати.

Није само подела трупа другачија него раније, већ се и распоред за борбу изменио, због резерви и лаке коњице придате појединим пешачким корпусима. Раније се борбени поредак састојао обично из два реда, сада има два реда и једну или више резерви. Али у последње време европске војске, које су долазиле у сукоб, постале су тако велике, да корпуси, који и сами имају два борбена реда, а налазе се понекад један позади другога, стварају четири линије. Пошто се и корпус и резерва распоређују на исти начин, то се дешава да пешадија има по шест ешелона, а коњица још више. Овакав поредак можда је добар као припремни, али је сувише дубок као борбени.

У сваком случају, класичан поредак, ако га тако можемо назвати, за пешадију је још увек онај од два борбена реда. С погледом на облик и пространство бојишта и снагу армија, може понекад настати потреба за дубљим борбеним распоредом, али то ће бити само изузетно или ради обилазних подухвата. Распоред у два реда, поред резерви, даје довољно солидности и омогућава највећем броју бораца да једновремено суделују у борби. Зато нам такав поредак изгледа најпогоднији.

Када армија има пред собом стални претходнички корпус, тај корпус заузима распоред напред или се повлачи у резерву.[1] Али, као што смо већ једном рекли, то се ретко дешава с обзиром на садању формацију и на начин комбиновања маршева који она изискује. Свако армиско крило има своју претходницу, и прет-

[1] Пошто се претходница налази стално у додиру са непријатељем, а при повлачењу постаје заштитница, онда је оправдано да се при ступању у битку она постави на лакше место, а не испред целог распореда.

ходница целог распореда састављена је из делова челних корпуса. Када се дође у додир са непријатељем, онда свака дивизија улази у одговарајући борбени распоред. Често ће се коњица, која је одређена у резерву, налазити цела у претходници, па када се дође у додир са непријатељем, она долази на своје место. А то место одређено је или према земљишту или према увиђавности главнокомандујућег.

Према довде изложеном наши читаоци увериће се да су се у начину ратовања, који је трајао почев од препорођаја ратне вештине и проналаска барута, па до Француске револуције, извршиле велике промене до садање организације, и да бисмо могли правилно ценити ратове Луја XIV, Петра Великог и Фридриха II, морамо познавати и начин ратовања њиховог времена.

Но, и данас се могу делимично употребљавати понеке старе методе, например, иако постављање коњице на крила не претставља више основно правило, оно је увек добро за армије од 50 до 60 хиљада људи. Нарочито ако је земљиште у центру мање погодно за коњицу него што је то случај на крилима. Обично се сваком пешадиском корпусу придаје једна или две бригаде лаке коњице. Корпуси у центру распореда армије постављају ту коњицу обично иза првог борбеног реда. Крилни корпуси међу их на бокове. Што се тиче коњичке резерве, најбоље је ако она има три корпуса, односно по један за центар и свако крило. То би био тако савршен ред како се само пожелети може. Ако тога нема, онда се резерва може распоредити у две колоне и то једна на споју центра и десног крила, а друга на споју центра и левог крила. На тај начин, ове колоне могу лако стићи на сваку угрожену тачку на фронту.[1]

Данашња артиљерија покретљивија је и распоређена је као и раније дуж целог фронта, јер свака дивизија има своју артиљерију. Пошто се њена организација знатно усавршила, то се може и њен распоред боље прилагодити потребама. Много ће се погрешити ако се артиљерија сувише растура. За распоред артиљерије постоји врло мало правила. Например, ко би смео саветовати да се пробијени фронт затвори са 100 топова груписаних далеко иза фронта као једна батерија? Међутим, Наполеон је то извршио са великим успехом код Ваграма. Пошто овде не бисмо хтели улазити у све детаље овог рода војске, ограничићемо се на следеће:

1. — Да возећу артиљерију треба поставити на земљишту по коме се она може кретати у свима правцима.

2. — Да је позициску артиљерију најбоље поставити тамо где је осигурана рововима или оградама од изненадних коњичких јуриша. Није потребно нарочито напомињати, да се треба чува-

[1] Разуме се да се овакав распоред претпоставља на земљишту које је погодно за коњицу. То је, уосталом, главни услов за сваку врсту борбених комбинација.

ти њеног постављања по увалама, које јој смањују рејон дејства, што треба сваки потпоручник да зна.

3. — Артиљерија са коњском вучом првенствено се придаје коњици. Ипак је добро ако и сваки корпус има у своме саставу овакву артиљерију ради брзог заузимања неке важне тачке. Осим тога, добро је имати такве артиљерије и у резерви како би одатле могла брзо стићи у помоћ некој угроженој тачки. Генерал Бенингзен је у том погледу осветлао образ код Ејлауа на тај начин, што је у резерву прикупио 50 лаких топова. Тиме је веома помогао да се поправи стање између центра и левог крила, где је фронт био пробијен.

4. — У одбрани боље је поставити део тешких батерија на фронт него у резерву како би се непријатељ могао ставити под ватру на што већем отстојању. Тиме се слаби његов први офанзивни полет и уноси неред у његове колоне.

5. — Из истих разлога у одбрани је боље ако се, поред артиљерије у резерви, она подједнако подели по целом фронту, јер треба непријатеља подједнако тући на целом фронту. Али, то не треба узети тако строго, јер природа земљишта и јасно изражене непријатељске намере могу изазвати потребу да се артиљерија групише већим делом на једном од крила или на центру.

6. — У офанзиви, исто тако, може се догодити да је боље груписати артиљерију ка једној тачки, на коју је упућен главни напад, како би се у непријатељском распореду створила бреша, кроз коју би напад био олакшан. Поготову ако се на том месту решава успех целе битке.

Овде смо се дотакли само распореда артиљерије, а о њеној употреби у борби говорићемо касније.

Члан XLV

О формацији и употреби пешадије

Пешадија је неоспорно најглавнији род војске. Она чини четири петине целокупне војске. Она осваја положаје и брани их. Ма да је она, после способности војсковођа, први инструменат победе, треба признати да јој у томе много помажу коњица и артиљерија. Без њихове помоћи она би често дошла у велику незгоду и могла да постигне само делимичне успехе.

Овде се нећемо осврћати на старе распре о плитком и дубоком поретку. Питање стоји још увек отворено, ма како изгледало решено и постављено на гледиште које омогућава његово решење према искуствима и изгледима. Рат у Шпанији и Ватерло изазвали су наново супротна доказивања о преимућству ватре и плитког поретка над силином удара нападних колона и дубоког поретка. Ми ћемо у даљем току рећи шта о томе мислимо.

Међутим, не треба се варати, данас није спор око тога, да ли је Лојд имао право, што је код пешадије хтео да устроји и че-

тврти ред наоружан бодежима, ради јачег удара у нападу и јачег отпора у одбијању напада. Сваки искусан војник зна да је данас тешко управљати покретима батаљона развијеног у три, па и у два реда. Четвртим редом само би се повећале тешкоће, а не би се добила одговарајућа корист. Чудновато је од Лојда да после толиког ратовања тако инсистира на материјалној снази. Јер, ретко се кад долази до судара у коме би ова материјална надмоћ могла доћи до изражаја. Ако три прва реда окрену леђа, четврти их неће задржати. Додавањем овог четвртог реда смањује се код одбране и фронт и ватра, а у нападу ни издалека не задовољава потреба покретљивости и налета, којима треба да се одликују нападне колоне. Пре се може тврдити да ће због тога налет ослабити, јер теже је вршити покрет у борби са 800 људи распоређених у четири потпуна реда, него у три или два, иако је тиме скраћен фронт за једну четвртину. Тешкоћа у обухвату два или средњег реда у поретку, надокнађује потпуно ову незнатну разлику ширине.

Рекли смо да није више у питању да ли ће се још једним редом повећати дубина борбеног поретка. Ради се о томе, да ли ће тај поредак бити састављен из развијених батаљона, који ће дејствовати само ва̀тром, или из колона састављених од по једног батаљона, прикупљеног око централних чета, које дејствују поглавито налетом и ударом. Многи су модерни писци разумно третирали ова питања, али ниједан од њих није успео да створи неки закључак, јер у тактици је све тако подложно случајностима, изненадним одлукама, моралу и индивидуалностима. Гибер је био најизразитији поборник плитког распореда и ватре. Сто победа из последњих ратова стопута су га демантовале. Истина је, да ондашња ватра није имала ону прецизност коју данас имају брзометни топови, митраљези и брзометне пушке. О истом питању су расправљали и маркиз Шамбреј и Тернеј. Они су само изазвали недоумице које нису успели да реше. Курс из тактике, који је дао Тернеј, претставља, у погледу борбених распореда, драгоцен напредак. Ма да се његова излагања не могу узети као апсолутна правила, ипак се њима олакшава упознавање разних комбинација, које се могу из свега тога стварати. То је и сав плод који се може постићи једним тактичким делом.[1]

Генерал Окунијев, у своме разложном проучавању родова војске, показао је исто толико проницљивости и постигао исте успехе. Можда није био доста категоричан и да је оставио неку неизвесност у погледу решења самог проблема. Исто као и његови претходници, није се упуштао у испитивање да нису француске колоне, које су одбивене ватром развијених Енглеза, биле сувише дубоке, и да ли би било боље, да су те колоне биле од по једног

[1] Пруски мајор Декер написао је на немачком језику такође једно дело, које вреди прочитати. Оно носи наслов „Тактика три рода војске“. Али он предлаже систем сувише збијених маса. У Француској је Жакино дао један добар уџбеник о основима тактике.

батаљона, како смо ми овде предложили. То би била капитална разлика.

Хоћу да резимирам поједине тачке гледишта на ово питање.

За приближавање ка непријатељу постоји само пет начина:

1. — у стрелцима са њиховим почесним резервама;

2. — у развијеним фронтовима, било у једној линији или у ешелонима;

3. — у батаљонским фронтовима груписаним око центра батаљона у једној линији или у шахматском поретку;

4. — у дубоким порецима, и

5. — у малим карама.

Стрелци имају ту добру страну што потпуно покривају цео фронт и добро користе земљиште. Они осигуравају колоне или развијене фронтове, затварају интервале или бране предњу ивицу неког положаја. Ако су земљиште и друге прилике повољне, они могу уз добру потпору почесних резерава и да сврше главну акцију.

На тај начин, ови разни начини формирања могу се свести у четири система: на танак распоред или развијени фронт у три или две врсте, односно и у стрељачки строј са почесним резервама; на полудубоки распоред, који се састоји из једног реда батаљонских нападних колона или батаљонских кара; на мешовит распоред, код кога би пукови били једним делом развијени, а другим у колонама, и, најзад, на дубоки поредак, у коме би били батаљони у смакнутим колонама један иза другог.

Поредак од два борбена реда и резерве био је некада уобичајен. Тај поредак нарочито је погодан у одбрани. Његови развијени фронтови могу бити поређани један поред другог, могу бити шахматно или степенасто распоређени. (Види скице од 35—44).

Поредак, у коме су батаљони једног реда формирани у нападне колоне по четама у центру, јесте најприкупљенији. То је у неку руку линија малих колона. (Скица 39).

У садањем троредном поретку, код армија од четири дивизије у колони, биће дванаест врста по дубини. Такав поредак онемогућава учешће у борби великом броју људи и претставља повољну мету за артиљерију. Да би се ове незгоде умањиле, предложено је да увек, када се пешадија ангажује у нападним колонама, треба да буду два реда, и да се не постављају више од три дела батаљона један иза другог, а да се четврти део развије у стрелце и испуни међупросторе и покрије бокове. На случај коњичког јуриша они се могу прикупити иза она три дела. На овај начин сваки батаљон имаће по 200 стрелаца више, поред оних којима се могу два прва реда ојачати утурањем трећег реда. Тако ће дубина износити стварно шест људи један иза другог. На фронту од 400 стрелаца биће 100 таквих колоница у свакој батаљонској нападној

РАЗНИ ОБЛИЦИ БОРБЕНОГ ПОРЕТКА
ЗА ДИВИЗИЈУ ОД 12 БАТАЉОНА

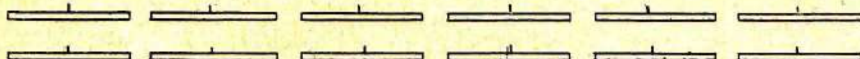

СКИЦА 35. – ПОРЕДАК У ДВЕ ЛИНИЈЕ

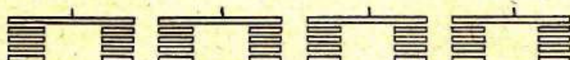

УМЕСТО ДА ПОСТАВИМО БАТАЉОНЕ У КОЛОНАМА ПОЗАДИ 1 и 4 ЧЕТЕ МОГЛИ БИСМО ИХ ПОСТАВИТИ ПОРЕДЊИХ, ЧИМЕ БИ ПОВЕЋАЛИ ЛИНИЈУ ФРОНТА ЗА ШИРИНУ 2 ЧЕТЕ КОД СВАКОГ ПУКА

СКИЦА 36.– ЧЕТИРИ ПУКА ОД ТРИ БАТАЉОНА ОД КОЈИХ ЈЕ ЈЕДАН РАЗВИЈЕН А ДВА ДРУГА У КОЛОНАМА

СКИЦА 37. – КОЛОНА У КОЈОЈ ЈЕ 10 БАТАЉОНА РАЗВИЈЕНО ЈЕДАН ИЗА ДРУГОГ, А ПО ЈЕДАН У ТАНКОЈ КОЛОНИ НА БОКОВИМА.

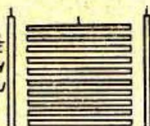

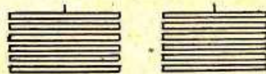

СКИЦА 38. – ИСТА ДИВИЗИЈА ФОРМИРАНА ПО БРИГАДАМА

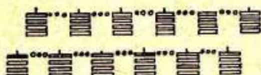

СКИЦА 39. – ДВАНАЕСТ БАТАЉОНА У НАПАДНИМ КОЛОНАМА У ДВА РЕДА СА СТРЕЛЦИМА У ИНТЕРВАЛИМА

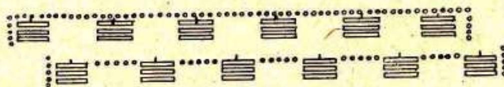

СКИЦА 40. – ИСТИ БАТАЉОНИ ПОСТАВЉЕНИ У ДВА РЕДА УМЕСТО У 3, А ЧЕТВРТЕ ЧЕТЕ РАЗВИЈЕНЕ У СТРЕЛЦЕ

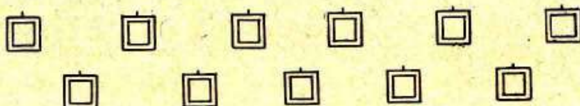

СКИЦА 41. – ДИВИЗИЈА У БАТАЉОНСКИМ КАРАМА У ШАХМАТСКОМ ПОРЕТКУ

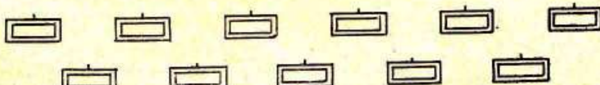

СКИЦА 42 – ИСТА ДИВИЗИЈА У РАЗВУЧЕНИМ БАТАЉОНСКИМ КАРАМА

СКИЦА 43 – ИСТА ДИВИЗИЈА У ПУКОВСКИМ КАРАМА СА ПО 3 БАТАЉОНА

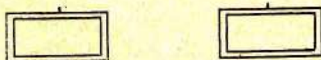

СКИЦА 44

КОЊИЧКА ДИВИЗИЈА ОД 5 ПУКОВА

РАЗВИЈЕНА КОЊИЦА БОЉЕ ЈЕ ДА БУДЕ У ШАХМАТСКОМ НЕГО У ПОРАВНАТОМ ПОРЕТКУ

КАРЕ МОГУ БИТИ ОТВОРЕНО ЕШЕЛОНИРАНЕ

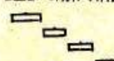

ПОРЕЦИ ЗА БОРБУ МОГУ СЕ ОБРАЗОВАТИ СА КАРАМА КАО И СА РАЗВИЈЕНИМ ЛИНИЈАМА

колони. Тиме ће се задовољити и силина и покретљивост.[1] Батаљон од 800 људи, формиран по старој пракси, претставља отприлике 60 редова у сваком делу, од којих само први део може да дејствује двоврсном ватром, што чини 120 стрелаца на цео батаљон. Међутим, код предложеног начина дејствују њих 400.

Но, при тражењу начина за најјаче искоришћење ватре, треба имати на уму да такозваним нападним колонама није ватрено дејство једини циљ. Тај начин користи се у нарочито погодним случајевима и у припреми јуриша, или, најзад, кад се западне у врло тешку ситуацију. Јер, ако нападна колона отпочне ватрено дејство већ од првог корака, онда ће њен полет почети да слаби, па чак и престати, и напад ће пропасти. Тај тако плитак распоред може још и да се искористи према пешадији, али мање према коњици, према којој је боља колона од четири реда, јер образује неку врсту пуне каре. Но при употреби нових пушака уз добру ватрену дисциплину ипак ће плитка колона бити кориснија. У сваком случају, знамо да је надвојвода Карло код Еслинга, а нарочито код Ваграма, применио овај други распоред, који сам и ја препоручио у књизи „О општим начелима рата", издатој 1807. Ни храбра коњица Бесијерова није могла ништа против ових малих маса.[2]

Ако се предложеној колони жели дати више солидности, онда би се могли стрелци прикупити и образовати четврти део. Али увек ће се имати два реда за образовање каре, и многи војни писци мисле да ће они имати мању чврстину од колона. Међутим, енглеске каре на Ватерлоу имале су само по два реда, и, упркос јуначким напорима француске коњице, само је један батаљон био пробијен. Употребом нових пушака смањују се још више изгледи за коњички успех, па макар то била и Бесијерова коњица.

Изнео сам све врсте поступака. Имам још да приметим: ако се хоће да усвоји поредак од два реда за нападне колоне, онда постају неодржива три реда код развијених фронтова, јер иста војска не може имати два начина формирања, или их наизменично употребљавати истог дана борбе. Према томе, по примеру француске и енглеске војске из 1813, намеће се дворедни поредак као нормалан.

Ма да је систем колоне од четири дела у по три реда, дуго упражњаван код Руса и Пруса (код којих се један ред може употребити као стрелци), био најрадије примењиван у свима ситуацијама, данас отворенији систем боље одговара потребама створеним великим порастом моћи артиљериске и пешачке ватре.

---

[1] У руској војсци стрелци се употребљују као трећи ред сваке чете, односно дела батаљона. Тиме се колона своди од дванаест на осам редова и постаје покретљивија. Али за олакшање везе између стрелаца и колона могао би се и четврти ред тако употребити, да се добија девет врста, односно три дела по три врсте, против пешадије и потпуна колона од дванаест редова против коњице.

[2] Г. де Вагнер покушава да изазове сумњу у оно што сам навео за усвајање ове формације. Надвојвода Карло ме је само у то уверио, јер у Аустрији, као и у француском правилу, колона је коришћена само за напад на утврђене положаје, а не за борбене редове.

Поред ова два напред изложена поретка, постоји још и мешовит, који је Наполеон употребио на Таљаменту, а Руси код Ејлауа. Њихови пукови од по три батаљона употребили су по један у првом реду, а друга два иза њега у колонама позади крилних чета (скица 36). Овај поредак, који припада полудубоком распореду, погодан је за активну одбрану, јер трупе развијене у први ред могу дуго да се одупиру искоришћујући ватрено дејство, којим се непријатељ ломи. Тада се трупе из другог реда могу пробити кроз међурастојања и успешно напасти непријатеља. Овај би се поредак могао побољшати и на тај начин, што би батаљони из другог реда изашли челом у висину крила развијеног батаљона, тако да би се и челне чете тих батаљона могле да развију. На тај начин се код сваког пука добија по један полубатаљон више у првом реду, а то у погледу ватре није за потцењивање. Али у том случају настаје бојазан, да би услед чета развијених у стрељачки строј ти батаљони теже били употребљиви за удар. Но увек ће се наћи прилика где ће такав поредак бити користан: само је треба уочити.

Поредак са сувише великом дубином свакако ће бити најмање погодан (скица 37). Било је у последњим ратовима одреда из дванаест батаљона збијених и развијених један иза другог, чинећи 36 врста сабијених једна уз другу. Такве масе су изложене артиљериском масакрирању, и немају ни покретљивости ни ударне силе. И то је био један од узрока француског неуспеха на Ватерлоу. Макдоналдова колона имала је успеха на Ваграму, али је то скупо платила. А да нису успели Даву̑ови и Удиновљеви напади на лево надвојводино крило, тешко да би та колона изашла победоносно из положаја у коме се затекла.

Кад се већ реши на употребу таквих маса, онда се бар треба постарати да се на сваком боку постави по један батаљон у танкој колони, тако да на случај непријатељског јуриша на бок не мора колона да се зауставља (скица 37). Заштићена батаљонима који лако окрећу фронт према непријатељу, колона иде право означеном циљу без задржавања. Ако се тако не би урадило, онда ова непокретљива маса, стављена под унакрсну ватру, не би била у стању да изрази довољан отпор, у њој би настао неред као у Фонтноајовој колони, или би била растурена као што је Павле Емилије растурио македонске фаланге.

Каре су добре у равници и према непријатељу који располаже надмоћнијом коњицом. Некад су образоване врло велике каре, али је установљено да су каре од по једног пука најбоље у одбрани, а батаљонске у нападу. Према приликама, оне су или сасвим квадратне или развучене. Ове друге дају могућност веће употребе ватре у правцу одакле се надамо непријатељу (скица 42 и 43). Пук од три батаљона формирао би такође дугу кару, делећи средњи батаљон на десни и леви полубатаљон.

У рату са Турцима употребљаване су скоро искључиво каре, јер су се борбе водиле у равницама Бесарабије, Молдавије и Влашке, а Турци су имали огромну коњицу. Али да су се операције

изводиле на самом Балкану или преко Балкана и да је место феудалне турске коњице била организована војска европских размера, онда би се умањила важност кара и руска пешадија би се показала потпуно надмоћна у Румелији.

У сваком случају, изгледа да су пуковске и батаљонске каре погодне за све врсте напада ако се нема надмоћност у коњици, и ако се маневрише на равном терену подесном за нападе на непријатеља. Дугачке каре, примењене код батаљона од 8 получета, од којих се по три крећу фронтално а по једна са стране, боље су за напад него развијен батаљон. Таква кара је нешто гора од напред предложене колоне, али се лакше држи у руци и има више полета него развијен батаљон. Поред тога, има важно преимућство против коњице.

Тешко је тврдити да је сваки од ових поредака добар за све прилике, или увек лош, али се може усталити правило да је код напада потребно имати покретљивост, снагу и полет, а код одбране треба имати чврстину и што јачу ватру.

Кад то знамо, онда остаје да се реши: да ли би најхрабрија нападна трупа, која напада у колонама, а лишена је ватре, могла дуго да издржи против развијене трупе, која може да јој пошаље 200.000 пушчаних метака, и то у свакој минути по 20 до 30 хиљада? У последњим ратовима догађало се да су руске, француске или пруске трупе освајале положаје са пушком на руци, не опаливши ниједног метка. Таква трупа даје тријумф налета и моралне снаге. Али против убиствене ватре и хладнокрвности енглеске пешадије, нападне колоне нису никако могле да постигну такве успехе код Талвера, Бузака, Фуенте ди Хонора, Албуера, а најмање на Ватерлоу.

Међутим, било би непаметно закључити, да такав резултат даје потпуну превагу танком поретку и ватри. У свима овим приликама Французи су се збијали у дубоке масе, које сам толико пута видео својим очима. Али неће бити чудо, ако доживе исту судбину и огромне колоне, састављене из развијених батаљона, када су захваћене јаком ватром са фронта и бокова и нападнуте са свих страна. Да ли се може тако нешто догодити и са нападним колонама од по једног батаљона прикупљеним око центра пука? Ја мислим, да не може. Да би се могло судити о потпуној надмоћи плитког поретка или ватре над полудубоким поретком са нападним полетом, требало би више пута констатовати, шта би се догодило са развијеним фронтом, када га нападне тако формиран непријатељ (скица 40). Лично сам се уверио да су мале колоне имале успеха у свима акцијама које сам видео.

Уосталом, да ли је могуће усвојити неки други поредак за напад на положај? Је ли могуће водити у реду огроман развијени фронт, дејствујући и ватром? Мислим да ће се сваки устезати да даде потврдан одговор. Ако се хоће да наступа са 20 или 30 батаљона у мањевише широко развијеној линији, дејствујући ватром из стрељачких или смакнутих стројева, против добро брањеног положаја, то би значило хтети доћи на положај у нереду, као стадо оваца, односно не хтети тамо никад доћи.

Из свега што смо рекли може се закључити:

1. — ако је за напад опасан дубоки поредак, онда је полудубоки изврстан;

2. — да је за освајање положаја најбољи поредак батаљонских колона, само им дубину треба свести на најмању меру, како ради бољег искоришћења сопствене ватре, тако и ради мањег трпљења од непријатељске ватре; добро је да се он осигура са доста стрелаца и појача коњицом;

3. — поредак са развијеним првим редом и са другим редом у колонама најбоље одговара одбрани;

4. — успех и једног и другог зависи од способности команданта да своје трупе умесно употреби, као што смо рекли говорећи о иницијативи у чл. 16 и 30.

Пошто су се, од времена када је ово поглавље писано, пронашла многа нова средства за уништавање људи, то би се могло узети да она иду у прилог развијеног поретка, чак и у нападу. Међутим, тешко је давати лекције о нечему што још на пракси није испробано. Треба чекати на искуства. Но, и поред батерија са фитиљем, шрапнелским или Бурмановим мецима, и чак поред Перкинсових пушака, признајем да ми је тешко замислити бољи систем за пешачки напад на положај него што су батаљонске колоне. Можда би се могло помишљати да се пешадији врате шлемови и оклопи из XV века да их употребе пре поласка у напад у развијеном поретку. Но ако хоћемо да усвојимо тај развијен распоред, треба за извршење покрета наћи бољи начин него што су дуге и непрекидне линије. Требало би или узети растурене колоне, које ће се развити када подиђу положају, или испрекидане и шахматски распоређене линије, или, најзад, кренути у борбу са четама окренутим боком, што би могло да буде опасно пред непријатељем, који би ово умео да искористи. Но као што смо рекли, умешан командант знаће да према потреби комбинује оба начина.

Из искуства познато ми је да је један од најтежих проблема ратне тактике како ћемо формирати трупе за борбу. Али сам се и уверио да је немогуће решити тај проблем само на један начин.

Пре свега, земљиште је свуда различно. Има терена на којима се може маневровати са 200 хиљада развијених бораца, као например, у Шампањи. Има таквих где се једва може развити дивизија од десет батаљона, као у Италији, Швајцарској, у долини Рајне и једном делу Мађарске. Извежбаност трупа за све врсте маневровања, њихово наоружање и национални карактер утичу такође на формирање борбених поредака.

Руска пешадија могла би се кретати у великим линијама, јер је дисциплинована и добро извежбана за маневровање. Она би се могла успешније водити у таквим порецима него, рецимо, данашњи Французи и Пруси. Искуство ме је научило да све имам у виду, те не спадам у оне ортодоксне, који се држе само једног типа и начина за војске свих земаља.

Да бисмо нашли најприближније решење проблема, треба тражити следеће:

а) најбољи начин за кретање у близини непријатеља, али изван домашаја његове ватре;

б) најбољи начин за прелаз у напад;

в) најбољи распоред за одбрану.

Ма како решили постављена питања, мислим да се у сваком случају трупе морају извежбати:

1. — да се крећу у батаљонским колонама поравнатим по средини, да би се, према потреби, развиле када дођу под ватру мускета, или да непријатеља нападну у истим колонама, ако тако треба;

2. — да се крећу по 8 до 10 батаљона у развијеним фронтовима;

3. — да се развијени батаљони крећу у шахматским порецима у виду изломљених линија, које се лакше крећу од оних непрекидних;

4. — наступање у четним колонама;

5. — наступање у малим карама, било поравнато или у шахматском поретку;

6. — престројавање из једног фронта у други према разним начинима кретања;

7. — промену фронта по колонама или четама са великим интервалима, тако да се престројења могу извршити без развоја. На овај начин врши се најбржа промена фронта на сваком земљишту.

Од свих начина за наступање био би најповољнији онај у четним колонама, само када би био сигурнији. Он је изврстан за равницу, а погодан је и за испресецано земљиште. Тај начин незгодан је што се распарчава у много линија, али ако су добро извежбани и старешине и војници, и ако се добро упуте одржачи правца и обележне заставе, онда се може избећи свака забуна. Једино је опасно ако на тако растурене делове јуриша коњица. Но и та се опасност може избећи добрим коњичким извиђањем, или ако се овај поредак не употребљава у великој близини непријатеља но само у току приближавања. Чим се осети приближавање непријатеља, може се, такорећи, у секунди извршити престројавање и прећи трком у колоне и развијене фронтове. Али и поред свих тих предострожности, овакав начин кретања може се вршити само врло дисциплиновано и извежбаним трупама, никако са милицијама и регрутима. Нисам никад видео да се овакво кретање изводи пред непријатељем, већ само у маневрима. И промена фронта је на овај начин вршена нарочито успешно. Ово се увек може покушати у великим јесењим маневрима.

Видео сам такође да се наступање врши у линијама са батаљонима развијеним у шахматском или ешелоном поретку. Оваква наступања су врло добро ишла, што није случај са пуним и непрекидним линијама. Нарочито Французи нису никад знали добро да се крећу у развијеним линијама. Можда ће неко поми-

слити да кретање по ешелонима може такође испасти незгодно на случај изненадног коњичког јуриша. Онда се може такав начин употребити у почетку наступања ради лакшег кретања, затим се може извршити развој у линији. Уосталом, ако међупростори у шахматском поретку нису сувише велики, онда је лако створити линију на случај коњичког јуриша. Јер, не треба заборавити да овај ешелонирани поредак није, уствари, дворедни већ једноредни, који је испрекидан ради отклањања трења и нереда, што је неизбежно код једноставних линија.

Није тешко одредити ни који је најбољи поредак за напад на непријатеља. Од свих проба, које су предамном вршене, учинио ми се најуспелији поредак у коме су 24 батаљона наступала у две линије батаљонских колона постројених за развој по центру. Прва линија је ишла јуришним кораком ка непријатељској линији, до на два домета мускета, а потом је прелазила у трк. Чета волтижера из сваког батаљона развила се у стрељачки строј, а друге су се постројиле и отвориле брзу паљбу. Друга линија колона ишла је за првом, и њени батаљони кретали су јуришним кораком идући кроз интервале оних који су дејствовали ватром. Ма да је ово вршено без непријатеља, имам ипак утисак да ништа не би могло одолети овом двоструком притиску ватре и покрета колона.

Поред ових линија колона, има још три начина наступања у нападу у полудубоком поретку.

Први је онај мешовити, састављен од развијених батаљона и батаљона у колонама, који се крећу на крилима развијених батаљона. Овај смо поредак поменули на стр. 317. Развијени батаљони и челни делови батаљона у колонама отварали би ватру до половине домета мускета, и затим би се бацили на непријатеља.

Други је наступање у развијеној линији, дејствујући ватром до на половину домета мускета, када се друга линија пробијала у колонама кроз интервале прве.

Трећи је ешелони поредак који смо навели на стр. 237 и који се види на скици 33.

Најзад, последњи је начин наступања у потпуно развијеном поретку, ослањајући се искључиво на ватрено дејство, док једна страна не окрене леђа, што изгледа готово неизводљиво.

Не бих могао тврдити који је од ових начина најбољи, пошто у рату тако нешто нисам видео. У рату сам стварно у пешачкој борби видео само батаљоне, који су били унапред развијени. Они су почињали најпре ватрено дејство по групама, прелазећи постепено у стрељачки строј. Или се у колонама гордо наступало ка непријатељу, који је или отступио не сачекавши удар, или је те колоне одбио још пре судара услед своје чврстине и ватреног дејства. А догађало се да бранилац изврши и испад.[1] Само у селима или теснацима имао сам прилике да видим пешадију поме-

[1] Видео сам у великим борбама да је половина пешадије била по водовима развијена у стрелце. То су уствари батаљони који дејствују ватром из стрељачког строја.

шану у колонама, чија су се чела сударала на бајонет. На положајима за борбу нисам тако што никад видео.

Према свему овоме мора се увек имати на уму да би било апсурдно одрећи се ватре мускетара као и полудубоких колона. Ако би се хтела да упропасти једна војска, онда јој треба наметнути само један искључив начин борбе за све крајеве и против сваког народа. Победа мање зависи од врсте поредака него од комбиноване употребе родова војске. Изузимам сувише дубоке колоне, које треба избрисати из свих теорија.

Завршићемо ова разлагања напоменом: да је једна од најважнијих тачака у борби да се сопствена пешадија што боље заштити од непријатељског артиљериског дејства. Ово не треба чинити њеним повлачењем у незгодном моменту, већ искоришћавањем теренских неравнина и других заклона, који се пред њом налазе, тако да буде заклоњена од батерија као и од положаја на којима се налази густо развијена непријатељска пешадија. Када се дође у јаку пешадиску ватру, онда се више не може мислити на заклоне, већ, ако смо у стању да јуришамо, треба то одмах учинити, остављајући заклоне стрелцима и трупама одређеним за прихват.

Уопште, важно је да се бране села која се налазе на фронту, односно да се заузимају ако смо у нападу. Но, не треба им придавати претерану важност, заборављајући фамозну битку код Хохштета. Тамо су Малбору и Евгеније, видећи највећи део француске пешадије укопан у селима, извршили пробој центра и заробили 24 батаљона који су били жртвовани за одбрану тих места.

Из истих разлога добро је ако се заузму шумарци или врзине, који могу послужити својим браниоцима као ослонац. Њима се заклањају трупе, маскирају покрети, штити коњица, и спречава дејство непријатељске коњице.

Скептик Клаузевиц не боји се да доказује обратно и под чудним изговором, да онај који је у шуми, ради затворених очију, јер не види шта предузима непријатељ. Зато одбрану шуме сматра као тактичку погрешку. Заслепљен вероватно пред резултатима битке код Хохенлиндена, овај сувише хваљени писац меша освајање шумарака на борбеној линији са ангажовањем целих армија у пространим шумама, не господарећи њеним излазима ни на фронту ни на боковима. Само онај који никад није видео борбу може оспоравати неоспорну важност поседања једне шуме, која се налази у близини линије коју треба бранити или нападати. Зато имамо велики пример у улози коју је одиграо Угомонски парк у бици на Ватерлоу, где се видело шта значи добро изабрани и добро брањени положај у једној борби. Занет својим парадоксом Клаузевиц је заборавио на важност коју су показале шуме у биткама код Хохкирха и Колина.

Ма да је овај део о пешадији већ доста опширан, ипак га морамо употпунити пре него што пређемо на друге родове војске. Морамо додати неколико речи и о новинама, које су испробане после писања овог поглавља.

Налазећи се крајем 1851 у Паризу, једна важна личност тражила ми је мишљење, да ли ће усавршавање наоружања довести до већих промена у начину ратовања.

Одговорио сам да ће то имати можда извесног утицаја на тактичке детаље, али у погледу великих стратегиских операција и великих комбинација у биткама, победа ће увек бити осигурана начелима, која су донела победе великим војсковођама свих времена: Александру и Цезару, као и Фридриху и Наполеону. Изгледа да се мој уважени интерпелант сложио са мојим гледиштем.[1]

Херојски догађаји који су се одиграли око Севастопоља далеко су од тога да донесу и најмању промену мога уверења. Ова гигантска борба између два утврђена логора, које поседају читаве армије са 2.000 топова највећих калибара, остаће догађај без преседана у минулим столећима, нити ће имати равне примере у столећима која наилазе. Јер, ни догађаји који су све то проузроковали, не могу се више поновити.

Уосталом, нема никакве сличности између ове борбе топова против грудобрана и уређених битака, које се воде у центру континената. Оне не могу имати никаквог утицаја на велике ратне комбинације па чак ни на борбену тактику.

Но, с обзиром на крваве догађаје код Алме и Инкермана, на којима се показало убиствено дејство новог наоружања, нашао сам се побуђен да испитам промене, које би то дејство могло имати на тактику пешадије. Ово ћу покушати да објасним у неколико речи, да бих употпунио оно што сам писао пре двадесет година о истој ствари у своме „Кратком прегледу ратне вештине".

Питање ватреног утицаја мускета у борби није ново. Оно датира од владе Фридриха Великог, а нарочито од битке код Молвица, коју је добио, како кажу, зато што је његова пешадија, пунећи пушке цилиндричним прстенчићима испаљивала три метка на минут више него његов непријатељ. Свима је позната полемика, која је после тога настала између присталица танких и дубоких поредака.

Систем троврсног развијања фронта био је усвојен за пешадију. Коњица се постројавала у две врсте, и у борби је била или на крилима или у резерви.

Чувена маневарска заповест из 1791 утврдила је развијени фронт као једини борбени распоред. По њој, изгледа, двострука колона у центру сваког батаљона могла је бити употребљена само за почесне сукобе, а то је обично било при нападу на изоловане положаје, на неко село, шуму или мало утврђење.[2]

Слабе маневарске способности републиканских трупа натерале су команданте, који ни сами нису у том погледу били много

[1] Односи се на Наполеона III. — Прим. ред.

[2] Дубоке смакнуте батаљонске колоне биле су предвиђене само за прикупљање ради смањења дубине на маршу и олакшања развоја.

бољи, да у борби употребљавају колонски систем, помогнут са много стрелаца. Поред тога, и само земљиште на коме се маневровало било је планинско као у Вогезима, на Алпима и Пиринејима или испресецано као у Вандеји. За тако земљиште био је погодан систем колона. Како би се и могли кретати развијени пукови по пољима Саорђија, Фигијера, Мон Сениса итд.?

Под Наполеоном обично је употребљаван систем колона, пошто су његове армије скоро увек нападале.

Тако стање трајало је до 1807, када је у Глогауу, у Шлезији, изашла моја мала брошура под насловом: „Закључак о општим начелима ратне вештине“, у којој сам предлагао да се за напад уведе систем линија састављених из батаљонских колона са по два вода на челу. То ће рећи наступање ка непријатељу у линијама, које образују батаљони у смакнутим порецима, али растурени по водовима. Испред њих наступа велики број стрелаца, а између колона су растојања, која не могу бити већа од фронта развијеног батаљона, а ни мања од фронта батаљонске колоне.

Оно што сам видео у славном ратовању на Улму, Аустерлицу, Јени и Ејлауу уверило ме је како је тешко, ако не и немогуће, у двоврсним или тровсним развијеним фронтовима кренути једну армију против непријатеља на положају. То моје лично убеђење и навело ме је да објавим онај „Закључак“, који је имао да уђе у моју „Расправу о великим војним операцијама“, од које су до данас изашле само, I, II и V свеска.[1]

Као што ћемо даље видети, ова мала брошура изазвала је велику пажњу не само у погледу стратегије, но и у односу на тактику.

Успеси које је Велингтон постигао у Шпанији и на Ватерлоу, са трупама развијеним у двоврсни развијени поредак, приписивани су убиственој ватри његове одличне пешадије. Ово је побудило сумњу у корисност употребе малих колона. Тек после 1815 појавише се понова супротна схватања о најбољем борбеном поретку, а поводом једне брошуре маркиза Шамбреја.

У овој дискусији запазио сам баш код најпаметнијих једну жалосну тежњу: да се сви ратни системи сведу на апсолутне обрасце, као и да се под исту регулу подведу све тактичке комбинације команданата, без обзира на место, на моралне околности, народни карактер и на способност команданта. Ја сам предложио образовање линија малих колона, нарочито за наступање у нападу. Никад нисам мислио да то наметнем као искључиви начин, нарочито не у одбрани.

[1] Прво издање ове „Расправе“ састојало се из осам свезака, од којих су четири биле о ратовима Фридриха Великог, а четири о ратовима револуције. „Закључак“ је дошао као завршно поглавље свих издања.

Уосталом, постоје два случаја код којих сам се уверио да је овај поредак добио одобравање од највећих војсковођа нашег доба. Прво, на конгресу у Бечу, крајем 1814. Тада ми је надвојвода Карло рекао да ми дугује велику захвалност за „Закључак" који сам објавио 1807, а који му је генерал Валмоден донео 1808 у бању Вармбрун у Шлезији. Почетком рата 1809 надвојвода није сматрао за упутно да примени поредак који сам ја предлагао. Међутим, у бици код Еслинга тескоба бојишта нагнала га је да један део своје војске формира у батаљонске колоне (нарочито трупе ландвера). Те су трупе ванредно одолевале бесним јуришима кирасира шпанског генерала. Сам надвојвода признаје да оне не би могле издржати те нападе да су биле у развијеном поретку.

У бици код Ваграма највећи део аустриског фронта био је формиран као и код Еслинга, и после два дана страховите борбе, у којој је пало 20 хиљада људи, надвојвода је напустио бојно поље не зато, што су његове трупе биле много настрадале, већ стога што му је лево крило било обухваћено и одбачено. Његова отступница за Мађарску била је угрожена. Надвојвода је био уверен да се ово добро држање има делом приписати мешовитом борбеном поретку, састављеном из малих колона и развијених батаљона.

Друго сведочанство, по изгледу мање потврдно, дошло је од Велингтона. Кад сам војводи био претстављен на конгресу у Верони 1823, повели смо разговор и о противречностима које су се биле појавиле у погледу његовог начина формирања борбеног поретка, коме су приписиване његове победе. Он ми је рекао своје уверење да му је изгледао опасан начин на који су Французи изводили своје нападе у колонама различите дубине, нарочито против солидне пешадије наоружане одличним пушкама, сигурне у своју ватру и добро помогнуте артиљеријом и коњицом.

Приметио сам војводи да је велика разлика између тих дубоких колона и оних малих које сам ја предложио. Такав поредак има за напад и велику чврстину, и велики налет и врло је покретљив. Међутим, масивни пореци немају ни већу покретљивост ни истрајност од развијених фронтова, а више су изложени артиљериској ватри.

Упитао сам славног војсковођу не беше ли он на Ватерлоу формирао у батаљонске колоне трупе хановеранске, браунпшвајске и белгиске из Шасеа. Он ми је одговорио: „Да, и то зато, што у те трупе нисам био тако сигуран као у моје Енглезе". Приметио сам му да је већ такво признање довољан доказ да су батаљонске колоне сигурније од развијених фронтова. На то је он одговорио:

„Нема сумње да су и оне добре, само то зависи од земљишта и духа трупа. Не може се једнако радити у свима приликама".

Овим двема сведоџбама могу још додати да је сам Наполеон, у рату 1813, прописао за пешачки напад получетне колоне (по два вода) у две врсте као најпогодније. А то је потпуно оно исто што сам ја предлагао у 1807.

Војвода од Велингтона уверен је да Французи нису имали на Ватерлоу мале батаљонске колоне, већ огромне масе, које су биле слабо покретљиве и предубоке, нарочито на десном крилу. Ако се можемо ослонити на пруске извештаје и објављене планове, онда би се могло помислити да су четири Нејове дивизије имале само четири колоне, бар за време њиховог наступања при нападу на Еј-Сент и линију између те фарме и Папелота. Тој бици нисам ни присуствовао, али сам од многих официра распитивањем сазнао да је уистину једно време постојао поредак састављен из дивизиских колона од по две бригаде, у којима су батаљони били развијени један позади другога на шест корака отстојања.

Из ових података види се колико је војнички језик оскудан, бар на француском језику. Division се на француском језику назива и тело од четири пука и део састављен из два вода, што постаје апсурдно. Претпоставимо да је, например, Наполеон наредио 18 јуна изјутра да се образују линије колона по дивизијама и батаљонима, сходно пропису од 1813. Према томе, како би ко од његових потчињених разумео ову заповест, могло би се догодити следеће:

1. — Да четири дивизије на десном крилу образују четири масивна поретка, сваки од по осам до дванаест батаљона развијених један иза другог (према броју батаљона колико их има у саставу). Скица 45 показује слику тог поретка од осам батаљона.[1]

Скица 45

2. — Или би се у свакој дивизији направило осам до дванаест батаљонских колона, са деловима од по два вода. А то је систем који ја предлажем.

Скица 46

Нећу да тврдим да су оне огромне колоне на Ватерлоу настале као последица забуне у речима, али се и то могло догодити. Зато је код сваке војске потребно да се имају два назива за такве

[1] Овде се претпостављају пукови од 2 батаљона. Ако би били са по три, онда би она масивна колона имала 12 линија (односно 24 или 36 врста). Код скице 46 појавило би се 12 батаљона место 8, а дубина би остала иста.

две различите ствари, од којих једна значи дивизију од 12 батаљона, а друга одељење од два вода (четвртину батаљона).

Због свих тих утисака сматрао сам за потребно да унеколико изменим свој „Закључак“ који је био сувише концизан, и који сам напред поменуо, и да у свом „Кратком прегледу ратне вештине“ посветим посебно поглавље (VII) дискусији о добрим и рђавим странама разних борбених поредака. Затим сам додао неколико примедаба у погледу мешовитог система, који је употребио генерал Бенингзен код Ејлауа, а који се састојао из једног пука од 3 батаљона: једног развијеног у центру и два друга у колонама на крилима. (Скица 47).

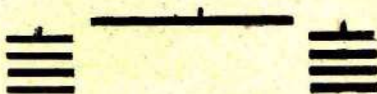

Скица 47

Из свих ових расправа може се извести сталан закључак:

1. — да је Велингтонов систем био добар за одбрану;

2. — да би Бенингзенов, сходно приликама, могао корисно послужити у нападу, па чак и у одбрани, јер га је и Наполеон употребио при прелазу преко Таљамента;

3. — да би и најбољи тактичар био у неприлици како да води 40 или 50 батаљона развијених у двоврсном или троврсном фронту, и то на даљину 1.000 до 1.200 метара, а да при том сачува ред толико да може успешно напасти непријатеља на положају под ватром топова и мускета. Лично нисам никад видео да се нешто тако у рату изводи, и сматрам да је то и немогуће, нити би иједна војска могла извести сличан покрет, а да сачува довољно ударне силине за јуриш и за осигурање успеха.

Наполеон је стално препоручивао својим маршалима: „Водите добро ваше трупе и снажно ударите на непријатеља“. Дакле, ја тражим начин за добро вођење трупе од 40 до 50 батаљона, да ударим снажно непријатеља пред кога ће она изићи растурена по деловима, и када командант неће више моћи да утиче на трупе.

То нисам видео: ни на Улму, ни на Јени, ни на Ејлауу, ни код Бауцена, Дрездена, Кулма или Лајпцига; тако што није се видело ни на Аустерлицу, ни на Фридланду, ни код Кацбаха, као ни код Деневица.

Чак ми није познато да је и сам Велингтон, ма у којој бици, кретао у напад на непријатеља тако развијен. Обично је чекао да му непријатељ приђе. Код Виторије и Тулузе он је добио победу бочним маневром. Код Тулузе потучено је Сулино десно крило у току подилажења за напад. Па и на самом Ватерлоу, шта би било са енглеском војском да се, напуштајући плато Мон Сен-Жан, кретала развијено против Наполеона, који се налазио на височвима Бел-Алијансе?

Нека ми се не замере ова понављања, јер сам ове исте опаске већ изнео у „Кратком прегледу ратне вештине". Ипак сам сматрао да их треба и овде поновити ради питања које је касније искрсло.

Неки немачки генерали, који су ценили користи постигнуте системом колона у 1813, потрудили су се да искористе дуги период мирнодопске беспослице, те да тај систем усавршe. Они су хтели установити још мање колоне како би дубину поретка још више смањили и олакшали прелаз из колона у развијени поредак. У том циљу они су предложили да не буду четири чете једна иза друге, већ једна поред друге, и то не у развијеним фронтовима већ у мањим колонама. То ће рећи, ако батаљон има 4 чете по 240 људи, онда ће се те чете поделити на водове од по 60 људи. Један вод ће бити развијен у стрелце, а остала три ће образовати колону. Тако ће батаљон имати четири уместо једне колоне, а пук од три батаљона имаће дванаест малих колона уместо три. (Скица 48).

Скица 48

Неоспорно, лакше је водити тако подељен фронт него потпуно развијен. Али у тим малим колонама биће само 60 стрелаца, а 180 ће ићи у смакнутом строју. Зато никад неће имати ни онакав ред, а ни чврстину, коју има батаљонска колона. Но пошто такав систем има и својих добрих страна, то га вреди испробати. Он је већ примењиван у Пруској и у Аустрији.

Оваква формација може се употребити и код батаљона од 6 и 8 чета. У том случају батаљон се неће састојати из чета, но из група од по 2 чете. Имаће, дакле, 3 или 4 колоне.

Треба ипак истаћи две незгоде код обе ове формације. На случај јаког коњичког јуриша ови „пакетићи" могли би бити прилично растурени, а ако би при судару са непријатељем били одбачени и гоњени, онда би настао код њих већи неред него што је случај са батаљонским колонама. Могу се, уосталом, користити и једне и друге, према месним приликама и моралу трупа. Не знам да ли су Аустријанци ставили на пробу те четне колоне код Кустоце и Новаре, или су досада остале у примени само на вежбалиштима.

Но, ма како било, поставља се још једно исто тако важно питање:

„Да ли ће утицати на промену борбеног поретка Минијев карабин, изолучене пушке и усавршени меци, и да ли ће се изменити досадање тактичке идеје?"

Истина, овакво наоружање користило је савезницима код Алме и Инкермана, јер су само они са њим располагали, али не треба заборавити да ће кроз годину две дана све војске бити подједнако наоружане. На тај начин, побољшање постаће реципрочно.

Какав ће то утицај имати на тактику?

Да ли треба целу једну армију растурити у стрелце? Да ли неће бити потребно да се и даље задрже потпуно развијене линије од две или три врсте или линије батаљонских колона?

Да ли ће се борбе претворити у карабинске двобоје, у којима ће се обе стране пушкарати на месту без икаквог маневра, док једна не побегне или буде уништена? Који би војник смео дати потврдне одговоре на ова питања? Е, дакле, пошто се борба неће моћи одлучити стајањем у месту, разуме се да ће победу однети онај војсковођа, који буде умео боље да маневрује, а маневровати може се само у развијеним линијама или линијама батаљонских колона. Тражити да се тачно пропише кад је боље употребити један а када други поредак, било би апсурдно.

Ако би се могао наћи вешт командант, са добро извежбаном војском, који би наступао ка непријатељу са 40 или 50 батаљона у развијеном фронту, онда би се могао прописати танак поредак, а колонски поредак би се употребљавао само против усамљених положаја. Али ја искрено признајем да се под таквим условима никад не бих примио да командујем армијом. Једина ствар, која би се правилски могла забранити, јесу пореци са сувише дубоким и збијеним колонама, јер су много тежи и за покрет и за маневар од развијене линије. Што је још горе, ти пореци јако су изложени артиљериском дејству, тако да је њихово уништавање управо неминовно.

Ако би се мени поверила организација једне војске, онда бих за пешадију узео дворедни поредак, и пукове бих преустројио према захтевима које изискују пореци за борбу.

Формирао бих, дакле, пукове од 3 батаљона и једне допуне. Сваки батаљон би имао по 6 чета од 6 водова. На тај начин, батаљон, прикупљен по деловима у колоне, имао би три таква дела са дубином од шест врста.

Оваква формација изгледа ми најрационалнија како за развој пука, тако и за његово постројавање у нападне колоне по деловима око центра сваког батаљона, односно и за друга постројавања.

При оваквој поставци, пошто ће делови имати само шест врста по дубини, то неће бити јако изложени артиљериском дејству, а ипак ће очувати жељену покретљивост и силину удара. И развој тих малих колона биће врло брз, а за престројавање у каре, колона од 3 одељења у сваком погледу боља је од колона формираних из 4 или 6 одељења.

У руској војсци батаљон има само 4 чете по 250 људи. Ове чете одговарају одељењима (два вода) по француском правилу. Због тога, у Русији, поредак двоструке колоне по центру није готово ни употребљив, јер је центар празнина, односно растојање

између друге и треће чете. Треба се, дакле, одлучити и створити просте колоне, и то не по центру, но по једној од четири чете. Ако се ипак жели имати двоструки поредак по центру, онда треба узети за основицу 2 и 3 чету, позади којих би се прикупиле 1 и 4 чета. Али то онда неће бити батаљон у колонама, већ дворедни поредак батаљона. То и јесте разлог, збот кога предлажем формацију од шест чета или три одељења.

Но, пошто свака од 4 чете има по два вода, онда батаљон од 8 водова може образовати двоструку колону по четвртом и петом воду, који ће служити као центар. Али, пошто та два вода припадају двема различитим четама, онда ће испасти да ће и водови, који долазе десно или лево ради образовања двоструке колоне, бити из разних чета. Тако ће сви четни командири имати по половину своје чете откомандовану под команду неког другог командира, а под својом ће командом имати половину туђе чете. Таква аномалија била би врло незгодна за наступање ка непријатељу, јер ће командир, који је прави старешина, отац и судија својих војника, увек боље радити са својим него са туђим војницима. Осим тога, ако једна таква колона буде одједном одбачена, па се жели успоставити њен фронт, онда се лако може десити да се неред пренесе на водове, који журе са обе стране да дођу у састав својих чета. У француској војсци, где је батаљон састављен од 8 чета са исто толико водова за маневровање, та незгода не постоји, јер сваку чету води њен командир и у двострукој колони, тако да нема никакве мешавине. Истина је да две чете, образујући једно одељење, имају свака свог старешину, али је то више добро него зло, јер ће се између оне две чете и њихових командира развити супарништво и утакмица у раду и храбрости. А зна се да су утакмица и самољубље често извор храбрости. Уосталом, по потреби, старији командир може по праву командовати целим одељењем.

Време је да се оставимо ових сасвим споредних ситничарења, и да се вратимо главном питању које нас занима.

Пошто сам поменуо систем генерала Велингтона, сматрам за потребно да пре завршетка објасним из чега се састоји тај систем, уколико се то може на основу историских података.

У Шпанији и Португалији он је располагао масом трупа из земље, на које није могао много рачунати у погледу правилне борбе, јер су биле и необучене и недисциплиноване. Али те трупе биле су задахнуте великом мржњом према Французима, и образовале су групе одличних стрелаца које су узнемиравале непријатеља. Навикнут искуством на дејство познато под именом furia francese и на дрске нападе колона предвођених од Масене и Неја, Велингтон је извршио тачан прорачун како ће сатрти ту налетљивост и потом победити. Војвода се прво постарао да изабере положаје који су тешко приступачни. Прилазе тим положајима осигурао је одредима шпанских и португалских стрелаца, који су били врло вешти у искоришћавању земљишта. Део своје артиљерије поставио је на тактичке гребене својих положаја, а

део оставио позади. На тај начин он је још у наступању снажном пешачком и артиљериском ватром прорешетао непријатељске колоне. За то време његова одлична енглеска пешадија стајала је прикривена сто корака иза гребена положаја, и тако заклоњена чекала на наилазак тих колона. Када су колоне избијале на врх положаја заморене и проређене, онда су биле обасуте брзом ватром мускета и топова, а затим је извршен напад бајонетом на колоне у нереду.

Овај систем који је био потпуно рационалан, употребљен је у Шпанији а нарочито у Португалији, где је било много трупа из земље које су биле употребљиве као стрелци на врло испресецаном земљишту, али у Белгији морао је бити модификован. На Ватерлоу је енглески генерал посео један плато, који је поступно падао у виду гласије, одличне за дејство артиљерије, која је просто брисала. Бокови тога положаја били су добро заштићени. Са врха платоа Велингтон је могао да осматра сваки, и најмањи покрет француске војске, док Французи нису видели ништа од његове. Но, поред свих тих добрих страна његов систем не би га сачувао да не изгуби битку, да му није притекла у помоћ маса других околности.

Целом свету познате су, мање или више, све перипетије ове славне борбе, коју сам већ на другом месту непристрасно описао. Тамо сам указао да се она не може приписати ни ватри мускета ни развијеним линијама. Она је добијена из ових разлога:

1. — што је од кише земљиште било расквашено, те је наступање Француза било врло споро и отежано, чиме је знатно смањен почетни налет, а из истих разлога ни артиљерија није била у стању да довољно помогне покрет;

2. — што су колоне у почетку биле врло дубоке, нарочито на десном крилу;

3. — што сарадња између родова војске није била потпуна; догодило се, да су пешадија и коњица нападале више пута свака за себе, а никад истовремено;

4. — но, изнад свега зато, што се у отсудном моменту појавила изненадно цела пруска војска, ударивши у француски десни бок и мал те не у њену позадину.

Сваки искусни војник разумеће да ни блато, као ни добро држање енглеске пешадије, не би помогло, да се главнина француске пешадије кренула у батаљонским колонама после извршеног великог коњичког јуриша. Тада би комбинована армија била пробијена и одбачена на Анверс. Али и без ових околности, да Блихер није дошао, енглеска војска била би принуђена на повлачење. И ја остајем при томе да ова битка не може служити као поука о надмоћи пешачке ватре над добро вођеним нападним колонама.

Из целе ове расправе мислим да се може закључити:

1. — Да усавршење ватреног наоружања не може произвести знатну промену у погледу начина вођења трупа у борби, али да би било корисно унети у пешадиско правило: формацију ко-

лона по четама, имати доста и добрих стрелаца, и што боље вежбати трупе у гађању. Војске које имају читаве ловачке пукове, могле би те пукове употребити за ову сврху поделивши их на поједине бригаде. Добро је ако се ови стрелци придају наизменично и по потреби појединим четама док се трупе не извежбају у гађању. То неће бити тешко. На тај начин би се ловачки пукови употребили у борбеном распореду као и сви други.

2. — Ако је систем развијених фронтова са пешадиском ватром добар у одбрани, као код Велингтона, он би био незгодан, ако не и сасвим неупотребљив, при нападу на непријатељски положај.

3. — Но ма како се усавршило наоружање, не би могле две војске у сукобу остати цео дан пуцајући издалека једна на другу. Једна се мора кренути напред и напасти.

4. — Кад је тако, онда ће успех, као и увек, зависити од бољег маневровања сходно начелима велике тактике. А тај почива на правовременом покрету трупе у напад ка оној тачки бојишта, на којој има пасти решење успеха, ангажујући истовремено сва три рода војске.

5. — Тешко да ће се моћи нешто много додати ономе, што сам рекао у IV и V глави свога „Кратког прегледа ратне вештине“, и биће немогуће прописати правилом један апсолутан борбени поредак. Правилом се имају прописати само престројавања.

6. — Гаранција победе у нападу биће способност команданта да правилно крене своје трупе и да без оклевања нападне непријатеља. Какав ће поредак узети, то ће зависити од земљишта, од извежбаности и духа војске, и од његове личне способности.

Завршићу ове редове напоменом: „Да рат није егзактна наука већ једна страховита и пуна страсти драма, којом доминирају три или четири општа начела, али чији резултати зависе од масе компликација моралних и физичких. Ово је истина коју сам већ изнео пре седам година у првом додатку, коме овај додатак треба да послужи као допуна.“

Брисел, 25 јануара 1856 Г. Ж.

Члан XLVI

О коњици

О формацији коњице постоје исте супротности као и о формацији пешадије, услед чега постоје исте неизвесности. Много хваљена расправа грофа Бизмарка није у том погледу много допринела. Пошто не стојимо боље ни у погледу начина њене употребе, то сам себи ставио у задатак да изнесем своје мишљење о одлуци команданата који су вични њеном вођењу.

Какву ће употребу чинити командант од своје коњице, то, разуме се, зависи од односа њене снаге према непријатељској ко-

њици како у погледу броја, тако и у погледу квалитета. Но без обзира на утицај ових околности, може и слабија коњица, ако је добро вођена, да успе да направи велике подвиге, јер умешност има великог утицаја на употребу овог рода војске.

Бројни однос коњице према пешадији претрпео је многе промене. Он зависи од природних наклоности целог народа, и способности његових становника да буду добри коњаници. И обиље коња у земљи и њихова вредност имају на то знатног утицаја. У ратовима Револуције Французи су имали слабију коњицу него Аустријанци и није била ни уређена, па ипак је чуда чинила. Видео сам у Рајнској армији 1796 оно, што се назива помпезним именом коњичка резерва, а која се састојала из једне слабе бригаде (1.500 коња). Десет година доцније, видео сам исте резерве које су бројале по 15 до 20 хиљада коња. Толико су се измениле идеје и средства.

Уопште, може се узети да код пољске војске шести део треба да буде на коњима, а у планинским земљама десети део.

Главна вредност коњице почива у њеној брзини и покретљивости. Могло би се још додати: и у њеној жестини, ако се не би бојали злоупотребе ове њене особине.

Ма како да је њена улога у ратним операцијама важна, коњица не би могла сама да брани један положај дуже времена без помоћи пешадије. Њен главни задатак је да припреми и доврши победу, да је учини потпуном хватањем заробљеника и плена, гоњењем непријатеља, указивањем брзе помоћи на угроженим тачкама и пробијањем поколебане пешадије. Најзад, њена је дужност да штити пешадију и артиљерију приликом повлачења. Из овога се види зашто војска без коњице ретко кад може да постигне велике успехе, и зашто тешко отступа.

Време и начин употребе коњице зависе: од процене команданта, од плана за борбу, од стања код непријатеља и од масе других околности, које би тешко било набројати. Ми ћемо побројати само главне услове.

Познато је да општи напад коњице против добро брањеног положаја не може бити изведен са успехом, ако коњицу не помаже пешадија и артиљерија, бар са извесног отстојања. Видело се на Ватерлоу шта је претрпела француска коњица зато што се није придржавала овог правила. И Фридрихову коњицу код Кунерсдорфа постигла је иста судбина. Може се десити случај да коњица буде позвана да самостално дејствује, али она може постићи успех само против пешадије, која се већ налази у борби са противничком пешадијом. То доказују битке код Маренга, Ејлауа, Бородина и др.

Међутим, постоји један случај, односно постојао је такав случај, када је коњица јача од пешадије. То је када услед кише или снега овлажи пешадиско оружје, па она не може да употреби ватру. Ожеров корпус због тога је дошао у велику незгоду код Ејлауа, као и аустриско лево крило код Дрездена. Откада су уведене металне чауре, то се више не догађа. Може се извршити

успешан јуриш и на пешадију, која је услед артиљериске ватре или других узрока већ била поколебана. Један од најзначајнијих јуриша ове врсте био је јуриш пруске коњице код Хохенфридберга 1745 (видети „Расправу о великим операцијама“). Али, јуриши против неначетих пешадиских кара не могу успети.

Велики јуриши врше се и у циљу заузимања непријатељских батерија и олакшања пешадиским трупама да избију на положај. У том случају пешадија мора бити готова да укаже брзу помоћ коњици, јер ова врста јуриша има само тренутно дејство, које треба што пре искористити, док непријатељ није разјурио коњицу. Леп јуриш Француза на Гозу у бици код Лајпцига 16 октобра претставља велики пример ове врсте. Јуриши, који су са истим задатком били извршени на Ватерлоу, били су дивни, али су остали без резултата, јер их није подржала пешадија. Исто тако је и смели јуриш мале Нејове коњице на артиљерију кнеза Хоенлоеа, у бици код Јене, пример који би у сличним приликама требало подражавати.

Најзад, јуриши се врше и против непријатељске коњице, када се хоће да протера са бојишта да би се без сметње могло нападати на непријатељску пешадију.

Коњица се може успешно бацити на непријатељски бок и позадину, а у времену када се на фронту води јака борба пешадије. Ако при томе коњица буде одбијена, може галопом да се врати у састав армије; ако успе, она може проузроковати пропаст целе непријатељске армије. Такви се задаци коњици ретко дају, а ја не видим шта би могла бити сметња, јер добро вођена коњица не може бити отсечена ни онда када се налази иза непријатеља. Уосталом, то је улога која се обично даје нерегуларној коњици.

Коњица и у одбрани може да постигне знатне успехе бацајући се у згодном моменту на непријатеља који је подишао положају и спрема се да у њега упадне или је већ извршио пробој фронта. Она може у таквом случају да поправи ситуацију, проузрокујући забуну и расуло код непријатеља који је био занет постигнутим успесима. За то имамо примере у дивним јуришима руске коњице код Ејлауа и енглеске на Ватерлоу. Најзад, и корпусна коњица може у погодном моменту да јуриша, било ради помагања напада или искоришћења неког погрешног непријатељског маневра, или пак да повлачење непријатеља претвори у пораз.

Није лако одредити који би начин напада био најбољи. Зависи од задатка и других околности, које утичу на избор момента за напад. Постоје само четири начина за напад: у колонама које следују на отстојањима, у линијама за кас[1], у линијама за галоп, и најзад у роју. Сви ти начини могу бити успешно примењени.

[1] Кад говорим о јуришу у линијама нема ту никакве противречности са оним што сам раније говорио. Разумљиво је да овде није реч о великим развијеним линијама, већ највише о бригадама и дивизиским. Корпус од више дивизија на земљишту постројава се у више ешелонираних колона, чија се чела састоје из два или три пука развијена за јуриш.

Код јуриша у линији копље има несумњиво преимућство. Већ у мешавини сабља ће можда више вредети. Зато се појавила и идеја да се првом реду, који врши пробој, да копље, а другом који га довршава особном борбом, сабља. Ватрено дејство пиштољима може се претпоставити само на претстражама, у јуришу јако растреситим стројем, или када лака коњица треба да поколеба пешадију и ослаби њену ватру, да би олакшала јуриш који има тек да дође. Што се тиче ватрене употребе карабина, тешко је одредити чему би то могло користити. За то дејство морала би се цела трупа зауставити и сјахати ради бољег дејства. Ако у том случају буде снажно нападнута, може се изложити сигурном поразу. Само стрелци могу да дејствују мускетама у трку.

Рекосмо да сваки начин напада може бити добар. Међутим, не треба никад рачунати да ће налет бити увек одлучујући елемент у судару коњице против коњице. Дутачак кас изгледа ми најпогоднији за јуриш у линијама, јер у таквом случају скупност, чврстина и ред играју главну улогу. А то се не би дало одржати у великом галопу. Галоп био би погоднији против артиљерије, јер је ту важније стићи што пре него држати ред. Из истих разлога коњица наоружана сабљом, може на 200 м испред непријатељског распореда прећи у трк, против непријатеља који дејствује са земље. Али за коњицу наоружану копљима најзгодније је кретање у опруженом касу, јер добре стране копља долазе до изражаја само у очуваном строју. Чим настане мешавина копље губи сваку важност.

Кад вам се непријатељ приближује у оштром касу, онда не би било згодно појурити му у сусрет у галопу, јер ћете стићи пред његове збијене редове разбивени у гомилице и збрисани. Када се ради привидно смело, постижу се само моралне користи, али ако непријатељ уочи праву вредност тог налета, онда сте изгубљени. Јер по природном и физичком реду успех ће бити на страни збијених редова против коњаника који галопирају у нереду.

При коњичким јуришима против пешадије Мамелуци и Турци довољно су нам доказали немоћ налетљивости. Тамо где копљаници или кирасири не буду могли да се у касу пробију, неће пробити никаква коњица. Само против пешадије која је јако уздрмана, и којој је почело да нестаје муниције, може развој највеће брзине бити кориснији од каса.[1] За пробијање добрих кара

[1] Г. Вагнер ми је супротставио мишљење искусних коњаника, који сматрају да је бољи трк започет са отстојања од 200 корака. Знам, да има много коњаника који су тога мишљења, али ми је познато и да су најбољи генерали овога рода војске за јуришање у касу. Ласал, који је један од најспособнијих коњичких генерала, рекао је, посматрајући јуриш непријатељске коњице, која је јурила у галопу: „Ето, ови су људи изгубљени!" и стварно ти ескадрони били су одбачени у малом касу. Уосталом, лична храброст ствара већи утисак и прави већу гужву него брзина кретања. Незгода је трка само у томе, што се коњаници растуре и место удара створи се само мешавина, док се у касу то избегава. Удар коњских груди, који се узима као једина добра страна галопа, само је фантом којим се плаше коњаници без ратног искуства.

потребни су топови и копљаници, или још боље кирасири наоружани копљима. Што се тиче јуриша по одељењима или у роју, који су тако чести у свакодневним сукобима, у том погледу треба се угледати на Турке и Козаке. Нема бољих примера за то. О том предмету још ћемо говорити.

Ма који начин узели за коњички напад, једно сигурно важи за све јуришe, а то је да ће се постићи најбољи успех, ако се у погодном моменту коњица баци на бок непријатељског распореда, на који се предузима фронтални напад. Да би такав маневар имао потпун успех, нарочито у сукобу коњице против коњице, не треба га почети пре него што се дође у додир. Један минут раније или касније може упропастити цео ефекат. Због тога се у брзини одлучивања и састоји права вредност једног коњичког официра.

У погледу организације и наоружања коњице било је много супротних гледишта, али, она се могу свести на неколико одредаба. Као што смо рекли, копље је најбоље оружје за коњицу која напада развијеним фронтом, јер се њиме удара у непријатеља, пре него што му се примакне. Можда ће ипак бити добро да се позади има још једна линија или резерва, која је наоружана сабљама, којима се лакше рукује у мешавини и када се стројеви поремете. Или се може позади копљаника који врше јуриш, кретати ешелон хусара, да продре у непријатељски распоред ради потпунијег довршења победе.

Оклоп је искључиво одбранбено оруђе. Копље и оклоп од јаке дупле или биволље коже јесте понајбоље наоружање за лаку коњицу, а за тешку сабља и челични оклоп. Неки искусни војници предлажу да се кирасири наоружају копљима, и да таква коњица, која личи на некадање оклопнике, има да руши све испред себе. Без сумње је за њих боље копље од карабина, и мислим да нема разлога да се и лакој коњици не да исто наоружање.

Што се тиче драгона, мишљења ће бити увек подељена. Биће корисно ако се има неколико батаљона пешадије на коњима, који би могли да престигну непријатеља код неког теснаца, или да га бране у отступању, као и при продирању кроз неку шуму. Мислим да је тешко стварати коњицу из пешака, односно имати војника који припадају двама родовима војске. Судбина коју су дочекали француски драгони у борби пешке, била би довољна као негативан доказ, али на другој страни имамо турску коњицу која се исто тако добро бори пешке као и на коњу. Кажу: да је за драгоне највећа неприлика у томе, што им се изјутра предаје да њиховом јуришу не може одолети никаква кара, а увече им се говори, да пешак наоружан пушком обара сваког коњаника. Овакав доказ више је привидно истинит него стварно, јер не треба учити противречна правила, већ рећи да добри коњаници исто тако могу пробити кару као што и добри пешаци могу одбити тај напад. Победа не зависи само од надмоћи дотичног рода војске, већ од многих других околности. Успеси и неуспеси зависе од храбрости трупа, присебности старешина, умешног и правовре-

меног маневровања, артиљериског и пешадиског ватреног дејства, од кише, па чак и од блата. Но, уопште, може се узети да храбар војник, био пешке или на коњу, мора победити кукавицу. Ако ове истине применимо на драгонима, они би могли мислити да су надмоћнији од својих противника и у борби пешке и на коњу. Тако су радили Турци и Черкези, чији коњаници радо сјахују за борбу пушком у некој шуми или позади неког заклона. Но, да би се војска довела до таквих способности, потребни су и добри војници и добре старешине за њихову обуку.

Вероватно због уверења, шта могу учинити храбри војници пешке и на коњу, одлучио се цар Никола I да створи један огроман корпус од 14 до 15 хиљада драгона, без обзира на несрећно искуство, које је имао Наполеон са француским драгонима. При том се није имало у виду да ће понекад недостајати тих пукова баш тамо где би били најпотребнији. Можда је овакво груписање учињено и ради потпунијег јединства наставе у овој двострукој пешачко-коњичкој обуци. Али по свој прилици, у рату ће се тај корпус поделити на оба крила поретка. Вероватно да ће бити прилика, нарочито код уређених битака, где ће десет хиљада људи брзо пребачених на коњима, доспети на главну тачку борбе тако, да ће претегнути цео успех у своју корист. Дакле, и подељено дејство и скупан рад имају и добрих и рђавих страна. Да би се добило неко средње решење, могао би се сваком крилу, као и претходници (или заштитници у повлачењу) дати по један јак пук, а остатак коњице груписати у дивизије и корпусе.[1] Време је да пређемо са овог предмета на формацију.

Све што се рекло за формацију пешадије, могло би се и на коњицу применити, са овим модификацијама:

1. — За коњицу су много згоднији развијени фронтови у шахматском или степенастом поретку него у паралелним линијама. Било да се узме шахматски или пун поредак, линије треба довољно размаћи, те да се неуспех прве линије не пренесе на остале, који се у неуспелом јуришу врло брзо преноси. У шахматском поретку ова отстојања могу се ипак смањити. Тај поредак треба формирати по дивизионима, при чему се могу оставити растојања за ширину два ескадрона, тако да се може извршити развој на сваком боку и олакшати престројење.

2. — У нападном поретку по центру коњица формира колоне по пуковима, а пешадија по батаљонима. Ради прилагођавања овом поретку, боље је имати пукове од шест ескадрона, тако да кад се изврши развој по центру добију се три дивизиона. Ако би била само четири ескадрона, они би формирали тада само два реда.

3. — Коњичка нападна колона не сме бити збијена као код пешадије, већ са међупростором од једног или бар пола ескадрона како би се имало могућности за развој и олакшање брзине.

[1] Ово говорим зато да бисмо дискутовали о постојећем стању, иначе, остајем при том да, као коњица, копљаници више вреде него драгони.

Ови међупростори важе само за трупе у борби. Оне које се налазе позади прве линије, могу бити прикупљеније тако да заузимају што мање простора, и да смање отстојање ради бржег преласка у борбени поредак. Разуме се, мора се водити рачуна да те масе не буду изложене артиљериској ватри.

4. — Пошто је бочни напад осетљивији за коњицу него за борбу пешадије против пешадије, потребно је да се на крилима коњичког поретка постави по неколико ескадрона у степенастом распореду, тако да се могу лако окренути десно или лево према непријатељу, који би узнемирио бок.

5. — Из истих разлога важно је да се непријатељска коњица угрози са неколико ескадрона упућених на њен бок, као што смо већ напоменули. Ако се располаже са нерегуларном коњицом, онда је она понајбоља за такве улоге.

6. — Важно је, нарочито код коњице, напоменути да је боље ако се поједине команде распореде по ширини него по дубини. Например, код дивизије која развија две бригаде није добро развити их једну иза друге, већ да обе буду са по једним пуком у првом, а другим у другом реду. На тај начин свака ће бригада имати своју резерву, што је много згодније, јер се у јуришу догађаји развијају таквом брзином да би једном команданту било тешко командовање са два пука развијена у првој линији.

Ма да ће на овај начин сваки командант бригаде располагати својом резервом, поред тога треба имати и дивизиску резерву. Због тога се намеће мисао да би било најзгодније образовати коњичке дивизије од по пет пукова. Таква дивизија може развити две бригаде у први борбени ред, задржавајући пети пук у дивизиској резерви. Исто тако, могло би се у први ред развити три пука, а по један пук у колони иза сваког крила.

Ако се хоће мешовит поредак, код кога би се у први ред развила само два пука, а остатак био прикупљен у колонама, може се опет добити погодан поредак. Пукови друге линије могу наступити иза крила и центра прве линије, служећи им као осигурање и као потпора на случај неуспеха прве линије (в. ск. 44).

7. — За судар коњице против коњице постоје два важна правила: прво, да се сваки први борбени ред мора пре или после повратити натраг, јер, иако претпоставимо најсрећније извршени јуриш, сигурно је да ће непријатељ довести нове ескадроне, и принудити га да се повуче иза другог борбеног реда. Друго правило је да ће при једнаким способностима обостраних трупа и командната, победа припасти ономе, који буде имао последње ескадроне у резерви и који буде умео да их упути у бок непријатељског распореда у времену док се са њим води борба.

Водећи рачуна о ова два правила може се стећи уверење о најпогоднијем борбеном поретку велике коњичке јединице.

Ма који поредак узели, треба пазити да се никако целе велике јединице не развијају у развијени фронт, јер је њиме тешко руковати, а на случај неуспеха, оне би захватиле и први борбени ред пре него што стигне да извуче сабљу. Од многоброј-

них примера последњег рата навешћемо као доказ напад, који је извео Нансути у пуковским колонама, против пруске коњице која је била развијена испред Шато-Тијериа.

У првом издању „Кратког прегледа“ ја сам био против коњичког борбеног поретка који би имао више од две линије. Али нисам никад био против више линија распоређених шахматски или степенасто, ни против резерава у колонама. Хтео сам само да говорим о коњици развијеној за јуриш у збијеним редовима. Ако би у таквом распореду први ред окренуо леђа, он би захватио и остале редове, који су непотребно збијени један иза другог.[1]

Најзад, код коњице морални елемент има већи утицај него код пешадије. Брзо одлучивање и хладнокрвност команданата и разум и храброст војника имају више утицаја на победу него ма који поредак. Но, ако се споје све добре стране, онда је победа сигурна и ничим се не може правдати ако се узме поредак за који се зна да је незгодан.

У историји последњих ратова (1812—1815) понављају се старе противречности о борбеном поретку коњице, нарочито да ли може коњица у правилном распореду да туче другу нерегуларну коњицу, која избегава одлучан судар, бежи брзином Парте па се истом брзином враћа понова у борбу, узнемиравајући свог непријатеља почесним нападима. Лојд је био противног мишљења и козачки напади на одличну француску коњицу потврђују његово уверење.[2] Али не треба се у том погледу обмањивати и мислити да се са добро дисциплинованим ескадронима лаке коњице могу вршити почесни напади против прикупљених ескадрона у једној руци. Само стална навика кретања у нереду помаже нерегуларној трупи да сваки уме да дејствује за себе, а ипак у општем циљу. Ни најбоље извежбани хусари неће никад моћи постићи оно, што инстинктивно постижу Козаци, Черкези или Турци.

Ма да знамо из искуства да се неправилним и почесним јуришима може упропастити најбоља коњица, ипак се не може рачунати на могућност успеха при нападу тако растурене коњице у уређеној бици од које зависи судбина целог рата. Таквим на-

---

[1] Да би побио ово уверење, г. Вагнер је навео битку код Рамилија, где је Марлбору однео победу извршивши велики јуриш коњицом која је била распоређена у линијама без отстојања против Француза у шахматском распореду. Али, ако ме не вара памћење, мислим да је савезничка коњица била најпре постројена шахматски у две линије. Прави узрок ове победе био је у томе, што је Марлбору уочио да је Вилроа пола снаге оставио без дејства иза Андеркирха и Гете, а он је имао срећу да са 38 ескадрона са тога крила појача своје лево крило. Тако је добио коњичке снаге двапут јаче од француских и извршио њихово наткриљавање. Уосталом, слажем се да свако правило може имати понеки изузетак, а ја не дајем правила која су апсолутнија од осталих начела коњичке тактике. А та тактика је исто тако мобилна као и овај род војске.

[2] Кад говорим о одличној француској коњици мислим на њену неустрашивост, а не на њено савршенство. Она у погледу вештине јахања, организације и неге коња заостаје иза руске и немачке коњице.

падима може се знатно помоћи главни напад извршен у реду, али сами за себе они не могу дати ништа велико. Зато ове неправилне нападе треба сматрати као моћну помоћ при свакодневним уређеним коњичким нападима, и као корисну потпору при одлучном судару.

Из свега што смо напред говорили мислим да се може закључити да је за добро уређену војску најзгодније ако у биткама располаже уређеном коњицом наоружаном дугачким оружјем, а за герилско ратовање да има нерегуларну коњицу наоружану одличним пиштољима, копљима и сабљама.

У сваком случају је неоспорно да велика коњица, ма које врсте била, мора имати велики утицај на ратне резултате. Она може унети страх у непријатељску позадину, запленити њену комору, опколити војску на положају, отежати јој саобраћај, иако ништа друго, она ће унети неред у њено вршење задатака и покрета. Једном речи, она постиже скоро исти утицај као и побуна народа у маси, узнемиравајући и бокове и позадину непријатељске војске, и збуњујући њеног команданта у свима његовим намерама. У том погледу имамо више доказних примера у реидима који су имали сјајних успеха у Америчком рату.

Све оне организације, у којима се на случај рата кадрови појачавају милицијом, биће добре, јер милиција уз припомоћ неколико добрих ескадрона може у току неколико месеци рата да постане добра партизанска војска. Мада те милиције не могу имати оне особине, које имају ратнички народи и номади, који скоро цео живот проводе на коњу, и којима лежи у навици герилско ратовање, оне ипак могу нешто корисно допринети. У том погледу Русија има велику надмоћ над својим суседима како у погледу броја и квалитета донских коња, тако и у погледу своје нередовне милиције, која је увек готова да се на најмањи знак крене.

Ево шта сам у том погледу писао пре двадесет година у својој „Расправи о великим војним операцијама", глава 35:

„Немогуће је довољно оценити огромне користи које су Козаци учинили руским армијама. Ове лаке трупе немају значаја у некој великој бици (осим њиховог напада у бок), али су страшне при гоњењу и нападању на поједине положаје. То је најстрашнији непријатељ за све комбинације једног војсковође, јер он никад није сигуран да ће његове заповести стићи, и да ће моћи бити извршене. Сви његови положаји компликују се, а операције постају несигурне. Док је једна војска имала само неколико полууређених пукова, њихова корисност остала је незапажена, али када су се појавиле масе од 15 до 20 хиљада, онда се осетила сва њихова вредност, нарочито у земљама у којима им становништво није непријатељски расположено.

Када се креће једна комора, онда је треба сву осигурати. Зато је потребно да спроводно одељење буде довољне јачине, и да буде добро командовано. При том се никад нема сигурности да тај марш неће бити узнемираван, јер се не зна где се налазе не-

пријатељска одељења. Све те незгоде траже велика напрезања, и редовна коњица убрзо постаје неспособна за службу због замора.

Уосталом, мислим, да хусари и добровољци копљаници, који се прикупе и организују почетком рата, могу да врше сличне улоге, ако су добро командовани и увек приправни да крену тамо, где их поведу њихове храбре старешине. Али они се могу сматрати као изгубљена деца, јер ако буде требало да раде по наређењу Врховне команде, онда више неће бити оно што су, тј. партизанска коњица. Ма да они неће моћи постати оно што су Козаци, могли би ипак бити нешто слично".

И Аустрија има у Мађарима, Трансилванцима и Хрватима елементе којима друге државе не располажу. Услуге које је ландвер учинио показују какве се користи могу очекивати од такве коњице. Ако ништа друго, она замењује редовну коњицу у помоћним службама, као што су спроводници, ордонанси, одреди за осигурање транспората, бочних осигурања итд. Коњичка тела састављена из регуларне и нерегуларне коњице могу често дати боље услуге него чисто регуларна коњица. Јер, због бојазни да се не нашкоди регуларној коњици, она се нерадо упућује у разна смела подузећа, која баш могу дати највеће користи.

Не бих могао завршити овај члан а да не одговорим на претерано жучне напада генерала Бизмарка, о којима сам, нажалост, касно био обавештен, те нисам могао одговорити како треба. Њега је изгледа највише нaљутила моја констатација, коју сам ја учинио после многих других, да коњица није у стању да сама брани један положај. Генерал, како изгледа, мисли да коњица може сама да води рат, па да може бранити и положај исто као пешадија. Зато тражи пример чак у Ханибаловом рату на Тесину, као да пешадиска и артиљериска ватра нису донеле никакву промену у погледу употребе овог рода војске! Горд на ту своју коњичку ерудицију, он сматра за незналицу сваког оног ко мисли друкчије него он. Не мора човек бити ни Сајдлиц ни Лагеринијер па да може расправљати о употреби коњице у рату. Ма да лично немам никаквих коњичких претензија, могу ипак тврдити да данашњи најискуснији генерали деле моје мишљење у погледу коњице, и да сам у многим биткама боље просуђивао о употреби коњице него неки који су командовали великим коњичким јединицама.

Једино моје гледиште које је наишло на неки отпор јесте оно, којим сам препоручивао кас при јуришу на коњицу. Но, ма како се о томе мислило, ја верујем стално да успех зависи много од одржања реда до момента судара, и да ће, нарочито код копљаника, удар добро уређеном масом и у касу надвладати трупу, која се растрчала галопирајући пуном брзином.

Дакле: треба чувати ред што је могуће више и напад помоћи ударом у бок; треба знати морално упливисати на трупу, и имати један ешелон за подршку. То су једини елементи успеха које сам увек признавао за корисне при нападу коњице против коњице. И најбоља правила на свету ишчезавају у борби која се изводи бр-

зином муње, и у којој би и најспремнији професори имали једва толико времена да одбију ударац сабље, а да не буду у стању ни да издаду команду која би се могла чути и извршити.

Што се тиче добре употребе коњице у оквиру једне битке или у обиму целог рата, мислим да ниједан искусан војсковођа неће моћи оспоравати оно што сам овде изнео.

Никад нисам оспоравао да коњица не може суделовати у одбрани положаја, али ћу увек оспоравати да га она може сама бранити. Она се може поставити на положају иза 100 топова, она може и издржавати артиљериску ватру као што је храбро издржавала француска коњица код Ејлауа, али ако пешадија и артиљерија ућуткају њену артиљерију и крену против ње, онда ћете видети како ће положај бити брањен.

Уосталом, није тешко погодити прави узрок срџби генерала Б... Ја сам се неспретно изразио да је његова расправа о коњици врло научна, али да коњици није ништа користила. Свакако да му се тај суд учинио сувише оштар, и упркос неправди коју је писац према мени испољио, налазим, да је начин његовог изражавања сувише апсолутан. Међутим, после поука које нам је дала Сајдлицова и Наполеонова коњица, не знам да ли би нам коњица вођена по доктринама генерала Б... могла дати нешто боље. У томе је питање. Зато што сам се усудио да тако нешто поричем, испао сам незналица. И то се зове добра критика! Ако су мишљења слободна, зар се о њима не може расправљати без вређања? Што се мене тиче, ја генералу Б... признајем и много духа и много ерудиције. Можда он има свега тога и превише за расправу предмета о коме је реч. Када дух светлуца, а страст говори, онда разложност и просуђивање дремају. Уосталом, ја сам већ напоменуо у нотици која је претходила овом делу, да један војник не може кроз озбиљне књиге давати одговоре личностима, нарочито ако читавих шест година није о њима ништа ни знао.

Члан XLVII

О употреби артиљерије

Артиљерија је род војске који је опасан и у нападу и у одбрани.

Као офанзивно средство јака и добро употребљена артиљерија ломи непријатељску линију, уздрма је, и олакшава нападним трупама да у њу продру. У одбрани она двоструко појачава снагу једног положаја. Јер она, не само што наноси издалека губитке непријатељу и врши на њега јак морални утицај, већ је кадра да положај брани и на отстојањима блиске борбе. Она је исто тако корисна при нападу и одбрани утврђених места и утврђених логора. Она чини душу модерне фортификације.

Ми смо већ нешто поменули о њеној подели у бици, али нам је теже говорити о начину њене употребе у борби. Ту је све подло-

жно многим утицајним околностима, утицају земљишта и непријатељској акцији, тако да се не може ни говорити о некој независној акцији артиљерије без других родова војске. Ми смо видели како је Наполеон са групом од 100 топова попунио празнину која је настала услед одласка Масениног корпуса. Са тим топовима он је сломио све напоре аустриског центра. Али такву употребу артиљерије тешко бисмо могли препоручити као правило.

Зато ћемо се ограничити на неколико основних начела, заснованих на особинама овог рода војске, испробаним у последњим ратовима. О употреби нових проналазака овде не може бити говора, пошто још нису добро испитани.

1. — Код напада треба груписати довољну артиљериску масу на правцу на коме се врши главни напад. Са њом се прво ломи отпор непријатеља, а затим помаже напад пешадије и коњице.

2. — Потребно је имати неколико батерија са коњском вучом, да би се могао пратити покрет нападних колона, поред лаких пешачких батерија, које имају исту сврху.

3. — Већ смо рекли да бар половина артиљерије са коњском запрегом треба да буде прикупљена у резерви како би се могла упутити свуда где се укаже потреба.[1] Ради тога треба је поставити на што отворенијем земљишту, по коме се може лако кретати у свима правцима. Исто тако смо показали које је најбоље место за позициску артиљерију.

4. — Ма да су батерије растурене по целом одбранбеном положају, све оне морају да обрате пажњу на ону тачку где непријатељ може најлакше да продре у положај. Ради тога потребно је да командант артиљерије познаје стратегиско и тактичко тежиште борбе на бојишту, као и сам терен. На основу ових познавања он мора извршити и распоред артиљерије.

5. — Свакомје познато да она артиљерија, која је постављена у равници или на благим падинама, има највеће дејство како директним, тако и отскочним ударцима. Никоме није непознато да је најбоља концентрична ватра.

6. — Све врсте артиљерије, које су употребљене у борби, не треба никад да забораве да је њихова главна задаћа тучење непријатељске живе снаге, а не контрабатирање. Ипак, пошто не треба непријатељским топовима дозволити пуну слободу дејства, корисно је и њих тући, да би се привукла њихова ватра. За ту сврху може се одредити трећина расположивих оруђа, али најмање две трећине треба управити против коњице и пешадије.

7. — Ако непријатељ наступа у развијеним фронтовима, онда треба укрстити ватру батерија и подухватити га косом ватром. Ба-

[1] Када је ово поглавље било првипут објављено, многе силе су усвојиле систем превоза артиљерије возовима место помоћу коња. Тиме се штеде коњи и олакшава њихово држање у току пуцњаве. Али тиме се никад не може постићи она покретљивост артиљерије помоћу коња, коју су показали Руси, која је све превазишла. Има много нових ватрених оруђа, али нису нам довољно позната, јер само искуство може истаћи вредност њихове употребе.

терије, које би се могле поставити на бочне положаје за дејство уздуж непријатељске линије, могле би имати одлучан утицај.

8. — Ако непријатељ наступа у колонама, онда га треба тући фронталном ватром, односно по дубини. Но, увек је корисно ако се подухвати косом и бочном ватром или ватром из позадине. Морални утисак, који ствара артиљериско дејство из позадине, ванредан је. Том утиску тешко одолевају и најхрабрији војници. Нејов лепи маневар ка Прајтицу (у бици код Бауцена) био је укочен дејством неколико Клајстових топова, који су подухватили колоне бочном ватром и зауставили их. Због тога је маршал морао да мења правац, који је иначе био добар. Биће увек корисно ако се неколико лаких батерија постави према непријатељском боку ма и по цену ризика.

9. — Познато је да батерије треба обезбедити пешадијом или коњицом, при чему нарочиту пажњу треба обратити на бокове. Али дешавају се и отступања од овог правила. У том погледу најбољи је пример онај из битке код Ваграма, који смо већ поменули.

10. — Врло је важно да се артиљерија не уплаши при коњичком нападу, но да прво дејствује гранатама, а затим картечом докле год буде могла.[1]

У овом случају, пешадија, одређена за обезбеђење батерија, треба у близини да образује кару за заштиту коња, а потом и топовске послуге. Дугачке каре, сразмерне ширини битачног фронта, изгледа да су најпогодније за ову сврху кад год се пешадија налази позади оруђа. Ако се пешадија налази са стране, биће боље четвртасте каре. Такође, кажу, да се „ракетне батерије“ могу употребити против коњице чије ће дејство поплашити коње, али, понављам, то су још само опити, те се не би могло ништа тврдити на основу тако несигурних података.

11. — При пешадиском нападу на артиљерију треба што дуже дејствовати ватром, не почињући је сувише рано. Ово је важније него код коњице. Ако је артиљерија добро помогнута пешадијом, онда ће артиљерцима остати увек довољно времена да се склоне од пешадије. Овде је случај где се испољава садејство сва три рода војске, јер ако је непријатељска пешадија уздрмана артиљериским дејством, онда ће је комбиновани напад пешадије и коњице довршити.

12. — Сразмера артиљерије у саставу знатно се мења у последњим ратовима. Наполеон је 1800 освојио Италију помоћу четрдесет или педесет топова. И постигао је потпун успех. Међутим, 1812 продирао је у Русију са 1.000 запрегнутих топова и није успео. Ово довољно доказује да се размера не може никаквим правилом одредити. Обично се узимају по три топа на хиљаду бораца. За Турску и планинске земље то је превише.

Размера тешке артиљерије, односно такозване артиљериске резерве, у односу на лакшу артиљерију, такође је нестална. Вели-

---

[1] Ново пронађене гранате, које избацују своја зрна на хиљаду стопа у виду параболе, биће страшно оружје против коњице.

ка је погрешка ако је много тешке артиљерије, јер у борбама топови од 6 и 8 палаца праве скоро исти ефекат као и од 12, међутим, велика је разлика у покретљивости и приступачности великих калибара. Уосталом, имамо најбољи доказ о утицају размере на успех оружја у примеру који нам је дао Наполеон после битке код Ејлауа. Услед тешких губитака, које му је нанела многобројна руска артиљерија, он је осетио потребу за повећањем своје артиљерије. Са несхватљивом активношћу ангажовао је све арсенале у Пруској, на Рајни, па чак и у Мецу, да би повећао број својих топова, стварајући нове топове за муницију коју је у рату запленио. Удаљен од својих граница на четири стотине миља, он је у року од три месеца удвостручио своју артиљерију и у особљу и у материјалу. У аналима ратовања ово је управо нечувено.

13. — Један од најбољих начина за корисну употребу артиљерије јесте ако се главна команда овог рода војске повери артиљериском команданту, који је и добар тактичар и добар стратег. Командант треба да располаже не само са артиљериском резервом, но и са половином оних оруђа која су додељена корпусима и дивизијама.

Он би могао да се саветује са главнокомандујућим о месту и времену, где треба груписати артиљериско дејство у циљу победе. Но, то груписање он не сме никад вршити сам, без претходне заповести свог претпостављеног.

У моменту кад сам хтео по други пут дати у штампу овај члан, предата ми је брошура генерала Окунијева о важности артиљерије. Ма како да је та брошура интересантна, није ме могла навести да променим оно што сам рекао о том роду војске.

Писац са похвалном искреношћу признаје да ту важност није довољно истакао у своме ранијем делу о употреби три рода војске, па да би се пред артиљерцима оправдао, он данас проповеда да ће убудуће артиљерија решавати битке и према томе постати главни род у европским војскама.

Као што сам увек признавао утицај добро употребљене артиљерије у извојевању победе, тако сам расположен и да се сложим са аутором, да ће тај њен утицај стално расти, ако се добро користи. Признајем ,такође, да има много нових проналазака који ће повећати њено дејство и у погледу разантне ватре и у погледу бацања куглица на велику даљину. Ти проналасци морају привући пажњу команданата, који ће имати да са њима раде, и од којих ће зависити и њихова употреба, као и заштита од таквог дејства.

Брошура генерала Окунијева постигла је важан циљ, јер је скренула пажњу на ову широку употребу. Но, пошто сам му признао заслугу, нека ми је допуштено да кажем да је аутор мало пребацио тај циљ. Ако бисмо се ослонили на све што он истиче, онда би требало да сва војска буде састављена из оклопника, артиљераца и пешака потребних само за чување утврђених места, јер остало би било све месо за топовске пројектиле. Полазећи од своје главне мисли, генерал Окунијев изводи природан закључак да ће се битке решавати продором кроз центар, који ће отварати

артиљерија. Треба само имати приправне масе, које ће гурнути кроз тај продор. Он налази да је то бољи начин од конвергентног наступања, којим су до данас — како сам признаје — решаване битке.

Овде збиља морам да му оспорим тврђења која су сувише апсолутна. У првом реду, не разумем потпуно те конвергентне покрете; то ће ваљда бити обухват једног крила у току напада на део фронта. Ако се не варам, ове врсте маневара нису увек конвергентни покрети. Уосталом, то би била распра око дефиниција која није тако важна. Али не могу да примим да само један једини маневар треба примити као општи рецепт, одричући се сваке друге тактике, па и оне о маси батерија и маси трупа које треба да пробију фронт. Ако би мени пало у део, да водим борбу са противником који проповеда тако ексклузивне идеје, не би ми било ни мало тешко да пронађем више од једног начина, којим бих изиграо те његове многохваљене нападе. Пре свега, употребио бих начин који наводи сам Окунијев на стр. 35, а који је, како вели, успешно употребио кнез од Лихтенштајна у бици код Ваграма против фамозне Макдоналдове колоне. Овде би се могао употребити и начин којим се послужио Ханибал код Кане. Ово утолико пре, што би таква маса под концентричном ватром подједнако јаке артиљерије у издубљеном распореду, какав је имао Карло код Еслинга, била компромитована. Најзад, да би се избегло цепање војске на два дела, можда би ови конвергентни покрети које писац хоће да одбаци, били изврсно средство против његовог система, јер би се тежиште борбе пренело на сваку другу тачку а не на центар.

Ја не само да нисам био противник снажног напада на центар, већ сам га често и препоручивао, нарочито ако се врши у комбинацији са нападом на једно крило (према скици 22, стр. 235) или ако се врши на сувише развучен фронт.

У сваком случају, изгледа да је писац прилично занемарио утицај моралног стања трупа и утицај карактера и способности команданта. То су батерије које су ефикасније иако мање убијају. Не треба заборавити да се топови не могу подједнако употребити на сваком бојишту и у сваком крају. Не могу се наћи разбојишта са Ваграма и Лајпцига на испресецаном земљишту Италије, Швајцарске, Вандеје и понеким крајевима Немачке.

Ипак, има и добрих ствари у Окунијевљевој брошури, којој је главна замерка што пада из једне крајности у другу. Писац се, изгледа, повео за оним адвокатима, који из добре одбране изводе претеране закључке, јер рачунају да ће их судије у сваком случају умањити. Разумни људи знаће да искористе оно што је у тој књизи тачно и корисно.

Ово је, у првом реду, опомена свима људима, којима је додељено да утичу на рад војски, а то су чланови владе и генерали. У другом реду, тиме се опомиње да треба двоструко повећати артиљерију, како у материјалу, тако и у људству, и увести све новине у погледу повећања дејства. Најзад, треба настати да се

пронађу средства, којима ће се умањити ефекат ватреног дејства. У том погледу намеће нам се у првом реду измена наоружања и опреме трупа, затим да се усвоји нова тактика која ће учинити исходе битака што је могуће бржим. То ће бити посао нове генерације, када буде осетила, искуством, све новине, с којима се сада врше огледи на вежбалиштима.

Срећни ће бити они који при првом сусрету буду имали више шрапнелских метака и много топова са затварачима који избацују по тридесет метака у минуту, који буду располагали са много оруђа са разантном ватром, и, најзад, са доста савршених ракета. Каква лепа тема за проповедање општег мира и искоришћење финансиских предузећа искључиво за изградњу железница.

Нека ми се не замери што овако шаљиво завршавам тако озбиљну тему. Треба, ипак, открити мање тамну страну будућности, којом нам грозе толики ваљани војници, који свирепим предвиђањима комбинују средства за што крвавије ратовање, а све ради осигурања победе својим заставама. То је страшно, али и неопходно, ако се жели бити дорастао суседима — док се то не ограничи правима људи.

Члан XLVIII

О комбинованој употреби три рода војске

Ради потпуности овог „Кратког прегледа“ остаје нам да кажемо нешто и о комбинованој употреби сва три рода војске. Ако би се хтело да уђе у све детаље те употребе, онда бисмо имали масу ситних варијација из општих прописа за сваки род војске.

Има много књига, а Немци су највише продрли у ту провалију без дна, у којима се постигнути резултати, своде само на бескрајна набрајања примера узетих из мањих борби у последњим ратовима. Из ових примера добија се грађа за правила, али стална правила би било немогуће дати. Ако би се рекло команданту корпуса, састављеног из сва три рода војске, да треба те делове употребити тако да могу да се узајамно помажу и садејствују, онда би то изгледало банално, међутим, то је једина могућа основна догма. Ако би се том команданту хтело прописати и на који начин он треба то да изведе у свима приликама, онда би то значило залутати у бескрајни лабиринт. Пошто ми ни циљ ни обим овог „Прегледа“ не допуштају да залазим у таква питања, то ми не остаје друго него да официре упутим на специјална дела, која о томе успешније расправљају. Ратна вештина може само да препоручи: да се поједини родови распореде саобразно земљишту, задатку и стању које се претпоставља код не-

пријатеља; да се њихова једновремена употреба комбинује сходно особинама сваког рода војске, но тако да се узајамно потпомажу. Официр се може у томе обучити и стећи сигуран поглед само проучавањем ратова и праксом.

Завршавам изјавом да мислим да сам испунио задатак који сам себи поставио, и хоћу одмах да пређем на разговоре о славним ратовима. Тамо ће моји читаоци наћи на сваком кораку уверење, да ратна историја, уз здраву критику, јесте истинска ратна школа.[1]

[1] Видети „Критичку историју Фридрихових ратова", „Историју ратова револуције" и „Наполеонов војнички живот."

ЗАКЉУЧАК

Трудили смо се да означимо главне тачке, које су нам изгледале као основни принципи рата. Но, рат није наука већ вештина. Ако се стратегија и може потчинити неким догмама које личе на аксиоме позитивне науке, то се не може рећи за ратне операције у њиховој целокупности. Вођење борбе измиче често испод свих научних комбинација, пружајући само акте поглавито драматичне природе, у којима личне вредности и морална надахнућа, са масом других узрока, играју главну улогу. Једном речи, на резултате рата утиче све оно што се назива ратном поезијом и ратном метафизиком, не помињући неисцрпне декрете провиђења. У то спадају страсти којима су захваћене масе, које иду у међусобну борбу, ратничке особине тих маса, карактер, енергија и способност њихових старешина и ратнички дух не само нација но и њиховога доба.[1]

Значи ли то да нема тактичких правила и да је бескорисна свака тактичка теорија? Који би војник смео изрећи такву љагу? Треба ли сматрати да су Еуген и Марлбору односили победе по надахнућу или због моралне надмоћи својих батаљона? Зар се у победама код Турина, Хохштета и Рамилија нису изводили слични маневри као и на Талавери, Ватерлоу, Јени или Аустерлицу, којима је извојевана победа? Ако је примена једног правила или маневра донела сто пута победу способним војсковођама, и извукла све могуће користи, а понекипут пропала без резултата, да ли због тога треба сумњати у њену корисност и оспоравати важност свакој студији ратне вештине? Да ли је без вредности свака теорија само зато, што не може да пружи више од три четвртине изгледа на успех?

Ако морал војске и њених старешина имају такав утицај на шансе успеха, зар то не значи коначно да те особине врше једну физичку акцију, која је, као и тактичке комбинације, подложна општим законима војничке статике? Сигурно је да ће

---

[1] Позната шпанска изрека: „Био је храбар једног дана" важи за народе као и за појединце: зар би се могли поредити Французи са Розбаха са онима код Јене, или Пруси са Пренцлова са онима код Деневица!

дрзак напад 20 хиљада наелектрисаних јунака на једно крило непријатељског положаја донети пре победу него што би се то постигло маневром са 40 хиљада деморалисаних војника према истом том крилу. Ово зато, што ће први дејствовати стварно, док ће други, ако не побегну, остати пасивни.

Као што смо већ рекли, стратегија је вештина, којом се доводи највећи део снага једне војске на најважнију тачку ратишта или једне операциске зоне.

Тактика је вештина употребе снага на тачки на коју су доведене умесно комбинованим маршевима, тј. вештина увођења тих снага у дејство у отсудном моменту и на отсудној тачки бојишта, на коме се има извршити главни судар. Ако трупе више помишљају на бекство него на борбу, онда то више нису снаге које дејствују у оном смислу који ми подразумевамо.

Командант који има добру теориску спрему, али нема моћ брзе процене, и нема хладнокрвности ни умешности, у стању је да направи добар стратегиски план, али неће умети да одговори ниједном тактичком закону кад се нађе пред непријатељем. Његове ће намере тада бити изигране, а пораз врло могућ. Ако је јак карактер, он ће још моћи умањити рђаве последице свога неуспеха. Ако изгуби главу, изгубиће и војску.

Ако би командант био исто тако добар тактичар као и стратег, и свима расположивим силама умео да припреми победу, у том случају, иако не би био довољно помогнут од својих трупа, могао би, ипак, постићи значајне успехе. Али, ако имадне под својом командом недисциплиноване гомиле, без реда и без храбрости, ако га окружава завист и неискреност његових помагача,[1] видеће како пропадају све његове наде и најбоље комбинације, те ће морати да гледа да бар умањи последице неизбежног неуспеха. Пораз ће бити утолико сигурнији, ако са таквим помагачима буде имао да издржи борбу са противником, који може бити и неспособнији од њега, али располаже прекаљеним трупама или одушевљеним за ствар за коју се боре.

Ако је војска слабог морала, онда нема тактичког система којим би се могла осигурати победа. Но, и кад је морал одличан, може успех доћи у питање услед неког инцидента, као што је био прекид дунавских мостова код Еслинга. Некакав командант методичар могао би забранити колоне и усвојити ради ватре тањи распоред, или прогласити ватру као чисто дефанзивно средство и прибећи полу-дубоким колонама, све без уверења у успех.

Ово не доказује да није могуће поставити добра ратна правила, која под подједнаким условима могу да допринесу победи. Иако се те теорије не могу предавати математичком тачношћу,

[1] Чешће се догађа, но што се мисли, да командант буде обманут од својих потчињених, који занети личним егоизмом, заборављају да због ниске зависти и болесних амбиција издају и земљу и војску. Неспособност једног потчињеног команданта, који не схвата важност нареpůvod маневра, проузрокује погрешке, које могу да упропасте најбоље комбинације.

што би било пожељно, бар могу указати на погрешке којих се треба чувати. А и то вреди много, јер ће таква правила бити јемство у рукама војсковођа који командују храбрим трупама, јемство скоро сигурног успеха.

Не може се оспоравати оправданост оваквог схватања. Остаје само да се умеју разликовати добра правила од погрешних. Баш се у томе и састоји сав ратни геније. Има водећих начела која омогућавају то сазнање. Свако ратно правило биће добро ако резултује сигурном употребом највећег броја средстава за дејство на датој тачки и у датом моменту. У глави трећој изнели смо све комбинације које изводе ка том резултату. Што се тиче тактике, најважније је узети борбени распоред који најбоље одговара постављеном задатку. Затим, када се на земљишту заметну локалне борбе, та се акција може исто тако састојати из једног згодног коњичког јуриша, као и из јаке батерије постављене и демаскиране у најзгоднијем моменту, или неке пешадиске колоне која изврши силан напад, или изрази убитачну ватру. Најзад, ту долазе и покрети којима се грози боковима и позадини, и, уопште, покрети који уносе неред у редове непријатеља. Сваки од ових чинова може постати узрок победе. Међутим, немогуће је тачно одредити којој акцији и када треба дати првенство.

Да би се добро одиграла ратна драма, први је услов познавати земљиште на коме ће се оперисати да би се могли проценити обострани теренски услови за маневар и уочиле добре стране код непријатеља као и код нас. Када се са тиме упознамо, онда ће се припремити средства за стварање операциске основице. Затим треба одредити зону на коју треба упутити главну тежину борбе, која најбоље одговара ратним начелима и коју треба правилно искористити избором операциских праваца и операциског фронта. Војска која напада треба да се стара да што јаче угрози непријатељску војску погодним избором маневарских објеката. У даљем току треба узимати за објекте оне географске тачке, које најбоље одговарају дотле постигнутим успесима.

Одбранбена војска мора, према томе, предузети све мере за онемогућавање тих првих покушаја нападачевих, старајући се да добије у времену, уколико је могуће, с погледом на интересе земље, одлажући главни судар док не примети да је један део непријатељских снага исцрпљен замором или растурен ради овлађивања заузетог земљишта, поседања тврђава, осигурања опсада, осигурања операциског правца, етапа, итд.

Све ово довде може ући у почетни операциски план. Али оно што се не да никаквим планом предвидети јесте начин и исход судара, који треба да настане као последица предузетих мера. Ако су ваши операциски правци добро изабрани и ваши покрети добро покривени, ако ваш непријатељ, напротив, врши погрешне покрете, омогућавајући вам да нападнете на његове растурене делове, онда можете однети победу и без уређене битке, услед ко-

рисних резултата ваших стратегиских покрета. Али, ако се обе стране сударе под подједнако добрим условима и у погледу предузетих мера и у погледу избора места, онда ће се догодити велике трагедије као на Бородину, Ваграму, Ватерлоу, Бауцену и Дрездену, у којима могу имати великог утицаја мере велике тактике, о којима смо говорили у претходној глави.

Ако се нађу још неки упорни војници, који и после прочитања ове књиге и пажљивог проучавања историје ратовања великих мајстора, остају при томе да нема ни начела ни добрих ратних правила, онда су они за жаљење, те им се може одговорити само речима Фридриха Великог: „Мазга која је издржала двадесет ратова под принцом Евгенијем, не може због тога постати добар тактичар".

Добре теорије засноване на начелима, потврђене догађајима који су ушли у ратну историју, биће најбоља школа за команданте. Ако се на овај начин не могу створити велики људи, који се под повољним околностима сами од себе стварају, добиће се, ипак, доста способни команданти, који ће заузети место иза великих војсковођа.

КРАТКА ОБЈАШЊЕЊА ИСТОРИСКИХ ЛИЧНОСТИ, ДОГАЂАЈА И ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА[1]

А

Ареопаг, збор часних и непристрасних судија. Назив долази по једном брежуљку у старој Атини, западно од Акрополиса, који је био посвећен богу Аресу, и на коме се састајао најстарији и најугледнији високи суд у Атини.

Алвинци (Alvinzy), аустриски фелдмаршал (1735—1810). Учествовао у Седмогодишњем рату, као и у ратовима против Турака и Француза. Био потучен од Бонапарте код Арколија и Риволија.

Адени су барбари који су били освојили Галију 406 године, а у Шпанији уништени од Визигота.

Амазонке, по грчкој митологији, жене-ратници са обала Термадона у Кападокији (Грчка) које су имале неколико краљица: Хиполиту — извршила напад на Херакла; Пентезилеју — помагала Тројанцима у рату и погинула од Ахила; Тамирису — погубила Кира; Талезиту — посетила Александра Великог; и друге.

Анабаз (Anabase), дело у коме је Ксенофон описао битку против Артаксеркса II и „Повлачење десет хиљада“ које би извршено 401 године пре наше ере под његовом командом (од Еуфрата до Грчке). (Види „Кунакса“).

Ансело (Ancelot), француски драмски писац (1794—1854). Био члан француске Академије наука. Познат нарочито по трагедији „Луј IX“.

Ансијон (Ancillon),''' пруски министар спољних послова 1831 године. Познат по свом делу »Tableau des revolutions du système politique de l'Europe« (Преглед револуција европског политичког система) — због којег је постао члан Академије наука.

Антоније, римски војсковођа и државник (83—30 п. н. е.). Борио се у Цезаревој војсци у Галији и код Драча. Био под утицајем египатске краљице Клеопатре. Дошао у сукоб са Октавијаном и после пораза код Акцијума извршио самоубиство у Александрији.

Арабљани или **Арапи**, народ из Арабије који је примио ислам и раширио се по целој северној Африци одакле је прешао и у Шпанију. Арапи су покушали да завладају целом Европом, али су у томе били спре-

[1] У колико се овде не нађе тражено објашњење, видети на крају књиге „О рату“ од Клаузевица или у неком лексикону.

чени 718 године. Од 1517—1918 године били су под Турцима када су се под утицајем Енглеза дигли на устанак и основали неколико својих држава (Саудиска Арабија, Оман, Јемен, Ковејт и друге).

Арбел (Arbelles), данас Erbiz, један од главних градова Асирије, где је била истоимена битка којом је Александар Велики, 331 године пре наше ере, отворио себи пут за Персију.

Аристарк (Aristarque d'Athène), грчки војсковођа 411 године пре наше ере. Издао је непријатељу тврђаву Еное ради чега је погубљен 406 године.

Аркол (Arcole), варошица у Северној Италији, близу Вероне, позната по бици 1796 године у којој је Бонапарта са 15.000 војника победио 40.000 Аустријанаца под командом генерала Алвинција. У овој бици Бонапарта је лично јуришао на челу својих трупа са барјаком у руци. Напад је био изненадан, јер је изведен преко баруштина. Команданти француских дивизија били су Ожеро, Лан и Масена.. После победе Директоријум је прогласио ове трупе заслужним за отаџбину.

Армада Филипа II, флота шпанског краља, која је пошла 1588 године за Енглеску да освети погубљење Марије Стјуарт, да збаци са престола енглеску краљицу Елизабету и да васпостави католичку веру. Армадом је командовао адмирал Санта Круз, који је убрзо умро. Флота је бројала 130 бродова са 16.000 морнара и 19.000 војника. Шпанска флота обишла је Енглеску, изгубила преко 50 бродова, претрпела пораз у више судара и никада се више није опоравила.

Атила, Бич божији, био је војсковођа Хуна у V веку који је пљачкао земље Римског Царства. У походу на Галију (данашњу Француску) био је потучен у бици на Каталаунским Пољима и умро 453 године. После његове смрти распала се хунска држава.

Б

Бадајос, варош и тврђава у Шпанији, на граници Португалије. За време Наполеонових ратова тврђаву је заузео маршал Сула (1811).

Бамберг, град у Баварској, око 50.000 становника, у коме је Наполеон једно време имао свој штаб. Проценом ситуације, а познавајући Наполеонов систем ратовања, Жомини је био предвидео да ће Наполеон у овом граду имати своје командно место.

Барбароса Фридрих, немачки цар (1152—1190), водио 5 ратова са Ломбардијом и уништио Милано (1162), али, потучен код Лењана, морао да призна аутономију ломбардиских градова. Учествовао у Трећем крсташком рату и састао се са нашим Немањом у Нишу. Утопио се у реци Салефу.

Бенкендорт, руски генерал из доба Наполеонових ратова (1783—1844). Нарочито се истакао у операцијама против Наполеона 1813—1815.

Берг Феодоровић, руски генерал (1794—1874). Учествовао је у ратовима против Наполеона 1813—1815 као и у експедицијама против Киргиза (1822—1824). 1863 учествовао је у угушењу пољског устанка.

Бернадот, шведски краљ Карло XIV, француски маршал из Наполеоновог доба (1763—1844). У револуцији се видно истакао и постао генерал. 1799 године био је француски министар рата. Био је један од најспособнијих генерала из времена Француске револуције и сматран је доцније за најдостојнијег заменика Наполеоновог. Ипак, због неких

грешака Наполеон му је одузео команду 1809, после чега је примио понуду шведске владе да буде краљ. Од 1812 постао је руски савезник и учествовао је у свима даљим ратовима против Наполеона. У бици код Лајпцига 1813 одиграо је одлучујућу улогу. Као дете Револуције носио је на себи тетовиран натпис „смрт краљевима".

Бертије (Berthier), француски маршал, Наполеонов начелник штаба. Син дворског инжињера који је израдио планове за двор у Версаљу. 1814 године пришао је Лују XVIII, те је за време владе од 100 дана, по повратку Наполеона са Елбе, морао избећи у Бамберг, у Баварску. Посматрајући кроз прозор свога стана 1 јуна 1815 Наполеонове трупе које су одлазиле за Ватерло, добио је напад због гриже савести за издајство свога цара и бацио се кроз прозор где је остао на месту мртав. Био је способан администратор и рутинирани начелник штаба. На Жоминија био је јако љубоморан и није га подносио.

Битка код Алме одиграла се у Кримском рату, 20 септембра 1854, на реци Алми, где је руски кнез Менчиков претрпео пораз од француско-енглеских снага.

Битка код Азинкура одиграла се 25 октобра 1415 године у области Артоа, у Француској, између Француза и Енглеза. Енглески краљ Хенрик V био је предузео повлачење са својим трупама ка обали Ламанша. Француске трупе хтеле су да спрече повлачење Енглеза, али су у бици код Азинкура биле потучене. Ова битка је типичан пример рђавог вођења и непознавања ратне вештине од стране француског феудалног племства, те је зато и помиње Жомини у свом делу.

Битка код Бријена одиграла се после битке код Лајпцига (1813) када су две непријатељске армије продрле у Француску: Шварценбергова преко Белфора и Блихерова преко Марне. Наполеон је хтео по сваку цену да спречи њихово спајање и зато је 25 јануара 1814 дошао у Шалон. 27 јануара Наполеон је напао армију Блихера и потукао је код Бријена. Сâм Блихер спасао се благодарећи ноћи, јер се није могло вршити гоњење. Варош Бријен позната је и по француској артиљериској школи, коју је и Наполеон свршио.

Блихер (Blücher). пруски фелдмаршал (1742—1819). Учествовао је у свим ратовима против Наполеона, а нарочито се истакао у бици код Ватерлоа 1815.

Боало (Boileau), француски песник (1631—1669), члан Академије наука 1659 године.

Болије (Beaulieu), аустриски генерал (1725—1819). Учествовао у свим ратовима против Француске Републике и Наполеона. Нарочити пораз претрпео од Бонапарте у бици код Монтеноте у Северној Италији 1796 године.

Булоњ (Camp de Boulogne), чувени војнички логор код вароши Булоње у Француској. У низу припрема инвазије на Енглеску, Наполеон је 1801 године подигао овај велики логор где су се трупе задржале све до похода на Аустрију 1805 године. За инвазију Енглеске било је прикупљено 150.000 војника и сва флота.

У овом логору је Наполеон, поставши цар, поделио трупама прва одликовања „Легије части" 16 августа 1804 године.

Марта 1805 године све је било спремно за инвазију Енглеске само се још чекало да приспе флота под командом адмирала Вилнева. Али у бици код Трафалгара (1805) би потучена француска флота од енглеског адмирала Нелсона. Како се у Европи већ беше створила коали-

ција против Наполеона, то он одустаде од првобитног плана за инвазију Енглеске, па удари на аустриског генерала Мака кога уништи код Улма на Дунаву.

Бургоњ (Bourgogne), унук луја XIV, отац луја XV, рођен у Версаљу 1682, био је ученик чувеног педагога Фенелона, који је написао своје познато дело »Télémaque« инспиришући се њиме. У командовању 1711 у Фландрији Бургоњ није имао успеха.

Бутурлин, руски генерал и војни писац (1790—1850). Написао је више дела на руском и француском језику из области историје Наполеонових ратова.

В

Ваграм (Wagram), аустриско село у близини Беча, где је Наполеон однео победу 1809 године над аустриским трупама под командом надвојводе Карла.

После битке код Еслинга, Наполеон је повукао своје снаге на острво Лобау на Дунаву у намери да поново предузме дебушовање на леву обалу у циљу одбацивања надвојводе Карла на Чешку. Аустријанци су очекивали да то Наполеон уради код Еслинга и Асперна где бејаху поседи јаке положаје. Али Наполеон, у току ноћи 4/5 октобра, изврши прелаз Дунава даље од тих места, и појави се у подножју аустриских положаја код Ваграма. Битка је отпочела дејством на аустриска крила, док је према центру била груписана моћна батерија од сто топова под командом генерала Лористона. Бојећи се да буду раздвојени, Аустријанци почеше да се повлаче ка Чешкој, остављајући на бојишту 22.000 мртвих и толико исто заробљених, поред огромног ратног материјала.

Вајмар (Weimar), град Немачке, има 46.000 становника; покрајинска престоница, центар немачке аристократије од 1775—1828 године.

Валми (Valmy), место у близини Шалона на Марни, где су трупе Француске револуције однеле прву победу над непријатељем 22 септембра 1792 године.

Аустријанци и Пруси са француском емиграцијом бејаху продрли у Лорен, заузели Верден и управили се ка Паризу. Француски генерал Димурје одлучи да брани „Термопиле Француске“ и тако поседе положај код Валмија. 20 септембра реакционарне трупе отпочеле су напад. Келерман, француски генерал, ослањајући се на Валми одби нападе, а потом са извађеном сабљом и са узвицима »Vive la nation« (Живео народ) поведе своје младе санкилоте (пролетере у данашњем смислу) на јуриш. Видећи чудо од морала код младих револуционарних трупа, савезничке трупе окретоше леђа и битка би завршена у корист револуционарне Француске над реакционарном удруженом Европом.

Немачки песник Гете, који је био на непријатељској страни, изговорио је исте вечери ове значајне речи: „Од данас и на овом месту почиње нова епоха у историји човечанства“.

Вандали, германска племена са Одре и Висле која су у V веку продрла чак до Шпаније, а одатле 435 године и у Северну Африку. Из Африке напали су и опљачкали Рим (455). Јустинијанов војсковођа Велизар победио их је 534 године и освојио њихову државу у Северној Африци.

Вандам (Vandame), француски генерал (1770—1830), учествовао у више Наполеонових битака.

Вареги или **Варјази,** норманска племена из Скандинавије која су у IX веку продрла у Европу па чак и до Цариграда.

Ватињи (Vattignies), место у Француској, код Мобежа, где је француски генерал Журдан победио принца Кобуршког и натерао га да скине опсаду са Мобежа.

Ватерло (Waterloo), место у Белгији, 15 км од Брисела, где се одиграла последња битка наполеоновске епохе, 18 јуна 1815 године.
После победе код Лињија (16 јуна 1815), Наполеон I, пошто беше потукао Блихера, нареди своме генералу Грушију да га гони, док се он управи на енглеске снаге под Велингтоном. Наишавши на Велингтонове трупе у рано јутро на положајима близу пута за Брисел, Наполеон, уместо да их одмах нападне, одложи напад за неколико часова због раскаљаног земљишта.
Око подне, кад напад отпоче, он примети придолазак неких трупа за које је веровао да су биле Грушијеве. Међутим, то је била претходница Блихерових снага под командом генерала Билова. Борба се настави са још већим огорчењем на целој линији. Нej је употребио сву коњицу, али без видних резултата. Блихер ступи у борбу, а Грушија још не беше. Наполеон употреби и своју гарду као последњу резерву, али све беше доцкан. Савезници су били увели у битку 156.000 војника, док је Наполеон имао само 72.000. Наполеон је у својим мемоарима велики део одговорности за пораз приписао неактивности свога маршала Грушија, коме је у овој бици недостајала иницијатива и командантска храброст да што пре промени правац свог кретања и да похита у битку утолико пре што је већ био чуо топовске пуцње. Место тога, он је, каже се, продужио и даље своје споро кретање по раскаљаним путевима. За маршала Неја Наполеон је после битке рекао: »Ney s'est conduit comme un fou; il m'a fait massacrer toute la cavalerie« (Нej је радио као луд; упропастио ми је сву коњицу).

Вегеције (Vegecius), римски војни писац из IV века наше ере. Својим делима о ратној вештини ушао је у ред римских класика.

Видерн (Widdern), немачки пуковник (1841—1920), познат као војни писац, нарочито из области партизанског начина ратовања.

Виктор Амеде (Victor Amédée), војвода Савојски (1665—1732), ратовао против Луја XIV.

Виљемштал (Wilhelmstahl) место на Средњој Рајни, где је војвода Брунсвик (од Брауншвајга) победио француског генерала Субиза 24 јуна 1762 године.

Вилроа (Villeroi), француски маршал (1644—1730), био је љубимац Луја XIV. Учествовао у ратовима против Холандије под Тиреном и Кондеом, али без већих успеха.

Вимеиро (Vimeiro), португалска варош у близини Лисабона, где су удружене португалске и енглеске трупе под Велингтоном победиле француски корпус под командом генерала Жиноа 21 августа 1808 године.

Вишава (Wischau), место код Брна куда је Наполеон изводио операције у рату 1805 године.

Вобан (Vauban), француски маршал (1633—1707), познати војни инжињер и писац који се прославио грађњом и освајањем тврђава.

Вобоа (Vaubois), француски генерал (1748—1839), истакао се у бици код Арколе и у Египту. По повратку Луја XVIII постао је пер Француске и гласао је за смрт маршала Неја у Нејовом процесу.

Вошамп (Vauchamps), француско село у околини Епернеја (Марна), где је Наполеон, 14 фебруара 1815 године, победио Блихера и одбацио га на Шалон.

Г

Галица (Galice), стара провинција у северозападном делу Шпаније, позната по лепој клими и најобилнијој количини воденог талога у Европи; веома богата у рудном благу и храстовим шумама. Помиње се у операцијама против Наполеона 1808 године.

Германикус, римски војсковођа, рођен 16 године пре наше ере, а умро 19 године наше ере; угушио је побуне у Панонском Базену и постао конзул пре времена. Водио рат у Германији где је потукао Варуса и повратио заробљене орлове.

Гибер (Guibert), француски генерал и познати војни писац (1743—1790). Учествовао је у Седмогодишњем рату. Написао је неколико војних дела и постао члан француске Академије наука.

Глогау, немачки град у Шлезији (на Одри), има око 30.000 становника; помиње се у Наполеоновим ратовима.

Горлиц, пољска варош у подножју Карпата, има око 7.000 становника.

Готи, источно германски народ који се у II веку преселио са Доње Висле на обале Црног Мора и примио хришћанство у IV веку после чега се поделио на Источне и Западне Готе који су 402 године упали у Италију и заузели Рим (410). У свом даљем освајању покорили су Галију и Шпанију и основали Западно Готско Царство (418) које је трајало све до 711 године када су га уништили Арабљани.

Источни Готи, после смрти Атиле, били су у савезу са Хунима и живели у Панонији одакле су 493 године кренули у Италију и основали Источно Готско Царство са престоницом у Равени. Од ових народа води порекло и данашња немачка азбука готица.

Граник (Granique), река у Малој Азији на којој је Александар Велики победио персиског краља Дарија 334 године пре наше ере.
Ова битка означава почетак Александровог похода на Персију. Персијанци су били многобројнији, али је Александрова коњица била много боља.

Грант (Grant), амерички генерал (1822—1885). У грађанском рату био главнокомандујући оружаних снага Северне Америке. Од 1869—1877 био претседник САД.

Грибовал (Gribeauval), француски генерал (1715—1789). Постао је чувен по једном реферату о пруској артиљерији. Марија Терезија, аустриска царица, примила га у своју војску 1757; прославио се одбраном Швајдница против Фридриха Великог. По повратку у Француску 1776 године постао је први инспектор француске артиљерије. Благодарећи његовој реорганизацији, француска артиљерија била је у почетку Револуције најбоља у Европи.

Гревелт (Grewelt), место у близини ушћа Мезе у Рајну, где је војвода Брунсвик победио француског генерала Клермона 22 јуна 1758 године.

Гримоар (Grimoard), француски генерал и познати војни писац (1753—1815). Израдио је план за рат 1792 године.

Гурго (Gourgaud), француски генерал (1783—1852), био Наполеонов ордонанс-официр 1811 и није га напуштао све до абдикације у Фонтенблоу 1814. Учествовао је на Ватерлоу 1815, после чега је био одређен да прати Наполеона на Св. Јелену. На Св. Јелени Наполеон му је издиктирао две свеске од укупно осам својих Мемоара, које су објављене 1822/23 године.

Д

Дарије, персиски краљ (550—486 пре наше ере). 514 године прешао је у Европу и победио Ските. После тога пробио се и преко Дунава. Грчка, окупирана, побуни се против Дарија и тако је почео крвави рат који се завршио чувеном Маратонском битком (490) у којој су стари Атињани победили персиску војску.
Атињани су имали око 10.000 војника, а успут су добили још око 1.000. Команданти су били Милтијад, Аристид и Темистокле. Милтијад је постао главни командант. Битка је била веома крвава. По грчком историчару Херодоту, Персијанци су имали преко 6.000 мртвих, а Грци само 192, који су одмах спаљени. Овом победом Атина је извојевала своју независност.

Дедон (Dedon), француски генерал (1762—1830), познат и као војни писац кога Жомини помиње. Учествовао у ратовима револуције и Наполеоновим.

Денен (Denain), место близу Рајне, где је француски маршал Вилар однео победу над аустриским трупама под командом принца Еугена 24 јула 1712 године.

Димурије (Dumourier), француски генерал (1739—1823), био је у дипломатској служби Луја XV. Истакао се у бици код Валмија 1792 године где је победио Аустријанце, после чега је постао министар спољних послова.

Донаверт (Donawerth), немачки град у Баварској, на реци Суаб, чувен је по победама које је у његовој близини однео генерал Марлборо 1704, а генерал Сула 1805 године.

Дрезден, немачка варош, престоница Саксонске, око 600.000 становника. У бици код Дрездена 1813 године Наполеон је победио Блихера, Шварценберга и руског цара Александра.

Е

Ебле (Éblé), француски генерал (1758—1812). Учествовао је у ратовима Револуције и постао министар рата 1808 године. За време повлачења из Русије 1812 године одложио је рушење мостова на реци Березини до последњег тренутка и тако спасао и задње делове Велике армије.

Егер или **Егра**, варош у Чехословачкој, помиње се у Наполеоновим ратовима.

Едвард III, енглески краљ (1042—1066), познат под именом Исповедилац; сакупио све раније енглеске законе.

Едмонд I, англосаски краљ (940—946).

Елхинген, варошица у Баварској, близу Дунава, где је маршал Неј однео победу над Аустријанцима 9 јула 1805 године.

Енцхајм (Enzheim), место на десној обали реке Рајне, где је Тирен извршио фронталан напад и нанео непријатељу тако велике губитке, да се овај није више усудио да предузима нове покушаје за прелаз Рајне.

Епаминонда, војсковођа и државник из Тебе (418—362 пре наше ере). У бици код Леуктре (371 године), победио је Спартанце. Извршио је многобројна освајања по Јегејском Мору. После његове смрти почела је и слава Тебе да тамни. Епаминонда је био један од најбољих војсковођа и познавалац тактике у античком добу. Он је творац првог косог поретка.

Еуклид (Euklide), грчки професор (450—380 пре наше ере), био је ученик Сократов и прикупљао је око себе научнике које су атински тирани прогонили. Отворио је школу коју је посећивао и Платон. Еуклидово учење прешло је доцније у најапстрактнији софизам.

Еуклид (Euklide), чувени грчки математичар који је пронашао многе теореме у геометрији. Припадао је Платоновој школи, умро око 285 године пре наше ере.

З

Зама, стара варош у Малој Азији, где је Сципион Африканац победио Ханибала 202 године пре наше ере.
Ханибал је имао 80 слонова са куполама против којих је Сципион употребио специјално наоружане војнике. Слонови, изложени убодима Сципионових војника, поплашише се и јурнуше назад, уносећи неред у борбени поредак. Римљани победише и уђоше у Картагину

И

Исос (Issus или Issos), место у заливу Исак у Азији, где је Александар Македонски победио персиског краља Дарија 333 године пре наше ере. Персијанци су били бројно много јачи, али их је Александар дочекао у једном теснацу где њихова бројна надмоћност није дошла до изражаја.

Ј

Јена (Jena), немачка варош у Саксонској, где је Наполеон потукао Прусе 14 октобра 1806 године.
Дошавши у Јену 13 октобра, Наполеон је распоредио војску за битку. Сула је био на десном, а Ожеро на левом крилу. док су на центру били Лан и Гарда. 14 октобра освануо је дан са густом маглом. Наполеон је ипак дао знак за напад. После првих успеха против пруских претстража, Наполеон је наредио општи напад. Неј је био запао у врло тешку ситуацију, јер је имао да одбије страховити јуриш пруске коњице. Убрзо затим стигао је Мира са својом коњицом. Пораз кнеза Хохенлоја постаде неизбежан. Пруси почеше да се осипају у правцу Ауерштета, где је Даву био већ пресекао отступницу. Тако је 40.000 Француза победило 70.000 Пруса.
Победом код Јене и Ауерштета био је смрвљен сваки даљи отпор за окупацију Пруске.

Јустинијан I, један од најзначајнијих византиских владара (527—565). Водио многе ратове и хтео да обнови Римску Империју. Његове војсковође Велизар и Нарзес заузеле су Вандалску државу у Северној Африци 534 године.

К

Кана (Cannes), варош Јужне Италије, где је Ханибал добио битку против Римљана 216 године пре наше ере. Римљани, ма да бројно јачи били су вештим маневром Ханибала опкољени и потпуно уништени. Ханибал, ма да победилац, не усуди се да пође на Рим. Зато се каже, да је Ханибал умео да добије битку, али није знао да је искористи. Иначе, битка код Кане постала је образац уништавајуће битке која је и данас идеал стратегије.

Карло VII, немачки цар (1742—1745), био је велики противник Марије Терезије.

Карло X, шведски краљ, потукао Пољаке код Варшаве. Владао од 1654—1660.

Карло XII, шведски краљ (1697—1718), водио је ратове са Данцима, Пољацима и Русима. Потукао је Петра Великог код Нарве, али 1709 био потучен код Полтаве. Погинуо у рату са Данском.

Келер (Keller), француски државник (1828—1909).

Келер (Keller), пруски генерал и познати војни писац (1830—1885).

Келерман (Kellermann), француски маршал, војвода од Валмија, (1735—1820). Истакао се у Седмогодишњем рату. Активно учествовао у Револуцији. Енергичним држањем код Валмија, 1792 допринео је првој победи револуционарне армије.

Клебер (Kléber), француски генерал, рођен у Штрасбургу 1753, а убијен из заседе у Египту 1800. Нарочито се истакао у ратовима Револуције као и у Северној Италији са Бонапартом.

Клеопатра, краљица у старом Египту; брат је био збацио са престола, али је Цезар повратио; после Цезарове смрти са којим је имала сина Цезарина, придобила је Антонија. Извршила је самоубиство пуштањем отровница да је изуједају после пораза Антонија код Акцијума.

Клерфајт, аустриски фелдмаршал (1733—1798). Учествовао у Седмогодишњем рату, као и у рату против Турака. У ратовима Француске револуције, код Валмија, био је командант корпуса. Важио је у своје време као изврстан тактичар.

Коар (Coire), швајцарска варош од око 20.000 становника.

Колин (Collin), чешка варош на Елби, где је 18 јуна 1757 године био побеђен Фридрих II од аустриског маршала Дауна. Последица ове битке било је скидање пруске опсаде са Прага и напуштање Чешке.

Коран, муслиманско Св. писмо, садржи верско учење и догме а поред тога и разне правне и друге прописе. Има 6.616 стихова са 77.934 речи.

Креси (Crecy), варош у близини Абевила у Француској где је енглески краљ Едвард III победио Французе 1346 године.

Ксеркс (Xerxes), персиски краљ од 485 до 465 године пре наше ере. Водио многобројне освајачке ратове.

Кулм (Kulm), швајцарско село у области Арговија, које се помиње у Наполеоновим ратовима.

Кунакса (Cunaxa), персиска варош у Бабилону, близу Еуфрата, где се одиграла битка 401 године пре наше ере између персиског краља Артаксеркса II и његовог брата Кира. У бици погибе Кир, али победиоци на бојном пољу ипак остадоше његови војници (десет хиљада Грка), иако много слабији од непријатеља. Ма да победници, они су предузели чувено у историји „Повлачење десет хиљада", пробијајући се кроз Азију, јер су сви били најамници из Грчке.
За вођу ових грчких војника, после смрти Кира, био је изабран Ксенофон. Ово дуго и тешко повлачење Ксенофон је описао у свом делу „Анабаз". Преко овог дела сазнало се за слабости Персиског царства као и за многе друге географске појмове, што је све допринело да се и Александар Велики одлучио за свој поход на Персију.

Л

Лајпциг (Leipzig), немачки град од преко 700.000 становника. Околина Лајпцига била је поприште две битке: једне у Тридесетогодишњем рату и друге која се водила од 16—19 октобра 1813 године, а у којој је Наполеон био побеђен од стране удружених Пруса, Руса и Аустријанаца, ради чега је ова битка и названа „битком нација".
Пошто је био угрожен са севера од Пруске армије под Блихером, а са југа од Руса и Аустријанаца под Шварценбергом, Наполеон је одлучио да продре из рејона Дрездена ка Лајпцигу и да спречи спајање ових савезничких армија. Он је имао само 160.000 младих и неискусних војника и повео их је против 350.000 савезничких. 16 октобра Неј и Мармон успели су да задрже Блихера северно од Лајпцига. 17 октобар прошао је на обе стране у прегруписавању, а 18 октобра савезници су отпочели напад. Наполеон је био приморан на повлачење тако да су 19 октобра, на сектору Макдоналда и Поњатовског, отпочеле борбе и у самом предграђу Лајпцига. У даљем налету савезника пало је 20.000 Француза у ропство, а маршал Поњатовски се удавио у реци Елстер при покушају да је преплива.
Укупно, у бици је учествовало преко 500.000 војника од којих је пало мртвих око 60.000. У овој бици задат је Наполеоновом престижу смртни ударац.
Наполеоново дејство по унутрашњим операциским правцима овог пута се завршило поразно за разлику од сјајних победа у Северној Италији 1796 године.

Лан (Laon), град у Северној Француској, где је било више битака које бележи историја Француске. Жомини помиње битку из 1814, у којој су Наполеонове трупе биле потучене од стране Билова, као и сјајан отпор овог града у 1815 години који се пуних петнаест дана одупирао нападима савезничких трупа.

Леуктра, место у старој Грчкој, где је Епаминонда победио Спарту 371 године пре наше ере. Овом победом била је за дуже времена обезбеђена хегемонија Тебе над Спартом.

Либерволквиц (Liebertwolkwitz), немачка варош у Саксонској, где је Наполеон, 14 октобра 1813 године, одбио савезничке нападе.

Лигниц (Liegnitz), немачка варош у Шлезији, на реци Кацбаху, где је Фридрих Велики победио Аустријанце 15 августа 1760 године. На истом месту тучене су француске трупе у Наполеоновим ратовима 1813 године.

Ликау (Lückau), варошица у Пруској, има око 5.000 становника.

Лињ (Ligne), белгиски писац (1735—1814). Учествовао је у Седмогодишњем рату; познат као писац. Одржавао везе са Волтером. Учествовао је и у опсади Београда 1789. Није могао да схвати Француску револуцију која је уништила стари феудални поредак.

Лињи (Ligny), белгиско село у близини Намира, где је Наполеон потукао Блихера уочи битке код Ватерлоа.

Лицен (Lütsen), место у Саксонској (Немачка) где је, у Тридесетогодишњем рату, Густав Адолф добио битку и сам погинуо, а 1813 године Наполеон потукао бројно јаче Русе и Прусе.
Наполеон се са својим снагама налазио у покрету ка Лајпцигу. Блихер и Витгенштајн донеше одлуку да нападну дугачке Наполеонове колоне код Грос Гершена. Огорчена битка вођена је до предвече када се савезничке снаге повукоше уз огромне губитке.

Лоди, италијанска варош у Ломбардији, где је Бонапарта однео победу 9 маја 1796 године над аустриским генералом Болијем.

Лојтен (Leuthen), немачко село у Шлезији, где је Фридрих Велики добио битку над Аустријанцима 5 децембра 1757 године. У овој бици Фридрих Велики применио је свој чувени коси поредак.

Лористон (Lauriston), француски маршал, дипломата и министар (1768—1828). Истакао се у бици код Аустерлица; заузео наш Дубровник 1807 године; у бици код Лајпцига, 1813 године, пао је у ропство.

Лотар, унук Карла Великог, цар у Италији и Лорену (823—855).

Луј VII, француски краљ (1137—1180); женидбом добио земље између Лоаре и Пиринеја; учествовао у Другом крсташком рату; по повратку из рата отерао жену Елеонору која се преудала за Хенриха II Плантагенета и однела му у мираз Јужну Француску, што је довело до дугих и крвавих ратова између Енглеске и Француске.

Луј IX (Louis IX), француски краљ (1215—1270).

Луј XV, француски краљ (1715—1774), за његова малолетства државом управљао војвода Филип Орлеански. Учествовао је у Седмогодишњем рату као и у ратовима за аустриско и пољско наслеђе. У овим ратовима Француска изгубила своје колоније у Индији и Канаду, које су припале Енглеској. Иначе, Луј XV био је мекушац и велики развратник.

Луј XVI (Louis XVI), француски краљ (1754—1793) који је гиљотиниран за време Револуције у Паризу.

Лувоа (Louvois), француски државник (1639—1691). Истакао се као министар рата.

Лукул Лицениje, римски војсковођа (115—57 п. н. е.), ратовао са Митридатом, краљем Понта, и победио га; био је чувен по раскоши и богатим гозбама.

М

Маври, становници некадашње Мавританије, данас Мароко и Западни Алжир. Истим именом називани сви муслимански освајачи, па се често каже и маварска култура.

Максен (Maxen), место југоисточно од Дрездена, где је Фридрих Велики водио борбе после битке код Лигница (21 новембра 1759).

Мак (Mack), аустриски генерал кога је Наполеон опколио 1805 код Улма и натерао на капитулацију. За слабо вођење трупа био је осуђен на смрт, а затим помилован.

Малплаке (Malplaquet), место у близини града Монса, где су аустриски принц Еуген и енглески генерал Марлборо добили битку над француским маршалом Виларом 1709 године. Вилар је имао 100.000 војника, а савезници око 120.000. 11 септембра, у рано јутро, савезници су отпочели напад. Енглези су у почетку потисли француско лево крило, али их је Вилар одбио јуришем своје пешадије из резерве. Убрзо затим, Вилар је тешко рањен, те је настала пометња у редовима француских трупа. Принц Еуген је искористио ову ситуацију, извршио јуриш својом коњицом и добио битку.

Мантинеја, место на Пелопонезу, јужном делу Грчке где је војсковођа Тебе, Епаминонда победио Спартанце. Битка се одиграла 362 године пре наше ере. Епаминонда је имао 30.000 пешака и 3.000 коњаника, а Спартанци 20.000 пешака и 2.000 коњаника. Епаминонда је груписао своје снаге на одлучујућу тачку, постигао успех, али је и сам пао мртав. Његови потчињени нису умели да окончају победу.

Маратон (Marathon), место око 40 км удаљено од Атине, где је грчки војсковођа Милтијад однео победу над Персијанцима 490 године пре наше ере. По Херодоту, Персијанци су изгубили 6.000, а Грци само 192 војника, који су били одмах спаљени.

Марбо (Marbot), француски генерал (1782—1854). Учествовао је у многим биткама, а био је и добар војни писац кога је Наполеон једном приликом наградио са сто хиљада франака.

Маре (Maret), француски адвокат из времена Револуције, припадао клубу Јакобинаца; био је Наполеонов Министар спољних послова 1811 год.

Маренго (Marengo), место у Северној Италији, близу Александрије, где је Наполеон потукао Аустријанце 14 јуна 1800 године у чувеној „бици са обрнутим фронтовима“.

Мармон (Marmont), војвода од Рагузе (Дубровника), француски маршал за време Наполеона (1774—1852). Прво се истакао при одбрани Тулона са Бонапартом, затим у свим биткама у Ломбардији, Египту, итд. 1808 био гувернер наше Далмације.

Медина (Medina de Rio-Seco), варош у Шпанији, где је француски маршал Бесијер победио шпанске трупе 14 јула 1808 године.

Менил-Диран (Mesnil-Dirant), француски генерал и војни писац из области тактике (1729—1799). Нарочито се истакао у Седмогодишњем рату. Он је био први који је затражио да се дубоки борбени поредак замени плитким. Чувено му је дело »Projet d'un ordre français en tactique« (1757).

Ментор, личност из Одисеје коју је Фенелон популарисао у свом чувеном делу »Télémaque«. Оличење мудрости и верности са којом је праћен Телемак до победе. Ово дело чешће помиње Жомини.

Мезроj (Maizeroy), француски официр и познати војни писац из области тактике (1719—1780). Дописивао се са Фридрихом Великим. Његова важнија дела су: »Cours de tactique théorique, pratique et historique« из 1766 године; »Théorie de la guerre« из 1777 године и др.

Мифлинг (Müffling), пруски фелдмаршал (1775—1851). Учествовао је у више битака против Наполеона. 1808 године постао је члан тајног Вајмарског савета. У бици на Ватерлоу био је придат Велингтоновом штабу. Доцније је постао гувернер Париза. Написао је више војних дела, међу њима и своје мемоаре (»Aus meinem Leben«).

Мирабо (Mirabeau). француски официр и војни писац (1715—1789).

Митридат VI, понтски краљ (113—63), који је у Азији приредио страховити покољ Римљана (око 100.000 убијено). Зато је ратовао против Римљана и био побеђен од Помпеја. Извршио самоубиство после побуне сина му Фарнака.

Молитор (Molitor), француски маршал (1770—1849). Учествовао у ратовима Револуције 1793 године и 1794, као и доцније у свим Наполеоновим ратовима. 1823 године командовао француским корпусом у Шпанији после чега је постао маршал.

Монсеј (Moncey), француски маршал (1754—1842). Учествовао у ратовима Револуције као и Наполеоновим.

Монталамбер (Montalambert), француски војни инжињер и стручњак за подизање тврђава (1714—1800).

Монтеноте (Montenotte), село у близини Ђенове, где је генерал Бонапарта победио аустриске трупе под генералом Болијем 14 априла 1796 год.

Монтескије (Montesquieu), француски писац (1689—1755) коме је Жан Жак Русо одао поштовање.

Монтмирај (Montmirail), варош у сливу реке Марне (код Еперенеја), где је Наполеон однео победу над савезницима 11 и 12 фебруара 1814 године. Четири батаљона старе гарде својим јуришем одлучили су ову битку у корист Наполеона.

Монтолон (Montholon), француски генерал (1783—1853). Као млад официр био је ађутант маршала Магдоналда, а потом Бертијеа. Доцније, постао је ађутант Наполеона са којим је учествовао на Ватерлоу и од кога се раздвојио тек смрћу Наполеона на Св. Јелени 1821 године. Уз сарадњу генерала Гургоа, објавио је Наполеонове мемоаре (»Memoires de Napoléon à Sainte-Hélène«).

Моро (Moreau), француски генерал (1763—1813). Нарочито се истакао у ратовима Француске револуције. 1795 године преузео команду од Пишарија над Северном армијом. Доцније учествовао у Наполеоновим ратовима све док није смртно рањен у бици код Дрездена, 27 августа 1813 године.

Мортије (Mortier), француски маршал (1768—1835) из доба Наполеоновог царства. Учествовао је и у ратовима Револуције. За време Луја XVIII

био је пер Француске, али је одбио да учествује у суђењу маршалу Неју. Доцније био је министар рата, а потом претседник владе (1834—1835). Погинуо од паклене машине.

Мунда, град у Шпанији, где је Цезар потукао остатке Помпејевих присталица 45 године пре наше ере.

Мур (Moore), енглески генерал (1761—1809). Учествовао у рату против Америке 1793, као и у Шпанији, против Наполеона 1809 године.

Мухамед, оснивач ислама и уједнитељ Арапа (570—632). У почетку није имао много успеха у ширењу ислама, те је 622 године отишао за Медину. (Муслимани рачунају ову годину за почетак свога календара). Мухамед је водио многе ратове, па је 630 године освојио и саму Меку.

Мухамед II, назван Освајач, султан 1451—1481. Заузео Цариград, Србију, Грчку, Трапезунт, Босну, Влашку и Кримско Полуострво. (Трапезунт је област у Турској, на јужној обали Црног Мора, названа по истоименом граду од 60.000 становника). Највећи отпор освајач је наишао код Београда који је одбранио Сибињанин Јанко.

Н

Нервинден (Nervinden), место у близини Доње Рајне, где је француски генерал Димурије био потучен од принца Кобуршког.

Нересхајм (Neresheim), немачка варош у покрајини Виртемберг, где је француски генерал Моро однео победу над аустриским надвојводом Карлом 11 августа 1796 године.
Код истог места Французи су победили Аустријанце 17 октобра 1805 године.

Нови (Нови Лигуре), варошица Северне Италије, где су аустриске и руске трупе под Меласом и Суворовом победиле француске трупе под Жубером који је у тој бици погинуо.

Нормани су народ германског порекла који је живео у скандинавским земљама. У VIII веку Нормани су отпочели да нападају и пљачкају Енглеску, Немачку, Холандију и Француску. У IX веку су се населили на ушћу Рајне, у Холандији и Бретањи, а у XI и XII веку продрли су у Јужну Италију и Сицилију, где су основали Краљевину двеју Сицилија. Један део Нормана под именом Варега, населио се у данашњим руским крајевима, јужно од Иљменског Језера.

П

Париз (Paris), главни град Француске, где је Француска изгубила последњу битку под Наполеоном 1814 године. Савезници су напали град са 110.000 војника, док су га Французи бранили са свега 42.000. Наполеон није одобравао капитулацију и хтео је да продужи рат, прикупљајући трупе око Фонтенебла, али је потом ипак потписао своју абдикацију и био упућен на острво Елбу.
После изгубљене битке на Ватерлоу, 18 јуна 1815 године, и друге абдикације Наполеона, 22 јуна, Париз је поново капитулирао.

Паси (Passy), један кварт Париза, у близини Булоњске Шуме у коме је живео генерал Жомини. Овај кварт познат је по лепоти својих булевара и паркова (Трокадеро). У њему су живели Ламартин и Виктор Иго.

Пијсегир (Puységur, Jacques) маршал Француске (1656—1743), учествовао у ратовима Луја XIV од 1677—1713 године. Написао је чувено дело из области ратне вештине »L'art de la guerre par principe et par règles«, на које се Жомини често позива.

Пијсегир (Puységur, Louis), француски генерал (1726—1807) постао поручник у својих 14 година. 1788 био је министар рата; у Револуцији био је на страниројалиста.

Пит (Pitt), енглески државник (1759—1806), закључио је мир у Амијену 1802 године.

Пир, епирски краљ (307—272 п. н. е.); ратовао са Римљанима као савезник Тарента и тукао их код Хераклеје (280) и код Аускулума. Убила га једна жена циглом при опсади Аргоса.

Платеја (Platée), грчка варош, где су Грци однели победу над Персијанцима 479 године пре наше ере.

Полиб (Polybe), грчки историчар (210—125 пре наше ере), познат као војни писац, јер је написао уџбеник из тактике, чији превод на француски језик носи назив: „Traité de Tactique“.

Праг, главни град Чешке, где је Фридрих Велики потукао аустриског маршала Брауна 6 маја 1715 године.

Пропала Империја (Bas-Empire), овако се називала Римска Империја и друге пред своју пропаст. Израз је постао синоним декаденције, корупције и анархије у државном руководству.

Птоломеј, египатски астроном на кога се Жомини позива у свом делу.

Р

Радецки (Radetzky), аустриски маршал (1766—1858). Учествовао у ратовима против Турске 1788—1789 и против Наполеона. Командовао аустриским трупама при заузећу Ломбардије.

Рамили, мало место у Белгији у близини којег је енглески војвода Марлборо однео победу над француским маршалом Виларом 23 маја 1706 године.

Риволи (Rivoli), варош у Северној Италији, близу Торина, где је генерал Бонапарта добио битку 14 јануара 1797 године над аустриским трупама под Алвинцијем.

Ричард — Лавово Срце, енглески краљ (1189—1199); учествовао у Трећем крсташком рату где је при повратку задржан у ропству од стране аустриског војводе Леополда. Погинуо у рату са Филипом II, шпанским краљем.

Ротијер (Rothière), место у Северној Француској, где је Наполеон однео победу 1 фебруара 1814 године над пруским и аустриским трупама.

Ришеље (Richelieu, Armand), француски државник (1766—1822). Био је претседник владе после пада Талејрана и Фушеа, и учинио је крај белом терору 1816 године.

Ришеље (Richelieu, Jean), кардинал и француски државник (1585—1642). Нарочите успехе постигао у спољној политици.

Робеспјер (Robespierre), француски државник из доба Револуције (1758—1794).

Родриг, краљ у Шпанији, последњи Визигот (770—771).

Розбах (Rossbach), немачка варош у Саксонској, где је Фридрих Велики добио битку 5 новембра 1757 године. Фридрих Велики имао је свега 25.000 војника, док су његови противници имали 60.000, од којих је било 20.000 Француза.
Савезници су били у покрету ка Лајпцигу, али, када чуше за Фридрихове покрете, зауставише се и заузеше добре положаје код Розбаха. Видећи нову ситуацију, Фридрих, уместо да отпочне напад, предузе привидно повлачење да би намамио противнике. Савезници, не схватајући маневар, кретоше напред и бејаху изненада стављени под јаку ватру Фридрихове артиљерије. Тада Фридрих пусти тридесет ескадрона своје коњице на јуриш с бока, а са фронта отпоче јуриш пешадије, после чега се савезничке трупе дадоше у бекство.

Роман, византиски цар (919—944), делио власт са царем Константином VII; ратовао са бугарским царем Симеуном.

Рубикон, речица у Италији, некада граница Италије и Галије, коју је Цезар прешао и отпочео грађански рат. У преносном смислу, **прећи Рубикон**, значи донети одлуку за нешто.

Рурик, први руски кнез (862—879); основао државу која је захватала област око Иљменског Језера са престоницом у Новгороду. Династија Руриковића владала од 830 до 1598.

С

Саламина (Salamine), острво у Јегејском Архипелагу, где се одиграла чувена поморска битка 480 године пре наше ере у којој су Грци уништили персиску флоту. Грци су се прикупили у заливу острва Саламина под командом Темистокла, који је желео да искористи узани залив у коме не може доћи до изражаја бројно јача персиска флота. Да би обмануо Персијанце, Темистокле пусти вест да ће Грци да беже. Битка се заче у рано јутро. Персиски краљ Ксеркс посматрао је битку са суседног брежуљка. Грци су имали бољи поредак, а и погодан ветар. После крваве борбе Персијанци су почели да беже. Овом битком била је заустављена инвазија Персијанаца и отворен пут старој Грчкој за доминацију на мору.

Саламанка (Salamanque), варош у Шпанији од око 40.000 становника.

Сарацени, у средњем веку назив за муслимане; како су називани нарочито Муслимани из Северне Африке који су били овладали Сицилијом, Сардинијом, Корзиком и Калабријом у IX веку. Покушали су да освоје и Рим, али су били потучени код Остије 849 од стране Папе Лава IV.

Caput porci на латинском језику — свињска глава. У стратегији се овим изразом некада изражавала сигурност операциског правца, тј. правац је требало да полази са велике основице, а поредак снага да буде у виду клина са осигураним боковима.

Сципион Африканац, рођен 235 године пре наше ере, а умро 183. Као римски војсковођа освојио Картагину, победио Хасдрубала у бици код Бетулије, покорио Шпанију. Пред крај свога живота, био је приморан да бежи из Рима; оставио је следећи натпис за свој гроб: „Незахвална отаџбино, ти нећеш имати моје кости".

Синцхајм, (Sintzheim), место на десној обали реке Рајне, где је француски војсковођа Тирен однео победу 16 јуна 1674 године. У овој бици Тирен је вешто искористио земљиште за употребу коњице, чији је јуриш обезбеђивао пешадиском ватром.

Сише (Suchet), француски маршал (1772—1826). Добровољац у ратовима Револуције, убрзо је добио генералски чин. Учествовао је у свима Наполеоновим ратовима.

Spectateur militaire француски војни часопис који је излазио у доба Жоминија.

Сула (Soult), француски маршал (1769—1851). Учествовао у ратовима Револуције као и доцније у свим Наполеоновим ратовима. Нарочито се истакао у биткама код Аустерлица, Ејлауа и Фридланда

Сулејман I, султан (1402—1410), син Бајазита I; ратовао са Стеваном Високим.

Т

Тапса, античка варош у Северној Африци, где је Цезар потукао Помпејеве присталице 46 године пре наше ере.

Тарик, арапски војсковођа који је потукао последњег византиског краља Родрига (711) и отпочео освајање Шпаније.

Татари су монголска племена која су живела између Урала и Тихог Океана. Почетком XII века ујединио их је Џингис Кан и повео у пљачку и освајања прво по Азији а потом по Европи. У XIII и XIV веку заузели су Пољску, Моравску, Мађарску и избили на Јадранско Море одакле су се повратили преко Босне, Србије и Бугарске у област реке Волге.

Темистокле (Themistocle), атински војсковођа, рођен око 525 године пре наше ере, који је добио многобројне победе. У поморској бици код Саламине командовао је грчком флотом. На једном ратном саветовању имао је мишљење супротно мишљењу спартанског војсковође Еурибијада, који је био тада командант свих савезничких оружаних снага. У жучној расправи Спартанац полете на Темистокла, подигавши своју маршалску палицу да га удари. У том тренутку Темистокле му са филозофском мирноћом рече следеће речи: „Удри, али слушај“, после чега продужи са својим убедљивим излагањем ситуације.

Термопиле (Thermopyles), чувени теснац у Тесалији (Грчка), где је спартански краљ и војсковођа Леонида, са 300 Спартанаца, покушао да заустави целу војску персиског цара Ксеркса. Не верујући да ће се ова „чета мала“ усудити да дâ отпор, Ксеркс је написао писмо Леониди у коме је ставио само ове речи: „Положи оружје“. Прочитавши писмо, Леонида је, као одговор, додао: „Дођи да га узмеш“. Али се нађе један издајица који проказа Персијанцима стазу којом се теснац могао обићи, и тако, сви Спартанци, опкољени, храбро изгибоше 480 године пре наше ере.

Тимбреја (Thymbrée), фригиско поље у Малој Азији, где је персиски цар Кир победио Крезуса 548 године пре наше ере.

Тога, римска дуга, бела, горња хаљина од вуне, која је ношена само за време мира пребачена преко левог рамена тако да је десно раме остајало слободно.

Торгау (Torgau), тврђава на Елби, коју је Фридрих Велики освојио 3 новембра 1760 године. За ову битку Наполеон је рекао, да је Фридрих Велики код ње починио највише грешака и да је то једина битка где није показао баш нимало талента.

Тол (Toll), шведски маршал (1743—1817). Учествовао у ратовима против Наполеона.

Трафалгар, рт Шпаније на северо-западу од Гибралтара, где је енглески адмирал Нелсон однео победу над француском и шпанском флотом 1805 године. Поражен на мору у овој бици, Наполеон је дефинитивно одустао од намере да предузме десант на Енглеску, па се са свима снагама окренуо на Аустрију и отпочео своје победоносне операције 1805 године против целе Европе.

Трахенберг, варош у Шлеској (Немачка) куда је Наполеон изводио операције.

Тудела (Tudela), варош у Шпанији, на Ебру, коју су опљачкале Наполеонове трупе после победе маршала Лана у 1808 години у близини овог града.

Туркхајм (Turckheim), место на Горњој Рајни, где је француски маршал Тирен однео победу 5 јануара 1675 године и ослободио француску покрајину Алзас.

У

Улм (Ulm), немачка варош на Дунаву (у области Виртемберга), у којој је, пред Наполеоновом војском, капитулирао аустриски војсковођа Мак, 20 октобра 1805 године.
После раскидања Линевилског уговора о миру, Аустрија је одлучила, уз подршку Русије и Пруске, да спречи Наполеону продирање у Баварску. У том циљу генерал Мак заузео је положај у рејону Улма и осматрао пролазе преко Шварцвалда. Међутим, Наполеон је пробио муњевитом брзином са својих шест корпуса у простор између руских и аустриских снага. Убрзо опкољен, Мак одлучи да се бори око Улма. Надвојвода Фердинанд не сложи се са оваквим планом и у току ноћи повуче се са својом коњицом у Чешку. 15 октобра Французи јако стеснише свој обруч око Макових трупа код Улма. Убеђен да је опкољен од стране целе француске армије, Мак се предаде Неју 20 октобра 1805 године.

Урта (Ourthe), река у Белгији, притока Мезе, где су вођене борбе у ратовима Француске револуције.

Ф

Фарзала, варош у Тесалији, где је римски државник и војсковођа Цезар, 48 године пре наше ере, потукао Помпеја. Данас се ова варош зове Ферсала.

Фабиус, римски војсковођа, који је погинуо 477 године.

Фекијер (Feuquière), француски генерал (1648—1711). Познат је по својим делима о ратној вештини (»Mémoires«).

Фонтенебло (Fontainebleau), град јужно од Париза, има око 20.000 становника. Карло V основао је у њему библиотеку. Летњиковац свих фран-

цуских владара. За време Наполеоновог царства у њему је био заточен папа Пије VII. Данас познат нарочито по Артиљериској апликационој школи коју је још Наполеон основао. 1814 године Наполеон је абдицирао у овом граду.

Фонтеноа (Fontenoy), село на реци Еско у Белгији где је француски маршал Саксонски однео победу над Енглезима, Холанђанима и Аустријанцима 1745 године.

Франачка држава, основана у V веку на територији данашње Француске. Све до 800 године била је краљевина, а тада је под Карлом Великим ушла у састав Франачког Царства које је подељено Верденским уговором 843 године.

Франсоа I, француски краљ (1494—1547). Битком код Марињана у Ломбардији 1515 заузео Милано.

Флерис (Fleurus), белгиска варош, где су кроз историју тучене три битке: 1690 године Французи су, под командом маршала Луксембуршког, победили Аустријанце и Холанђане; 1794 године Журдан је победио такође удружене Аустријанце и Холанђане, а 1815 године одиграла се битка између Наполеона и Савезника.

У ратовима Француске револуције маршал Журдан је добио битку 26 јуна 1794 године правилном употребом коњице и личним јуришем на челу пешадије.

Фрибург (Fribourg), варош у Швајцарској, у подножју Шварцвалда, где се одиграла битка у Тридесетогодишњем рату од 3—5 августа 1644 између Аустријанаца, под командом Мерсија, и Француза, под командом Кондеа и Тирена. Битка је била веома крвава. Постоји предање да је Конде у најкритичнијем часу био бацио своју маршалску палицу у непријатељске ровове, а потом лично повео трупе на јуриш и тако победио.

Фридланд (Friedland), немачка варош у Источној Пруској, где је Наполеон победио удружене Русе и Прусе 14 јуна 1807.

После пораза код Хајлсберга, Бенигзен се повуче на север да заштити Кенигсберг и тако доспе 13 јуна до Фридланда. Наполеон, видећи овај маневар, нареди маршалу Лану да обилазним маршем пресече пут ка Кенигсбергу. Лан је имао само 10.000 војника, а Руса и Пруса било је 72.000. Руске трупе су тек биле прешле реку Алу када приспе маршал Лан и одмах предузе напад, без обзира на бројну несразмеру у снагама. Ситуација је била критична. Наполеон створи план за искоришћење ове ситуације. Прва ствар је била да заузме мостове и онемогући Русима повратак преко реке. Лан је издржао у борби све до 16.00 часова када се са бока појави са својим корпусом Неј и брзо се проби у руске масе. Руске трупе затворише обруч и настави се борба у окружењу коју прекиде неустрашиви јуриш француске коњице која налете на руске масе. За коњицом дојури Сенармон са 36 топова које постави до на 100 м од Руса и отвори брзу паљбу. Неј, користећи ову ситуацију, проби се ка мостовима. Наполеон се тада окрете на десно руско крило које је било под командом Горчакова. Тучени Мортијеовом артиљеријом, а гоњени Грушијевом коњицом, Руси почеше да измичу ка реци Али, где су мостови већ били у француским рукама. Битка се заврши општом победом Наполеона који је изгубио до 8.000 војника, а Руси 20.000 војника и 25 генерала.

Ова битка претставља пример брзог прилагођавања плана новоствореној ситуацији од стране Наполеона.

Фридлинген, место на Рајни где је 1702 године француски маршал Вилар однео победу над Царистима (удруженим градовима са Рајне којих је било 52 у XVIII веку).

Фронтин, римски војсковођа и војни писац (40—130 наше ере); био гувернер данашње Велике Британије. Написао више војних дела од којих је најпознатије „Лукавства у рату“ (Stratagemata).

Фуше (Fouché), француски државник (1759—1820). Активно учествовао у Револуцији. За време Наполеона био министар унутрашњих послова.

X

Хамилкар, картагински војсковођа који је око 480 п. н. е. извршио поход на Сицилију.

Хамилкар Барка, картагински војсковођа, отац Ханибалов, умро 288 п. н. е. Тукао се у Првом пунском рату са Римљанима на Сицилији.

Хелеспонт, антички назив за Дарданеле.

Хенрих IV, француски краљ (1553—1610). Водио верске ратове. Погинуо приликом атентата 1610 у Паризу.

Херодот, најстарији грчки историчар, (485—425 п. н. е.), назван оцем историје. Написао историју у 9 књига које носе назив „Девет муза“.

Херули (Hérules), германско племе, које се појавило на обалама Црног Мора истовремено са Готима, у III веку. После смрти Атиле, Херули су, североисточно од данашње Мађарске, образовали своју државу која би уништена 493 године.

Хоенлинден (Hohenlinden), немачко село у Баварској, где је француски генерал Моро однео победу 3 децембра 1800 године над Аустријанцима и Баварцима.

Мороова армија налазила се на положајима у области Ина и Исара, где је била нападнута од аустриског надвојводе Јована. Груши и Неј држали су центар, док је генерал Ришпанс био упућен у бок и позадину непријатеља. 3 децембра освануо је дан са страшном мећавом по којој аустриски надвојвода предузе напад на Неја и Грушија. У том тренутку генерал Ришпанс почео је напад из позадине при чему је брзо успео да непријатељу зароби сву артиљерију и да продре све до његове пешадије. Аустријанци, видећи да су угрожени са фронта и из позадине, дадоше се у бекство. Французи заробише 12.000 Аустријанаца и сву артиљерију. Пут за Беч, после ове битке, био је отворен.

Хондшут (Hondschoote), варошица у близини Денкерка (Северна Француска), где су побеђени удружени Енглези, Холанђани и Аустријанци 8 септембра 1894 године при одбрани тековина Француске револуције.

Хохштет (Hochstaedt), немачка варош у Баварској, на Дунаву. На овом месту Французи су били три битке. Прву је добио маршал Вилар 1703 године; другу је добио енглески војсковођа Марлборо 13 августа 1704 године потукавши Французе, а трећу је добио француски генерал Моро, 19 јуна 1800, када је потукао аустриског генерала Краја.

Хош (Hoche), француски генерал (1768—1797), који се прославио у ратовима Револуције. Осумњичен као непоуздан од стране свога ривала, Пи-

шегрија, провео је извесно време у затвору. Умро је од плућне болести у својој 29 години живота. Наполеон је за њега рекао: »Un veritable homme de guerre« (прави ратник).

Хугеноти, погрдан назив за швајцарске и француске калвинисте који су водили многе ратове да би добили слободу вероисповести. Сва права добили су тек за време Наполеона. Цео покрет добио је име по црквеном реформатору Калвину (1509—1564) који је својим учењем одбацио иконе и црквене обреде. Његове присталице називане су у Француској „калвинистима" а у другим земљама „презвитеријанцима".

Хуни, барбарска племена са обала Касписког Мора која су под вођством Атиле преплавила Европу половином V века.

Хунта (Junta), шпанска скупштина или специјална комисија, стална или привремена, политичког или административног карактера. За време рата против Наполеона I у Шпанији је постојала специјална хунта која је руководила устанком и борбама против окупатора.

Хуњади Јанош или **Сибињанин Јанко**, како је опеван у народним песмама, Мађарски великаш, истакао се у борби против Турака са којима је имао доста победа али и озбиљних пораза. Са деспотом Ђурђем водио успешну офанзиву, али је без њега тешко страдао код Варне 1444 год. Његов пораз на Косову 1448 (не у Косовској бици!) ушао је у пословицу. 1456 године нарочито се истакао у одбрани Београда од Турака.

Џ

Џемап (Jemappes), белгиско село, где су Французи уз звуке Марсељезе потукли Аустријанце 6 новембра 1792 године.

Џингис Кан, оснивач монголског царства (1154—1227).

Ш

Шарл I или **Шарлемањ**, француски краљ и цар (742—814). Водио је многобројне ратове. Победио је Арабљане у Шпанији, основао царство и крунисао се у Риму 800 године.

Шаспо (Chassepot), француски пушкар који је конструисао пушку која је названа по његовом имену.

Шенбрун, бивши царски дворац код Беча сазидан 1690 до 1700 у коме је потписан Шенбрунски мир за време Наполеона I.

Шрапнел, енглески пуковник који је измислио артиљериско зрно са куглицама које је по њему и добило име „Шрапнел".

ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕД БИТАКА НА КОЈЕ СЕ ЖОМИНИ ПОЗИВА У СВОМ ДЕЛУ

а) Античко доба

(Од првих писаних споменика до пропасти Римске Империје 476 године)

Маратонска битка, 490 пре наше ере (Милтијад)
Поморска битка код Саламине, 480 п. н. е. (Темистокле)
Битка код Платеје, 479 п. н. е. (Паузаније)
Битка код Кунаксе, 401 п. н. е. (Артаксеркс)
Битка код Леуктре, 371 п. н. е. (Епаминонда)
Битка код Мантинеје, 362 п. н. е. (Епаминонда)
Битка код Граника, 334 п. н. е. (Александар Велики)
Битка код Арбеле, 331 п. н. е. (Александар Велики)
Битка код Кане, 216 п. н. е. (Ханибал)
Битка код Заме, 202 п. н. е. (Сципион Африканац)
Прелаз преко Рубикона, 49 п. н. е. (Цезар)
Битка код Фарзале, 48 п. н. е. (Цезар)
Битка код Тапсе, 46 п. н. е. (Цезар)
Битка код Мунде, 45 п. н. е. (Цезар)

б) Средњи век

(Од пропасти Римског Царства до открића Америке 1492 године)

Битка код Кресија, 1346 (Едвард III)
Битка код Азинкура, 1415 (Хенрик V)

в) Нови век

Битка код Фрибурга, од 3—5 августа 1644 (Тирен)
Битка код Нордлингена, 1645 (Тирен)
Битка код Дина на обали Ламанша, 1658 (Тирен)
Битка код Синцхајма, 16 јуна 1674 (Тирен)
Битка код Енцхајма, 4 октобра 1674 (Тирен)
Битка код Туркхајма, 5 јануара 1675 (Тирен)
Битка код Флериса, 1690 (маршал Луксембуршки)
Битка код Фридлингена, 1702 (Вилар)
Битка код Хохштета, 1704 (Вилар)
Битка код Донаверта (Вилар)
Битка код Малплаке, 1709 (Вилар)
Битка код Рамили, 1706 (Марлборо и Вилар)
Битка код Денена, 1712 (Вилар и Еуген)
Битка код Прага, 6 маја 1757 (Фридрих Велики)
Битка код Колина, 18 јуна 1757 (Фридрих Велики)
Битка код Розбаха, 5 новембра 1757 (Фридрих Велики)
Битка код Лојтена, 5 децембра 1757 (Фридрих Велики)
Битка код Гревелта, 22 јуна 1758 (Фридрих Велики)

Битка код Максена, 21 новембра 1759 (Фридрих Велики)
Битка код Лигница, 15 јула 1760 (Фридрих Велики)
Битка код Торгауа, 3 новембра 1760 (Фридрих Велики)
Битка код Виљемштала, 24 јуна 1762 (Фридрих Велики)

Битке из ратова Француске револуције

Битка код Валмија, 20 септембра 1792 године
Битка код Цемапа, 6 новембра 1792 године
Битка код Нервиндена, 18 марта 1793 године
Битка код Хондшута, 6 и 8 септембра 1793 године
Битка код Ватињија, 15 и 16 октобра 1793 године
Битка код Флериса, 26 јуна 1794 године
Битка код Урта, 17 и 18 септембра 1794 године

Битке из Наполеонових ратова

Битка код Монтенота, 14 априла 1796 године
Битка код Лодија, 11 маја 1796 године
Битка код Кастиљоне, 5 августа 1796 године
Битка код Арколе, 15—17 новембра 1796 године
Битка код Риволија, 14 јануара 1797 године
Битка код Нересхајме, 11 августа 1796 године
Битка код Вирцбурга, 3 септембра 1796 године
Битка код Биберака, 2 октобра 1796 године
Битка код Мањане, 5 априла 1799 године
Битка код Касана, 27 априла 1799 године
Битка код Новог, 15 августа 1799 године
Битка код Маренга, 14 јуна 1800 године
Битка код Хохштета, 19 маја 1800 године
Битка код Хоенлиндена, 3 децембра 1800 године
Битка код Елхингена, 9 јула 1805 године
Битка код Нересхајма, 17 октобра 1805 године
Битка код Улма, 20 октобра 1805 године
Битка код Трафалгара (поморска) 1805 (Нелсон)
Битка код Аустерлица, 2 децембра 1806 године
Битка код Јене и Ауерштета, 14 октобра 1806 године
Битка код Ејлау, 8 фебруара 1807 године
Битка код Фридланда, 14 јуна 1807 године
Битка код Медине, 14 јула 1808 године
Битка код Вимеира, 20 августа 1808 године
Битка код Еспинозе, 10 новембра 1808 године
Битка код Туделе, 23 новембра 1808 године
Битка код Екмила, 22 априла 1809 године
Битка код Асперна и Еслинга, 21 и 22 маја 1809 године
Битка код Ваграма, од 2—6 јула 1809 године
Битка код Бородина (Москве), 7 септембра 1812 године
Битка код Лицена, 2 маја 1813 године
Битка код Бауцена, 20 и 21 маја 1813 године
Битка код Дрездена, 26 и 27 августа 1813 године
Битка код Лајпцига, 18 и 19 октобра 1813 године
Битка код Бријена, 27 јануара 1813 године
Битка код Ротијера, 1 фебруара 1814 године
Битка код Шампобера, 10 фебруара 1814 године
Битка код Монтмираја, 11 фебруара 1814 године
Битка код Шато — Тијерија, 12 фебруара 1814 године
Битка код Вошампа, 14 фебруара 1814 године
Битка код Ватерлоа, 18 јуна 1815 године

САДРЖАЈ

Глава трећа

О СТРАТЕГИЈИ

Страна

КРАТАК ПРЕГЛЕД РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Други део

Глава четврта

О ВЕЛИКОЈ ТАКТИЦИ И БИТКАМА

Глава пета

РАЗНИМ МЕШОВИТИМ ОПЕРАЦИЈАМА

које припадају и стратегији и тактици

Глава шеста

О ЛОГИСТИЦИ

или практичној вештини кретања армија

Глава седма

О ФОРМАЦИЈИ ТРУПА ЗА БОРБУ

и о посебној и здруженој употреби три рода војске

РАСПОРЕД СКИЦА У ТЕКСТУ